

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt / Volume
9

Sayı / Issue
17

Dönem / Period
Mayıs / May
Bahar / Spring

Yıl / Year
2019

DİCLE UNIVERSITY

**JOURNAL OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES**

E-ISSN: 2587-0106 ISSN: 1309-4602

**ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL**

Web: <https://dergipark.org.tr/duibfd>

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

DİCLE UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

E-ISSN 2587-0106

ISSN 1309-4602

CİLT 9- SAYI 17 (BAHAR / MAYIS – SPRING / MAY 2019)

Dergimiz, elektronik uluslararası hakemli bir dergi olup, Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanır. Gerekli hallerde Ek ve Özel Sayı yayınlanabilir.

Our journal is an international peer-reviewed e-journal, It is published 2 times a year in Spring / May and Fall / November. Additional and special issues may be published with the decision of the Editorial Board when deemed necessary.

Dergimiz **SIS** (Scientific Indexing Services), **ISIFI** (International Services for Impact Factor And Indexing), **ASOS** ve **SOBİAD** indekslerinde taranmakta, **TR Dizin** tarafından izlenmekte ve **Dergipark**'ta yer almaktadır.

Our Journal indexed in SIS (Scientific Indexing Services), ISIFI (International Services for Impact Factor And Indexing), ASOS and SOBİAD indexes and also listed in Magazine-park Academic. An application has been made for to be indexed in ULAKBİM TR Dizin and it is still being in the progress of follow-up process.

<http://dergipark.gov.tr/duibfd>

<http://www.dicle.edu.tr/iibf-dergisi>

iibfdergi@dicle.edu.tr

EDİTÖRDEN

Merhaba,

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin yeni sayısını sizinle paylaşmanın mutluluğu içindeyiz. Önceki sayılarda olduğu gibi bu sayımızda da dergimizin bilimsel niteliğini geliştirmek için geniş çalışma ekibi ile gayretimizi sürdürdük. Bu bağlamda, bu sayıda da ULAKBİM'in ve Dergi-Park'ın önerileri ışığında güncellemeler yapmaya, yayın ve bilim kurumuzu genişletmeye devam ettik.

Memnuniyetle görüyoruz ki dergimizin niteliği arttıkça makale yayınlamak üzere bilim dünyasından dergimize yoğun bir talep gerçekleşmektedir. Bu sayıda yayınlanmak üzere dergimize gönderilen makaleler içinden on tanesinin editörlük ve hakemlik süreçleri tamamlanmış ve bu sayıya konulmak üzere hazırlanmıştır.

Mayıs 2019 sayımızda Veli Ahmet ÇEVİK ve Yunus Bahadır GÜLER “*Serbestleşme Sürecinde Demiryolu Lojistiği Hizmet Kalitesinin Müşteri Algı Ve Beklentisinde Karşılaştırılması*”, Dilan MIZRAK “*Toplum Sözleşmesi Kuramlarında Siyasi İktidarın Sınırı Olarak Kişi Hak Ve Özgürlükleri Meselesi*”, Mehtap KUTLU “*Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin İşgücü Piyasasına Ve İstihdama Etkileri: Gaziantep-Adıyaman-Kilis Örneği*”, Pelin KARATAY GÖGÜL “*Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı Açısından Gelir Düzeyinin Belirleyiciliği: Diyarbakır Örneği*”, Onur BİRKAN “*The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the UK Ambassadors*”, Abdulkaki DEDE “*15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Dinî Cemaatlere Yönelik Artan Güvensizliğe İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme*”, Muhittin IŞIK “*28 Şubat Süreci Hakkındaki İddialar Ve Ak Parti’nin Sürecin Hukuki Düzenlemelerini Dönüştürme Çabası*”, Mustafa KAPLAN “*Sosyal Statü Arayışında Elit Mekânların Rolü; Diyarbakır 75 Metre Yol Güzergâhındaki Kafeler Örneği*”, Hikmet Dersim YILDIZ ve Osman GEYİK “*Düz Oranlı Vergilere Bakış: Hall-Rabushka Düz Oranlı Vergi Modelinin İncelenmesi*”, Fatma TEMELLİ “*Meslek Yüksekokulu Muhasebe Ve Vergi Programı Öğrencilerinin Sosyal Ve Ekonomik Profiline Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Ağrı MYO Örneği*” başlıklı makaleleri ile, bu sayıya katkı sağlamışlardır.

Yazarlarımıza, yoğun akademik faaliyetleri arasında bizlere zaman ayıran Yayın ve Bilim kurullarımıza, makaleleri değerlendirerek kıymetli görüşlerini bizimle paylaşan Hakemlerimize, destek ve katkıları için teşekkür ederiz.

Önümüzdeki sayıda daha da dolu bir içerikle buluşmak üzere...

Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN

Doç. Dr. Seyfettin ASLAN

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

DİCLE UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

E-ISSN 2587-0106

ISSN 1309-4602

Cilt / Volume: 9 Sayı / Issue: 17

Dönem: Mayıs (Bahar)

Period: May (Spring)

2019

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Sahibi / Owner

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı Adına
On Behalf of the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dicle University

Prof. Dr. Nihat AYDENİZ, Dekan v. / Dean

Assoc/Prof./ Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN (Baş Editör / Chief Editor)

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Dicle University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences

Assoc. Prof/Doç. Dr. Seyfettin ASLAN (Baş Editör / Chief Editor)

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Dicle University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (Alan Editörü / Field Editor)

İnönü Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / İnönü University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yayın Kurulu, Bilim Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri

Dicle University, Journal of Economics and Administrative Sciences
Editorial Board, Advisory Board and The Refrees of This Issue

Prof. Dr. Abdullah YILMAZ (Alan Editörü / Field Editor)

Anadolu Üniv. Açıköğretim Fakültesi / Anadolu University, Open Education Faculty

Prof. Dr. Abdülkadir BİLEN (Alan Editörü / Field Editor)

Dicle Üniversitesi İİBF. İşletme Bölümü / Dicle University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Prof. Dr. Khaled Tadmori (Alan Editörü / Field Editor)

Lübnan Üniversitesi / Lebanese University

Professor/ Prof. Dr. Reis MULITA (Alan Editörü / Field Editor)

Universiteti Marin Barleti, Institute of Collaboration for Integration and Development,
Arnavutluk/ Albania

Assoc. Prof/Doç. Dr. Bahar Burtan DOĞAN (Alan Editörü / Field Editor)

Dicle Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Dicle University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Assoc. Prof. / Doç. Dr. Memet MEMETI (Alan Editörü / Field Editor)

South East European University Contemporary Social Sciences, Makedonya/ Macedonia

Assoc. Prof./ Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK (Alan Editörü / Field Editor)

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan Bilimleri Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt
University Faculty of Human Sciences

Professor / Profesör Dr. Frnacesco PASTORE

University of Campania, Department of Economics, Italy / Campania Üniversitesi, Ekonomi
Bölümü, İtalya

Prof. Dr. Khaliq Ahmad (Alan Editörü / Field Editör)

Uluslararası İslam Üniversitesi- Malezya / International Islamic University of Malaysia

Professor / Prof. Dr. Arpad HORNYAK

University of Pecs. Faculty of Humanities, Hungary / Pecs University, Beşeri Bilimler
Fakültesi, Macaristan

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt
University, Faculty of Political Sciences

Assoc. Prof / Doç. Dr. Liliana BOŞCAN

International Relations and European Studies, Bucharest University Romania/Uluslararası
İlişkiler ve Avrupa Çalışmaları, Bükreş Üniversitesi Romanya

Assoc. Prof. Dr. / Doç. Dr. Qurbanov NUSRET

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan / Azerbaijan State University of
Economics / Azerbaijan

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yayın Kurulu, Bilim Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri

Dicle University, Journal of Economics and Administrative Sciences
Editorial Board, Advisory Board and The Refrees of This Issue

Assoc. Prof. Dr. / Doç. Dr. Aliye Fatma Mataracı

International University of Sarajevo, Social Science Department /Bosnia and Herzegovina /
Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Sosyal Bilimler Bölümü / Bosna Hersek

Assoc. Prof. / Doç. Dr. Gökhan TUNCEL

İnönü Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / İnönü University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Assoc. Prof. /Doç. Dr. Mehmet KAYA

Dicle Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Dicle University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Assoc. Prof. /Doç. Dr. Halis ÖZER

Dicle Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Dicle University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Assoc. Prof./ Doç. Dr. Murat PİÇAK

Dicle Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Dicle University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Assoc. Prof. / Doç. Dr. Muzaffer KOÇ

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi / Marmara Univesity, Faculty of Political
Sciences

Assoc. Prof./ Doç. Dr. Pelin K. GÖĞÜL

Dicle Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Dicle University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Assit. Prof. / Dr. Öğrt. Üyesi Ozan ZENGİN

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi / Ankara University, Faculty of Political
Sciences

Assist. Prof / Dr. Öğrt. Üyesi Dukagjin LEKA

Kadir Zeka Üniversitesi, Gjilan Kosova / Kadir Zeka University, Gjilan Kosovo

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Dr. Ferat KAYA Dicle Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu / Dicle
University, School of Foreign Languages

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yayın Kurulu, Bilim Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri

Dicle University, Journal of Economics and Administrative Sciences
Editorial Board, Advisory Board and The Refrees of This Issue

YARDIMCI EDITÖRLER / ASSISTANT EDITORS

Arş. Gör. / Research Asst. Ahmet Vedat KOÇAL

Dicle Üniversitesi İİBF. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political
Science and Public Administration

Arş. Gör. / Research Asst. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

Dicle Üniversitesi İİBF. İşletme Bölümü

Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business
Administration

Arş. Gör. Dr. / Research Asst. Dr. Osman GEYİK

Dicle Üniversitesi İİBF. Maliye Bölümü

Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Public
Finance

Arş. Gör. / Research Asst. Ömer TAYLAN

Dicle Üniversitesi İİBF. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political
Science and Public Administration

Arş. Gör. Dr. / Research Asst. Dr. Özgür ALTINDAĞ

Dicle Üniversitesi İİBF. Sosyal Hizmet Bölümü

Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Social Service
Department

DERGİ DESTEK / JOURNAL SUPPORT

Arş. Gör. / Research Asst. A. Vedat KOÇAL

(Yardımcı editör, son okuyucu, mizanpaj, dergi iletişim / journal contact)

Arş. Gör. / Research Asst. Ömer TAYLAN

(Teknik sorumlu, mizanpaj, son okuyucu, / technical responsible)

Arş. Gör. / Research Asst. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

(Yardımcı editör, sekreter, secretary)

Arş. Gör. Dr. / Research Asst. Dr. Osman GEYİK

(İndeks başvuru, dergi tanıtım / index application, journal promotion)

Arş. Gör. Dr. / Research Asst. Dr. Özgür ALTINDAĞ

(Dergi baskı ve mizanpaj / journal printing and editing)

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yayın Kurulu, Bilim Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri

Dicle University, Journal of Economics and Administrative Sciences
Editorial Board, Advisory Board and The Refrees of This Issue

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Şükrü KARATEPE

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Başkanışmanı / Republic of Turkey Presidential
Adviser

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK

Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Harran University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Bayram COŞKUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Muğla Sıtkı Koçman
University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK

İstanbul Medipol Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi / Medipol University,
Faculty of Humanities and Social Sciences

Prof. Dr. Esra SİVEREKLİ

Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Harran University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi / Dicle Univ. Faculty of Law

Prof. Dr. Fehim BAKIRCI

Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Atatürk University Faculty of
Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Hamza ATEŞ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi / İstanbul Medeniyet Univ., Faculty
of Political Sciences

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI

Ortadoğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / METU, Faculty of
Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Mahmut TEKÇE

Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi / Marmara University Faculty of Economics

Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN

Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi / Marmara University Faculty of Economics

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yayın Kurulu, Bilim Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri

Dicle University, Journal of Economics and Administrative Sciences
Editorial Board, Advisory Board and The Refrees of This Issue

Prof. Dr. Murat DEMİR

Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Harran University Faculty of
Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Mustafa ERDOĞDU,

Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi / Marmara University Faculty of Economics

Prof. Dr. Mustafa ORÇAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt
University, Faculty of Political Sciences

Prof. Dr. Nafiz TOK

Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of
Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Tefik ERDEM

Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Gazi University Faculty of Economics
and Administrative Sciences

Prof. Dr. Yakup BULUT

Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Mustafa Kemal
University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Assoc. Prof / Doç. Dr. Nazım KARTAL

Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Sinop University
Boyabat Faculty of Economics and Administrative Sciences

Assoc. Prof / Doç. Dr. Mahmut Hamdi AKIN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi / Faculty of Social
Sciences and Humanities

BU SAYININ HAKEMLERİ / THE REFREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Mesut ÖZCAN (T.C. Dışişleri Bakanlığı)

Prof. Dr. Atilla DOĞAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet ÇINAR (Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Reşat AÇIKGÖZ (Selçuk Üniversitesi)

Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Tulin ALTUN (Cumhuriyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Hamza Bahadır ESER (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet KAYA (Dicle Üniversitesi)

Dr. Reyhan BAHAR (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Konur Alp DEMİR (Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ŞENGÜN (Dicle Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi M. Said CEYHAN (Bartın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yeşim KUBAR (Fırat Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bulut DÜLEK (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ali Ülvi ÖZBEY (Bingöl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Jülide Gül ERDEM (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ERTUGAY (Nuh Naci Yazgan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yıldız ATMACA (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNOK (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gamze Yıldız Şeren Kurular (Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Işıl ARPACI (İnönü Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah YILMAZ (Dumlupınar Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz YILDIRIM (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Belgin BÜYÜKBUĞA (Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Oktay KIZILKAYA (Hakkari Üniversitesi)

Dr. Esra CANPOLAT GÖKÇE (İnönü Üniversitesi)

DERGİMİZ HAKKINDA

Dergimiz, 2011 yılında yayın hayatına başlayan ve elektronik ortamda yayınlanmakta olan **uluslararası hakemli** bir dergidir.

Bahar/Mayıs ve Güz/Kasım aylarında olmak üzere yılda 2 kere yayınlanmaktadır. Gerekğinde Yayın Kurulu Kararı ile ek ve özel sayılar yayınlanabilir.

Dergimiz ASOS, SOBİAD, SIS ve ISIFI Atıf indekslerinde taranmakta, ayrıca Dergi-park Akademikte yer almaktadır.

Ulakbim TR Dizinde taranması için başvuru yapılmış olup, izlenme süreci devam etmektedir. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İktisat, İşletme, Maliye, Uluslararası İlişkiler, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Sağlık Yönetimi, Turizm İşletmeciliği, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Ekonometri ve Sosyal Hizmetler gibi bilim dallarından Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

Gönderilen makaleler önce biçim, içerik ve intihal yönünden Yayın Kurulu incelemesinden geçirilir. Ön değerlendirme aşamasında koşulları sağlamayan yazılar, hakemlik sürecine alınmaz. Ön değerlendirmeyi geçen çalışmalar kör hakemlik yöntemi ile en az iki hakeme (gerekğinde üçüncü hakeme) gönderilir. Hakem raporları doğrultusunda makalelerin kabulü veya reddine karar verilir.

Dergimize gönderilecek makalelerin daha önce başka bir yerde yayınlanmamış olması gerekir. Ancak ulusal veya uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiriler kitabında özet ya da tam metni yayınlanmış makaleler bu özellikleri belirtilmek ve güncellenmek şartı ile gönderilebilir. Dergide yayınlanan tüm makalelerin yayın hakkı dergimize geçer.

DERGİNİN AMACI VE KAPSAMI

AMACI: Dergimizin amacı sosyal bilimlerin alt dalları olan iktisadi ve idari bilimler ile siyasal bilimler alanlarındaki özgün ve bilimsel çalışmalara yer vererek, bilimsel bilgiye katkı sağlamaktır.

KAPSAMI: Dergimiz, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İktisat, İşletme, Maliye, Uluslararası İlişkiler, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Sağlık Yönetimi, Turizm İşletmeciliği, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Ekonometri ve Sosyal Hizmetler gibi bilim dallarından Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış makaleleri kabul etmektedir.

İÇİNDEKİLER

SERBESTLEŞME SÜRECİNDE DEMİRYOLU LOJİSTİĞİ HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ ALGI VE BEKLENTİSİNDE KARŞILAŞTIRILMASI – <i>Veli Ahmet ÇEVİK, Yunus Bahadır GÜLER</i> (Araştırma Makalesi).....	1
TOPLUM SÖZLEŞMESİ KURAMLARINDA SİYASİ İKTİDARIN SINIRI OLARAK KİŞİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ MESELESİ – <i>Dilan MIZRAK</i> (Araştırma Makalesi)	21
TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINA VE İSTİHDAMA ETKİLERİ: GAZİANTEP-ADIYAMAN-KİLİS ÖRNEĞİ – <i>Mehtap KUTLU</i> (Derleme Makalesi).....	45
YOKSULLUK SORUNUNA YÖNELİK KAMU POLİTİKASI ALGISI AÇISINDAN GELİR DÜZEYİNİN BELİRLEYİCİLİĞİ: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ– <i>Pelin KARATAY GÖĞÜL</i> (Araştırma Makalesi).....	60
THE HISTORY OF APPOINTMENT PROCESS OF AMERICAN AMBASSADORS AND ITS COMPARISON WITH THE APPOINTMENT PROCESS OF THE UK AMBASSADORS – <i>Onur BİRKAN</i> (Research Article)	80
15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASINDA DİNİ CEMAATLERE YÖNELİK ARTAN GÜVENSİZLİĞE İLİŞKİN SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME – <i>Abdulkaki DEDE</i> (Araştırma Makalesi).....	101
28 ŞUBAT SÜRECİ HAKKINDAKİ İDDİALAR VE AK PARTİ'NİN SÜRECİN HUKUKİ DÜZENLEMELERİNİ DÖNÜŞTÜRME ÇABASI – <i>Muhittin IŞIK</i> (Araştırma Makalesi)..	122
SOSYAL STATÜ ARAYIŞINDA ELİT MEKÂNLARIN ROLÜ; DİYARBAKIR 75 METRE YOL GÜZERGÂHINDAKİ KAFELER ÖRNEĞİ – <i>Mustafa KAPLAN</i> (Araştırma Makalesi),,,.....	136
DÜZ ORANLI VERGİLERE BAKIŞ: HALL-RABUSHKA DÜZ ORANLI VERGİ MODELİNİN İNCELENMESİ - <i>Hikmet Dersim YILDIZ, Osman GEYİK</i> (Araştırma Makalesi).....	162
MESLEK YÜKSEKOKULU MUHASEBE VE VERGİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL VE EKONOMİK PROFİLİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: AĞRI MYO ÖRNEĞİ - <i>Fatma TEMELLİ</i> (Araştırma Makalesi).....	180

CONTENTS

COMPARING RAILWAY LOGISTICS SERVICE QUALITY IN CUSTOMER PERCEPTION AND EXPECTATION IN LIBERALIZATION PROCESS - <i>Veli Ahmet ÇEVİK, Yunus Bahadır GÜLER</i> (Research Article).....	1
THE ISSUE OF INDIVIDUAL RIGHTS AND FREEDOMS IN SOCIAL CONTRACT THEORIES AS A LIMIT OF POLITICAL POWER – <i>Dilan MIZRAK</i> (Research Article).....	21
AN EVALUATION ON THE IMPACT OF THE SYRIAN REFUGEES IN TURKEY ON LABOR MARKET AND EMPLOYMENT: EXAMPLE OF GAZİANTEP-ADIYAMAN-KİLİS – <i>Mehtap KUTLU</i> (Research Article)	45
DETERMINANTS OF THE INCOME LEVEL FROM THE PERSONALITY OF PUBLIC POLICY FOR POVERTY PROBLEM: DIYARBAKIR CASE – <i>Pelin KARATAY GÖĞÜL</i> (Research Article)	60
AMERİKAN ELÇİLERİNİN ATAMA SÜRECİ TARİHİ VE İNGİLTERE BÜYÜKELÇİLERİNİN ATAMA SÜRECİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI – <i>Onur BİRKAN</i> (Araştırma Makalesi).....	80
A SOCIOLOGICAL REVIEW ON THE INCREASING MISTRUST TOWARDS THE RELIGIOUS COMMUNITIES AFTER JULY 15 TH COUP ATTEMPT – <i>Abdulbaki DEDE</i> (Research Article)	101
CLAIMS ABOUT THE 28 FEBRUARY PROCESS AND EFFORT OF THE JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY FOR THE TRANSFORMATION OF THE LEGAL REGULATIONS OF THE PROCESS – <i>Muhittin IŞIK</i> (Research Article)	122
THE ROLE OF ELITE PLACES IN STATUS SEEKING; THE INSTANCE OF CAFES ON THE DİYARBAKIR 75-METER ROUTE – <i>Mustafa KAPLAN</i> (Research Article)	136
OVERVIEW OF FLAT RATE TAXES: REVIEW OF HALL-RABUSHKA FLAT RATE TAX MODEL - <i>Hikmet Dersim YILDIZ, Osman GEYİK</i> (Research Article)	162
A RESEARCH ON THE DETERMINATION OF THE SOCIAL AND ECONOMIC PROFILE OF THE STUDENTS OF DEPARTMENT OF ACCOUNTING AND TAXATION IN VOCATIONAL SCHOOL OF HIGHER EDUCATION - <i>Fatma TEMELLİ</i> (Research Article)	180

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar /Pages: 1-20

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 04.03.2019

Kabul Tarihi: 27.03.2019

SERBESTLEŞME SÜRECİNDE DEMİRYOLU LOJİSTİĞİ HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ ALGI VE BEKLENTİSİNDE KARŞILAŞTIRILMASI*

Veli Ahmet ÇEVİK**
Yunus Bahadır GÜLER***

Öz

Türkiye’de taşıma modları arasında önemini kaybeden demiryolları, son yıllarda ulaştırma politikalarındaki artan önemiyle ve yatırım paylarıyla taşımacılık pazarında tutunmayı başarmaktadır. Avrupa birliği uyum politikalarıyla entegre olarak 1 Mayıs 2013 tarihli ve 6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun’la ülkemizde demiryollarında yük ve yolcu taşımacılığının serbestleşmesi, demiryolu lojistiğinin esnek piyasa ve dinamik pazar koşullarında rekabetçi düzeye getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın temel konusunu, Demiryolu ile yolcu taşımacılığı yapan müşterilerin Devlet Demiryolları İşletmesi tarafından gerçekleştirilen demiryolu taşımacılığında aldıkları hizmetin kalitesinin ölçülmesi ve demiryolu taşımacılığının serbestleşmesinden sonra demiryolu taşımacılığı pazarında faaliyet gösterecek yeni firmalardan alınacak hizmetin beklentilerinin ölçülmesi oluşturmaktadır. Araştırmada anket yöntemi uygulanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.869 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, gelir düzeyi, hizmet alım süresi gibi değişkenlere göre kalite boyutlarında algılanan hizmet ile beklenen hizmet arasında anlamlı bir farklılıklar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demiryolu, Lojistik, Serbestleşme, Hizmet Kalitesi,

JEL Kodları: L92, M31.

COMPARING RAILWAY LOGISTICS SERVICE QUALITY IN CUSTOMER PERCEPTION AND EXPECTATION IN LIBERALIZATION PROCESS

Abstract

The railways have lost its importance in Turkey among transport modes, it is able to hold in the transportation market share in recent years with increasing prominence and investment in transport policy. By integrating with the European Union integration policies, the Law No. 6461 on the Liberalization of the Turkish Railway Transportation dated 1 May 2013 aims to bring freight and passenger transport to the railways of our country and to bring the railway logistics to the competitive level in the flexible market and dynamic market conditions. The main subject of this study is to measure the quality of the services that the railway and passenger transport customers receive from the railway transport by the State Railways Administration and to measure the

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı “Serbestleşme Sürecinde Demiryolu Lojistiğinin Müşteri Algı Ve Beklentisinde Karşılaştırılması” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Öğr. Gör. Hitit Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksekokulu, Lojistik Programı, veliahmetcevik@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0003-1981-7275

*** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, Pazarlama Ve Reklamcılık Bölümü, ybguler@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-8350-2721

expectations of the new companies that will operate in the railway transportation market after the liberalization of the railway transportation. The survey method was applied in the study. As a result of research 0.869 Cronbach's Alpha reliability coefficient value has been reached. As a result of the research, there were significant differences between the perceived service and expected service in terms of quality according to variables such as gender, age, education level, income level and service purchase time

Key Words: *Railway, Logistics, Liberalisation, Service Quality*

JEL Codes: L92, M31.

GİRİŞ

Demiryolculuk, az bir çekiş kuvveti uygulayarak fazla miktarda taşıma gücü elde etmek yolunda yapılan araştırmaların bir sonucu olup, bu sonuca tek bir insanın çalışmasıyla varılmamıştır. Bu gün insanlığın sahip olduğu bu ulaşım aracı ‘Denis Pape’ in harika ‘Buhar Tenceresi’ deneyinden bir Fransız bilgini olan Mac Saiun’un borulu kazanına kadar devam eden birçok buluşlarla ortaya çıkabilmiştir. Birbirine paralel iki çelik ray ile bunun üzerinde hareket eden lokomotif ve onun çektiği vagonlardan oluşan taşımacılık araçlarına demiryolu denilmektedir (Onur, 1953). Dünyada buharlı lokomotifin icadından 47 yıl sonra Anadolu topraklarına demiryolu gelmiştir. Osmanlı Devleti döneminde 1851 yılında 211 km uzunluğundaki Kahire-İskenderiye demiryolu hattı bazı imtiyazlar karşılığında yaptırılmıştır. Günümüz ülke sınırları içerisinde demiryollarının tarihi ise 23 Eylül 1856 tarihinde 130 km uzunluğundaki İzmir-Aydın demiryolu hattının yapılmasıyla başlamıştır. Osmanlı Devletinde Demiryollarının işletilmesi ve yönetimi, Nafia Nezareti’nin (Bayındırlık Bakanlığı) Turuk ve Meabir (Yol ve İnşaat) Dairesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Tarihler 24 Eylül 1872’yi gösterdiğinde demiryolu yapılmasını ve işletilmesini gerçekleştirmek üzere Demiryolları İdaresi kurulmuştur (TCDD, 2015).

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yapılan demiryollarının 4.136 km uzunluğundaki bölümü bugünkü milli sınırlarımız içerisinde kalmıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesi ve demiryolları işletmeciliğinin devletleştirilmesinden sonra demiryolu işletmeciliği için 24 Mayıs 1924 tarih ve 506 sayılı Kanun ile Nafia Vekâletine (Bayındırlık Bakanlığı) bağlı “Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi” kurulmuştur (Çağlıyan ve Bozkurt Yıldız, 2013). Demiryolu alanında ilk bağımsız yönetim birimi olarak 31 Mayıs 1927 tarih ve 1042 sayılı Kanun ile “Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi” kurularak demiryollarının yapımı ve işletilmesinin tek elden yürütülmesinin amaçlanmıştır. Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi, kurulduktan 12 yıl sonra, 27 Mayıs 1939 tarihinde kurulan Münakalât Vekâleti (Ulaştırma Bakanlığı)’ne bağlandı. Cumhuriyetin kurulmasından önce yapılan ve yabancı şirketler tarafından işletilen demiryolu hatları, 1928-

1948 yılları arasında devlet tarafından satın alınarak millileştirilmiştir. Kurulduğu tarihten itibaren katma bütçeli bir devlet idaresi şeklinde yönetilen Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi, 22 Temmuz 1953 tarihinde çıkarılan 6186 sayılı Kanunla, Ulaştırma Bakanlığına bağlı olarak “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi” (TCDD) adıyla Kamu İktisadi Devlet Teşekkülü olarak varlığını devam ettirmektedir. Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii A.Ş. (TÜLOMSAŞ), Türkiye Demiryolu Makinaları Sanayii A.Ş. (TÜDEMSAŞ) ile Türkiye Vagon Sanayi A.Ş. (TÜVASAŞ) olmak üzere üç adet bağlı ortaklığı bulunan ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının ilgili kuruluşu olarak faaliyetini sürdüren TCDD, 8 Haziran 1984 tarih ve 233 sayılı KHK ile de “Kamu İktisadi Kuruluşu” kimliğini kazanmıştır (TCDD, 2015).

1.AVRUPA BİRLİĞİ (AB) DEMİRYOLU LOJİSTİĞİ POLİTİKALARI

1.1. Avrupa Birliğinde Demiryolu Serbestleşme Politikalarının Tarihsel Süreci

Kurulduğu ilk yıllardan itibaren Avrupa kıtasındaki demiryolu şirketleri devlete ait şirketlerdi. İngiltere’de demiryolu şirketi 2. Dünya savaşından önce devlete ait olana kadar özel şirketti. Yoğun şebeke ağı ve uluslararası taşıma hizmetleri sayesinde devlet yönetimi altında olan birçok demiryolu şirketi karlılığın devam ettirdi ve rekabet ortaya çıkana dek kamu bütçelerine finansal olarak oldukça katkı sağladılar (Pham, 2013). Demiryolu taşımacılığının diğer taşıma modlarına karşı özelliklede karayolu taşımacılığına karşı rekabet edememesi birçok ülkeyi reform arayışlarına itmiştir. Avrupa’da 1970’li yıllarda karayollarının durumu, özellikle de otoyolların hızla genişlemesi karayolu taşımacılığında zamanı ve taşıma maliyetlerini oldukça düşürmüştür. Aynı yıllarda bazı demiryolu koridorlarında yapılan iyileştirmeler dışında demiryolu yatırımları ve iyileştirmelerinde önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Bu ilgisizliğin sonucu olarak demiryollarını taşımacılık içindeki payı gittikçe düşüş eğilimine girmiştir. Tüm bunların sonucunda demiryolu işletmelerinin iş yoğunluğu düşerek finansal sorunlar yaşamaya başlamıştır.1960- 1970 ve 1980’lerin başlarında serbest rekabetle tek taşıma pazarı yaratmak için çok az ilerleme sağlanmıştır. 1985 yılında Avrupa adalet komisyonunda taşımacılık sektöründe ulusal mevzuatların meydana getirdiği zorluklar ile devlet ve özel demiryolu şirketlerinin karmaşık yapılanmalarına rağmen, ayrımcılıktan ve ulusal korumacılıktan uzak olarak tek pazarın oluşumu, eşyaların ve insanların serbestçe dolaşmasının garantisine hüküm verilmiştir (OECD, 1997). Avrupa Birliği’ne üye devletlerin demiryolundaki tecrübeleri düzenli rekabet daha etkin ve cazip demiryolu hizmetlerini beraberinde getirdiğini göstermiştir. Rekabetin daha fazla görüldüğü İsveç ve İngiltere’de, demiryolu ile yük taşıma faaliyetlerinde 1990’ların ortalarından itibaren hızlı bir ilerleme

kaydedilmiştir (Şahbaz ve Yüksel, 2006). Ulusal navlun ve yolcu pazarlarının sınır ötesi rekabete açılması Avrupa Birliği ile komşu pazarlar arasında daha iyi bağlantılara sahip, daha rekabetçi bir demiryolu sektörü lehine engelleri ortadan kaldıran entegre Avrupa demiryolu alanının oluşturulmasına doğru atılmış bir adım olmuştur (Bergantino, Capozza ve Capurso, 2015). 14 Kasım 1985 tarihinde Avrupa Ulaştırma Bakanlar Kurulu ortak taşımacılık politikasıyla, miktar sınırı olmaksızın serbest taşımacılık pazarının oluşturulmasına, adım adım ikili taşıma kotalarının ayarlanması ve uluslararası ortak kotaların genişletilmesi, Avrupa pazarındaki problemleri azaltılması konularına karar verilmiştir (OECD, 1997). Demiryolu sektörünün serbestleşmesinin temel ilkelerini oluşturan ve demiryolu kuruluşlarının geliştirilmesine yönelik ilk yönerge 1991 yılında çıkartıldı. Bu yönergeyle birçok ülke demiryolu sektörünü serbestleşmeye açma konusunda karar verdi.

1.2. Birinci Demiryolu Uyum Paketi

1985 yılında Avrupa Adalet komisyonun karayolu taşımacılığının serbestleşme kararından hemen sonra, 1991 yılında Demiryollarıyla ilgili ilk önemli AB yönergesi 91/440 EEC kabul edilmiş ve 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yönerge demiryolu sektörünü daha rekabetçi ve pazar odaklı hale getirecek temel gereklilikleri kapsamaktadır;

- I) Demiryolu kuruluşlarının bağımsız bir yönetime sahip olması
- II) Demiryolu işletmeciliği ile altyapı işletmeciliğinin yönetimini ayrılması (mali işlerin ayrılması zorunlu olmakla birlikte kurumsal ve yapısal ayırımın isteğe bağlı olması)
- III) Altyapı kuruluşlarının finansal yapılarının desteklenmesi,
- IV) Uluslararası demiryolu işletme grupları ve uluslararası kombine eşya taşımacılığı yapan ilgili demiryolu işletmeleri için üye ülkelerin demiryolu ağına erişim hakkı verilmesi (OECD, 1997).

91/440 EEC sayılı AB Yönergesi yayınlandıktan sonra 2001/12/EEC sayılı Yönerge, 2001/13/EC sayılı Yönerge ve 2001/14/EC sayılı Yönerge yayınlanmıştır. Söz konusu Yönergelerin bulunduğu 1. Demiryolu Uyum Paketi; demiryolu taşımacılığı şirketlerinin Trans-Avrupa Demiryolu ağlarına adil ve serbest şekilde erişimini sağlamıştır. Ayrıca, Avrupa demiryolu pazarına erişimde tek duruş noktası prensibine dayanarak sınır geçişlerindeki engelleri kaldırmayı ve tren sefer çizelgelerinin dağıtımını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2006).

1.3. İkinci Demiryolu Uyum Paketi

91/440 EEC sayılı AB Yönergesi vasıtasıyla 2007 yılından itibaren taşımacılığa tamamen erişim yolu açılmıştır. Trans-Avrupa Demiryolu şebekeleri tüm üye ülkeleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Trans-Avrupa Demiryolu şebekeleri hem uluslararası hem de iç taşımacılığa açık hale getirilmiştir. Emniyet sistemlerinin uyumlaştırılması gerçek açık pazarların ayrılmaz bir parçasıdır. Her ülkedeki farklı emniyet sistemlerinin varlığı pazara girişte bir engel oluşturmakla birlikte yabancı demiryolu ağlarında adil rekabeti önlemektedir. Uyumlaştırılmış emniyet sertifikaları, ortak emniyet hedefleri, ortak emniyet metotları ve ortak emniyet göstergeleri vasıtasıyla emniyet standartlarının uyumlaştırılması sağlanacaktır.

Teknik standartların genişletilmesi, konvansiyonel demiryolu ağlarında Avrupa Demiryolu bölgesindeki işletmelerin rekabetinin artmasını ve teknik engellerin kaldırılmasını kolaylaştıracaktır. Avrupa demiryolu ağlarında güvenliğin ve karşılıklı işletilebilirlik konularının düzenlenmesi için yetkili kurum olarak Avrupa Demiryolu Ajansı (ERA) kurulmuştur. Avrupa Komisyonu başkanlığının açıklamalarına göre bu gelişme Avrupa Demiryolu taşımacılığındaki fiziksel ve teknik engellerin sonu olmuştur; önümüzdeki süreçte demiryolu taşımacılığının görüntüsünü tamamen değiştirecek olup demiryolu taşımacılığını güçlendirecektir.

1.4. Üçüncü Demiryolu Uyum Paketi

Pazarın demiryolu yolcu taşımacılığına açılması için alınacak tedbirlerin genişletilmesi ve Uluslararası demiryolu yolcularına yeni haklar tanınması kabul edilmiştir. Uzun mesafeli demiryolu seyahati yapan yolcuların daha geniş haklara sahip olması tüm yolcuların tüm hatlarda minimum kalite standartları (engelli ve hareketi kısıtlı yolcuların ayırım görmemesi, kaza durumundaki sorumluluklar, tren biletlerin ulaşılabilir olması, istasyonlarda yolcuların kişisel güvenliği) güvence altına alınmasını amaçlamaktadır. Diğer yandan düzenlemeler yolcu tazminatlarının edinilmesi ve sefer ertelenme durumunda yardımcı hizmetleri, seferin iptal edilmesi durumunda yolcuların haklarının sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. Düzenlemeler temel olarak hâlihazırda kullanılan COTIF kanunlarına dayanmaktadır. AB’de güvenli demiryolu seyahati için tren makinistlerinin yetenek ve bilgilerinin geliştirilmesi ve Demiryolu taşımacılığının kalite konusunda düzenlemelerin yapılmasını amaçlanmaktadır. Karşılıklı işletilebilirliğin artırılması sonucunda daha fazla tren kullanıcısı daha fazla ülkeye daha sık olarak giriş yapacaklardır. AB komisyonu, sınır geçişlerindeki gereksiz duruşları ortadan kaldırmak için tren kullanıcılarının ortak sertifika ve lisans sistemleri ile donatılması konusunda çalışmalar yapmıştır. Tren kullanıcılarının tüm Avrupa boyunca kullanıcı belgeleri

ile dolaşmasını düzenlemiştir. Tren kullanıcılarının eğitim seviyesi, yaş, fiziksel ve ruhsal sağlığı, alan bilgisi ve sürüş pratiği konularında minimum yeterliliği sağlanması düzenlenmiştir.

1.5. Dördüncü Demiryolu Uyum Paketi

Bu yeni uyum paketi üç yönerge ve üç yasa, üç adet etki değerlendirmesi, üç adet personel çalışma dosyaları ve raporlardan oluşmaktadır. Dördüncü yeni paketin tüm amacı, yasal kurumsal ve teknik engellerin kaldırılarak demiryolu hizmetinin etkinliğini ve kalitesini artırmak, demiryolu sektörünün performansını artırmak ve Avrupa tek demiryolu alanını oluşturmaktır. Paketin amaçlarını 3 kısma ayırırsak eğer; Teknik Kısım; Güçlendirilmiş bir Avrupa Demiryolu Ajansı'nın (ERA) sorumluluğunda emniyet ve karşılıklı işletilebilirliği kapsamaktadır. Serbestleşme Kısım; tüm işletmelere giriş izni vererek, yerel yolcu pazarlarının açılması ve 2019 yılından itibaren zorunlu ihaleye çıkılmasını kapsamaktadır. Altyapı kısmı ise; altyapı kuruluşlarının yönetimi ve yapısını güçlendirmek ve özellikle altyapı kuruluşunu tren işletmeciliğinden ayrılmasını zorunlu hale getirmeyi amaçlamaktadır (DeHousse ve Marsicola, 2015). AB komisyonuna göre pazarın serbestleşmesi, yeni ve daha iyi iş olanakları ve üye ülkelere çalışanlarını daha iyi koruma şartları sunacaktır.

2. SERBESTLEŞME SONRASI DEMİRYOLU LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE BEKLENTİLER VE SORUNLAR

Tüm taşıma modlarında olduğu gibi demiryolu taşımacılığında da sorunlar mevcut olup bu sorunlardan bazıları kısa vadede çözülebilse de bazı sorunlar ise uzun yıllar ve yüksek maliyet gerektiren çözümlerdir. Hâlihazırdaki sorunlarla birlikte serbestleşme sürecine girilmesi, var olan sorunları daha da büyütmeyle birlikte yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların çözümü aynı zamanda sektördeki beklentileri meydana getirmektedir.

2.1. Demiryolu Taşımacılığının Diğer Taşıma Modlarıyla olan rekabeti

Ulaştırma modları arasında, taşıma tercihlerinin birbirine yakın olması nedeniyle ciddi bir rekabet yaşandığından; taşıma seçeneklerinden herhangi biri doğal tekel özelliklerine sahip olsa da, bu sektör serbestleştirilerek rekabete açılabilir (Çakal, 1996). Ülkemiz taşımacılık sektöründe demiryolunun tarihi oldukça eski olmasına rağmen sahip olduğu pay ise çok düşük seviyelerdedir. Demiryolu yatırımları ve yeni hatların işletmeye açılması uzun sürelerle gerektiren yatırımlar olduğundan ülkemizde yıllarca taşımacılık ağırlığı karayoluna kaydırılmıştır. Demiryolları tüm bölgelere hizmet veremediğinden ve mevcut yolların tek hat olmasının etkisiyle de her koşulda maalesef ilk seçenek olarak görülmemektedir. Şehirlerimizin dörtte birinden demiryolu hattı geçmemektedir. Demiryolu geçen illerimizde

ise bir adet gar-istasyon olması nedeniyle tüm yüklerin istasyona götürülmesi maliyeti devreye girmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı demiryollarına erişim olanakları kısıtlı hale gelmektedir. Ülkemiz demiryolu hatlarının güzergâhı göz önüne alındığında birbirine normal mesafede olan şehirlere demiryolu ile çok uzun sürelerde ulaşılmaktadır. Altyapı ve diğer sebeplerden dolayı taşımacılık hızı düşük seviyelerdedir. Tek hat işletmeciliği transit süreyi çok uzun hale getirmektedir. Demiryolu taşımacılığının güvenli olması ve kaza oranlarının düşük olması güvenirliliği ön plana çıkarmaktadır. Diğer yandan yüksek kapasiteli yüklerin daha düşük maliyetlere taşınması demiryolu taşımacılığının rekabette yer almasının en büyük avantajlarından olmaktadır.

2.2. Demiryolu Taşımacılığındaki İç Rekabet

Demiryolu taşımacılığı piyasasındaki iç rekabet üç farklı şekilde gerçekleşmektedir (Kabasakal ve Solak, 2009):

- Farklı rekabet türlerinden ilki, genellikle dikey bütünleşik demiryolu taşımacılık firmaları arasında gerçekleşir. Bu tarzda rekabet için yatay olarak konumlanmış en az iki farklı altyapıda ayrı güzergâhlarda rekabet söz konusudur. ABD’de demiryolu yük taşımacılığında genel olarak bu rekabet türü görülür.
- Demiryolu taşımacılık pazarındaki bir başka rekabet türü ise aynı altyapı üstünde birden çok işletmecinin rekabet etmesidir. Avrupa’da ve Avustralya’nın büyük kısmında özellikle yük taşımacılığında yaygın olan rekabet şeklidir.
- İç rekabetin son çeşidi ise alt yapı ve işletmecilik için veya sadece işletmecilik için işletmecilerin kendi aralarında rekabet etmeleridir. Bu rekabet türü genellikle yolcu taşımalarında Avrupa’da yaygın olan bir yoldur.

Demiryolu taşımacılığı hâlihazırda TCDD İşletmesi tarafından gerçekleştirildiğinden demiryolu pazarı tekel konumundadır ve herhangi bir rekabetten söz etmemiz mümkün değildir (Perçin ve Çakır, 2012). Ancak serbestleşme sonrasında pazara dahil olacak yeni demiryolu işletmeleri ile rekabet ortamı doğacaktır. Pazarda güçlü olan oyuncuların iş yapabilme şansı olacaktır. Yeni oyuncular hem diğer taşıma modlarıyla rekabet etmenin yanında hem de demiryolu modu içerisinde rakiplerle rekabet etmenin yollarını arayacaklardır. Serbestleşmenin ardından TCDD yük, yolcu taşımacılığı ve araç bakım birimleri TCDD Taşımacılık A.Ş. çatısı altında devam edecektir. Taşımacılık A.Ş TCDD’nin tüm bölgelerdeki personel, araç, bina ve diğer imkânları ile devam edeceğinden pazarın en büyük ortağı olarak devam edecektir. Taşımacılık A.Ş. demiryolu taşımacılığı faaliyetlerine ait tüm bilgi, beceri ve tecrübeleri ile pazara yeni giriş yapan işletmelere karşı en büyük rakip

olacaktır. Taşımacılık A.Ş. ye ait çok sayıdaki vagon ve diğer araçlar söz konusu şirkete büyük avantajlar sağlamanın yanı sıra bazı dezavantajları da beraberinde getirecektir. Vagon ve diğer araçların yeterlik ve belgeleri gerekli şartları sağlamadığı durumda, şirket elindeki atıl pozisyona düşen araçların maliyetini düşünmek zorunda kalacaktır. Oysa pazara yeni girenlerin tüm teçhizatları yeterliklere uygun olarak sahip olunacaktır ve ayrıca bir maliyet getirmeyecektir. Tüm bu rekabet koşullarının üzerindeki husus ise Taşımacılık A.Ş.'nin devlet tarafından desteklenmesi konusudur. Serbestleşme Kanununda aşağıdaki madde yer almaktadır;

Geçici Madde 3: 6461 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 01.05.2013 tarihinden itibaren beşinci yılın yılsonuyla sınırlı olarak TCDD Taşımacılık A.Ş.'nin;

- a) Yatırım programlarında yer alan yatırımlarının finansmanı,*
- b) İşletme bütçesinde yer alan finansman açıkları,*
- c) Fiili finansman açığı ile işletme bütçesinde öngörülen arasındaki fark, sermayesine mahsuben TCDD tarafından karşılanır (Resmi Gazete, 2013).*

Söz konusu şirket mali açıdan önümüzdeki yıllar içerisinde çok fazla problem yaşamayacaktır. Mali açıdan sağlanan bu desteği pazara yeni giren şirketlerin hiçbirisi bulamayacaktır. Bu şirketlerin en güçlü olanının bile sınırlı bir bütçesi olacaktır. TCDD Taşımacılık A.Ş. kapasite, vagon, lokomotif, tecrübeli personel, belge, lisanslar ve sübvansiyonlar gibi geniş imkânları, yasaların izin verdiği ölçüde kullanabilecektir.

Demiryolu işletmeciliğinde, bir hat kesiminde yirmi dört saat içinde karşılıklı olarak çalışabilecek toplam tren sayısına hat kapasitesi denmektedir (Demiryolu Taşımacılığı Derneği, 2015). Hat kapasitesinin dolu olması sebebiyle demiryolu şebekesinin bazı hat kesimlerinde mevcut tren miktarının üzerinde yük treni işletilememektedir. TCDD hatlarının tek hattan oluştuğunu göz önüne alırsak, Taşımacılık A.Ş.'nin yoğun olarak kullanacağı hatlarda, yeni şirketlerin çalışabilmesi imkânsız olacaktır. Bu nedenle de, daha fazla yük taşımaya olanak sağlamak için, demiryolu hatlarının, özellikle de ana hat diye tabir edilen önemli hatların kapasiteleri artırılmalıdır. Bu artışı sağlayabilmek için de, altyapının iyileştirilmesi ve kapasitenin yükseltilmesi (yeni ikinci hatlar, dingil basınçlarının 22,5 tona çıkartılması, sinyalizasyon ve elektrifikasyon yatırımları) gerekmektedir (Demiryolu Taşımacılığı Derneği, 2015).

2.3. Demiryolu İşletme ve Pazar Bilgisi Eksikliği

Demiryolu işletmeciliği ülkemizde çok eski tarihlerden beridir yapılmakla birlikte işletmecilik eğitimleri son yıllarda üniversitelerde vermeye başlanmıştır. TCDD çalışanları demiryolu

işletmeciliğini tecrübe ederek ve yaşayarak öğrenmek durumunda kalmışlardır. Bu türden bir eğitimin sonucu olarak piyasada yetişmiş personel sadece TCDD emeklisi personellerden oluşmaktadır. Serbestleşme sonrasında pazara girecek yeni şirketlerin uzman personel ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu ihtiyacı kısa vadede karşılamak maliyetli olacaktır. Demiryolu taşımacılık pazarına yeni girenler, mutlaka pazarın analizini yapmaları gerekecektir. Demiryolu taşımacılığında yüksek karlı işlerin akış yönü ve taşıma yoğunluğunun iyi analizi gerekmektedir. Bazı sektörlerin tedarikinin sağlanması sadece demiryolu taşımacılığı ile mümkün olmaktadır. Örneğin maden ve demir çelik sektörünün enerji tedariki kömürle karşılanmaktadır. Yüksek miktarda kömür taşımacılığın en uygun şekli demiryolu ile yapılmaktadır. Pazardaki firmalar tüm bölgelerde iş yapmak yerine bölgesel veya belirli bir hat üzerinde taşımacılık yapmak zorunda kalırken Taşımacılık A.Ş. tüm bölgelerde taşımacılık yapabilecektir.

2.4. Demiryolu Araç Tedarik Sorunu

Demiryolu araçlarının tedariki ülkemizde az sayıdaki fabrikalar sayesinde karşılanmaktadır. Mevcut bu fabrikalar da günümüze kadar TCDD'nin demiryolu araç ihtiyacını karşılamaktadır. Demiryolu araç üretim sanayimiz son yıllarda gelişim göstermeye başlamıştır. Serbestleşmenin ardından oluşacak fazla sayılardaki araç siparişlerini yetiştirmesi uzun süreler alacaktır. Ülkemizde TCDD bağlı ortaklıklarından TÜDEMSAŞ 2015 yılı vagon üretimi 590 adet, TÜVESAŞ 75 adet, TULOMSAŞ ise 55 adet vagon üretimi gerçekleştirmiş olup toplamda 720 adet vagon üretimi gerçekleştirmiştir (TCDD, 2017).

Demiryolu işletmeciliği yetkilendirme yönetmeliğine göre;

- *Yolcu treni işletmecisi yetki belgesi için; en az 6 adet yolcu vagonu ve bu diziyi çekebilecek 2 adet lokomotif veya 2 adet tren seti,*
- *Yük treni işletmecisi yetki belgesi için, kapasitesine göre en az 1500 ton yük taşıma kapasiteli vagonlar (yaklaşık 30 vagon) ile en az iki adet ana hat lokomotive sahip olmak gereklidir (Resmi Gazete, 2016).*

Yukarıdaki zorunlu vagon adetlerini göz önüne aldığımızda sektöre yeni giriş yapacak firmaların sayısının fazla olması halinde tedarik darboğazı yaşanması muhtemeldir. TCDD'ye ve özel sektöre ait yaklaşık 20000 adet vagon ile demiryolu sektörünün payı yurtiçi yük taşımalarında yüze dört, yolcu taşımacılığındaki payı yaklaşık yüzde birdir. Sektör payının yüzde on beşlere çıkması durumunda ortaya çıkacak çeşitli türlerdeki vagon ihtiyacının en az 100000 adet olacağını dikkate aldığımızda, vagon imalat sanayinin ve yan sanayinin bu üretim ve bakım-onarım kapasitesine ulaşması gerekmektedir.

2.5. Yasal Belirsizlikler

Demiryolu taşımacılığının serbestleştirilmesini içeren yönetmeliklerle kombine taşımacılık ve tehlikeli maddelerin demiryolu ile taşınmasıyla ilgili yasal düzenlemeler, demiryolu taşımacılığının serbestleştirilmesini uygulamaya geçirecek ve hızlandıracak en gerekli düzenlemelerdir. Kamu ve özel tren taşımacılığı gerçekleştirecek şirketlerin ve çeken-çekilen araçlarla insan kaynaklarının niteliklerini açıklayacak söz konusu kanun kapsamındaki yasal düzenlemelerin en kısa sürede tamamlanması ve yürürlüğe koyulması gerekmektedir. Bu yönetmeliklerle birlikte Kombine Taşımacılık Yönetmeliği ve Tehlikeli Eşyaların Demiryolu ile Taşınması Hakkındaki Yönetmelik de yürürlüğe konulmalıdır (Demiryolu Taşımacılığı Derneği, 2015).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Ankara ilinde demiryolu ile yolculuk yapan ve TCDD işletmesinden hizmet alan yolculardır. Araştırma Ankara Tren Garında uygulanmıştır. Tüm yolculara ulaşmak mümkün olmadığı için yolculuk öncesi bekleme salonunda bekleyen yolcular arasından rastlantısal seçim yapılmış ve veriler yolcularla yüz yüze görüşme sonucu elde edilmiştir. Bu durumda örneklem çerçevesinin elemanı, T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi yolcuları; kapsamı Ankara ili ve zamanı da üç hafta boyunca on beş iş günü için rastsal olarak seçilmiş zaman dilimleri olmaktadır. Anketin üç bölümden oluşması ve dolayısıyla cevaplanmasının uzun sürmesi, yolcuların salonda anketi cevaplandırmasının güç olması ve yolcuların rahatsız olmamasına özen gösterilmesinin istenmesi sonucu anket sayısı 400 ile sınırlı tutulmuştur ancak cevaplandırma hataları nedeniyle bir kısım anket değerlendirme dışı bırakılarak 372 anket değerlendirmeye alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın kavramsal çerçevesi literatür tarama yolu ile oluşturulmuştur. Araştırmada anket yöntemi uygulanmıştır. Demiryolu ile yolculuk yapanların görüşleri yüz yüze anket uygulanarak öğrenilmiştir. Araştırma anket sonuçlarında elde edilen veriler doğrultusunda yürütülmüştür. Birinci bölümde TCDD İşletmesinden alınan hizmetle ilgili sorular; ikinci bölümde ise Serbestleşme sonrasında serbest piyasada hizmet verecek özel şirketlerin hizmet beklentilerinin ölçülmesiyle ilgili sorular sorulmuştur. Ankette 5’li likert tekniği kullanılmıştır. Katılımcılardan “Kesinlikle katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle katılıyorum” seçeneklerinden birinin işaretlemesi istenmiştir. Anket verileri IBM SPSS Statistics 21 programı ile analiz edilmiştir. Veriler için Cronbach Alpha

güvenirlilik katsayısı 0.869 olarak bulunmuştur. Analiz için hipotezler kurulmuş, elde edilen sonuçlar % 95 güven düzeyinde müşterilerin beklemedikleri hizmet ile aldıkları hizmet arasındaki farklılıkların anlamlı olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini test etmek için güvenilirlik analizi, faktörler arasındaki farklılıkların anlamlılığı için t- testi ve gruplu değişkenlerin analizi için Oneway- ANOVA testleri kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Anket sonuçlarının değerlendirilmesiyle elde edilen bulgulara sırasıyla güvenilirlik analizi, demografik bulgular, Servqual Modeli bulguları ve demografik özelliklere göre Servqual skorlarının değerlendirilmesi başlıkları altında yer verilecektir.

4.1. Güvenilirlik Analizi

Ölçeklerin güvenilirliklerine Cronbach alfa ile bakılmıştır. Elde edilen sonuçlardan, tüm ölçeklerin güvenilir olduğu görülmektedir.

Alfa (a) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanır (Kalaycı ve diğerleri, 2005):

- $0,00 \leq a < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir.
- $0,40 \leq a < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür.
- $0,60 \leq a < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir.
- $0,80 \leq a < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Yapılan araştırmanın güvenilirliğinin incelenmesi için anket genel düzeyi ve alt boyutları için ayrı ayrı Cronbach's Alfa katsayısı hesaplanmış ve Tablo 1'de gösterilmiştir. Taşıma modları arasında müşterilerin seçimini etkileyen faktörlerin en başında erişebilirlik, transit süre, güvenilirlik ve maliyet hususları gelmektedir (Özuysal ve Tanyel, 2012).

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Cronbach's Alfa		
Beklenti Alt Boyutları	Algı Düzeyi	Beklenti Düzeyi
1.Müşteri ilişkileri	0,796	0,891
2.Bilgilendirme ve sosyal sorumluluk	0,798	0,867
3.Araç ve donanım	0,727	0,845
4.Empati	0,629	0,784
5.Güvenirlilik	0,713	0,840

Tablo 1' den görüleceği gibi Beklenti düzeyinin boyutları yüksek derecede güvenilir iken, Algı düzeyi boyutları oldukça güvenilir çıkmıştır. Yolcularla ilgili demografik değerlendirmeler kısmında katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, aylık düzeyleri ve demiryolu taşımacılığını kullanma sıklıkları gibi demografik özelliklerini belirleyici sorulara cevap verilmesi istenmiştir.

4.2. Demografik Özelliklerle İlgili Bulgular

Anket çalışmasının uygulandığı müşterilerin % 44,9'u kadın, % 55,1'i ise erkektir. Tablo 2'de katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı gösterilmiştir. Buradan çıkarılabilecek diğer bir sonuç erkeklerin kadınlara oranla anketlere katılma eğilimlerinin daha fazla olduğudur.

Tablo 2. **Katılımcıların cinsiyeti**

Cinsiyet	n	%
Kadın	167	44,9
Erkek	205	55,1
Toplam	372	100,0

Tablo 3'de görüldüğü gibi araştırma kapsamında ankete katılan yolcuların % 46,0'lık bölümünü 26-40 yaş aralığı, bu yaş aralığından sonra % 32,3 ile 18-25 yaş aralığı, %17,7 kısmı 41-60 yaş aralığı ve en düşük kısmı ise %4,0 ile 61 yaş ve üzeri yolcular oluşturmaktadır. Bu tabloya bakılarak genç ve ekonomik olarak imkânları iyi olan kişilerin seyahat tercihleri olarak demiryolunu kullanma sıklıklarının fazla olduğu görülebilir.

Tablo 3. **Katılımcıların yaş aralıkları**

Yaş	n	%
18-25	120	32,3
26-40	171	46,0
41-60	66	17,7
61 ve üzeri Yaş	15	4,0
Toplam	372	100,0

Anketin uygulandığı yolculardan, Tablo 4'de görüldüğü gibi büyük kısmını %37,4 oranla lisans mezunu, en düşük kısmını ise %9'la ilköğretim mezunu yolcular oluşturmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek yolcuların sıklığı Yüksek hızlı trenlerin Ankara-İstanbul-Eskişehir-Konya gibi büyük şehirlerarasında hizmet vermesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Tablo 4. Katılımcıların eğitim düzeyleri

Eğitim Düzeyi	n	%
İlköğretim	37	9,9
Lise	45	12,1
Önlisans	78	21,0
Lisans	139	37,4
Lisansüstü	73	19,6
Toplam	372	100,0

Tablo 5’de katılımcıların aylık gelirleri düzeyleri gösterilmiştir. Tabloya göre en yüksek bölümü 1001-2500TL arası aylık geliri olanlar ilk sırada yer almaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden birisi Ankara-Eskişehir arasında öğrencilerin demiryolunu çok sık kullanmalarıdır.

Tablo 5. Katılımcıların aylık gelir düzeyleri

Gelir Düzeyi	n	%
1001-2500TL	186	50,0
2501-5000TL	96	25,8
5001 -10.000TL	58	15,6
10.000TL ve üzeri	32	8,6
Toplam	372	100,0

4.3. Hizmet Algı Ölçeği Faktör Analizi

Hizmet algı ölçeğinin faktör analizine başlamadan önce faktör analizine uygunluğunu gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,851 olarak bulunmuş olup Bartlett Sphericity testi sonucunda ise ($\chi^2= 3421,012$; $p< 0,000$) değerleri elde edilmiş ve verilerin ($p<,001$) düzeyinde anlamlı olduğu bulgusuna varılmıştır.

Tablo 6. Hizmet Algı Ölçeği Faktör Analizi Faktör Yükleri ve Özdeğer Tablosu

Değişkenler	Faktör	Özdeğeri
Faktör 1.Müşteri ilişkileri		7,881
TCDD İşletmesi modern binalara sahiptir	,631	
TCDD İşletmesinin çalışma saatleri müşterilere uygundur	,564	
TCDD İşletmesinin personeli müşterilerin sorularına cevap verecek bilgiye	,577	
TCDD İşletmesi yeterli personele sahiptir	,559	
TCDD İşletmesi müşterilerin şikâyetlerini her zaman dikkate alır	,616	
TCDD İşletmesi verdiği sözü zamanında yerine getirir	,508	
Faktör 2. Bilgilendirme ve sosyal sorumluluk		1,507
TCDD İşletmesi müşteri bilgilerinin eksiksiz ve gizli tutulmasında çok titizdir	,494	
TCDD İşletmesi uygun fiyatlı taşıma yapmaktadır	,774	
TCDD İşletmesi çevre dostudur	,622	
TCDD İşletmesi hizmetlerin ne zaman verileceğini müşterilerine bildirir	,587	
TCDD İşletmesi olası kaza-kayıp durumunda müşteriyi doğru bilgilendirir	,522	
Faktör 3. Araç ve Ekipman		1,192
TCDD İşletmesinin vagonlarının teknik özellikleri yolculuk için elverişlidir.	,708	
TCDD İşletmesinin taşıma araçları modern yapıya sahiptir	,684	
TCDD İşletmesi yeterli ekipmanlara sahiptir	,570	
TCDD İşletmesinin çalışanları temiz ve düzgün görünüşlüdür	,603	
Faktör 4. Empati		1,169
TCDD İşletmesinin personeli her müşteri ile tek tek ilgilenir	,722	
TCDD İşletmesi müşterilerin sorunlarını çözmeye etkilidir	,723	
TCDD İşletmesinin personeli devamlı olarak müşterilere karşı saygılıdır	,560	
Faktör 5. Güvenirlilik		1,042
TCDD İşletmesi müşteri ile kişisel olarak ilgilenecek çalışanlara sahiptir	,478	
TCDD İşletmesinin binaları modern donanımlara sahiptir	,729	
TCDD İşletmesinin hizmetlerini gösteren materyaller ilgi çekicidir	,633	
TCDD İşletmesi hizmetleri ilk seferde doğru olarak verir	,619	

Varyans Açıklama Yüzdesi: %58,144

4.4. Hizmet beklenti Ölçeği Faktör Analizi

Hizmet algı ölçeğinin faktör analizine başlamadan önce faktör analizine uygunluğunu gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,866 olarak bulunmuş olup Bartlett Sphericity testi sonucunda ise ($\chi^2= 5545,480$; $p< 0,000$) değerleri elde edilmiş ve verilerin ($p<,001$) düzeyinde anlamlı olduğu bulgusuna varılmıştır.

Tablo 7. Hizmet Beklenti Ölçeği Faktör Analizi Faktör Yükleri ve Özdeğer Tablosu

Değişkenler	Faktör Yükleri	Özdeğeri
Faktör 1.müşteri ilişkileri		9,443
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme binaları modern donanımlı olacaktır	,625	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletmenin çalışanları temiz ve düzgün görünümlü olacaktır	,846	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletmenin personeli devamlı olarak müşterilere karşı saygılı olacaktır	,663	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletmenin personeli müşterilerin sorularına cevap verecek bilgiye sahip olacaktır	,684	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletmenin personeli her müşteri ile tek tek ilgilenecektir	,437	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme müşterilerin sorunlarını çözmede etkili olacaktır	,610	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme olası kaza-kayıp durumunda müşteriyi doğru bilgilendirecektir	,580	
Faktör 2. Araç ve Ekipman		3,151
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme müşterilerin şikâyetlerini her zaman dikkate alacaktır	,726	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletmenin taşıma araçları modern olacaktır	,546	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletmenin vagonlarının özellikleri yolculuk için elverişli olacaktır	,575	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme hizmetlerin ne zaman verileceğini müşterilere söyleyecektir	,725	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme modern binalara sahip olacaktır.	,649	
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme yeterli personele sahip olacaktır	,726	

Faktör 3.Bilgilendirme ve sosyal sorumluluk	1,266
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme uygun fiyatlı taşıma yapacaktır	,723
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletmenin hizmetlerini gösteren materyaller ilgi çekici olacaktır	,710
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme verdiği sözü zamanında yerine getirecektir	,634
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme hizmetleri ilk seferde doğru olarak verecektir	,539
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme yeterli ekipmana sahip olacaktır	,594
Faktör 4.Güvenirlilik	1,005
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletmesi müşteri bilgilerinin eksiksiz ve gizli tutulmasında çok titiz olacaktır	,817
Serbest Piyasada Demiryolu Taşımacılığı yapacak işletme müşteri ile kişisel olarak ilgilenecek çalışanlara sahip olacaktır	,881

Modelimizin verilerinin güvenilirlik ve geçerlik yönünden değerlendirilebilmesi amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Faktörlerin belirlenen değişkenler altında toplandığı gözlemlenmiş ve geçerlilikleri ortaya çıkarılmıştır. Kiroğlu ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada (2012) faktör yük değeri, 0,40'ın altındakiler çıkartılmıştır. Kocayörük ise çalışmasında (2010) 0,45 in altındaki faktör yüklerini boyutlardan çıkartmıştır. Yiğit ve arkadaşları araştırmalarında (2008) faktör yük değeri 0,45'den küçük olan boyutları araştırmaya katmamışlardır. Bu çalışmada 0,40 ve üzerinde faktör yükleri yeterli kabul edilmiştir. Yolcuların Hizmet algı ölçeği müşteri ilişkileri boyutu 6 soru ile ölçülmüştür ve tüm sorular tek faktöre yüklenmiştir. Bilgilendirme ve sosyal sorumluluk boyutu 5 soru ile ölçülmüştür ve tüm sorular tek faktöre yüklenmiştir. Araç ve Ekipman boyutu 4 soru ile ölçülmüştür. Empati boyutu 4 soru ile ölçülmüştür. Ancak Yolcuların Hizmet beklenti ölçeği Empati boyutu 2 soru ile ölçülmüş olup faktör yükleri toplanmadığı için kapsam dışı bırakılmıştır.

Tablo 8. Hizmetin Beklenen ve Algılanan Değerleri (Servqual Skorları) Arasındaki Farklılıklar

Boyutlar	Ortalama (Algı)	S. Sapma (Algı)	Ortalama (Beklenti)	S. Sapma (Beklenti)	Ortalama (Fark)	S. Sapma (Fark)	P
Müşteri İlişkileri	2,429	,713	3,736	,785	-1,307	-0,071	0,000
Bilgilendirme ve Sosyal Sorumluluk	2,571	,779	3,748	,858	-1,176	-0,078	0,000
Araç ve Ekipman	2,521	,719	3,728	,791	-1,207	-0,072	0,000
Güvenirlilik	2,402	,710	3,594	1,092	-1,192	-0,382	0,000
Empati	2,424	,770			2,423	,77076	0,000

Tablo 8 incelendiğinde yolcuların aldıkları hizmetten en yüksek beklentilerinin Bilgilendirme ve Sosyal Sorumluluk boyutunda olduğu görülmüştür. Yani yolcular öncelikle işletmeden yolculuklarıyla ilgili olarak, yolculuk öncesinde ve gerektiğinde sonrasında bilgilendirme almayı beklemektedirler. En düşük beklenti düzeyi de güvenirlilik boyutudur. Yolcuların algılarına göre bakıldığında en yüksek hizmet algılaması Bilgilendirme ve Sosyal Sorumluluk boyutudur. Algılarına göre en düşük değer ise Güvenirlilik boyutunda olduğu görülmüştür. Beklenen ve algılanan hizmetler arasındaki farklılığın derecesi Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Boyutlara Ait Ağırlıklı Servqual Puanları

Boyutlar	Servqual Puanları
Müşteri İlişkileri	-1,3066
Bilgilendirme ve Sosyal Sorumluluk	-1,1762
Araç ve Ekipman	-1,2067
Güvenirlilik	-1,1922
Empati	2,4238

Boyutlara ait SERVQUAL puanlarına bakıldığında değerler negatif çıktığından yolcuların tüm boyutların taşıdıkları kavramlardan memnun olmadıkları ve algıladıkları hizmetin beklendiklerinin altında kaldığını yani beklentilerinin karşılanmadığını göstermektedir.

4.5. Hipoteze İlişkin Sonuçlar

Demografik değişkenlerden bazıları için boyutlardaki algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığını incelemek için kurulacak hipotezler şu şekildedir:

- H1: Cinsiyet değişkenine göre kalite boyutlarında algılanan hizmet ile beklenen hizmet arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H2: Yaş değişkenine göre kalite boyutlarında algılanan hizmet ile beklenen hizmet arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H3: Eğitim seviyesi değişkenine göre kalite boyutlarında algılanan hizmet ile beklenen hizmet arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H4: Gelir düzeyi değişkenine göre kalite boyutlarında algılanan hizmet ile beklenen hizmet arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H5: Hizmet alım süresi değişkenine göre kalite boyutlarında algılanan hizmet ile beklenen hizmet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

SONUÇ

Çalışmada cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi gibi demografik değişkenlerin, müşterilerin algılanan ve beklenen hizmet kalitesi arasında anlamlı farklar olduğu görülmüştür. Rajeswari ve arkadaşları (2014) ile Hundal ve arkadaşlarının (2015) Hindistan Demiryolları'nı kullanan yolcular üzerinde yaptığı araştırmada da anlamlı farklar bulunmuştur.

Dünyada hizmet sektörünün önemi son yıllarda oldukça artmıştır. Ülkemizde de bunun etkileri hissedilmiştir. İletişimin kolaylaşmasıyla hizmet sektöründe müşteri tatminini sağlamak artık daha çetin hale gelmiştir. Taşımacılık sektörü hizmet sektörünün en önemli bileşenlerinden birisi olması nedeniyle, yolcuların hizmet kalitesi önem arz etmektedir. Hizmet kalitesinin ön plana çıktığı pazarda, hizmetlerde kalite ölçümü hayati öneme sahiptir. Hizmet sektöründe kalitenin ölçülmesi, mamul sektörüne göre daha zordur. Net bir şekilde belirlenemeyen ve sayısal hedeflere bağlanmayan hizmet kalitesi ölçüm modelleriyle elde edilen veriler çok sağlıklı olmayacaktır. Bu çalışmada da kullanılan Servqual Modeli bu anlamda beklentileri karşılayabilmektedir. Model, bir pazarda sunulan hizmetin kalitesini, müşterilerin belirlediği beklentilerle, yine müşterilerin belirlediği mevcut durumun sayısal olarak karşılaştırılmasıyla ölçmektedir. Rekabetin çok yoğun olduğu taşımacılık hizmet sektöründe de, verilen hizmetin kalite düzeyinin artırılması ve devamlılığının sağlanması her işletme tarafından istenilen bir amaçtır. Bu çalışma demiryolu taşımacılığı yapan tek kuruluş olan TCDD İşletmesi'nin yolcularına sunduğu hizmetlere ilişkin yolcular tarafından algılanan hizmetin kalitesini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, yolculuk hizmetinin tüm boyutlarında hizmet beklentileri, algı skorlarını geçmiştir. Demiryolu taşımacılığı sektöründe tek kuruluş olarak hizmet veren TCDD işletmesi, müşterilerin beklentilerini karşılayamadığı

Yıl / Year: 2019 Cilt / Volume: 9 Sayı / Issue: 17 Sayfalar: 1-20 Veli Ahmet ÇEVİK, Yunus Bahadır GÜLER görülmektedir. Hem TCDD işletmesinin kendisi hem de süreç sonrası pazara girecek şirketler taşımacılık hizmetinin tüm yönleriyle müşteri beklentilerini yükseltmeye yönelik çalışmalar yapması gerekecektir. Hizmet sektörü ve işletmelerinin başarılı olmaları için geleceğe dönük stratejiler üreterek, kaliteyi devamlı hale getirmeleri zorunlu olmuştur. İşletmelerin söz konusu başarıyı elde etmeleri, kaliteli hizmeti verecek işgücünü ve kalifiye elemanlara sahip olmasına bağlıdır. Eğitimli elemanlar için üniversitelere veya meslek danışma birimleriyle iletişime geçerek gerekli eğitim faaliyetlerini sağlamaları gereklidir. TCDD İşletmesi ve serbestleşme sonrasında sektöre adım atacak yeni işletmeler, demiryolu taşımacılığı hizmetinde düşük hizmet kalitesi puanlarıyla değerlendirilen boyut ve boyutların, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi çalışmalarında bu araştırma sonuçlarından yararlanılabilir. Günümüz sosyal dünyasında artık her birey online olarak görüş ve fikir alışverişinde bulunabilmesi nedeniyle, yolcular hizmet aldığı işletmelerden yolculuk öncesinde ve sonrasında her türlü bilgilendirmenin yapılmasını istemektedir. Yolculuk için karar ver me anından yolculuğun tamamlanması sürecinde yaşanabilecek tüm olumsuzlukların karşısında çözüm odaklı bir yaklaşım isteyen müşteri, yaşadığı tüm tecrübeleri sosyal medya aracılığı ile geniş kitlelere duyurabilmektedir. Çalışmamızın da gösterdiği sonuçlarla ilişkin olarak TCDD işletmesi ve serbestleşme sonrasında yeni şirketlerin müşteri bilgilendirme ve sosyal iletişimi güçlendirmesi hizmet kalitesini yükseltmesi kaçınılmazdır. Daha sonraki yapılacak çalışmalarda demiryolu pazarında yeni şirketler hizmet vermeye başlamasından sonra müşterilerin devlet işletmesinden aldıkları hizmet ile özel firmalardan aldıkları hizmetin kalitesi ölçülebilir.

KAYNAKÇA

- Avrupa Komisyonu. (2006). First railway package of 2001. 3 Ocak 2018 tarihinde https://ec.europa.eu/transport/modes/rail/packages/2001_en adresinden erişildi.
- Bergantino, A. S., Capozza, C. ve Capurso, M. (2015). The impact of open access on intra- and inter-modal rail competition. A national level analysis in Italy. *Transport Policy*, 39, 77–86.
- Çağlıyan, A. ve Bozkurt Y. A. (2013). Türkiye’de demiryolu güzergâhları jeomorfoloji ilişkisi.
- DeHousse, F. ve Marsicola, B. (2015). The EU’s fourth railway package: a new stop in a long regulatory journey. Egmont Paper 76, April 2015.
- Demiryolu Taşımacılığı Derneği. (2015). *Demiryolu Ulaştırması Hakkında Rapor*. Ankara. http://www.dtd.org.tr/_files/kitapcik_internet.pdf adresinden erişildi.
- Hundal, B. S. ve Kumar, V. (2015). Assessing the Service Quality of Northern Railway by using SERVQUAL Model. *Pacific Business Review International*, 7.
- Kabasakal, A. ve Solak, A. O. (2009). Demiryolu sektörünün rekabete açılması. *Dumlupınar*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25, 27–34.

- Kalaycı, Ş., Albayrak, A. S., Eroğlu, A., Küçüksille, E., Ak, B., Karaltı, M., ... Öztürk, E. (2005). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara.
- Kıroğlu, K., Elma, C., Kesten, A. ve Egüz, Ş. (2012). Üniversitede demokratik bir değer olarak hoşgörü. *Journal of Social Studies Education Research*, 3(2), 82–104.
- Kocayörük, E. (2010). A Turkish Adaptation of the Inventory of Parent and Peer Attachment: The Reliability and Validity Study. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (40), 133–150.
- OECD. (1997). *Liberalisation And Structural Reform In The Freight Transport Sector In Europe Organisation For Economic Co-Operation And Development*.
- Onur, A. (1953). *Türkiye Demiryolları Tarihi (1860-1953)*. K.K.K. İstanbul Askeri yayınevi. <https://www.nadirkitap.com/turkiye-demiryollari-tarihi-1860-1953-ahmet-onur-kitap5035924.html> adresinden erişildi.
- Özuysal, M. ve Tanyel, S. (2012). Erişilebilirlik Ölçütünün Rastlantısal Fayda Fonksiyonunda Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme. *İMO Teknik Dergi*, 23(3), 5987–6016.
- Perçin, S. ve Çakır, S. (2012). Demiryollarında Süper Etkinlik Ölçümü: Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1).
- Pham, V. (2013). The Liberalization of Rail Transport in the European Union. *Economics Honors Papers*, 10.
- Rajeswari, V. ve Santa Kumari, K. (2014). Satisfaction and service quality in Indian Railways-A study on passenger perspective. *IOSR Journal of Economics and Finance*, 5933.
- Resmi Gazete. Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi. Pub. L. No. 6461 (2013). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130501-1.htm> adresinden erişildi.
- Resmi Gazete. Demiryolu İşletmeciliği Yetkilendirme Yönetmeliği. Pub. L. No. 29806 (2016).
- Şahbaz, P. ve Yüksel, S. (2006). *Avrupa Birliği'nde Demiryolu ulaştırması: Standartlar, Politikalar, Hedefler* (1. bs.). Seçkin Yayıncılık.
- TCDD. (2015). *TCDD Faaliyet Raporu*. Ankara. <http://www.tcdd.gov.tr/content/36> adresinden erişildi.
- TCDD. (2017). TCDD Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları. 3 Ocak 2018 tarihinde <http://www.tcdd.gov.tr/uploads/upmenu/2018-sebeke-Bildirimi-Surum-2.0.pdf> adresinden erişildi.
- Yiğit, N., Bütüner, S. Ö. ve Dertlioğlu, K. (2008). Öğretim Amaçlı Örütbağ Sitesi Değerlendirme Ölçeği Geliştirme. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, 2(2), 38–51.

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar /Pages: 21-44

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 04.03.2019

Kabul Tarihi: 27.03.2019

TOPLUM SÖZLEŞMESİ KURAMLARINDA SİYASİ İKTİDARIN SINIRI OLARAK KİŞİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ MESELESİ

Dilan MIZRAK*

Öz

Toplum sözleşmesi teorisinin önde gelen üç düşünürü de çizdikleri doğa halinde insanların özgürlük ve eşitliğinden bahsetmektedir. Hobbes'a göre, doğa durumunda insanlar ellerinde bulunan gücü istedikleri gibi kullanmakta özgürdür. Benzer güç, yetki ve olanaklara sahip oldukları için, özgürlük kendi içinde eşitliği de içerir. Herkes eşit ve özgür olduğuna göre, insanlar doğalarında var olan nitelikleri de göz önüne alındığında sürekli bir rekabet hali içinde olacaklardır. Rekabet hali kaotik bir ortam yarattığı içindir ki, can ve mal güvenliği olmayacak, kamu düzenini sağlamak üzere devlet kurulacaktır. Hobbes'a göre kuruluş nedeni barışı sağlamak ve sürdürmek olan haksızlık yapamaz. Locke'un doğa durumunda insanlar; yaşam, özgürlük ve mülkiyet şeklinde üç temel hakka sahip iken mülkiyet hakkına tecavüzler başladığında, haksızlığa uğrayan kendisine haksızlık edeni yine kendisi cezalandıracağı için bir savaş hali kaçınılmaz olacaktır. Böylesi bir savaş halini önlemek için bir araya gelen insanların yaşamı, özgürlüğü, mülkiyeti üzerinde ise hiç bir güç keyfi iktidara sahip olamaz, ki bu da, devlete bırakılan sınırlı bir alan olduğunu gösterir. Rousseau'nun siyasal düşüncesinin merkezinde de özgürlük ve eşitlik sorunu yer alır. Doğa durumundan kopup toplumsal duruma geçildikten sonra özgürlük ve eşitlik durumu yerini, bağımlılık ve eşitsizlik durumuna bırakmıştır. Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramında amaç, doğa durumuna dönüş umudu olmadığına göre, yeni dönemde ortaya çıkmış bağımlılık ve eşitsizlik durumunu ortadan kaldırmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Toplum Sözleşmesi, Doğa Hali, Siyasal İktidarın Sınırı, Hak ve Özgürlükler.*

JEL Kodları: K19, K49, B31.

THE ISSUE OF INDIVIDUAL RIGHTS and FREEDOMS IN SOCIAL CONTRACT THEORIES AS A LIMIT OF POLITICAL POWER

Abstract

All of the three philosophers of Social Contract Theory refer to the freedom and equality of people in the state of nature they illustrate. According to Hobbes, people are free to use the power they have as they wish in the state of nature. Freedom includes equality since people have similar powers, authorities and opportunities. This equality and freedom situation will cause a continuing competition as the characteristics of people inherent to

* Ar.Gör.Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, dilanmizrak@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3535-6691.

their nature taken into account. This competitive state will occur a caotic situation in which there will not be a safety of life and property, thus the state to provide the publicorder will be founded. In the opinion of Hobbes, a state founded to ensure the peace may not wongdo. In Locke's state of nature, people have three fundamental rights as right to life, freedom and property. When the violence against these rights occur and the injured party starts to punish the wrongdoer himself, a state of war will be inevitable. The rights of life, freedom and property of people coming together to avoid such a state of war may not be abused bu any authorities. This understanding demonstrates that the authority delegated to state is limited. In the centre of Rousseau's political system too there remains the issue of freedom and equality. After detaching from the state of nature and passing to the social state, freedom and equality changes to dependency and inequality. The aim in the theory of social contract of Rousseau is to abolish the situation of dependency and inequality evolved in this new period in which the transfer to the state of nature is impossible.

Keywords: *Social Contract, State of Nature, The Limits of Political Power, Rights and Freedoms.*

JEL Codes: K19, K49, B31.

GİRİŞ

Kamu Hukukunun en iyi bilindiği düşünölen konularından biri devletin ortaya çıkışını toplumsal bir sözleşmeye dayandıran teorilerdir. Konuya ilişkin makalelerin sayısı oldukça fazladır; ancak bu teorinin bilinen üç düşünürünün eserlerinin detaylı bir incelemesi yapılmak suretiyle farklı bakış açısı taşıyan değerlendirmelerin sayısının son derece düşük olduğu görölmüş ve bu çalışma, söz konusu ihtiyaçtan doğmuştur. Her üç düşünürün teorileri farklı alanların çalışma konuları da olduğu halde, çalışmada genel kamu hukuku, insan hakları perspektifi esas alınmıştır. Dolayısıyla dar kapsamlı, kişi hak ve özgürlükleri alanına yansımaları ölçüsünde bir değerlendirilmeye gidilmiştir. Çalışmada kaynakça sınırlı tutulmuştur, zira hedeflenen, bu üç düşünürün toplum sözleşmesi teorisini ve bu teori ışığında siyasi iktidar – kişi hak ve özgürlükleri ilişkisini sadece teorilerin derinlikli okunmasıyla değerlendirmektir. Bu nedenle, daha çok üç düşünürün toplum sözleşmesi teorilerini anlattıkları eserler üzerinde çalışılmıştır. Bu çerçevede izlenen yöntem nitel olup, düşünürlerin eserleri karşılaştırmalı olarak okunmuş, doğa halinden toplum sözleşmesiyle siyasi topluma geçiş aşamaları değerlendirilmiştir. Her üç düşünürün kişi hak ve özgürlüklerine bakışı doğa hali ve siyasi toplum düzenindeki haliyle incelenmiş, netice itibariyle, kişi hak ve özgürlüklerinin öneminin, etkisinin ve gücünün boyutu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Toplum sözleşmesi kuramcıları olarak anılan Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'nun; doğa hali tasarımı, toplum sözleşmesi ve sözleşme neticesinde kurulan yapının niteliğine ilişkin teorileri ile ilgili olarak klasik kabul edilen bazı söylemler mevcuttur. Ancak

yazarların eserleri bütünlüklü biçimde incelendiğinde genel kabulün dışına çıkılmasını sağlayan çeşitli ipuçları görülmektedir. İşte, üç düşünür hakkında genel olarak kabul gören konulardan biri de, sözleşme neticesinde kurulan devlette bireyin hak ve özgürlüklerinin nasıl bir hal aldığı meselesidir. Pek çok eserde söz konusu mesele aynı biçimde aktarılmıştır. Bu çalışmada ise amaçlanan, toplum sözleşmesi teorisyenlerinin, kuramlarını anlattıkları eserleri çerçevesinde, toplum sözleşmesi ile kurulduğunu belirttikleri devlet iktidarının bireylerin hak ve özgürlükleri ile sınırlı olup olmadığının yeniden tartışılmasıdır.

1. Thomas Hobbes, John Locke Ve Jean Jacques Rousseau'nun Teorilerinde Siyasi İktidarın Kişi Hak Ve Özgürlükleri İle Sınırlandırılması

Devletin üstün emretme gücü her türlü devlet biçiminde belli sınırlamalara tabidir. Yani, henüz kişi hak ve özgürlükleri doktrini dahi ortaya çıkmadan önce, devlet iktidarı kim tarafından kullanılırsa kullanılsın sınırsız olmayacağı, en azından keyfi olarak kullanılamayacağı fikri ileri sürülmüştür.

Devlet iktidarını sınırlayan faktörler düşünüldüğünde; din ve ahlak temeline dayanan sınırlamadan, kişi hak ve özgürlüklerine, toplumun çoğulcu yapısının gerektirdiği sınırlamalardan – ki bu çerçevede siyasi partiler, baskı grupları vs. sayılabilir – devletin kendi kendini sınırlamasına kadar pek çok araçtan söz edilebilir (Kapani, 1993:250 vd). Duguit'ye göre, devlet iktidarının sınırlandırılması ancak pozitif hukuk ile mümkün olabilir. Fakat bu iktidarı hukuk dışında sınırlayan başka araçlar da mevcuttur; bunların başında da devlete içkin ve sosyal gerçeklikte yer alan sınırlar gelmektedir (Zabunoğlu, 1963:7).

Devlet iktidarının mutlak olmadığı, bazı sınırlamalara tabi olması gerektiği konusunda fikir ileri sürüp, bu sınırlamaların kaynağını kişi hak ve özgürlükleri olarak gösteren doktrin tabii hukuk ekolü ile doğmuştur.

Tabii hukuk, ya da bu anlayış ile ortaya çıkan insan hakları doktrinine göre, “devlet kudreti mutlak değildir, belli sınırlar ile çevrilidir. Bu sınırlar da, insanların doğuştan sahip oldukları tabii hak ve hürriyetlerdir. İnsanlar bu hak ve hürriyetleri devletten almamışlardır, devletin kuruluşundan önce de onlara sahip bulunuyorlardı. Günün birinde yaptıkları sözleşme ile devlet ve toplumu meydana getirdikten sonra da bu haklarından vazgeçmemişlerdir. Vazgeçmek şöyle dursun, devleti, onları korumakla görevlendirmişlerdir” (Kapani, 1993:250).

Yukarıdaki ifadeler çerçevesinde, mademki sözleşme bireylerin haklarını korumak için yapılmıştır, o halde bireyin hakları devlet iktidarının da sınırındadır denilebilir. Ancak böyle bir

çıkarıma bu kadar çabuk varmamak, doğruluğu konusunda kani olabilmek için öncelikle toplum sözleşmesi kuramcılarının doğa hali ve devlete ilişkin görüşlerini incelemek gerekmektedir. Doğa hali tasarımlarının incelenmesi şarttır, zira kurulacak siyasi yapının nasıl olacağı konusu, doğa halindeki yaşam ile doğrudan ilgilidir.

1.1. Thomas Hobbes

Hobbes her zaman için mutlak iktidar, hatta despotizm yanlısı bir düşünür olarak nitelendirilir, dolayısıyla iktidarın sınırlandırılması konusundaki fikirlerinin tartışılacağından bahsetmek yadırgatıcı gelebilir. Ancak Hobbes için tam ve kesin bir ceberut devlet yanlısı demek haksızlık olacaktır (Zabunoğlu, 1957:226 vd). Bu sonuca nasıl varıldığını anlatmadan önce kısaca Hobbes'un doğa durumunda bahsetmek gerekmektedir.

Hobbes'a göre, doğa durumunda insanlar, “canlarını ve mallarını korumak için, ellerinin altında bulundukları tüm güç ve yetkileri istedikleri gibi kullanma özgürlüğüne sahiptirler (Ayrıntılı bilgi için Bakırcı: 2008: 4-7) . Doğa durumunda tüm insanlar benzer güç, yetki ve olanaklara sahip oldukları için, özgürlük kendi içinde eşitliği de içerir” (Aksoy, 1994:27). Hobbes'un eşitlik ve özgürlük anlayışındaki temel vurgu, her insanın, diğerlerinin daha yetenezsiz olduğunu düşünme konusunda eşit olduğudur. Böyle bir eşitlik ise güvensizlik doğurur (Hobbes, 2001: 92-95).

Herkes eşit ve özgür olduğuna göre, insanlar doğalarında var olan nitelikleri de göz önüne alındığında sürekli bir rekabet hali içinde olacaklardır. Rekabet hali kaotik bir ortam yarattığı içindir ki, can ve mal güvenliği de yoktur. Sayılan nedenlerle doğa durumunun asıl özellikleri olan eşitlik ve özgürlük zamanla kaybolacaktır.

Böyle bir durumda insanlar bir tercih ile karşı karşıya kalacaktır. Muhakeme ve hayal gücünün yardımıyla, ya, doğal hakları olan özgürlüğü kullanmaya devam edecek, ancak savaş hali içinde olacaklardır, ya da doğa yasasına uymak suretiyle toplum durumuna geçecek ve kendilerini bu yasa ile yükümlü hale getirmelerinin sonucu barış olacaktır. Kısacası Hobbes'un düşüncesinde aklın temel kuralı; ‘ya doğal hakkını kullan’, ‘ya da barışı seç’ şeklindedir. Bu noktada Hobbes'un doğal hak ve doğa yasası ifadelerine açıklık getirmek gerekmektedir.

“Hobbes'a göre, *Jus Naturale* denen doğal hak kendi yaşamını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak, kendi değerlendirmesi ve aklına göre bu amaca uygun olduğunu düşündüğü her şeyi yapma özgürlüğüdür. Oysa doğa yasası özgürlüğe sınırlamalar getirir ve

yükümlülük doğurur. Dolayısıyla hak, özgürlüğe karşılık gelmesine karşın, yasa, yükümlülüğe karşılık gelir” (Bakırcı, 2008: 8).

Hobbes, bu temel kural çerçevesinde, insanların bir araya geldiğini, kendi aralarında yaptıkları bir sözleşme ile doğa halinden çıkararak devleti kurduklarını belirtir. Kurulan bu devletin özellikleri ve söz konusu yapıda bireyin sahip olduğu haklar ile ilgili olarak neredeyse birbirine tamamen zıt fikirler ileri sürülmüştür.

Bir görüşe göre Hobbes, totaliter devletin teorisini yapmıştır ve 20. yüzyılda görülen totaliter devletler Leviathan’ı anımsatmaktadır. “Hobbes’un binlerce insan başından oluşan devri totaliter mutlakiyetin sembolüdür. Devlete karşı kişilerin tüm hakları inkar edilmektedir. Kendini devletin yüce gücüne tabi kılan kişi, haklarından vazgeçmiştir”(Göze, 2000:144-146).

Devlet kudretinin ölçüsü sınırsızlığa yaklaştıkça toplumsal yaşantının daha güvenli ve sağlam olacağı düşüncesini temel alan Hobbes (Yetkin, 1969: 40), bir devleti zayıflatan ve çökerten nedenleri saydığı bölümde birey hakları ve devlet iktidarının sınırlanması konusunda çok net bilgiler verir. Öncelikle, devlet iktidarının mutlak olmaması, gerekli olandan daha az bir kudret ile yetinilmesi devletin yıkılmasına neden olabilecek başlıca etkidir. Krallar, istedikleri zaman geri alabilecekleri umuduyla gerekli olandan daha az bir güçle yetinirlerse hata etmiş olurlar (Hobbes, 2001: 226). Hobbes, bahsedilen devlet kuvvetinin hem içeride hem de uluslararası hukukta sınırlandırılmasına karşı gelmektedir. Devlet iktidarının çökmesinin bir diğer nedeni, iyi ve kötüye bireylerin kendi akıl ve vicdanlarıyla karar vermeleridir. “İyi ve kötü eylemlerin ölçüsünün toplum yasası olduğu ve iyi ile kötünün yargıcının, her zaman için devleti temsil eden yasa koyucu olduğu açıktır” (Hobbes, 2001: 227). İnsanlar kendi aralarında tartışmaya ve devletin buyruklarını sorgulamaya başlarsa, kötü olduğunu düşündükleri buyruklara uymamaya başlayabilirler ki, bu da devleti zayıflatma sonucuna götürür. Hobbes’a göre, her ne kadar kişi kendi vicdanına karşı hareketlerde bulunduğu günah işliyorsa da Hobbes’un öngördüğü bir devlet içinde yaşayan kişi böyle bir durumda günah işlemiş olmaz, zira toplum yasasına uygun davrandığında kamu vicdanına da uygun davranmış olur (Evers, 1977: 187). Bu düşünceden anlaşıldığı üzere, Hobbes, kamu vicdanını kişisel vicdanın ötesine taşımaktadır. Bu düşüncelerden, “Hobbes’un vicdan özgürlüğünü tanımadığı”(Yetkin, 1969:40) sonucuna ulaşmak mümkündür.

Egemen gücün bizzat kendi koymuş olduğu yasalara uymak zorunda bırakılması da, devletin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Hobbes’a göre, böyle bir durum, en üstün güç olması

gereken devletin üzerinde bir kuvvet daha tanımak olur ki, bu da bir çelişkidir (Hobbes, 2001:228). Uyrukların, devletin bile dokunamayacağı mutlak bir mülkiyet hakkına sahip olması da mümkün değildir.

Son olarak, Hobbes'a göre, kuvvetler ayrılığı prensibinin bulunmaması gerektiğinden bahsetmek gerekir (Doehring, 2005: 2-3). Yasama, yürütme, yargı erklerinin bölünmesi demek, mutlak olması gereken devlet iktidarının bu niteliğinin ortadan kalkması demektir. Bir devletin gücünü bölmek, onu dağıtmakla aynı anlama gelmektedir (Hobbes, 2001: 229). Hobbes'un fikirlerinin oluşumunun İngiltere'nin o dönemki koşullarıyla yakından ilgisi olduğu daha önce belirtilmişti. Kuvvetler ayrılığı ilkesine bu şiddetli karşı çıkışın da, Hobbes'un, İngiliz iç savaşının, devlet kudretinin lordlar, kral ve avam kamarası arasında bölünmesi yüzünden çıktığı yönündeki fikirlerinden kaynaklandığı düşünülebilir (Yetkin, 1969:41 - Zabunoğlu, 1963:48).

İfade edilen bu görüşe göre,

“Hobbes'un kuramı, yönetici ile yönetilenler arasındaki yasal bağ bir kez kuruldu mu, artık bir daha çözülmeyen türden aykırı kanısal bir önerme ile doruk noktasına ulaşır. Bireylerin, aracılığıyla tüm hak ve özgürlüklerinden vazgeçtikleri boyun eğme anlaşması, toplumsal düzene giden zorunlu önkoşul ve ilk adımdır” (Aksoy, 1994:31).

Harold Laski'nin belirlemesiyle, "Hobbes'un devlet felsefesi, ortaya çıkan sonucun ne olduğuna bakılmaksızın bir düzenin sırf düzen olduğu için en yüksek iyi olduğu kanısı üzerine kuruludur" (Yetkin, 1969: 38). Hobbes'a göre doğal durumda insanların sahip olduğu özgürlükler bir düzensizlikten başka bir şey değildir.

Yine Hobbes'a göre bizatihi kuruluş nedeni barışı sağlamak ve sürdürmek olan devlet kamu düzenini sağladığı ve koruduğu sürece herhangi bir biçimde haksızlık yapamaz (Doehring: 2005: 100), bunun olanağı yoktur. Devletin haksızlık yapabileceğini düşünmek, sınırsız olması gereken devlet iktidarını sınırlandırmak anlamına gelir. Hobbes'a göre en kötü zorbalık anarşiden iyidir (Russel, 1973: 110 vd).

Hobbes'un, bireyin hak ve özgürlüklerini reddettiği yolundaki görüşünü, kurulan devletin niteliğinde aramak yerine, bu görüşün, sadece Hobbes'un özgürlüğü nasıl tanımladığına bakarak da çıkarılabileceği ise yine andığımız görüş içinde farklı bir bakış açısidir.

Buna göre, bir determinist olarak Hobbes, özgürlüğü, yalnız başka bir şeyle engellenmemiş (Evers, 1977: 187), egemen tarafından yasaklanmamış olmak durumu ile nitelendirmektedir

(Ağaoğulları, 2012: 452). Yani, Hobbes özgürlüğü, gereksinme ve zorunluluk kavramları ile birlikte düşünülmektedir. Hobbes'un özgürlük kavramına bakışı şu sonuca varmamızı olanaklı kılmaktadır: "Hobbes burjuva özgürlükleri kabul etmeyecektir" (Yetkin, 1969:40). Özgürlüğün geniş anlaşılması halinde iç savaşın olası olduğunu dile getiren Hobbes, bu nedenle de Batı'da Antik yazarların okutulmasını eleştiriyor ve bunu o dönem eserlerinin "sahte özgürlük" fikirlerinin yayılmasına sebep olacağı düşüncesine dayandırıyor (Ağaoğulları, 2012:452).

Hobbes'un özgürlük anlayışını egemenliğin mutlaklığı ile bağdaştırmak da güç değildir. Egemen toplumu doğa yasalarına uygun olarak yönettiği sürece uyrukların ona uyması hem özgürlüğün hem de zorunluluğun bir gereği olacaktır. Egemenin böylece yasalarla düzenlediği alanın dışındaki alan ise uyrukların bireysel özgürlük alanı olup, bu tür bir özgürlük anlayışı Hobbes'un mutlakçı bakış açısıyla uyumludur (Şenel, 1999:1-2).

Şimdiye kadar aktarılmaya çalışılan ve yaygın olan bu görüş yanında, Hobbes'un kuramında bireyin bazı hak ve özgürlükleri olduğu, hatta bu hak ve özgürlüklerin engellenmesi durumunda devletin varlığını devam ettiremeyeceği sonucunu çıkarmak da mümkündür.

Öncelikle, hakkın sözleşmeyle devredilemeyeceği bütün şeylerde her uyruğun özgür olduğu açıktır (Van Dun, 2005: 3). Bunun dışında;

"Bir uyruk insan olması nedeniyle, egemenin buyruğu üzerine kendisini öldürmeyi ya da yaralamayı, yaşamına gerekli olan şeylerden kendisini yoksun bırakmayı, affedilmesi garanti edilmediyse işlediği bir suçu itiraf etmeyi, devlet buyruğuyla bir başkasını öldürmeyi, gönüllü yazılmadıysa savaşa gitmeyi reddetme hakkına sahiptir. Bu yapmama özgürlükleri de esasen tek bir haktan türemiştir: Yaşam hakkı" (Ağaoğulları-Köker, 2004:266).

Diğer özgürlükler ise yasanın sessiz kaldığı hallerde söz konusudur. Egemenin kural koymadığı durumlarda uyruk, kendi takdirine göre yapmak ya da kaçınmak özgürlüğüne sahiptir.

"Kral yurttaşlarına hiç olmazsa saf bir özgürlük tanımaya zorunludur. Toplum sözleşmesi mademki doğal yaşamın tehlikelerinden korunmak için yapılmıştır, o halde barışı sağlamak, sürdürmek de kralın en önemli görevlerindedir. Özgürlüğün bulunmadığı yerde barıştan söz etmek gülünç olur" (Akın, 1979:114).

Mademki aklın temel kuralı, insanların doğa durumundaki doğal hakları ya da özgürlükleri ile barış arasında bir seçim yapmasıdır ve insanlar barış için, doğa yasası ile kendilerini yükümlü

hale getirerek doğal haklarından vazgeçmişlerdir, o halde egemen de barışı sağlamak konusunda yükümlülük altındadır (Van Dun, 2005: 15-16).

Uyruk, barışın sağlanması ve yaşam hakkının korunması için doğal haklarından vazgeçmiştir. Pozitif yasalara boyun eğer, çünkü güvenlik ihtiyacı her şeyin önüne geçmiştir. Ancak, bireyin yaşam hakkının korunmadığı durumda egemene itaat etme zorunluluğunun ortadan kalkacağı savunulabilir. Tabii, bu anlamlı bir hak olmayacaktır, zira sözleşme bozulup, doğa durumuna dönüldüğünde aynı kaos, güvensizlik, savaş ortamı geri gelecektir.

Dolayısıyla denilebilir ki, genellikle, Hobbes' un, tabiat halinden toplum haline geçişte insanların sahip oldukları bütün haklardan feragat ettiklerini ileri sürülse de bu fikir mutlak bir doğruyu içermez. İnsanlar, yaşamaları için gerekli haklar ile birlikte siyasi toplumu meydana getirmişlerdir. Gerçekten, insan hayatına, barış ve güvenliğe çok büyük önem veren yazardan bireyin, yaşaması için gerekli haklardan dahi feragat ettiğini ileri süren bir görüş beklemek mümkün değildir (Zabunoğlu, 1969:50).

Hükümdara baş eğme görevinin bir sınırı bulunmaktadır. İnsan mutlak biçimde kendini koruma hakkına sahiptir. Uyruklar, monarklar da dahil olmak üzere herkese karşı bu haklarını saklı tutarlar. Bu durum da mantığa uygundur, çünkü bir toplumsal sözleşme yaparak tüm hak ve yetkileri devretmenin başlıca amacı insanın kendini koruma arzusudur (Russel, 1973:117).

Hobbes'a göre, kayıtsız şartsız ve egemen lehine feragat konusu olan hak, hükümet etme hakkıdır; buna, kavramın bugünkü anlaşılış şekli ile siyasi hürriyet diyebiliriz. Siyasi hürriyet ise, hiçbir zaman hürriyetin tamamı değildir (Kavka, 1999:6-7). Hobbes, kendi kendini idare etme yeteneğinden mahrumiyeti, insan yaşamasının asgari ve zorunlu gereklerinin sağlanması pahasına kabullenmiştir; şu suretle, bu yetenekten feragat sonucunda ortaya çıkan olağanüstü güç ya da kuruluşun bireyin vazgeçmediği haklara dokunmamak, hatta onları korumak yükümü vardır. Görülüyor ki,

“Bu yolda bir yorum, yadırganabilecek bir sonuç olmakla beraber, mutlakiyetçi bilinen Hobbes'u bireyci kuramın babaları arasında saymamızı dahi sağlayabilecek niteliktedir; bu kadar geniş ve olumlu bir yaklaşım pek doğru olmasa da, belirtmek gerekir ki, Hobbes'un benimsediği anlamda devlet kudreti, keyfilik ya da sınırsızlık demek değildir ve özellikle devlet kudretinin insanın yaşama hakkına dokunmak yetkisi yoktur” (Zabunoğlu, 1969:50).

Yaşam hakkının sözleşmede pazarlık konusu yapılamamasından yola çıkan Leo Strauss, Hobbes'un doktrinini liberalizm olarak ele almanın, despotluğun kuramı olarak ele almaktan daha doğru olduğunu savunur. “Eğer, insanın ödevlerini değil de, doğal haklarını asıl olgu

olarak kabul eden siyasal doktrine liberalizm deniliyorsa, Hobbes'un liberalizmin kurucusu olduğunu kabul etmek gerekir". Manent de, Hobbes'un, egemenliğin temeline, insanın temel hakkı olan yaşamın korunmasını yerleştirdiğini söyler. Bu da liberalizmi çağrıştırmaktadır (Ağaoğulları-Köker, 2004:266-267. Monk, 2004:74 vd). Bu noktada şöyle bir belirleme yapılabilir: Hobbes, uyruğu tümüyle devlete bağlamadığından totaliter sayılamaz, ama bireylerin devlete karşı ileri sürebileceği hakları olmaması ve kuvvetler ayrılığı prensibine yer vermemesi nedeniyle liberal olarak da görülemez.

Egemen gücün olmamasının en büyük kötülük olacağını, egemenin kendisinin, yokluğu kadar zararlı olamayacağını savunan Hobbes'un, "bir insanın, kendi varlığını savunmamak için yaptığı sözleşmelerin geçersiz olduğu" (Hobbes, 2001:160) yönündeki fikrinden hareketle, iktidarın kesinlikle bir sınırı olduğundan bahsetmek mümkündür, ki bu sınırın temelini de yaşam hakkı oluşturur.

Ancak Hobbes'un hak ve özgürlükler konusunda bu kadar eleştirilmesinin, hatta neredeyse hiçbir hak ve özgürlüğün iktidarı sınırlandıramayacağı şeklindeki görüşünün temelini, "bir devletin bu şekilde kuruluşu ile herkes, egemenin bütün yaptıklarının amilidir ve dolayısıyla, egemen tarafından haksızlığa uğradığından şikayet eden kimse, bizzat kendisinin amili olduğu şeyden şikayet ediyor demektir" (Hobbes, 2001: 133) ifadesinden kaynaklandığı belirtilebilir. Sözleşme yapılırken herkes kendi iradesini egemene devrettiğine ve tüm iradeler egemende toplandığına göre, aslında egemenin her hareketi devredenlerin iradesinden kaynaklanmaktadır (Kavka, 1999: 1-22). Egemenin bir konuda verdiği karar aslında bireylerin kararıdır. İşte, bu anlayış nedeniyle, egemenin yapacağı, bize haksız gibi görünen bir eylem, aslında o eylemin sahibi biz olduğumuz için haksız olmayacaktır, çünkü kimse kendisine haksızlık yapamaz.

Oldukça tehlikeli görünen böylesi bir durumun tehlikesini azaltacak olan nedir sorusu sorulduğunda ise şöyle bir cevap vermek olası olacaktır: Hobbes'a göre, egemenin iktidarına dışarıdan sınır çizmek mümkün olmasa da, iktidar sınırını kendi içinde taşır. Hükümdar akıl ve mantık gereği halkın iyiliğini arayacaktır. Halkın iyiliğine olan aslında egemenin kendi iyiliğindedir. Halkın yararına olan da yine egemenin kendi yararınadır. Bu ikisi birbirinden ayırt edilemez (Kapani, 1993: 250).

1.2. John Locke

Hobbes'ta olduğu gibi Locke'un hak ve özgürlüklere bakışı ve bunların siyasi iktidarı sınırlayıp sınırlamayacağı meselesi de doğa durumu tasarımı ile doğrudan ilgilidir.

Locke'un doğa durumunda insan doğası Hobbes'taki gibi "a priori olarak yıkıcı ve saldırgan güdüler taşıyan bir olgu değil, tümüyle nötr ve iyiye eğilimli bir yapı" (Aksoy, 1994:28) dir. Doğa durumunda akıl, insanlara kendi gibi eşit ve özgür olan öteki insanların yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemesi gerektiğini söyler. Doğa yasası "insanların, Tanrı'nın onlara verdiği sağduyu ve nesafet sınırları içinde yaşamasını buyurur" (Şenel, 1999: 340).

Doğa durumunun temel özelliklerini belirtmeden önce Locke'un, toplum öncesi insan yaşamının varlığına ilişkin düşüncesini yazmak yerinde olacaktır. Locke bu konuda, öncelikle "devlet öncesi döneme dair tarihsel bir bilgiye sahip olmak mümkün değildir" belirlemesini yapmakta, ancak daha sonra böyle bir varsayımın doğruluğuna ilişkin olasılığı kabul ederek doğa halinin özelliklerini sıralamaktadır (Zabunoğlu, H.G., 2016: s 442).

Locke'un doğa durumu – en azından sözleşme öncesi aşamaya kadar - bir barış halidir. İnsanlar; yaşam, özgülük ve mülkiyet şeklinde üç temel hakka sahip olup, varlıklarını sürdürme noktasında 'empati' özelliklerini kullanır, kendileri için kötü olanı başkaları için de istemezler ve bu şekilde bir barış hali sürüp gider. Ancak, zamanla bolluğun sona ermesi, sınırların çizilmesi ile mülkiyet hakkına tecavüzler başladığında, "haksızlığa uğrayanın kendisine haksızlık eden cezalandırma hakkını elinde tutması, bu hak kullanıldığında bir savaş hali yaratmaktadır" (Şenel, 1999:340) .

Böylesi bir savaş halinden kaçınmak için insanlar bir araya gelmeli ve cezalandırma yetkisini kendisi dışında bir güce vermelidir, böylelikle öç duygusunun yaratacağı tehlikeden uzak olarak, olaya objektif biçimde yaklaşılacak, haksızlık yapana gerekli ceza verilirken, haksızlığa uğrayanın da tatmini sağlanacaktır (Cohen, 1999: 143-166).

Doğa durumundan siyasi topluma geçişte belirtilmesi gereken bir husus, Locke'a göre, insanlar arasında yapılan her anlaşmanın doğa durumunu sona erdirmek için tek başına yeterli olmamasıdır.

"Bunun için sözleşmenin bir takım şartları bünyesinde taşıması gerekmektedir. Öncelikle sözleşmenin bir topluluğa girme ya da siyasal bir bütünlük oluşturma gayesi içinde yapılması gerekir. Bir diğer koşul ise, tarafların karşılıklı olarak bu sözleşmeyi yapması gerekliliğidir" (Zabunoğlu, H.G., 2016: s 442).

Siyasal toplumun ve hükümetin amaçlarını anlattığı bölümde Locke, mademki insan doğa durumunda özgürdür, kendi kişilik ve sahiplenmelerinin mutlak efendisidir, o zaman niçin özgürlüğünü terk etmektedir sorusuna yanıt aramakta ve daha sonra bu soruyu şöyle cevaplandırmaktadır:

“Doğa durumunda insan bu tür bir hakka sahip olmasına rağmen, bu hakkın kullanımı oldukça belirsiz ve sürekli olarak başkalarının müdahalesine maruzdur. Her kişi diğeri kadar kral olduğundan, her insan diğerrinin eşiti olduğundan ve insanların büyük bölümü insaf ve adaletin kuvvetli gözetleyicisi olmadığından bu durumda insanın sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvenliksiz ve korumasızdır. Bu gerçek, özgür olmasına rağmen insanı korkular ve sürekli tehlikelerle dolu olan bu durumu terk etmeyi istemeye zorlar” (Locke, 2004: 103).

Dolayısıyla insanların devletlerde birleşmelerinin ve kendilerini hükümet altına koymalarının asıl ve ana amacı mülkiyetlerinin korunmasıdır” (Locke, 2004:103). Locke’un siyaset felsefesi bakımından önemli olan, özel mülkiyetin toplum sözleşmesiyle yaratılmamış, fakat daha önce de var olan bir hak olduğu üzerindeki vurgusudur. Bu nedenle özel mülkiyet kutsal ve doğal bir temel haktır” (Şenel, 1999:339).

Locke doğa durumundaki temel üç eksikliği ise şu şekilde belirlemektedir: Tüm uzlaşmazlıklarda uygulanması gereken, ortak bir onayla kabul edilmiş, izin verilmiş, yerleşik, kurulu, bilinen bir yasa; yasayı uygulayıp karar verecek, bilinen, tarafsız bir yargıç; yargıcın vereceği karar doğrultusunda belirlenen yaptırımını doğru biçimde uygulayacak bir iktidar (Locke, 2004:104).

Yukarıda sayılan gereklilikler nedeniyle topluluğu koruyacak olan araç yasalar olduğuna göre toplumsal sözleşmenin ardından yapılması gereken ilk şey yasama iktidarını oluşturmaktır. İktidar ise sınırlı bir iktidardır. Öncelikle bu iktidar “insanların yaşamları ve kaderleri üzerinde keyfiliğe sahip değildir ve olması da kesinlikle olanaklı değildir”. Hiç kimse doğa durumunda başkasının yaşamı, özgürlüğü, mülkiyeti üzerinde keyfi iktidara sahip olamadığına göre ve doğa yasası insana sadece kendisini ve diğer insanları koruyacak kadar iktidar verdiğiinden, devlete ve bu yolla yasama iktidarına bırakabileceği sadece bu iktidardır. Bu iktidarın amacı insanları korumak ise uyrukları yok etme, köleleştirme ve yoksullaştırma hakkına sahip değildir (Locke, 2004:114). Yoksullaştırmanın içinde sayılabilecek olan mülkiyete dokunma da siyasi iktidar için getirilmiş bir sınırdır. Şöyle ki, toplum kurmanın amacı mülkiyeti korumak olduğuna göre, iktidar kişinin mülkiyetine dokunamayacağı gibi,

servetin bir bölümünü de alamaz. Peki, hükümet gelir olmadan nasıl sürekli olabilir sorusuna cevap verme noktasında tabii ki, insanların bu servetlerinden bir bölümünü hükümete vermeleri tartışılabilir. Locke da, hükümetin büyük gelirler olmadan ayakta duramayacağını, her kişinin kendi payına düşen korumadan dolayı bir oran ödemesi gerektiğini savunur, ancak bu ödeme insanların kendi onayıyla belirlenecektir (Locke, 2004:119).

İkinci olarak iktidar, kendisini gündelik keyfi kararlarla yöneten bir iktidar olarak göremez. Aksine, adalet dağıtmak, önceden belirlenmiş sürekli kurallara, yine önceden bilinen yargıçlarla karar vermek yükümlülüğü altındadır (Locke, 2004:114). Bu ilke tipik bir doğal hakim ilkesi olup, kişi hak ve özgürlükleri ile hukuk devletini gerçekleştirmeye yönelik önemli ilkelerden biridir.

Yasama yetkisinin devredilmezliği bireyler için getirilmiş diğer bir güvencedir. Yasalar da; herkes için eşit, amacı kamu yararı olan, belirlilik, sabitlik ilkesine dayanan, mülkiyet üzerindeki vergileri de bireylerin onayı olmadıkça artıramayan bir niteliktedir (Locke, 2004:120).

“İnsanın, uğrunda doğa durumu özgürlüğünden vazgeçmeyeceği ve kendisini altında bağlamayacağı; insanların yaşamlarını, özgürlüklerini ve talihlerini korumayan ve barış ve huzuru güvenceye almak için mülkiyete ilişkin söz konusu kuralları olmayan mutlak keyfi iktidar ya da sürekli yerleşik kurallara sahip olmayan yönetimlerden hiçbiri, toplumun ve hükümetin amacıyla uyuşmaz” (Locke, 2004:115).

Her ne kadar; cezaları koyması, kişilerin işlemlerini yasalarla sınırlaması bakımından diğer iktidarlardan üstünse de yasama iktidarı mutlak değildir (Akın, 1979: 135). Yasama iktidarının “emanet bir iktidar” (Locke, 2004:125) olduğunu belirten Locke, daha sonra şu ifadelerle yer vermektedir: “Yasamanın, kendisine halk tarafından duyulan güvene aykırı hareket etmesi halinde, yasamayı azletme ya da değiştirme egemen iktidarı hala halkın elinde kalır. Bir amaca ulaşmak için, güvene dayalı olarak verilen iktidarlara bu amaçla sınırlıdır” (Locke, 2004:125).

Sürekli olarak yasa yapılması söz konusu olamayacağına göre yasama organının her zaman çalışması gerekli değildir. Yasaların sürekli olarak uygulanması, yürütülmesi ise gereklidir, dolayısıyla yürütme erki sürekli toplantı halinde olmalıdır. Yürütmenin yasama erkinin toplanmasını engelleme hakkı yoktur, böyle bir uygulama halinde halk verdiği yetkiyi alabilir (Locke, 2004:126-130).

Yasama organı yasaları yaptıktan sonra dağılacığına göre bu organın bireyler bakımından tehlike doğuracak bir durumu olmaması gerekir. Ancak yasaları uygulamak için sürekli olarak başta kalacak olan yürütme erkini taşıyanlardan herhangi bir tehlike gelmesinin nasıl önlenebileceği de önemi bir sorundur.

Uyguladıkları yasanın kendilerince değil, başka kişilerden oluşan yasama erkince yapılması bireyler için güvencedir, ancak yeterli değildir. Çıkarılan yasaları kendi çıkarlarına uygun olarak uygulamaları söz konusu olabilir. İşte burada güvencenin haksız yönetime karşı direnme hakkı olacağını söylemek yanlış olmaz (Şenel, 1999: 345).

Her ne kadar günümüzde ‘kuvvetler ayrılığı prensibi’ nin özgürlüğün başlıca güvencelerinden olduğu yönündeki düşünce eski çekiciliğini yitirmişse de – ki bunda modern siyasi partiler sayesinde kuvvetlerin çoğu zaman özdeşlik gösterdiği veya aşırı uyumlu işlediği Batı Avrupa parlamentarizminin pek çok demokrasinin ana modelini oluşturması vardır (Erdoğan, 2017:13) – siyasi özgürlük temelinde ortaya çıkmış olan bu kavramın tarihteki pek çok özgürlük bildirgesinde bu anlayış doğrultusunda yer aldığını belirtmek gerekmektedir.

Kuvvetler ayrılığı prensibi liberal felsefenin ürünü olup, mutlak monarşilerin baskı yönetimlerine karşı kişi hürriyetlerini güvence altına almayı amaçlamaktadır. Genel olarak; “kamu hizmetlerinin iyi işleyebilmesi bakımından olduğu kadar, devlet tarafından, kişi hürriyetlerine saygılı olunması bakımından da çeşitli devlet fonksiyonlarının birbirlerine karşı belli bir bağımsızlığı olan organlar tarafından kullanılmasıdır” (Teziç, 2003: 139).

Kısacası ortaya çıkışı itibarıyla kişi hürriyetleri için koruma, baskıcı yönetim için ise sınırlama teşkil eden bir prensiptir. Locke’un kuvvetler ayrılığı prensibini de bu çerçevede, yurttaşı korumaya yönelik bir mekanizma olarak belirttiği söylenebilir (Doehring, 2002:192-200).

Ancak Locke’un kuvvetler ayrılığı prensibini anlattığı, Hükümet Üzerine İkinci İnceleme kitabının 12. bölümünde açık bir biçimde yargı erkine, yargının bağımsızlığı prensibine değinmediği görülmektedir. Şenel’e göre bu nedensiz değildir:

“İngiltere’de İngiliz Devrimine kadar kral, yargıçları görevden alabilirken, devrimden sonra yargıçların görevden alınabilmeleri için her iki meclisin de öneride bulunarak bu konuda karar almaları kuralı getirilerek, yargıçlar oldukça özerk bir statüye kavuşmuşlardı. Yargı, kuvvetler ayrımına uygun bir statü içinde iken, yürütme erki, yasama organının etkisi altına girmişti. Dolayısıyla Locke döneminde tehlike, yasama ve yürütme erklerinin birbirlerinin alanına girmeleri olduğundan, Locke buna karşı önlemler düşünmüştü” (Şenel,1999:346).

Teziç de, Locke'un yargılamayı ayrı bir güç olarak görmeyip, yasama içinde bir faaliyet olarak düşündüğünü ileri sürmektedir (Teziç, 2003:395).

Russel ise; Locke'un, doğa durumundan çıkışın asıl gerekçesi olan yargılama yetkisinin devri olayının Locke'un, hükümetin mutlak olmadığı ve yargıçların yürütme erkinden bağımsız kalması fikrini savunduğunu gösterdiğini ileri sürmüştür. Doğa gereği herkesin kendine ve malına karşı girişilen saldırıları ölümle dahi cezalandırma hakkı vardır. İnsanların bu hakkı topluluğa ya da yasaya bıraktığı yerde siyasal bir toplumdan söz edilebilir sadece (Russel, 1973: 215).

Locke'un aynı bölümde federatif iktidar olarak bahsettiği erk ise, anlaşıldığı kadarıyla devlet içinde uygulanan yasama ve yürütme erkleri yanında, devletin dışındaki sujelere karşı kullanılacak bir iktidardır. Devletlerarası ilişkilerde kullanılacak bu iktidarı kullanacak olan da yürütme erkidir. Locke'a göre, "yürütme iktidarı ve federatif iktidar, kendi içlerinde gerçekten ayrı olmalarına rağmen, zorlukla birbirlerinden bölünebilirler ve aynı zamanda farklı kişilerin ellerine yerleştirilebilirler" (Locke, 2004:123).

Locke'un kuramında, yönetimi sınırlayan nedenler, kaynağını doğa durumunda bulur. Yönetimin niçin ortaya çıktığı sorusuna cevap arandığında, doğal hakların daha iyi korunacağı düşüncesi gelmektedir. Devletin uyguladığı pozitif yasalar da doğa yasalarından destek almaktadır (Ağaoğulları vd, 2005:206). Eğer Locke'un doğa durumu düşüncesi barışçıl ve ahlaki olmasaydı, yönetimin sınırları ile ilgili ilkelere de ulaşamazdı. Macpherson'a göre,

"Mutlak ve keyfi bir yönetimin eleştirisi için doğa durumunun barışçıl bir tasarımı gereklidir. Ancak bu tasarım sayesinde, keyfi yönetimin bireyleri doğa durumundan daha kötü koşullara sürüklediği anlatılabilir. Yine, insanların doğal ahlaki yasayı uygulamak zorunda oldukları için iktidarlarının sınırlı olduğu sonucu da ahlaki bir doğa durumu tasarımına dayanır" (Ağaoğulları vd, 2005: 207).

Fakat, Locke'un bu savının çelişkili olduğu ileri sürülmektedir, zira ahlaki doğa durumunda da doğa yasalarına uymayanlar olacaktır. Bu çelişkinin de, Locke'un "demokratik olmayan doğası ve sınıfsal tercihlerini" (Ağaoğulları vd, 2005:208) ortaya koyduğu savunulmaktadır. Gerçekten de, Locke'un düşüncesinde kadınların ve yoksulların yurttaşlık hakları dışında bırakıldığı unutulmamalıdır (Russel, 1973: 216).

Devredilen hak, ki bunu Şenel yargılama hakkı ya da daha geniş olarak yönetme hakkı olarak ortaya koyar (Şenel, 1999: 341), koşulsuz, sınırsız mutlak değildir. Toplumsal sözleşmenin

özünden çıkarılabilecek bazı sınırlama ve kurallara bağlıdır. Sözleşmeyle kurulan hükümet iktidarı asla kamu iyiliğinin ötesine geçmez. “sadece kamu çıkarı için yasalar yapma hakkı” (Russel, 1973: 216-217) söz konusudur.

Yönetim, bireysel buyruklarla değil, genel yasalarla işlemelidir, yasalar kamusal olmalı ve bu yasalara karar verenler de, öteki herkesin uyduğu gibi bu yasalara uymalıdır (Monk, 2004:140). Görüldüğü gibi, devletin vatandaşlarla ilişkisi keyfi olmayıp, hukuk ve yasalarla düzenlendiği içindir ki Locke’un siyasi toplumunu bir hukuk devleti olarak görmek mümkündür.

Hukuk devletinin gereklerinden olan, idarenin eylem ve işlemlerinden sorumluluğu da Locke’un siyaset felsefesinde yerini bulmaktadır. Şöyle ki, haksız güç kullanan kişilerin, kral tarafından yetkilendirilmiş olduklarını iddia etmelerine rağmen sorgulanabilmeleri, muhalefetle karşılaşmaları, kendilerine karşı direnilmesi söz konusu olabilmektedir (Locke, 2004:171). Kamu gücü kullanma yetkisine sahip kişinin, bu gücü kullanırken hukuken sorumlu olduğu ilkesi bu görüşler çerçevesinde ileri sürülebilmektedir.

Locke’ta yönetimin yetkisinin sınırı temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasıdır (Aksoy, 1994: 32). Locke’un doğa durumunda saydığı haklar diğer tüm insanlar için olduğu gibi iktidar için de sınırdır, zira rızayla ve sözleşmeyle hiç kimse kendisinin köleleştirilmesine izin vermez (Evers, 1977: 189). Yazarın teorisini kurduğu özgürlük anlayışı Hobbes’unki gibi yasaların sağladığı bir özgürlük değildir, doğal insan haklarının yasa güvenliği altında kullanılmasıdır. Yani, siyasal hakların kökü bu hakları koruyan yazılı yasalarda değil, insanlık onurunda, doğal haklardadır (Akın, 1979:139).

İşte, Locke bireylerin doğuştan sahip olduğu bu haklara verdiği önem nedeniyle, siyasi iktidar için ‘Demokles’in kılıcı’ olan direnme hakkının varlığından da bahsetmiştir. Sadece hak ve özgürlükleri güvence altına almak için yetkilendirilmiş bir iktidarın bu iktidarını belirlenen biçimde kullanmaması halinde, bireyler hala bu iktidara tabi olacaklar mıdır, yoksa itaat etmeme hakları var mıdır?

Burada ünlü düşünür örtük rıza-açık rıza ayrımını gündeme getirerek bir çözüm yolu bulmaya çalışmıştır.

“Bir kimse, toplumun bir üyesi olma yolunda açıkça rıza beyanında bulunuyorsa burada bir sorun yoktur. Asıl sorun, örtük rızanın sınırlarını tespit etmektir. Kişilerin toplum içerisinde yaşamayı sürdürecektir eylemlerde bulunması örtük rızanın varlığını ortaya koymaktadır. Belli

bir yönetimin altında yaşayan ve yaşamaya devam etmek isteyen kişilerin temeldeki toplum sözleşmesine dair örtük rızasının varlığı kabul edilmelidir” (Zabunoğlu, H.G: 2016:443).

Ancak, bir noktada toplumun üyeleri o yönetimi haksız bularak, söz konusu yönetim altında yaşamak istemeyebilirler. İşte bu noktada Locke, “bir prensin emirlerine karşı gelinebilir mi? Birileri, kendisini her incinmiş hissettiğinde, fakat prene karşı bunu yapmaya hakkı olmadığını düşündüğünde, prene karşı direnebilir mi?” (Locke, 2004:170) sorusu çerçevesinde insanların haksızlığa karşı direnme haklarının olup olmadığı sorusuna yanıt arar.

Öncelikle, teorik olarak; kendisine yönetimce haksızlık yapıldığını düşünen herkesin böyle bir hakkı kullanması neticesinde devletin yerinden oynayacağı, alt üst olacağı, anarşi ve karmaşadan başka bir şey kalmayacağı yönünde bir görünümünden bahseder, ancak uygulamaya bakıldığında, durumun görüldüğü kadar kötü olmadığını savunur ve gerekçelerini şu şekilde ortaya koyar:

Her şeyden önce, “bir prens tekil kuvvetiyle yasaları alt üst edemeyeceğinden, yine tekil kuvvetiyle halkın bütününe zulmedemeyeceğinden bir prens bunu yapmak isteyecek kadar zayıflığa ve huysuzluğa sahip olamaz. Düşüncesiz bir prensin yapacağı özel bazı hatalar da kamusal barış ve hükümet güvenliğiyle telafi edilir. Böylece ana yöneticideki bazı hatalar tehlike sınırları dışına çıkarılmış olur” (Locke, 2004:171). İkinci olarak, çoğu devlette prenslik kurumuna duyulan saygı nedeniyle bu tür direnme eylemleri çok olmayacaktır. Ayrıca, herkes kendisine haksızlık yapıldığı için hemen yönetimin üstün gücüne karşı ayaklanabilecek durumda değildir. Açık biçimdeki tiranlık eylemlerine rağmen, aniden gelişen ya da önemsiz olan olaylara karşı direnme de çok ciddi bir eylem değildir, çünkü özel kişiler arasında kalmakta, bu kişilerin olayı olmaktan öteye gitmemektedir. Ne zaman ki, yönetimin yasadışı eylemleri halkın çoğunluğuna yayılır, baskı ve kötülükle birkaç kişi karşılaşmış olmasına rağmen, bu baskı ve kötülük herkesi tehdit eder, işte o zaman insanlar bu yasadışı güce karşı koymaktan alıkonulamazlar (Locke, 2004: 172-175). Böyle bir durumda aslında halkın ayaklanmasından değil, “yönetimin, doğal hakları çiğneyerek kendilerine gösterilen güvene aykırı hareket etmeleri nedeniyle yöneticilerin ayaklandıklarından ve savaş durumunu geri getirdiklerinden” (Şenel, 1999: 347) söz edilebilir. Görüldüğü gibi, “Locke’un felsefesinde, ‘bir yönetim ne zaman gayrimeşru eylemde bulunmuş olur?’ sorusuna verilecek yanıt ile ‘halkın yönetime direnmesi ne zaman meşrudur?’ sorusuna verilecek yanıt aynı değildir. Ayrıca, direnişin biçimi ve ölçüsü de meşruiyetten ayrılmanın ciddiyetine göre değişiklik gösterecektir. Direnme hakkının belli sınırları vardır” (Monk, 2004: 149). Her

aklına esenin, ya da her haksızlığa uğradığını iddia edenin direnme hakkını kullanması neticesinde siyasal toplumun üzerinde yükseldiği temel sarsılacaktır. Dolayısıyla, direnme hakkı esnek ve geniş biçimde yorumlanamaz (Ağaoğulları vd, 2005: 218).

Locke, zorba yönetimin sadece prensliklerde değil, diğer yönetim biçimlerinde de olabileceğini belirttiikten sonra, halkın kendi egemenliğini, yönetilsin, canı ve malı korunsun diye iktidara verdiğini, egemenliğin kendisine niçin verildiğini unutan, temel amaca aykırı davranan, yolsuz, düzensiz buyruklarla halkı yoksulluğa düşüren bir iktidarın ister tek kişinin ister bir azınlığın elinde olsun tiranlığa kaymış olacağını ileri sürmektedir (Locke, 2004: 169). O halde denilebilir ki, direnme hakkının muhatabı bakımından da yönetimin şeklinden ziyade – bu yönetim şekli demokrasi de olabilir, monarşi de, oligarşi de (Monk, 2004: 139) - faaliyetleri esas alınmalıdır.

1.3. Jean Jacques Rousseau

Rousseau da, daha önceki iki düşünür gibi bir doğa durumunun varlığından söz etmektedir. Ancak Rousseau'nun doğa durumu tasarımını iki filozofun tasarımından ayıran belli başlı özellikler vardır ki, bunların başında doğa durumunun ilişkisel olmaması gelir. Diğer iki filozofun doğa durumlarında pek çok insan ve bu insanlar arasında ister savaş ister barış şeklinde olsun bir ilişki söz konusudur. Oysa Rousseau'nun doğa durumunda insan yalnızdır.

Yalnız olduğu bu doğa durumunda eşit ve özgür olan insan, vahşi hayvanlarla bir aradadır ve zamanla kendini bu hayvanlarla kıyaslamaya başlar (Rousseau, 1995: 93 vd). Ancak, insanı hayvandan ayıran özellikleri, yetileri vardır. İlki, “düşüncelerini biçimlendirip, değerlerini yönlendirirken, gereksinimlerini giderip, davranışlarına yön verirken özgür bir varlık gibi davranması” (Aksoy, 1994: 40), yani seçme yetisi iken, diğeri de olgunlaşma, yetkinleşme yetisidir.

Rousseau için özgürlük bireyin toplumsallaşma ile kazandığı bir özellik değil, doğasından gelen bir özelliktir (Gürbüz, 2003:2). Ona göre, özgürlükten vazgeçmek “insan olma niteliğinden, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmektir” (Rousseau, 1994: 20). Yani, Rousseau'nun fikrinde özgürlük doğal bir haktır; ancak insan doğa durumunda bir hak anlayışına sahip olmadığı gibi, özgür olduğunun da farkında değildir (Ağaoğulları, 2006:118).

Kendi ilkel, fakat özgür durumunda, doğayla uyum içinde sonsuza kadar kalabilecek insanın diğer insanlarla ilişki kurması ve bunun sonucunda da özgürlüğünü kaybetmesi, eşitsizliğin ortaya çıkması dışsal bazı olaylar neticesinde gelişmiştir; (Rousseau, 1995: 131) ki bunlar da

doğal felaketlerdir. Bu olaylar nedeniyledir ki, insanlar doğaya karşı birbirleriyle ilişki içine girmişlerdir.

İşte bu aşamadan sonra, toplum içinde diğerlerine göre daha zeki, akıllı ya da güçlü olanlar daha çok üretmeye, ürettiklerini de özel mülkiyet şeklinde kendi denetimleri altına almaya başlamışlar, bu süreç kendisini ekonomik eşitsizliğin ortaya çıkması şeklinde göstermiştir” (Aksoy, 1994: 42).

Doğal ve özgür insan başkaları için yaşamaya başlayınca, nesnelere kişinin varlığını sürdürmesi için değil de, diğer insanlara gösteriş yapmak için kullanıldığında insan bu özgürlüğü kaybetmiştir. Artık söz konusu olan toplumsal köle insandır. Teklik değil, çokluk söz konusudur. İnsanlar arasındaki ilişki ise nesnelere aracılığıyla kurulmakta, nesnelere amaç haline gelmektedir. Doğa halinde kendisi için yaşayan insan nesnelere kölesi haline gelmiştir.

Ekonomik eşitsizliğe paralel olarak siyasi güç de belli kişiler elinde toplanmaya başlamış, bu kişiler, ekonomik ve siyasi konumlarını korumak amacıyla; kaba, aldatılmaları kolay, yoksul insanlara şöyle bir çağrı yaparak, yalancı sözleşmelere dayanan bir yapı oluşturmuşlardır:

“...Kısacası, kendi güçlerimizi kendimize karşı çevirmek yerine, bu güçleri, bizi bilgece yapılmış kanunlara göre yöneten, birliğin bütün üyelerini koruyan, savunan, ortak düşmanları defeden, bizi sonsuz bir anlaşma içinde bulunduran üstün bir iktidar halinde birleştirelim, toplayalım” (Rousseau, 1995: 155).

Fakat bu toplum gerçekte politik bir toplum değildir ve insanların eşitliğini, özgürlüğünü öngörmez. Doğa durumundaki özgür, doğal insana dönüş de söz konusu olamayacağına göre geriye tek bir çare kalmaktadır: “Gerçek anlamda özgürlükçü, eşitlikçi, demokratik bir toplum” (Aksoy, 1994: 45) u kuracak, doğal durumdaki dengeyi yapay biçimde gerçekleştirecek bir toplum sözleşmesi.

O halde anlaşılmaktadır ki, Rousseau'nun siyasal düşüncesinin merkezinde özgürlük ve eşitlik sorunu yer alır. Doğa durumundan kopup toplumsal duruma geçildikten sonra özgürlük ve eşitlik durumu yerini, bağımlılık ve eşitsizlik durumuna bırakmıştır. Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramında amaç, doğa durumuna dönüş umudu olmadığına göre, yeni dönemde ortaya çıkmış bağımlılık ve eşitsizlik durumunu ortadan kaldırmaktır.

Ancak sözleşmenin kuracağı toplum öyle bir toplum olmalı ki, “orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun” (Rousseau,

1994: 25). Toplum içindeki insanın yeniden özgür olması için ise “kendi isteğiyle, kendini, genel iradeye, dolayısıyla genel iradenin işlemleri olan yasalara bağlaması” (Ağaoğulları, 2006:121) gerekmektedir.

Bu durumda toplum sözleşmesi de şu şekilde olacaktır: “Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünü bölünmez bir parçası kabul ederiz” (Rousseau, 1994: 26).

Ona göre, genel iradenin ayırıcı özelliği, onu meydana getiren birey iradelerinin miktarı, sayısı yani toplam değil, fakat genel iradenin yöneldiği amaçtır. Bu anlamda genel irade, kolektif yani ortak yarara ilişkin iradedir ki, birey kendisini ayrı ve bağımsız değil, topluluğun bir üyesi saymakta devam ettiği sürece, varlığını ve egemenliğini devam ettirebilir (Bağce, 2009: 113-114). Genel irade ile ilgili iki önemli konu vardır; bunlardan birincisi, ortak yararın oluşumunu istemektir; ikincisi ise, bundan daha önemli olarak, ortak yararın ne olduğunu ya da nerede bulunduğunu bilmektir. Rousseau’ya göre, herkesin sahip bulunduğu sınırsız haklardan karşılıklı olarak vazgeçmesi, ortak yarar fikrinin en belirli şekli, görünümüdür; böylece, Rousseau'nun kuramı, daha temelinde ortak yarar ilkesi dikkate alınarak ortaya atılmış olmaktadır. Sonuç olarak denilebilir ki, genel iradenin, ortak iyiye yönelmiş bulunması, onun eşleniği bulunan devletin üstün kudretinin bir sınırı niteliğindedir; bu sınırlama, içkin, öznel bir sınırlama anlamındadır (Zabunoğlu, 1963: 53-54).

Kişi, toplum sözleşmesi ile, toplumun kurulması ve devamlılığı için gerektiği kadar haklarından feragat etmiştir. İşte bu terk edilmiş haklara sahip bulunan iktidar ya da devlet, bu defa mutlak anlamında bağımsızlığa ve güce kavuşmuş olmaktadır. Öte yandan, birey de kendisinde kalan hakları sebebiyle, bağımsız ve egemendir (Gürbüz, 2003: 4); böylece Rousseau, bağımsız ve mutlak iktidar sahibi Devlet anlayışı ile yine kendinde kalan hakları sebebiyle bağımsız ve egemen bulunan birey anlayışını bir arada barındırabilmektedir (Zabunoğlu, 1963:61).

Rousseau’ya göre, özgür olan tek hükümet, sadece doğrudan doğruya demokrasi esasına dayanan hükümettir; bunun uygulamadaki şekli ise, şehir devleti olabilecektir. Eşitsizliğin bulunmayacağı böylesi bir toplumda da, kişisel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar aynı yönde olacaktır (Şenel, 1999: 363).

İşte bu noktada, Rousseau’nun iktidara sınır tanımamak görüşüne bağlanmasının nedeni ortaya çıkmaktadır: Genel irade, herkesin, halkın tamamının iradeleri toplamı olduğuna göre,

onun, kötüye kullanılma tehlikesine karşı sınırlandırılması söz konusu olamaz; çünkü o, daima iyidir ve kendi kendisine kötülük yapmaz; yapamaz. Görülüyor ki Rousseau'da devlet iktidarının sınırlanması konusu, genel irade anlayışı ile çok yakından ilgilidir (Riley, 1999: 167-191).

Peki genel irade karşısında bireyin durumu ne olacaktır? Kişinin temel hak ve özgürlükleri ne olacaktır? Her ne kadar, Rousseau, “toplum sözleşmesinde bireyler bakımından bir takım haklardan vazgeçme diye bir şey yoktur; bu sözleşme ile durumları önceki durumlarına göre gerçekten daha iyi olmuştur ve onlar herhangi bir vazgeçme yerine, yararlı bir değiş tokuş yapmışlardır” (Rousseau, 1994: 44) dese de, devletin iradesi herkesin iradesinin toplamından ibaret bulunduğuna göre, aslında bireyler kendi kendilerinin haklarını sınırlandırmış, kısıtlamış görünmektedirler.

Bireylerin kendi iradelerinden üstün bir iradeye tabi olmaları söz konusu değildir, hükümlerine uyulan irade, kişilerin kendi iradelerinden ibarettir; dolayısıyla bireyler aslında, kendi kendilerine tâbi olmakta, yani buna rağmen hür ve bağımsız kalmaktadırlar. Ancak bu fikir çerçevesinde, genel irade anlayışının, gerçeklikte çoğunluğun despotizmine yol açacağı açıktır.

Bir görüş, çoğunluk sistemi ile birey egemenliği görüşünün bağdaşmadığını ileri sürmüştür (Ayrıntılı bilgi için Bağce, 2009: 107-108). Azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi, azınlık görüşünün çoğunluk içinde erimesi nedeniyle klasik demokrasi anlayışının öncülerinden sayılamayacağını, hatta totaliter sistemleri etkilediğini savunmaktadır (Göze, 2000: 213).

Ancak, Rousseau'nun sisteminde, bireyi koruyan çeşitli mekanizmaların varlığından bahsedilebilir. Öncelikle, “yasalara boyun eğen halkın onları koyan halkın kendisi olması” (Rousseau, 1994: 50) bir güvence gibi görünmektedir. Yasaları en iyi uygulayabilecek olanın o yasayı koyan olduğundan hareketle, yasama ile yürütmenin aynı kişide birleşmesi savunulabilecek bir görüş iken Rousseau, hükümeti birçok bakımdan yetersiz duruma düşüren yürütme gücünün yasama gücüyle birleşmesini eleştirmiş ve ‘kralla egemen halk aynı kişi olunca, adeta hükümsüz bir hükümet kurmuş olurlar’ görüşüne yer vermiştir. Ona göre yasaları yapanın onları yürütmesi iyi değildir (Rousseau, 1995: 79). “Kişisel duygularından, tutkularından kurtulamayan bir yönetici, kendi yapmış olduğu yasaları kötüye kullanabilir, bu durumda da devlette dirlik düzenlik kalmaz” (Akin, 1979: 170). Bu fikirlere bakıldığında Rousseau'nun da, Locke gibi, bir kuvvetler ayrılığı prensibine yer verdiği savunulabilir ki, bu da bireylerin haklarını korumaya yönelik olup, iktidarı sınırlandırma amacını taşımaktadır.

Halk, kendi yaptığı yasaları uygulamakla görevli olanlara herhangi bir sözleşme ile bağlı değildir. Egemen varlığın (genel irade) görevlileri, ondan aldıkları yetkiyi onun adına kullanırlar. Halkın genel iradesi yöneticilere verdiği yürütme yetkisini sınırlayabilir, değiştirebilir, geri alabilir (Akın, 1979:168).

Yönetimlerin sonunu açıklarken devletin dağılması olgusundan bahseden Rousseau'ya göre bu iki şekilde olacaktır. Öncelikle, eğer yönetici yasalara uygun hareket etmezse, egemen gücü gasp ederse bu durumda devlet dağılacak, yöneticiler halkın efendisi olacaktır. Diğer bir durumda ise, hükümet üyeleri hep birlikte kullanmaları gereken yetkileri tek tek kullanmaya kalkıştırlarsa, bu durumda yönetici sayısı kadar hükümet ortaya çıkacaktır (Göze, 2000: 214).

“Egemen varlık ne denli mutlak, ne denli kutsal, ne denli dokunulmaz olursa olsun, genel sözleşmelerin sınırlarını aşamaz ve her insan, bu sözleşme gereğince; mallarından, özgürlüğünden kendine ne kaldıysa ondan tümüyle ve istediği gibi yararlanabilir” (Rousseau, 1994: 43).

Gerçekten, egemen genel iradede beliren üstün gücü ancak toplumun yararına kullanabilecektir; bu amacın belirliliği bir çeşit sınırlama sayılabilirse de, bunun genel iradenin özüne değil, sadece kullanımına ilişkin bulunduğu göz önünde tutulmalıdır (Zabunoğlu, 1963: 52).

Rousseau, sık sık kamusal yarar, ortak iyilik kavramlarına yer vermekte ise de, bu kavramlara bakılarak, iktidarın her türlü davranışının haklı görülmesi anlayışını savunduğu düşünülmemelidir. “Tam tersine, kamusal iyilik bahanesi halkın başındaki en korkunç beladır.” (Ağaoğulları, 2006: 167).

Devlet bireyler için vardır, o halde ortak iyilik, ya da kamusal esenliğin gerçekleşmesi tek tek bireylerin esenlik içinde olması ile mümkün olacaktır. Tüm bireylerin güvenlik içinde olması bu amaçların gerçekleşmesinin başlıca nedenidir. “Devlet çıkarı ya da ortak yarar kavramlarının ardına sığınarak herhangi bir yurttaşın haklarının ve özgürlüklerinin elinden alınması ya da yaşamının topluma feda edilmesi bütünün yaratılma nedeninin ortadan kalkması demektir” (Ağaoğulları, 2006: 167).

Rousseau'nun temel amacı, başta yaşam hakkı olmak üzere, yurttaşlık haklarına dönüşmüş tüm bireysel hakların gözetilip korunmasıdır. Bunun için de, halkın egemen olduğu, halkın iradesinin ürünü olan yasaların her türlü insanın üstüne çıkarıldığı bir siyasal toplum kurulması gerekmektedir (Ağaoğulları, 2006: 169).

Bu düşüncenin temelleri ise şu sözlerde aranabilir:

“Bireysel güvenlik kamusal birlik ile öylesine bağlantılıdır ki, eğer devlette yardım edilebilecek tek bir yurttaş bile ölse, haksız yere tek bir yurttaş bile hapsedilse, ya da açık bir adaletsizlik sonucu tek bir yurttaş bile dava kaybetse, bu sözleşme hukuken geçersiz olur. ...Herkes, bireysel güçsüzlük, kamusal güç tarafından ve her üye tüm devlet tarafından sürekli korunabilsin diye, ellerindeki her şeylerini ve yaşamlarını içlerindeki her birinin savunmasının hizmetine sunmuştur” (Ağaoğulları, 2006: 168).

Rousseau’yu liberal bireyciliğin öncüsü kabul eden görüşe göre; egemenliğin tek kaynağı toplumdur ve egemenlik topluma aittir. İnsanlar toplumdaki önce de haklara sahiptir. Toplumun varlık nedeni insanların sahip olduğu bu hakların korunmasıdır. Bir iktidar bu haklara saygı göstermez ise, emretme gücünü kaybedecek, insanlardan itaat bekleyemeyecektir (Göze, 2000: 212-213).

Özellikle, Ekonomi Politik’teki görüşleri çerçevesinde, Rousseau için yukarıda bahsedilen fikre katılmak mümkündür. Düşünürün siyaset felsefesi doğa durumu üzerine bir öykünme olduğuna, doğa durumundaki özgür, eşit insan özlemi ile sözleşme yapıldığına göre, yanılmaz, bölünmez genel iradenin uygulayıcısı olan kişiler bakımından bireylerin hak ve özgürlükleri söz konusu olacak ve iktidarın sınırını genel iradenin oluşturması amacı belirleyecektir.

SONUÇ

Toplum sözleşmesi teorisinin önde gelen yazarlarının genel olarak mutlakiyetçi, liberal ve cumhuriyetçi olarak kabul edildiği görülmektedir. Ancak her üç yazarın toplumsal sözleşme teorilerini açıkladıkları eserleri bütünlüklü olarak incelendiğinde ve genel olarak tüm eserleriyle birlikte bir değerlendirmeye gidildiğinde düşünceleriyle ilgili bu kadar net belirleme yapmanın pek de doğru olmadığı görülmektedir. Örneğin, Locke liberal kabul edildiği halde, bu görüşünün sınıfsal bakış açısı nedeniyle dışlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Yine Hobbes, mutlakiyetçi hatta totaliter kabul edilse de, Leviathan’ın bütünlüklü bir okumasıyla, insanların siyasi toplumu, yaşamları için gerekli haklarla birlikte siyasi toplumu meydana getirdikleri anlaşılır. Dolayısıyla, insan hayatını, barışı ve güvenliği ön planda tutan yazarın, bireylerin yaşamları için gereken haklardan vazgeçmesini savunduğunu ileri sürmek kanaatimizce mutlak doğru olmayacaktır. Rousseau ise, bir yandan kişinin, özgürlüğünden vazgeçmesinin, insan olmaktan ve haklarından vazgeçmesi anlamına geleceğini savunması nedeniyle klasik demokrasi anlayışının öncülerinden kabul edilirken, diğer taraftan genel

irade belirlemesi nedeniyle totaliter sistemleri dahi etkileyebilecek bir düşünür olarak kabul edilmiştir. Azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi, azınlık görüşünün çoğunluk içinde erimesi nedeniyle genel irade teorisi tartışılmaktadır.

Yapılan değerlendirme neticesinde bu çalışmada; her üç düşünürde de ortak olan, doğa durumundaki eşitlik ve özgürlük hali nedeniyle, bireylerin bir araya gelerek yaptıkları sözleşmenin hak ve özgürlükleri tamamen ortadan kaldıracak nitelikte olmasını beklemenin pek mümkün görünmediği sonucuna ulaşılmıştır. Locke'un teorisinde, temel kuruluş amacı hak ve özgürlükleri güvence altına almak olan ve salt bunun için yetkilendirilmiş bir iktidarın, bu iktidarını belirlenen biçimde kullanmaması halinde bireylere direnme hakkı tanınmıştır. Belli sınırlar içinde kullanılabilir de olsa bu direnme hakkının varlığı siyasi iktidarın sınırı olarak belirlemektedir. Rousseau için, başta yaşam hakkı olmak üzere, yurttaşlık haklarına dönüşmüş tüm bireysel hakların gözetilip korunması genel iradenin temel amacıdır. Bunun için de, halkın egemen olduğu, halkın iradesinin ürünü olan yasaların her türlü insanın üstüne çıkarıldığı bir siyasal toplum kurulması gerekmektedir. Anarşi en büyük kaygısı olan, bu nedenle iktidarı üstün yetkilerle donatan Hobbes'un kuramında dahi temel hak olan yaşam hakkı, iktidarı sınırlandıran, niçin yetkilendirildiğini kendisine hatırlatan sınırı teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aaoğulları, M.A. Köker, L. (2004). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M.A. Zabcı, F.Ç., Ergün, R. (2005). *Kral Devletten Ulus Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M.A. (2012). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. (Ed. M.A. Ağaoğulları). İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2006). *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akın, İ. (1979). *Kamu Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını,
- Aksoy, H. (1994). *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Bağce, E. H. (2010). "Rousseau'da Toplum Sözleşmesi, Siyasal Meşruiyet ve Katılımcı Demokrasi". *I. Uluslararası Müzakereci Demokrasi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 15-16 Nisan 2009. s.106-117.
- Bakırcı, F. (2008). "Hobbes'ta Sözleşmenin Kökeni Akıl mıdır?". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. sayı 63, cilt 3. s.1-48.
- Cohen, J. (1999). "Structure, Choice and Legitimacy: Locke's Theory of State". *The Social Contract Theories, Critical Essays on Hobbes, Locke and Rousseau*. (Ed. Christopher W. Morris). Oxford: Rowman&Littlefield Publishers. s. 143-166.
- Doehring, K. (2002). *Genel Devlet Kuramı*. (Çev. A. Mumcu). İstanbul: İnkılap Yayınları.

- Erdoğan, M. (2017). *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi. 13. Baskı.
- Evers, W. (1977). Social Contract: A Critique. *Journal of Libertarian Studies*. Vol.1, no.3. s.185-194.
- Gökberk, M. (2007). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları. 9. Baskı.
- Gürbüz, A. (2003).“ Rousseau ve Toplum Sözleşmesi Kuramının Değeri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 4.
- Hobbes, T. (2001). *Leviathan veya Bir Din veya Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (Çev. S.Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 3.Baskı.
- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*, Ankara:Yetkin Yayınları. 7. basım.
- Kavka, G.S. (1999). "Hobbes War of All Against All". *The Social Contract Theories, Critical Essays on Hobbes, Locke and Rousseau*. (Ed. C.W. Morris). Oxford: Rowman&Littlefield Publishers., s.1-22.
- Locke, J. (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*. (Çev. F. Bakırcı). Ankara: Babil Yayınları.
- Monk, I.H. (2004). *Modern Siyasal Düşünce Tarihi: Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünürler*, İstanbul: Say Yayınları.
- Riley, P. (1999). "A Possible Explanation of Rousseau's General Will". *The Social Contract Theories, Critical Essays on Hobbes, Locke and Rousseau*. (Ed.C. W. Morris). Oxford: Rowman&Littlefield Publishers. s. 167-191.
- Rousseau, J.J. (1995). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (Çev. R.H. İleri). İstanbul:Say Yayınları.
- _____ (1994). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev.V. Günyol). İstanbul: Adam Yayınları.
- Russel, B. (1973). *Batı Felsefesi Tarihi: Modern Çağ, Yeni Çağ*. (Çev. M.Sencer). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şenel, A. (2011). *Siyasi Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 3. Baskı.
- Teziç, E. (2008). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları. 22. Basım.
- Van Dun, F. (2005). "Hobbesian Democracy".*The Journal for New Europe*. vol. 2 (2). ss.5-33.
- Yetkin, Ç. (1969). *Kaba Kuvvet Felsefesi: Doğuşu ve Gelişimi*. Ankara: Toplum Yayınları.
- Zabunoğlu, H.G. (2016). “Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke’un Devlet Anlayışı”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt:7 Sayı:2. s. 430-456.
- Zabunoğlu, Y.K. (1957). “Thomas Hobbes, Hayatı, Eserleri ve Hukuki Fikirleri”.*Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. cilt no: XIV, 1-4. ss. 226 vd.
- _____ (1963). *Devlet Kudretinin Sınırlanması (Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak)*. Ankara: Doktora Tezi, Ajans Türk Matbaası.

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar / Pages: 45-59

Derleme Makalesi

Gönderim Tarihi: 22.11.2018

Kabul Tarihi: 09.04.2019

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINA VE İSTİHDAMA ETKİLERİ: GAZİANTEP-ADİYAMAN-KİLİS ÖRNEĞİ

Mehtap KUTLU¹

Öz

Arap ülkelerinde meydana gelen halk isyanları ve protestolar Tunus ve Mısır'dan başlayarak tüm bölgeyi etkilemiş 15 Mart 2011 tarihinden itibaren Suriye'ye de sirayet etmiştir. Yaşanan çatışmalar nedeniyle ülke kaos ortamına sürüklenmiş binlerce kişi yaralanmış, yine binlercesi hayatını kaybetmiştir. Suriye'de yaşanan insani krizin büyümesi sonucunda sınır bölgemizde bir hareketlilik başlamıştır. Göç akını nedeniyle ülkemiz Suriye vatandaşları için birtakım tedbirler almak zorunda kalmıştır. Türkiye tarihindeki bu en büyük göç dalgası; bu durumu en yakınında yaşamak zorunda olan sınır illerimizdeki vatandaşlarımız başta olmak üzere Türk halkı üzerinde pek çok kaygıya neden olmuş ve bir yandan da beklentileri beraberinde getirmiştir. Dünyada eşine rastlanmayan ve kısa sürede gerçekleşen bu denli büyük bir göç dalgası nedeniyle ülkemiz çetin bir sınav vermektedir. Bu çalışmada temel istatistiksel veriler ve ülkemizin makroekonomik dinamikleri göz önünde bulundurularak, Türkiye'de yaşayan Suriyeli nüfusun demografik ve ekonomik yapısı incelenecek, bilhassa işgücü piyasası ve istihdam açısından bu göçün hali hazırda birçok ekonomik sorunla mücadele eden ülkemizin durumun üstesinden gelip gelemeyeceği analiz edilecek, yaratabileceği fırsatlar birlikte irdelenerek tehdit oluşturabilecek unsurların tespiti ve avantajla dönüştürmenin yolları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geçici Koruma, Suriyeli, Mülteci, Göç Ekonomisi, Ekonomik Entegrasyon, Makroekonominin Dinamikleri, İşsizlik

Jel Kodlar: J 21, Z 10

AN EVALUATION ON THE IMPACT OF THE SYRIAN REFUGEES IN TURKEY ON LABOR MARKET AND EMPLOYMENT: EXAMPLE OF GAZİANTEP-ADİYAMAN-KİLİS

Abstract

The popular uprisings and protests occurred in the Arab countries, starting from Tunisia and Egypt, have affected the entire region and have spread to Syria since 15 March 2011. Due to the conflicts experienced, the country has been drifted into a state of chaos, thousands of people have been wounded and again thousands of them have lost their lives. As a result of the growth of the humanit

¹ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, m.eroglu_06@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8816-1487

arian crisis seen in Syria, a movement has started in our border region. Due to the influx of migrants, our country has had to take some measures for Syrian citizens. The largest wave of immigration in the history of Turkey has caused many concerns on the Turkish people, especially our citizens in the border provinces, who have to live in the vicinity and on the other hand, it has brought expectations. Our country is giving a serious test because of such a huge migration wave that has not been already seen in the world and happened in a short time. In this study, taking into account the basic statistical data, and the macroeconomic dynamics of the country, the demographic and economic structure of the Syrian population in Turkey will be studied; especially in terms of the labor market and employment, it will be analyzed whether our country, is currently struggling with many economic problems, will be able to overcome the situation; the determination of factors, that may pose a threat and the ways to turn them into an advantage will be discussed by examining the opportunities, which it may create, together.

Keywords: *Syrian refugees, Migration economy, Economic integration, Dynamics of macroeconomy, Unemployment*

Jel Codes: J 21, Z 10

GİRİŞ

Göç hareketleri; toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve benzer nedenlerle yüzyıllardan bu yana var olan bir olgudur. Göç, bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketlerini içerir. Göç, gönüllü veya zorunlu göç olarak temelde iki sebeple gerçekleşebilir. Ancak göç hangi sebeple olursa olsun, göç edenleri ve toplumları sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan etkileyen bir mesele olduğundan birçok akademik disiplinin ele alması ve doğru politikalarla toplumsal dengeyi gözeterek iyi ve dikkatli yönetilmesi gereken bir olgudur. Çünkü göç sadece göç alan devletleri değil küreselleşmenin hissedildiği ve göçün yoğun olduğu coğrafyalarda en önemli gündem maddelerinden biridir ve işte bu yüzden de herkesi ve her yapıyı ilgilendirir.

Betts'e göre (2017), zorunlu göç, 20. Yüzyılın ve 21. Yüzyılın ilk yılları için önemli bir özellik olmuştur. Siyasi zulüm, çatışmalar, doğal ya da insan kaynaklı afetler nedeniyle birçok kişi evlerinden kaçmak zorunda kalmıştır. Dünya Bankası verilerine göre (2017) Dünyada göçmen nüfusu toplam nüfusun %3.3' üne ulaşmıştır. 15 Mart 2011 tarihinde, Suriye'de patlak veren kaos ortamı ve kriz dünyanın en büyük nüfus hareketi ve mülteci hareketlerinden birine neden olmuş ve dört milyona yakın insanı sığınmacı haline getirmiştir. Sürecin uzaması ile mülteciler göç ettikleri ülkelerde siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik konularında etkiler yaratmaya başlamıştır. Suriyeli nüfusunun en önemli bölümünü Türkiye kabul ettiğinden bu durum ülkemiz için diğer ülkelere nazaran daha fazla üstüne düşülmesi gereken araştırmalara ve politikalara gebe bir ortam hazırlamaktadır.

Türkiye, 29.04.2011 tarihinden itibaren Suriyeli vatandaşların sınırdan içeri alınarak Hatay’da bir spor salonunda geçici konaklama ve gıda ihtiyaçlarını karşılanması suretiyle ilk göç hareketini yönetmeye başlamıştır. Human Rights Watch 2017 Raporuna göre 2016 yılı itibariyle 6 milyon kişi yerinden olmuş binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Suriyeli mültecilerin çoğu Ürdün, Lübnan ve Türkiye’de olup yalnızca 1/3’ü Avrupa’da bulunmaktadır. Suriye’deki iç savaşla birlikte 80 milyar USD’lik tahribat olmuş yeni yapım maliyetinin ise 200 milyar USD olduğu hesaplanmıştır.

İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre; Türkiye’de ilk başta 100 bin kişi olarak tahmin edilen Suriyeli mülteci sayısı 2011 Nisan ayından bugüne 3 milyon kişi sayısına ulaşmıştır. Bu kişilerin 227 bini kamplarda yaşamakta iken şehir merkezlerinde yaşayan Suriyeli nüfusu 3 milyon kişiyi geçmiştir. Türkiye nüfusunun neredeyse %4 üne karşılık gelen bu sayı halihazırda birçok entegrasyon argümanını gündeme getirmektedir. Türkiye gelişmekte olan bir ülke olduğundan ve hala ekonomik bakımdan sorunlar yaşayan bir ülke konumunda bulunduğundan mevcut sorunların büyümesi ve kriz haline gelmemesi için ekonomik açıdan teşhis ve çözüm önerilerinin isabetli yapılması ihtiyacı doğmuştur.

Bu çalışmada, başta işgücü piyasası olmak üzere ekonomik açıdan mülteci krizinin zayıf yönlerini bertaraf edecek politikaların geliştirilmesi ve güçlü yönlerin pekiştirilerek fırsatlara dönüşebilmesi için farkındalık oluşturma amaçlanmaktadır. Çalışmada konular daha önce yapılmış saha çalışmaları, genel ve karşılaştırmalı istatistikler ışığında ele alınıp analiz edilerek, geneli kapsayan bir öngörü ile irdelenecek olup hala birçok alanda yeterli verilerin ve istatistiklerin olmayışı ise tartışmanın bu açıdan sınırlı kalmasına neden olmuştur. Çalışmayı özgün kılan da bu iddiadır. Makroekonomik dengelerinin her biri aynı zamanda başka araştırmaların temel konusu olabilecekte mahiyette derinlik içermektedir.

1. TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİLERİN ÇALIŞMA STATÜSÜNÜN HUKUKİ DAYANAĞI VE GEÇİCİ KORUMA

Suriye vatandaşlarının 29.04.2011 tarihi itibariyle sınırdan içeri alınarak geçici konaklama ve gıda ihtiyaçları sağlanmasıyla “**misafir statüsü**” verilmiştir. Türkiye’nin yüz yüze geldiği beklenenden öte bir kitlesel akın olduğundan alınan tedbir ve önlemler geliştirilerek bir çalışma yürütülmüş, bu çalışma süreci sonunda 30.03.2012 tarihinde “**Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge**” İçişleri Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulmuştur. Bu yönergenin ruhunu insan haklarının asgari şartlarının sağlanması ve zulümden kaçan kitlenin acil koruma ihtiyacını

karşılama üzerine kurulan “geçici koruma statüsü” oluşturmaktadır. Mevcut mevzuatımızda kanuni düzeyde yer almayan geçici koruma rejimi, **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun “Geçici Koruma” başlıklı 91. Maddesinde**, şu şekilde tanımlanmaktadır:

“(1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.

(2) Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir”(1)

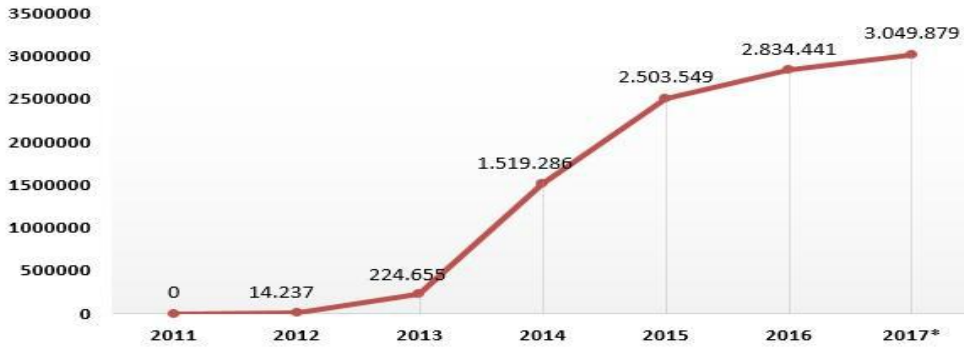
Göç İdaresi Genel Müdürlüğünce Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91’inci maddesine istinaden geçici korumaya ilişkin yönetmelik çalışmaları sonucu 13/10/2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği çıkartılmıştır. Şu anki statü halen geçici korumadır. Bu yönetmeliğin iş piyasasına erişim hizmetlerini içeren maddesine yönelik son düzenleme Şubat 2016’da Başbakanlık genelgesiyle yürürlüğe girmiştir. Buna göre Suriyeli sığınmacılar, geçici kimlik belgelerinin düzenlenmesinden 6 ay sonra ve sadece ikamet ettikleri illerde çalışma izni için başvurma hakkı elde etmiştir. Bu tarihe kadar çalışanlar ise kayıtdışı çalışan sayılmaktadır. Firmalara uygulanan istihdam kotası %10’dur. Ancak işletmeler ilgili işe herhangi bir Türk işçi bulamadığını belgelerse bu kota uygulanmamaktadır.

2. TÜRKİYE NÜFUSUNUN VE SURİYELİ SİĞİNMACILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Makro Ekonomisine etkilerini değerlendirmek için mevcut durumdaki Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin varlığını ve demografik özelliklerini iyi analiz etmek gerekmektedir. Göç idaresi verilerine bakıldığında 2012 yılında 14.237 kişi olan Suriyeli Sığınmacı sayısının 2017 Haziran ayında 3.049.879 kişiye ulaştığı görülmektedir. Bu sayı Türkiye Nüfusunun (79.814.871) %3.82’ni oluşturmaktadır. Bu sığınmacıların yaklaşık 2.8 milyon kadarı Türkiye’nin her iline dağılmış durumdadır. Geriye kalan yaklaşık 250.000 kişi ise kamplarda bulunmaktadır.

Şekil 1. Yıllara Göre Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacı Sayısı

YILLARA GÖRE GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURIYELİLER

*15.06.2017 tarihi itibarıyla

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (www.goc.gov.tr) adresinden 02.03.2018 tarihinde erişildi.

Tablo 1. Suriyeli Sığınmacıların ve Türk Nüfusunun Yaş Yapısı

NÜFUSUN YAŞ GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI (2017)				
Yaş Grubu	SURIYELİ SİĞINMACILAR		TÜRKİYE	
	Nüfus	Nüfus Yüzdesi	Nüfus	Nüfus Yüzdesi
0-14	1.135.316	%37.22	18.925.782	%23.71
15-64	1.853.500	%60.77	54.237.586	%67.98
65+	61.063	2%	6.651.503	%8.33
Toplam Nüfus	3.049.879		79.814.871	

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (www.goc.gov.tr) adresinden 02.03.2018 tarihinde erişildi.

Tabloda görüldüğü gibi 0-14 yaş grubundaki sığınmacıların oranı %37.22'dir. Zorunlu eğitim yaşı olan 18 yaş ve altındaki grup olarak değerlendirildiğinde rakam %45 civarında olmaktadır.

Suriyeli sığınmacıların yarsının eğitim çağına olduğu, çalışma grubundaki nüfusun ise %60 olduğu görülmektedir. Türkiye için tabloya bakıldığında yaşlı nüfusun göreceli olarak daha fazla olduğu buna karşın 15 yaş altı çocuk nüfus oranımızın ise Suriyeli sığınmacılara nazaran daha düşük olduğu yorumu yapılabilir. Bu kombinasyon birlikte düşünüldüğünde salt nüfusumuzun yaşlandığı Suriyeli nüfus ile birlikte ise yaş ortalamasının düştüğü söylenebilir. Özellikle çocuk teşvikleriyle gündeme gelen devlet politikalarının yaslandığı plan, önümüzdeki 20 yıl içinde emekli nüfusun artıp sigorta havuz sisteminde çalışan nüfustan yeterince prim toplayamama ve devletin emekli maaşları için gerekli fonu da elde edememe gibi sonuç çıkabileceği düşüncesidir. Suriyeliler bu noktada Türkiye'ye taze kan olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki Almanya-Türkiye arasında yıllar önce imzalanan işçi anlaşması

buna benzer bir durumdan esinlenmiştir. Yaşlanan Almanya nüfusuna Türk vatandaşları ilaç gibi gelmiş çalışan kesim olarak sanayilerinde atılımlar ve üretimlerin artmasında lokomotif işgücü görevi yapmıştır. Günümüzde sanayide Türkler işçi pozisyonunda hala önemli bir ittirici kuvvet olarak çalışmaktadır. Türkiye’nin göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna gelmesi ümit verici olarak değerlendirilebilir. Ekonomideki en önemli göstergeler arasında yer alan işsizlik bakımından konuya yaklaşıldığında ilk analiz edilmesi gereken gösterge nüfus yapısıdır. Bu noktada yaş, cinsiyet, nüfusun eğitim düzeyi gibi nitelikler asıl belirleyici unsurlardır.

3. SURİYELİ MÜLTECİLERİN İŞGÜCÜ NİTELİKLERİ VE TÜRKİYE’DE MEVCUT İSTİHDAM DURUMU

AFAD 2014 verilerine göre Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin %34,8’i ilkokul mezunudur, üniversite ve üzeri eğitimi olanların oranı ise sadece %8.7’dir. Erkeklerin %80 i meslek sahibi iken kadınların sadece %10’luk bir kısmının mesleği bulunmaktadır. Kadınların %50’si savaş öncesinde ev hanımı olduğunu bildirmektedir. Kadın nüfusuna bakıldığında eğitim düzeyinin de işgücü niteliğinin de oldukça düşük olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ağustos 2017 TÜİK istatistiklerine göre Türkiye nüfusunun 15 yaş ve üzeri olan kısmı yaklaşık 60 milyon kişidir. Bu nüfus aynı zamanda potansiyel işgücünü oluşturmaktadır. Bu sayının yaklaşık 31 milyonluk kısmı ise istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu işgücü kapsamındadır. İstihdam kapsamında yaklaşık 31 milyon kişi bulunmakta olup kalan 4 milyon civarında kişi işsizdir. Suriyelilere gelindiğinde ise yaklaşık 3 milyon olan nüfusun 1.2 milyon kişinin işsiz olduğu anlaşılmaktadır. (Tablo 2).

Tablo 2. İstihdam Yapısı

NÜFUSUN İSTİHDAM YAPISINA GÖRE DAĞILIMI (2017)				
	SURİYELİ SİĞINMACILAR		TÜRKİYE	
Yaş Grubu	Nüfus	Nüfus Yüzdesi	Nüfus	Nüfus Yüzdesi
Toplam Nüfus	3.049.879	-	79.814.871	-
Potansiyel İşgücü(15-64)	1.853.500	%60	60.002.000	%75
İşgücü(istihdam+işsizler)	2.000.000	%65	30.781.000	%38
İstihdam	20.000	%0,2	28.828.000	%36
Kayıtdışı İstihdam	800.000	%26	9.000.000	%35,1
İşsiz Nüfus	1.200.000	%40	3.700.000	%10,6
İşsizlik Oranı (işsiz/işgücü)	%60		%12	

Kaynak: Verilerin bir kısmı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017 Şubat), TÜİK (2017-Kasım 2016) ve DİSK (Kasım 2016) raporlarından temin edilmiştir.

Emek piyasasının en önemli parametrelerinden biri olan işsizlik oranı ele alındığında; Ülkemizdeki Suriyeliler ile birlikte İşsiz sayısı 4.900.000'e çıkmakta ve toplam işgücü de 32.781.000 kişi olarak hesaplanırken nihayetinde **işsizlik oranı ise %15'i bulmaktadır.**

Ülkemizde İstihdam edilen yaklaşık 29 milyon kişiden %53 ü hizmet; %20 tarım; %19 sanayi; %7.5 inşaat sektöründe çalışmaktadır.(TUIK 2017-Kasım 2016 verileri) Yine TÜİK verilerine göre tablonun da desteklediği gibi kayıt dışı istihdamın kayda değer olması dikkat çekmektedir Özellikle Suriyelilerin en çok kayıt dışı olduğu sektörler tarımdan sonra sırasıyla inşaat-hizmet-otel ve restoran hizmetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıt dışılığın Suriyeliler cephesinde bu denli fazla olmasının bir nedeni de Suriyeli mültecilerin çalışmalarına dair usul ve esasları belirleyen Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmeliğin Bakanlar Kurulunca 15.Ocak 2016 tarihi gibi yakın bir tarihte yayımlanmış olmasıdır. Yakın bir tarihte olmasının yanı sıra işverenlerce kota uygulanmasına (%10) yönelik madde ve en fazla çalışma izninin 1 yıl ile sınırlandırılmasıdır. Bu yüzden de çoğu Suriyeli tarım, inşaat, tekstil gibi sektörlerde kayıt dışı çalışmaktadır. Çalışılan sektörlerde uzun saatler ve güvencesiz bir şekilde düşük maaşla istihdam edilmektedirler. Bir anket çalışmasına göre çalışanların ortalama aldıkları ücret: Hatay'da günlük 5.6 TL, Urfa'da günlük 14 TL, Gaziantep'de ise aylık 406 TL olup Türkiye genelinde ortalama aylık maaşları ise yaklaşık 1000 TL civarındadır.(Syrian Refugees, 2015) Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin yasal olarak çalışan kısmı %33 sanayi, %19 hizmetler, %4 inşaat ve %44 diğer sektörlerde çalışmaktadır.

Bazı işverenler için Suriye Sığınmacıların varlığı "ucuz işgücü" bakımından bir avantaj olarak görülmüştür ve başta inşaat sektörü olmak üzere Türk çalışanların bir bölümünün yaptıkları işleri Suriyelilere yaptırarak yeni bir "taşeronluk" yapısı oluşturmaları sıklıkla karşılaşılan olaylar olmuştur (Erdoğan ve Ünver, 2015). Ülkemizin işgücü piyasasına Suriyelilerin etkilerini değerlendirmek için işgücünü niteliğe göre analiz etmekte fayda vardır. Özellikle göçmen nüfusunun eğitim düzeyi işgücünün niteliği hakkındaki en önemli göstergedir.

Tablo 3. Eğitim Durumu

Eğitim Durumu (6 yaş ve üzeri)	Yüzdesi (%)
Okuryazar değil	15,4
Okuryazar	7,4
İlkokul	34,8
Ortaokul	22,1
Lise	11,5
Üniversite ve üzeri	8,7

Kaynak: AFAD (2014).

Tablo 4. Mesleki Durumu (Kamplarda yaşayanlar hariç)

Meslek grubu	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
Mesleği olmayanlar	17,9	86,5	49,9
Diğer	22,1	4,0	13,6
Zanaatkar	16,8	1,6	9,7
El işçiliği	12,0	0,5	7,2
Tarım-Hayvancılık	6,1	0,9	3,7
Operatör	5,6	0,1	3,0
Yazar-Sanatçı	0,9	0	0,5

Kaynak: AFAD (2014).

AFAD 2014 araştırmasında ortaya çıktığı üzere eğitim ile istihdam iç içe geçmiş vaziyette olup eğitim alanında yapılacak harcamaların devlet bütçesinde gider kaleminde yüksek tutarda yer alacağı düşünülebilir. %50'ye yakın olarak tespit edilen vasıfsız işgücü için mesleki eğitim verilerek krizin yönetilebilme imkanı değerlendirilmelidir.

Eğitim seviyesi düşük, çalışma çağındaki nüfus için Türkçe dil kursları öncelikli olmak üzere mesleki eğitim kursları ve temel eğitimlere dair kurslar açılmalı böylece vasıfsız iş gücü kısa süreli ve yoğun bir şekilde eğitilerek yetenek yaş ve cinsiyetlerine göre çeşitli sektörlere yönlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda, bu zamana kadar 4200 meslek kursu açılmış 131.000 Suriyeli eğitim almıştır. (Cumhuriyet, 14.07.2016)

Ancak bu noktada toplumsal hassasiyetlerin dikkate alınması ve Türk halkının çalışmayı tercih etmediği alanların tespit edilerek bu durumun yönetilmesi gerekmektedir. 2014 İŞKUR istihdam araştırmasında eleman temininde en çok güçlük çekilen meslekler arasında sırayla makineci (tekstil), satış danışmanı, beden işçisi, garson, kaynakçı, şoför, mobilyacı, güvenlik görevlisi, temizlik görevlisi ve muhasebeci mesleklerinin yer aldığı görülmektedir. Araştırma sonucuna göre Türkiye genelinde 2 bin 94 farklı meslekte 198 bin 582 kişilik açık iş bulunmaktadır. Her 5 işverenden biri işe uygun eleman bulamamaktadır.

4. SURIYELİLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİLERİ: GAZİANTEP-ADİYAMAN-KİLİS ÖRNEĞİ

Suriyelilerin ekonomiye ve istihdama etkilerine genel olarak bakıldığında risk ve fırsatların iç içe olduğu görülmektedir. Ekonomiye katkılarına bakarken ülkemiz ekonomi dinamiklerinin de iyi analiz edilmesi hayati önem taşımaktadır. Ekonominin en önemli göstergelerinden biri

olan işsizlik noktasında Suriyelilerin ekonomiye etkisi değerlendirildiğinde Suriyeliler ile birlikte işsizlik oranının veriler bir araya getirildiğinde her ne kadar %15 civarına yükseldiği hesaplansa da toplam nüfusa göre en fazla oranda mülteci barındıran illerimiz Gaziantep, Kilis ve Adıyaman ‘da göç sonrası işsizliğin düşmesi ve istihdam kapasitesindeki artış analiz edilerek diğer illerimize model olarak uygulanmaya değerdir.

İşsizlik konusunda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 8 Mart 2014’de açıklanan verilere göre 2013 yılında hem iş piyasasını büyüten, yani işçi alımı yapan hem de aynı zamanda işsizliğin en fazla düştüğü il, Suriyeli sığınmacıların sayısının en yüksek olduğu Gaziantep, Adıyaman ve Kilis’tir. (Anadolu Ajansı, 2014) Bu durum ekonomi açısından Suriyeli sığınmacılardan kaynaklanan tüketim ve üretim cephesinde artışın olmasından ileri gelmektedir. Diğer yandan nüfus artışıyla yine doğrudan ilgili olarak ihtiyaç maddelerine olan talebin artması özellikle bazı illerde hayatı pahalı hale getirmiştir. Bu nedenlerle Gaziantep ve Kilis gibi illerde enflasyon Türkiye ortalamasının üzerinde çıkmaktadır. (Oytun ve Gündoğar, 2015: 21)

Suriyelilerin ucuz işgücü olarak istihdam edilmesi Türkiye kamuoyunda olumsuz kanaate yol açmaktadır. Yapılan bir ankette (partizanlara göre) işimizi elimizden alıyorlar düşüncesi: %66.9 toplamda olmak üzere; AKP 63,6 CHP: 79.8 MHP: 69 HDP:62 (Global Türkiye toplum Trendleri Anketi 2016). Aynı ankette ekonomiye zarar veriyor fikri %76,8 çıkmıştır. AKP:70,7, CHP:95,4; HDP:70,4. Bu görüşlere rağmen bir yaklaşım da işgücü olarak olumlu katkı sağlayacağıdır. Bunun oranı da yaklaşık %17’dir. Türk halkının %56 sı bu ankete göre suç ve olumsuz şartlarını getireceği kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır.

Massey ve arkadaşlarına göre (1993), emek ile sermaye arasındaki içsel düalizm, bölünmüş bir işgücü piyasa yapısı biçiminde emek gücüne doğru genişler. İkincil sektörlerdeki düşük ücretler, istikrarsız koşullar ve hareketliliğe yönelik makul olanakların eksikliği ücretlerin daha yüksek, işlerin daha güvenli ve mesleki gelişim imkânının olduğu birincil, sermaye-yoğun sektörlerle çekilen yerli işçileri çekmeyi zorlaştırır. Ücretlerin daha yüksek, işlerin daha güvenli ve mesleki gelişim imkanının olduğu birincil sermaye yoğun sektörüne sürüklenen yerel işçileri düşük ücretlerin, istikrarsız koşulların ve değişkenliğe yönelik makul olanakların eksik olduğu ikincil sektöre çekmeyi zorlaştırır. İkincil sektörlerdeki talep eksikliğini doldurmak için, işverenler yüzlerini göçmenlere çeviriler.

Sınır illerimizde “işlerimizi elimizden alıyor” düşüncesi halk arasında yaygınken Gaziantep’te işsizlik oranında yıllara sari azalış görülmesi Massey’in görüşünü desteklemekte olup işsizlik oranını artırmadığını hatta bir şekilde azalttığını göstermektedir. Bunun kayıt dışı istihdamın

Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin İşgücü Piyasasına Ve İstihdama Etkileri :Gaziantep-Adıyaman-Kilis Örneği

çok yoğun olması ve aslında Türk haklıını kayıt dışılıktan kayıtlı istihdama itme etkisi yarattığından düşüncesinden kaynaklandığı yaygındır. Ayrıca ucuz işgücü olarak görülen Suriyeli mülteciler zamanla çalıştıkları işletmelerden diğer işletmelere transfer yoluyla ücretlerini artırmakta ve bu da uzun vadede ücretlerin dengeye gelmesini sağlayabilmektedir.

Diğer bir yandan işletmeler açısından vasıfsız- ucuz işgücü istihdamı işletme maliyetlerini aşağı çekmekte karlılığı artırmaktadır. Durumu Türkiye genelinde incelemekten çok Suriyelilerin yoğunlaştığı illerde detaylı incelemeler ve raporlar hazırlamak bu açıdan önem arz etmektedir. Vasıfsız işgücünün işçi bulamayan sektörler kanalize edilmesi bu noktada fayda sağlayabilmektedir. Bu bağlamda bahsi geçen İŞKUR istihdam araştırmaları detaylandırılmalı ve devamlı hale gelmelidir.

2017 yılı İşgücü Piyasa Araştırmaları Raporu'na göre en büyük sorunlardan birisi nitelik ve beceri gerektiren sektörlerde eleman bulunamayışı olmuştur. Zor eleman bulunan mesleklerin başında makineci, garson ve satış danışmanlığı gelmektedir. Diğerleri: Oto bakım onarımcısı, muhasebeci, ahşap mobilya imalatçısı, akaryakıt satış elemanı, betonarme demircisi, CNC torna tezgâhı operatörü, elektrikçi, mermer işçisi, gaz altı kaynakçısı, İngilizce öğretmeni, endüstriyel otomasyon teknolojileri teknisyeni, hasta ve yaşlı bakım elemanı. Teminde güçlük çekilme nedenlerine bakıldığında; ilk sırayı yüzde 74,8 ile “Gerekli Beceriye/Niteliğe Sahip Eleman Bulunamaması”, 2. sırayı yüzde 59,6 ile “Yeterli İş Tecrübesine Sahip Eleman Bulunamaması”, 3. sırayı ise yüzde 47,7 ile “Bu Meslekte İşe Başvuru Yapılmaması” almaktadır (www.iskur.gov.tr). Bu verilerin analizi ve Suriyelilerin söz konusu açıklara kanalize edilmesi durumunda büyük bir sorun fırsata dönüşmüş olacaktır.

Suriyelilerin bir kısmı Türkiye'de çeşitli küçük çaplı işletmeler de kurmuşlardır. 2011'den beri resmi olarak 6 bin 33 yeni şirket kuran Suriyeliler yaklaşık 334 milyon dolarlık yatırım yapmış bulunmaktadır. Suriyeliler, 2013'ten bu yana her yıl yeni şirket kuran yabancılar arasında birinci sırada yer almaktadır. Suriyeli KOBİ'ler ortalama 2 buçuk yıldır Türkiye'de faaliyet göstermektedir ve yıllık ortalama gelirleri 463 bin dolar olarak gerçekleşmektedir. İşletme sahibi Suriyelilerin yüzde 67'si üniversite mezunudur. Türkiye genelindeki Suriyelilerin yüzde 10 olan üniversite oranı dikkate alındığında işletme sahiplerinde eğitim düzeyinin yüksek olduğu görülüyor. Suriyeli girişimciler ortalama 9,4 kişiyi istihdam ediyor. Çalışanlarının çoğu daha önce kayıt dışı olarak çalıştığını ifade ediyor. (CNN Türk, Suriyeli Şirketler, 2017)

5. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLER ÜLKEMİZ EKONOMİSİ İÇİN KRİZ Mİ FIRSAT MI?

5.1. Pozitif Bakış Açısı

- Ucuz işgücü ekonomiyi besleyebilir.
- Doyurulamayan sektörlerin istihdam açısından talebi karşılanabilir.
- Kayıt dışı çalışma oranları Gaziantep-Kilis örneğinde olduğu gibi azalarak işsizlik rakamları düşebilir.
- Suriyelilerin nüfus yapısı itibariyle daha genç olması yaş ortalaması giderek yükselen ve yaşlanan ülkemizi uzun vadede dinamik kılabilir.
- Suriyeli yatırımcılarca kurulan yeni işletmeler sermaye girişi ve istihdam olanakları yaratabilir.
- Orta Doğu ile ticari ilişkilerde Suriyeliler köprü vasıtası görebilir.
- Göçmen nüfusun yerli halka nazaran daha fazla risk alabilme özelliğinin bulunması girişimcilik ruhunu artırabilir.
- Suriyelilerin ülkemize getirdikleri bireysel sermayeler ülkemiz ekonomisine girmektedir. (Bir kişinin yaklaşık 1000 usd yanında getirdiğini varsayarsak yaklaşık 3 milyon Suriyeli'den ülkemiz ekonomisine 3 milyar usd girdiğini söylemek mümkün olabilir.)

5.2. Negatif Bakış Açısı

- Uzun vadede kaçakçılık gibi suçlar ortaya çıkabilir.
- Ülke ekonomisine halihazırda külfet yaratmakta iken, uzun vadede maliyetler daha da artabilir. Vergi yükümlülüğü bulunmaması ülkemiz vatandaşlarının ülkemizdeki Suriyelilerin maliyetlerini dolaylı olarak yüklenmesi sonucunu doğurmaktadır.
- Henüz iyi bir göç politikamız bulunmamaktadır.
- Kalifiye mültecilerin vatandaşlığa alınması tartışmasında kalifiye nedir sorusu tam olarak çerçevesi belli değildir.
- Çalışma izinlerinin alınmasındaki maliyetten işverenler kaçınmakta bu da Suriyeli istihdamını güçleştirmektedir.
- Bir takım çalışma belgeleri Türkçe sıkıntısı nedeniyle alınmamaktadır. (Tehlikeli maddeler sertifikası, iş güvenliği sertifikası vb.)
- Suriyelilerin hala diplomada denklik belgesi sorunu yaşamaları eğitimin önünde ciddi bir sıkıntı yaratmaktadır.

- Kayıt dışı işçi çalıştıran ve çalıştırmayan firmalar arasında rekabet sıkıntısı yaşanması ve uzun vadede işgücü piyasasının bozulabilme olasılığı bulunmaktadır.
- Turizm de istihdamın turistlere olumsuz etki bırakabileceği fikri ortaya çıkabilir.
- Anketlerde hiçbir şekilde Suriyeli işçi çalıştırmam diyenlerin %32 çıkması bir handikaptır ve ekonomik entegrasyonu güçleştiren bir etken olarak karşımıza çıkabilir.
- Halk endişelidir. Medyanın da etkisiyle çatışma yaratabilecek ortamlar oluşabilmekte, özellikle sınır illerimizde provoke olaylar yaşanmaktadır.
- Suriyelilerin bankacılık sektöründe bazı işlem kısıtlarının olması örneğin kredi taleplerinin karşılanamaması (Türkiye vatandaşı olanlar hariç) ekonomik entegrasyonu olumsuz etkilemektedir. Bu durum yatırımların ve genel itibariyle ekonomik faaliyetlerin sekteye uğramasına neden olmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin Suriyelilere kapı açmasıyla başlayan süreç demografik yapıyı, eğitim oranını, işsizlik oranını, eğitim dokusunu verilerin de desteklediği üzere önemli bir şekilde değiştirmiştir. Türkiye'deki mevcut ekonomik sıkıntılar da göz önünde bulundurulduğunda söz konusu süreç oldukça çetin ve yorucudur. Her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da entegrasyon sorunları ortaya çıkmış ancak toplumun büyük bir kesimi birlikte yaşamın getirdiği sonuçlardan beklenildiği kadar olumsuz etkilenmemiştir. Suriyeliler açısından bakıldığında ise mevcut politikaların ve yasal mevzuatın yetersiz kaldığı anlaşılmakta buna rağmen, bu yöndeki çalışma ve güncellemelerin de hız kesmeden devam ettiği görülmektedir. Türkiye bu konuda az zamanda çok mesafe kaydetmiş olup dünyada benzeri az rastlanır böylesi bir göç sınavını en iyi şekilde vermenin gayreti içerisinde ve takdiri hak etmektedir.

2011 yılından bu yana ülkemizde olan Suriyelilerin artık geçici olarak görülmesi makul değildir. Geri dönüşler olsa dahi çoğunun ülkemizde kalacağı göz önünde bulundurularak politikalar bu yönde şekillenmelidir. Özellikle geçici koruma statüsünden çıkarılarak, hukuki statülerinin netleşmesi tabloyu biraz daha okunabilir bir hale getirebilir. Ülkemiz 1951 Mültecilerin Statüsünü Düzenleyen Cenevre Sözleşmesine coğrafi kısıtlılık şerhiyle taraf olmuştur. Yani sadece Avrupa'dan ülkemize gelen göçmenlere mülteci statüsü tanımlanabilir. Ülkemizin jeopolitik konumu gereği bu coğrafi kısıtlılık çok yerinde ve delinmemesi gereken bir kuraldır. Ülkemizdeki Suriyelilerin her ne kadar mülteci olarak kabul edilmelerine yönelik ülkemiz ve kamuoyu üzerinde bir baskı oluşturulmaya çalışılsa da mültecilik ülkemizdeki ekonomik kamburu artırmaktan başka bir şey getirmeyecektir. Vatandaşlık tartışmalarına da

kamuoyu önyargılı bakmakta olup vatandaşlığa geçirmenin kolay ve topluca olması da, riskli bir süreç olacaktır. Bu durumda vatandaşlık gündeme gelirse de vatandaşlığa alım süreci son derece seçici olmak zorundadır. Statünün netleşmesine yönelik kanun ve yasalar bir an önce yapılmalıdır, işgücü ve istihdam gibi sorunların da önüne ancak bu şekilde geçilebilir.

Ekonomi eğitimden, eğitim de dil eğitiminden bağımsız düşünülemez. İş hayatında ve sosyal hayatta en çok zorluğu Türkçeyi kullanmada yaşayan Suriyelilerin dil eğitimine öncelik verilmelidir. Bununla ilgili Devlet ile Sivil Toplum Kuruluşları ve iş dünyasının aktörleri birlikte hareket etmelidir.

Suriyelilere yönelik mesleki haritalandırma bir önce yapıp İŞKUR istihdam araştırmalarının da devamlılığı sağlanarak mevcut duruma Suriyelilerin kanalize edilmesi sağlanmalıdır. Eğitim durumlarının düşük ve daha çok kalifiye olmayan kişilerden oluştuğu göz önünde bulundurularak mesleki eğitim kurslarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Çocuk işçiliğin yaygın olarak görülmesi büyük bir sorundur. Suriyelilerin %45'i 18 yaş altıdır bu yüzden çocukların okula gitmesi teşvik edilmeli hatta bu konuda taviz verilmemelidir.

Suriyelilerin istihdamında kayıt dışılığı engellemek için firmalara yaptırım uygulanabilir, diğer yandan Suriyeli istihdam eden işletmelere de vergi indirimi ve SGK prim desteği gibi teşviklerle işgücü piyasasında olumlu etkiler yaratılabilir.

Tüm bunların yanı sıra, OECD 2014 Ekonomi Raporu'nda da yer aldığı üzere bir ülkenin gelişmişlik seviyesi göç eden kitleden ne kadar etkileneceğini belirler. Yani gelişmişlik seviyesi arttıkça olumsuz etkilenme de azalır. Türkiye genel ekonomi dinamikleri ne kadar iyi olursa negatif etkilenme de daha az olur denilebilir.

Suriyelilerin özellikle yoğun bulunduğu illerimizde araştırmalar yapıp analiz edilerek özelden genele bir politika uygulanmalı, yerel yönetimlerin bu konuda çok aktif ve çözüm odaklı çalışması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AFAD (2014) Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş topraklarında misafirlik. Ankara, 13Nisan tarihinde <https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3931/xfiles/webformatisuriyedenturkiyeyenufushareketleri.pdf> (Erişim Tarihi: 26.12.2017).

Betts, A. (2017), *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*, Çev. M. Türkaslan, Ankara: Hece Yayınları.

Betts, A., Gill, L., ve Milner, J. (2017) *Mülteci Koruma Siyaseti ve Pratiği*, Çev. Özgün Emre Koç, İstanbul: BMMYK İKÜ Yayınevi.

Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin İşgücü Piyasasına Ve İstihdama Etkileri :Gaziantep-Adıyaman-Kilis Örneği

- CNN Turk Ekonomi, (Kasım,2017) Suriyeli Şirketlerin sayısı 10 bini geçti. <https://www.cnnturk.com/ekonomi/suriyeli-sirketlerin-sayisi-10-bin-gecti>(Erişim Tarihi: 18.11.2017).
- Demir, Ö. (2016) Crisis or Opportunity? Public Debate and Perception on Syrian Refugees in Turkey, *Turkish Migration* 2016 *selectedpapers*; https://books.google.com.tr/books?id=VACVDQAAQBAJ&pg=PA124&dq=o%C4%9Fuzhan+%C3%96mer+Demir+Crisis+or+opportunity&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwj0uJm8_MfYAhVJJOwKHaB1CxxwQ6AEIJzAA#v=onepage&q=o%C4%9Fuzhan%20%C3%96mer%20Demir%20Crisis%20or%20opportunity&f=false, (Erişim Tarihi: 08.01.2018).
- documents.worldbank.org/curated/en/583841468185391586/pdf/102184-WP-P151079-Box394822B-PUBLIC-FINAL-TurkeysResponseToSyrianRefugees-eng-12-17-15.pdf
Editör, 2017. Türk Toplumunu Mülteci Konusunda İyi Bir Sınav Veriyor 01 Kasım 2017 tarihinde <http://gocvakfi.org/turk-toplumunu-multeci-konusunda/>(Erişim Tarihi: 26.12.2017).
- Duruel, M., (Haziran, 2017) “Suriyeli Sığınmacıların Türk Emek Piyasasına Etkileri Fırsatlar ve Tehditler”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:2.
- Erdoğan, M.M.; Ünver, C. (2015) Türk İş Dünyasının Türkiye’deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri, (TİSK), Ankara.
- Kaygısız, İ. (2017) *Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri* <http://docplayer.biz.tr/52635413-Dunyadan-agustos-2017-suriyeli-multecilerin-turkiye-istihdam-ve-etkileri-irfan-kaygisiz.html>(Erişim Tarihi: 23.04.2018).
- Koyuncu, A. (2016) “Nimet mi? Külfet mi? Türkiye’nin Suriyeli Sığınmacıları ve Göç Ekonomisi Üzerine Bir Derkenar,” *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler*, Wald.
- Kuyumcu, İ. ve Kösematoğlu, H. (2017) The Impacts of The Syrian Refugees on Turkey’s Economy (2011-2016) 2:1 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/307136> (Erişim Tarihi: 24.04.2018).
- Marshall, G. (2005) *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. O. Akınbay, D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Massey, D., Arango, J., ve diğer. (2014) “Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirilmesi”, *Göç Dergisi* 1;1 s.11-46 <http://docplayer.biz.tr/12070639-Uluslararası-goc-kuramlarının-bir-değerlendirmesi.html>(Erişim Tarihi: 23.04.2018).
- Oytun, O. ve Gündoğar, S. S. (2015) Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri, Ankara: ORSAM-TESEV Rapor.
- OECD, Migration Policy Debates (2014) *Is Migration Good for the Economy?* <https://www.oecd.org/migration/OECD%20Migration%20Policy%20Debates%20Numero%202.pdf>(Erişim Tarihi: 20.04.2018).
- Öner, A. ve Ihlamur, G. (2016) *Küreselleşme Çağında Göç*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağiroğlu, Z. (Tarihsiz) *The Fundamental Parametres of Turkey’s New Migration Policy and Management Within the Terms of New Legislation* Presented at Turkish Migration Conference 25-27 June, Charles University.

TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü web adresi, 2015. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda Geçici Koruma, http://www.goc.gov.tr/icerik6/yabancilar-ve-u-uluslararasi-koruma-kanununda-gecici-koruma_409_558_1098_icerik (Erişim Tarihi: 24.04.2018).

TEPAV, (2016) Türkiye'deki Suriyeliler: İşsizlik ve Sosyal Uyum <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4044> (Erişim Tarihi: 24.04.2018).

The Guardian, *The refugee crisis is a problem of poverty, not just migration*, <https://www.theguardian.com/global-development/2016/jun/20/the-refugee-crisis-is-a-problem-of-poverty-not-just-migration> (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

TÜİK ihracat istatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

Türkiye İş Kurumu İnternet Şubesi, 2014 ve 2017 İstihdam Raporu <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx> (Erişim Tarihi: 24.04.2018).

The World Bank Data International migrantstock (% of population),2008. <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL.ZS?end=2015&start=1960> (Erişim Tarihi: 01.03.2018).

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar /Pages: 60-79

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 04.12.2018

Kabul Tarihi: 30.04.2019

YOKSULLUK SORUNUNA YÖNELİK KAMU POLİTİKASI ALGISI AÇISINDAN GELİR DÜZEYİNİN BELİRLEYİCİLİĞİ: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Pelin KARATAY GÖGÜL*

Öz

Diyarbakır ilindeki yoksulluğun belirli merkezlerde toplanması, suç- şiddet olaylarının hızlı artışı ile beraber birçok sorunu getirmiş, bu durum kentteki güven ortamını zedelemiştir. Ulusal politikalarla yoksulluk sorununa müdahale edilmesi durumunda bu politikalara yönelik bir direnç gelişmiş ve bu politikalar adeta yoksulluğu azaltmak yerine kişileri daha çok tembelleğe ve kaderciliğe itmiştir. İlin politik kimliği politikacılar açısından bir farkındalık yaratmış ve kamu politikalarına yönelik gelişen bu direnç nedeniyle siyasal anlamda çözüm arayışına gidilmiştir. Bu çözüm arayışının ortaya çıkardığı siyasi politikalarla birlikte uygulanan ekonomik politikaların yoksulluğu azaltıcı etkisi, bu politikaların ne kadar içselleştirildiğine bağlı olmaktadır. Yoksulluğun kamu politikaları algısını belirleyip- belirlemediği sorunsalı öncelikle durumun bilimsel yöntemlerle ölçülmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Diyarbakır'da gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk sorununa yönelik uygulanan kamu politikalarına yönelik bireylerin algısının, Diyarbakır ilindeki yoksulluğu azaltma stratejileri ve kamu politikalarının etkinliği açısından önem arz etmesinden yola çıkarak, bu çalışmada hane bazında uygulanan bir anket çalışmasına yer verilmiştir. Anket sorularına verilen cevaplar doğrultusunda yoksulluk sorununa yönelik kamu politikası algısı Faktör analizi ile ölçülmeye çalışılmış, gelir düzeyi üzerine çok değişkenli olarak faktör puanlarının etkileri ise PROBIT ve LOGIT model uygulaması ile değerlendirilmiştir

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Yoksulluğa Yönelik Kamu Politikası Algısı, Faktör Analizi, Logit Model, Probit Model*

JEL Kodları: E6, C5

DETERMINANTS OF THE INCOME LEVEL FROM THE PERSONALITY OF PUBLIC POLICY FOR POVERTY PROBLEM: DIYARBAKIR CASE

Abstract

This situation which upsurge and gather certain centers of poverty, in Diyarbakır has brought a lot of problem has outraged trust of environment in the city. In the case of national policies to intervene in the issue in fact developed a resistance to these policies and these policies has pushed people fatalism and laziness rather than reduce poverty. Political identification of city has created awareness and is made for solution search to political sense by reason of this resistance. The effect of these politic and economic policies which reduces poverty has depended on internalizing these policies. Perception to government policies about unequal income distribution and poverty problem of people in Diyarbakır has become necessity of measuring this situation by scientific methods. Public policy perception of people in Diyarbakır intended unequal income distribution and poverty problem has been important for Poverty reduction strategies in Diyarbakır. From this point of a survey of

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, pelinkaratay@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-2345-6789

households is given in this study, public policy perception is searched according to the answers given to the questions by Factor Analysis, Logit Model and Probit Model.

Key Words: *Poverty, Public Policies Perception Intended Poverty, Factor Analysis, Logit model, Probit Model*

JEL Kods: E6, C5

GİRİŞ

Politik açıdan bir ülkedeki demokrasinin iyi işleyebilmesi ve sosyal barışın sağlanmasının temel şartlarından biri, gelir dağılımı adaletinin sağlanmasıdır. Kendiliğinden sağlanamayan adil gelir dağılımının ortaya çıkması için “sosyal devlet”in bir gereği olarak, gelir dağılımına devletin müdahalesini gerektirmekte ve bu durum iktisat politikalarına yön vermektedir. Politika otoriteleri iktisat politikalarını şekillendirirken bu politikaların insani ve toplumsal boyutunu düşünmek zorundadırlar. Türkiye’de uygulanan iktisat politikalarının temel eksikliği, bu politikaların sosyal boyutunun hesaba katılmadığıdır. Nitekim Dünya Bankası 2000 yılı raporuna göre, yoksullukla mücadele stratejisinin yoksullara yönelik fırsatların artırılması, yoksulların yetkilendirilmesi ve güvenliğinin artırılması şeklinde üçayağından bahsedilmiştir (World Bank, 2000). Yoksullukla mücadelenin sosyal politika boyutuna dikkat edilmesi halinde, para ve maliye politikalarından elde edilecek faydalar azamileşecek ve yapısal değişimler gerçekleşebilecektir. Nitekim sürdürülebilir bir büyümeyi amaç edinen bir politikanın aynı zamanda gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltıcı yönde uygulanması, uzun vadede daha istikrarlı sonuçlar alınmasını sağlayacaktır

Bu anlamda günümüzde iktisat politikaları pür-ekonomik olmaktan çıkıp sosyo-ekonomik faktörlerin ışığında şekillenmektedir. Politika uygulayıcıların, sivil toplum kuruluşlarının ve akademisyenlerin iktisadi kalkınmanın bu faktörler üzerinden gerçekleşeceği ve böylece refaha ulaşılacağı gerçeğinin farkına varmaları, sorunlara çözüm üretirken mevcut durumun doğru analizinin önemi ortaya çıkmıştır. Nitekim Diyarbakır kent merkezi için yapılan çalışmaların son derece sınırlı olması ilin, sosyo-ekonomik ve politik problemlerinin çözümü için yeterli donelere ulaşamamasına neden olmuştur. Bu açıdan, çalışma Diyarbakır’daki yoksullukla mücadeleye yönelik veri oluşturma açısından bir kaynak oluşturmaktadır.

Diyarbakır ilinin politik ve ekonomik açıdan Türkiye siyaseti ve ekonomisini etkilediği gerçeğinden yola çıkarak, Diyarbakır’a yönelik kamu politikalarından sonuç alınması ulusal düzeyde de önem kazanmaktadır. Diyarbakır ili için kamunun özellikle “demokratik açılım” adımı ile başlayan politika değişim süreci, politikaların algılanışı noktasına dikkatleri çekmiştir. Diyarbakır iline yönelik kamu politikalarına karşı bireyler tarafından bir direnç geliştiği, uygulanan politikaların önemli ölçüde sonuçsuz kaldığı bir gerçektir. Bu noktada

kamu politikalarının etkinliğini arttırmak üzere, bireylerin bu politikalara yönelik algıları, vatandaşların politik ve ekonomik kaygıları doğru tespit edilmelidir. İl'in yoksulluk probleminin, beraberinde getirdiği siyasi problemlerle birleşmesi, kamu politikalarının yöntem değişikliği aciliyetini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla Diyarbakır kent merkezi için yoksulluk sorununa yönelik kamu politikalarının “*hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım*”, “*terör yaklaşımı*”, *etnik ayrımcılık yaklaşımı*” ve “*işsizlik yaklaşımı*” olmak üzere dört alt boyutu tespit edilerek bu politikalara yönelik algıyı ölçmek üzere bir anket çalışması yapılmıştır. Uygulanan anket çalışmalarının sonuçları Faktör analizi yardımıyla, Logit ve Probit Model ile test edilerek politika öncelikleri belirlenmiş önerilere yer verilmiştir.

1. YOKSULLUĞUN SOSYO-EKONOMİK VE POLİTİK BOYUTU

Asgari bir gelir düzeyinin altında kalan kesim olarak dar bir paranteze sıkıştırılan yoksulluk kavramı, “görelî yoksulluk” yaklaşımıyla daha geniş bir çerçeveden bakılmaya başlamıştır. Yoksulluk sadece gelire ilgili değil, güvenlik, hastalık, işsizlik, gıda ve su gibi çeşitli konularla ilgili bir mesele olması dolayısıyla, esasında refah isteği olarak tanımlanmaktadır (Mittelman, 2008: 120). Bu tanımdaki “refah isteği” kavramının altı birçok faktörle doldurulabilmekle beraber, adalet, güven ve özgürlük kavramları bu faktörlerin başında gelmektedir. Gelir dağılımı adaletsizliğinin sosyo-ekonomik açıdan ilk etkisi, karşılıklı güven ortamının zedelenmesi ve toplumdaki adalet duygusunun zarar görmesi ve ötekileşme süreci şeklinde gerçekleşmektedir.

Yoksulluğun yarattığı psikolojik acı onura ve özsaygıya yapılan aşağılanma ve saldırı, utanç ve kusur; güçsüzlük, ses çıkaramama, insan haklarının inkârı ve kısıtlanmış vatandaşlık gibi duyguları barındırmaktadır. Bu duygular yoksul insanların geri kalanlardan farklı ve aşağı olarak muamele gördüğü bir ötekileştirme sürecinden kaynaklanmaktadır. Yoksulluğa bağlı ötekileştirme, cinsiyet, ırk ve sakatlık gibi sosyal bölünmelerle etkileştiğinde bu daha da kötüye gitmektedir (Lister, 2008: 53). Nitekim Lewis'in (1969) yoksulluk kültürü çözümlemesinde, yoksulluğun kişisel düzeydeki etkilerini, kendini değersiz ve işe yaramaz hissetme, çaresizlik, aşağılık duygusu, cinsel kimliği konusunda kararsız olma, geleceğe ilişkin planları ve umudu olmama, erkek otoritesinin egemenliği ve pisko-patolojik davranışlara tolerans gösterme gibi tutum ve davranışlar olarak ifade etmiştir. Giddens (2005) gibi pek çok sosyolog ise yoksulluk ile suç arasında bir ilişkiyi yoksul kişilerin sistemin içinde kalma imkânlarının azaldığı ve bu kişilerin dışlandığı bir zamanda suça ve şiddete kaymaları olarak tanımlamaktadır.

İş bulma beklentisinin azalmasıyla gelecek beklentisi azalan insanların kendilerine yatırım yapma isteği kalmamakta, çalışarak kazanma imkânı olmayan insanlar haksız kazançlara yönelmektedirler. Karamsarlık ve yılgınlık özellikle genç nüfus arasında yayılmakta, bu da sosyal ve siyasi sorunlara zemin hazırlamaktadır. İş güvencesinin yokluğu, düşük ücret ve uzun dönemde süregelen işsizlik ekonomik marjinalleşmeyi yaratarak yoksullaşma sürecine katkı sağlamaktadır (Coşkun, 2005: 181). Yine göçlerin ortaya çıkardığı sosyal gerginlikler, etnik çatışmalar, arazi talanı ve nihayet toplumun silahlanması, yasadışı çek-senet tahsildarlığı türünden mafya türü örgütlenmelerin yaygınlaşması, sosyal düzenin adaletsizliği karşısında örgütlü şiddetin tırmanması, sosyal patlama ve toplumsal kargaşa gibi olguların da arkasındaki nedenlerden en önemli olanı yoksulluktur (Kesici, 2007:141).

Ekonomik, sosyal ve politik boyutları birbiriyle ilişkili ve bütünlüycü bir yapı arz eden yoksulluğun politik boyutu ise bu çalışmanın araştırma alanını oluşturmaktadır. Yoksulluğun politik etkisine ilk bakıldığında siyasal katılımdan uzaklaşma, kamu politikalarına karşı direnç ve politik marjinalleşme görülmektedir. Yoksulluğun beraberinde getirdiği ötekileştirme politik bir algının oluşmasına yol açmaktadır. Yine siyasal alanda ötekileştirilen kesimde de politik bir algı oluşarak, bu süreç aynı zamanda yoksullaşma sürecine katkı yapmaktadır. Yoksulluğun yol açtığı ötekileştirme bireyleri politize ettiği gibi, siyasal alanda ötekileşen bireyler de ekonomik hayata dâhil olmakta zorlanarak yoksullaşma sürecine girmektedirler. Dolayısıyla yoksulluğun çözümüne yönelik politikalar kamu politikalarına karşı bir algı ve beraberinde gelen bir direnci azaltacağı gibi, politik alanda demokratik uygulamalar da yoksulluğun azalmasına katkı sağlayacaktır. Gerek yoksulluğu gerekse politik tercihi yüzünden ötekileşme süreci söz konusu oldukça iktisat politikalarına yönelik bir algının varlığı kaçınılmaz olacaktır.

Bu anlamda, Diyarbakır ili için yapılan kamu politikası üretme noktasında niteliksel faktörlerin rolünü araştırmak üzere hazırlanan bu çalışmada, kamu politikalarının kişilerde uyandırdığı algının gelir düzeyi ile ilişkisi araştırılmıştır. Diyarbakır ili için kamu politikalarına yönelik bir direnç oluşması elbette ki birçok nedeni içinde barındırmaktadır. Ancak bu çalışmada sadece yoksulluk sorununa yönelik kamu politikalarına karşı oluşan reaksiyon araştırılarak Diyarbakır ilindeki yoksulluğun azaltılması açısından bu çalışmanın ışık tutması, politika uygulayıcıların ve dezavantajlı gruplarla ilgili çalışan tüm kamu ve sivil toplum kuruluşlarının hizmetine sunulması ve bölgesel politika stratejilerinin geliştirilmesinde kaynak teşkil etmesi hedeflenmektedir.

2. UYGULAMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın varsayımlarını sınamak için seçilen temel veri toplama aracı, deneklerle yüz yüze yapılan görüşmelerde uygulanan anket olmuştur. Örneklem belirlenirken basit tesadüfi örneklem tekniği benimsenmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında anket soruları doğrultusunda, kamu politikası üretme noktasında niteliksel faktörlerin rolü araştırılmak üzere Faktör Analizi uygulaması ve Logit ve Probit Modellerden faydalanılmıştır. Ancak bunlardan önce ölçümde kullanılan testlerin, anketlerin ya da ölçeklerin özelliklerini, güvenilirliklerini değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir yöntem olan geçerlilik-güvenilirlik analizi yapılmıştır.

Çalışmada istatistiksel analizler için NCSS (Number Cruncher Statistical System) 2007&PASS (Power Analysis and Sample Size) 2008 Statistical Software (Utah, USA) programı ve EWIEWS 8,0 kullanılmıştır. Gelir düzeyine göre gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk sorununa yönelik kamu politikası algısı sorularının univariate değerlendirmelerinde Geçerlilik Güvenilirlik Analizi, Faktör Analizi ve Logit, Probit Modelden faydalanılmıştır. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri (Reliability Statistics) kullanılmıştır. Faktör Analizi uygulaması Varimax Rotasyonu (Varimax with Kaiser Normalization) uygulanarak elde edilmiştir. Gelir düzeyi üzerine multivariate olarak faktör puanlarının etkileri ise PROBİT ve LOGIT model uygulaması ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar % 95'lik güven aralığında, anlamlılık $p < 0.05$, $p < 0,01$; $p < 0,001$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

2.1. Geçerlilik Güvenilirlik Analizi

Geçerlilik güvenilirlik analizi ölçümde kullanılan testlerin, anketlerin ya da ölçeklerin özelliklerini, güvenilirliklerini değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir. Güvenilirlik analizinde kullanılan yöntemlerden biri Cronbach Alfa Katsayısı (Alfa yöntemi)'dir. Bu çalışmada geçerlilik güvenilirlik analizi için Cronbach Alfa Katsayısı uygulanmıştır. *Cronbach Alfa Katsayısı*; Alfa katsayısı ölçekte yer alan k sorunun varyansları toplamının genel varyansa oranlanması ile bulunan bir ağırlıklı standart değişim ortalamasıdır. Cronbach alfa katsayısı, bireysel puanların k soru içeren bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda soruların birbirleri ile benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Alfa katsayısı, ölçekte yer alan k sorunun türdeş bir yapıyı açıklamak ya da sorgulamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını sorgulamaya yarar (Kalaycı, 2006:321).

Alfa katsayısının değerlendirilmesi aşağıdaki ölçüte göre yapılır:

$0.0 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir

$0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise oldukça güvenilirdir.

$0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

2.2. Faktör Analizi

Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıdaki değişkeni az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren ve yaygın olarak kullanılan çok değişkenli istatistik tekniklerden biridir (Kleinbaum vd., 1998; aktaran Eroğlu, 2009). Faktör analizinde bağımlı değişken ve bu değişkeni açıklamaya çalışan bağımsız değişkenler seti mevcut değildir. Ancak faktör analizinde aralarında yüksek korelasyon olan değişkenler setinin bir araya getirilmesi suretiyle faktör adı verilen genel faktörlerin oluşturulması söz konusudur. Böylece değişken sayısı azalmakta ve değişkenler arasındaki ilişkilerdeki yapı ortaya çıkarak, değişkenler sınıflanmaktadır.

Bu çalışmada bağımlı değişken yoksulluk olarak belirlenmişken, bağımsız değişkenler yoksulluk sorununa yönelik kamu politikası algısının faktör analizi ile tespit edilen alt boyutları (yoksulluğu önleyici faktörler) olarak seçilmiştir. Bu nedenle anket soruları çerçevesinde faktör analizinin aşağıdaki aşamaları izlenmiştir:

- Veri setinin Faktör analizi için uygunluğu
- Faktörlerin elde edilmesi
- Faktörlerin rotasyonu
- Gölge Değişkenli Regresyon Modelinin oluşturulması

Faktörler değişkenler arasındaki ilişkileri en yüksek derecede temsil edecek az sayıda faktör elde etmek üzere elde edilmiştir. Özdeğer istatistiği ile özdeğer istatistiği 1'den büyük olan faktörler anlamlı olarak kabul edilirken, özdeğer istatistiği 1'den küçük olan faktörler dikkate alınmamıştır. Çünkü öz değer, her bir faktörün faktör yüklerinin kareleri toplamı, her bir faktör tarafından açıklanan varyansın oranının hesaplanmasında ve önemli faktör sayısına karar vermede kullanılan bir katsayıdır. Özdeğer yükseldikçe, faktörün açıkladığı varyans da yükselmektedir (Tabachnick ve Fideli, 2001).

İsimlendirilebilir ve yorumlanabilir faktörler elde etmek amacıyla yapılan faktörlerin rotasyonunda dik (ortogonal) döndürme yöntemlerinden, Varimax Rotasyonu kullanılmıştır. Orijinal faktör yüklerinden bilgi elde edilmesinin zor olduğu durumlarda, faktör yapısını daha basit hale getirmek için faktörleri belirli bir açı ile döndürmek uygun olur. Kaiser (1958) varimax yöntemini; faktör yük matrisinin her bir kolonunun normalize edilmesiyle elde edilen yüklerin varyanslarının toplamının maksimum yapılması olarak tanımlar. Bu nedenle Varimax yöntemi basit yapıya ve anlamlı faktörlere ulaşmada faktör yükleri matrisinin

sütunlarına öncelik verilmesi ve daha az değişkenle faktör varyanslarının maximum olması sağlanacak şekilde döndürme yapılması nedeniyle çalışmada kullanılmıştır (Tavşancıl, 2006).

2.3. Gölge Değişkenli Regresyon Modelleri

Regresyon analizinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gelir, fiyat gibi nicel (kantitatif) özellikte olmasının yanı sıra bu değişkenler cinsiyet, eğitim durumu, din gibi nitel (kalitatif) özellikte de olabilmektedir (Frank, 1971) . Bu tür nitel değişkenler genellikle istenilen özellik veya kalitenin varlık ya da yokluğunu ifade ederler. Nitel enformasyon çoğu kez ikili yapı gösterir (erkek/kadın, arabası olan/olmayan, yerli/yabancı, yoksul/ yoksul olmayan vb...). Nitel değişkenlerin regresyon analizinde kullanılması sırasında bu değişkenler 0 veya 1 olarak nicel hale getirilmekte ve böylece yapay değişkenler oluşturulmaktadır. Bu yapay değişkenler gölge değişken (kukla değişken /dummy değişken) olarak adlandırılmaktadır.

Y bağımlı değişkeni nicel iken, açıklayıcı değişkenler ya nicel, ya nitel veya bunların karışımı olabilmektedirler. Ancak bağımlı değişkenin 0-1 değeri aldığı (nitel olduğu), iki uçlu regresyon modelleri de söz konusudur. İki veya daha fazla değer alan gölge değişkenler bağımlı değişken olarak da regresyon modellerinde yer alabilirler. Bağımlı değişkenin nitel özellikte olduğu nitel tercih modelleri olarak da bilinen gölge bağımlı değişkenli modeller ikili tercih modelleri ve çoklu tercih modelleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bağımlı değişken iki değer alıyorsa değişken evet-hayır, başarılı-başarısız, olumlu-olumsuz, satın alma-almama, ev sahipliği-değillliği, gibi tercih veya karar belirtir. Bu nedenle bu modeller *ikili tercih modelleri* olarak adlandırılırlar. Bağımlı değişken ikiden fazla değer de alabilir. (Güriş ve Çağlayan, 2000: 652; Gujarati, 2001: 540)

Bu çalışmada bağımlı değişkenin nitel özellikte olduğu regresyon modellerinden ikili tercih modelleri üzerinde durulacaktır Bu modeller, bir karar biriminin sahip olduğu özellikleri ile belli bir tercihte bulunma olasılığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bağımlı değişken evet ya da hayır şeklinde iki uçlu bir yapı göstermektedir (Pindyck ve Rubinfeld, 1991:248). Yoksulluğun bağımlı değişken olarak alınması, bağımlı değişkeni kukla değişken olan modellerin (logit, probit model) oluşturulmasını gerekli kılmıştır.

Logit model, bağımlı değişkenin tahmini değerlerini olasılık olarak hesaplayarak olasılık kurallarına uygun sınıflama yapma imkânı veren, tablolaştırılmış ya da ham veri setlerini analiz eden bir istatistiksel yöntemdir (Özdamar, 1999:476). En basit olasılık modelinden biri olan logit modelde bağımlı değişken herhangi iki değer alabilmesine karşılık genellikle 0 ve 1 değerlerini alır. Bağımlı kukla değişkeninin ortalaması 1 değerini alan olayların oranına eşittir ve olasılık olarak yorumlanır. Böyle modeller sosyal bilimlerde pek çok uygulama alanı

bulmaktadır (Pampel, 2000, s.1-2). Logit model, bağımsız değişken değeri sonsuza gittiği zaman, bağımlı değişkenin 1'e asimptot olduğu matematiksel bir fonksiyondur. İki değerli bağımlı değişkenli bir olasılık modeli logit model lojistik dağılım fonksiyonu ile açıklanabilir. Probit model ise, bir ya da daha çok bağımsız değişkenin binom dağılım bağımsız değişken üzerine etkisini belirlemek için kullanılır. Belli bir faktörden etkilenen bir grup birim, denek ya da nesnenin bu faktörden etkilenme olasılıklarını belirlemek amacıyla kullanılan bir analiz yöntemidir. Ayrıca lojistik regresyon modellerini tahmin etmek amacı ile de kullanılabilir. Probit model, P olasılık değerleri ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki kurmayı amaçlayan ve olasılık değerinin 0 ile 1 arasında kalmasını sağlayan bir istatistiki modeldir (Griffiths, Hill, Judge, 1993: 83). Modelin amacı bağımsız değişkenlerin (X), bağımlı değişkenin (Y) gerçekleşme olasılığı (P) üzerindeki etkisini tahmin etmektir.

Buna göre modelimiz:

$$Y = \alpha + \beta X_i + e_i \quad (1)$$

Şeklinde kurulurken, değişkenlerimiz:

$$Y = \begin{cases} Y = 1 & \text{Yoksul} \\ Y = 0 & \text{Yoksul değil} \end{cases}$$

$X_1 =$ Hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım

$X_2 =$ Terör yaklaşımı

$X_3 =$ Etnik ayrımcılık yaklaşımı

$X_4 =$ İşsizlik yaklaşımı

$e_i =$ Hata terimidir.

3. UYGULAMADA KULLANILAN VERİLER

Bu çalışmada Diyarbakır ili için uygulanan anket çalışmasının sonuçları kullanılmıştır. Anket soruları yardımıyla Diyarbakır ilindeki bireylerin gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk sorununa yönelik kamu politikası algısı araştırılmıştır. Düşük gelirli bireyleri, yüksek gelirli bireylerden ayırma ölçütü olarak TÜİK'in belirlediği günde 1\$, 2.15\$ ve 4,3\$ yoksulluk sınırlarından 4,3\$ sınırı kullanılmıştır. Geliri günde 4,3 doların altında kalan kişiler düşük gelirli bireyler olarak belirlenmiştir.

Çalışmada, yaklaşık 1,5 milyon nüfusa sahip Diyarbakır ilinde örneklem olarak 900 hane seçilmiştir. Örneklemi oluşturan 600 hane, düşük gelirli kişilerden (yoksullardan), 300 hane

ise yüksek gelirli kişilerden oluşmaktadır. Yoksulluk sınırı olarak kullanılan kişi başına 4,3\$ doların altında günlük gelire sahip haneler tespit edilirken, hane halkının toplam gelirinin hane halkı sayısına bölümüyle kişi başına düşen günlük gelir hesaplanmıştır. Yine yüksek gelirli kişiler belirlenirken de, günlük geliri kişi başına 4,3 \$'ın üzerinde kalan haneler çalışmada alınmıştır.

Saha çalışması Diyarbakır'ın Seyrantepe, Fiskaya İskenderpaşa ve Saraykapı semtlerindeki gelir dağılımından az pay alan düşük gelirli bireyler ile Ofis, Diclekent, Yenişehir gibi gelir dağılımından nispeten daha fazla pay alan bireyler şeklinde iki gruba uygulanmıştır. Birinci grubu oluşturan gelir dağılımından en az pay alan kimselerin yaşadığı Seyrantepe, Fiskaya ve İskenderpaşa semtlerinin yoksulluğun şiddetle hissedildiği, gecekondulaşmış, işsizliğin yüksek olduğu, sağlıklı barınma ve beslenme şartlarından uzak yaşam tarzının hâkim olduğu semtler özelliği taşımaktayken, ikinci grubu oluşturan kimselerin yaşadığı Diclekent, Yenişehir, Ofis semtlerinin ise gelir dağılımından yüksek pay alan düzenli gelire sahip, daha sağlıklı barınma ve beslenme şartlarının hâkim olduğu semtler özelliği taşımaktadır. Birinci gruba uygulanan 600 anket, Seyrantepe'de 192 hane, Fiskaya'da 171 hane, İskenderpaşa'da 237 hanede uygulanmıştır. İkinci gruba uygulanan 300 anket ise Diclekent, Yenişehir, Ofis semtlerinde yaşayan hanelere uygulanmıştır. Bu gruba uygulanan anketler ise 100 Ofis'te, 100 Yenişehir'de, 100 Diclekent'te yapılmıştır. Diyarbakır'ın düşük gelirli ve yüksek gelirli olarak ayrılan ilçelerinden yaklaşık olarak seçilen hane sayıları belirlenirken ilçe nüfusları dikkate alınmıştır.

Ankette yer alan 31 sorunun ilk 14'ü demografik sorular, eğitim, gelir düzeyi, hane özellikleri ve yardım alma şekli ile ilgili sorular iken, 15. soru ve sonrası kamu politikası algısını ölçmek üzere, Likert ölçeği esas alınarak sorulan soruları kapsamaktadır. Anket sorularında “kesinlikle doğru değildir” diyenlere 1 puan, “kesinlikle doğrudur” diyenlere 5 puan verilerek hesaplamalar yapılmıştır. Ölçek puanlarını hesaplarken; her deneğin her boyut için aldığı puan toplamıştır. Boyutlar arası karşılaştırma yapılmasına imkân sağlamak üzere, her boyutun aritmetik ortalaması hesaplanmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Seçilen örneklemin 600 yoksul hanesinin yaş grubu dağılımında %34 ile 26-35 yaş arası kişilerden oluşmuştur. Bunu %30,5 ile 36-45 yaş arası grup takip etmektedir. Örneklem içerisindeki 204 kişi 26-35 yaş arası gruptan, 183 kişi 36-45 yaş arası gruptan, 87 kişi 46-55 yaş arası gruptan, 56 kişi 15-15 yaş arası gruptan, 43 kişi 56-65 yaş arası gruptan, 27 kişi ise 66 yaş ve üzeri gruptan oluşmaktadır. 300 yüksek gelirli hanenin yaş grubu dağılımı %33 ile

36-45 yaş arası kişilerden oluşmaktadır. Bunu %29,5 ile 46-55 yaş arası grup, %15 ile 56- 65 yaş arası grup, %11 ile 26-35 yaş arası grup takip etmektedir. Örneklem içerisindeki 99 kişi 36-45 yaş arası gruptan, 88 kişi 46-55 yaş arası gruptan, 45 kişi 56-65 yaş arası gruptan, 33 kişi 26-35 yaş arası gruptan oluşmaktadır.

Yoksul hanelerdeki kişilerin cinsiyet durumlarına bakılınca, 600 hanenin 100'ünde kadınlarla, 500'ünde erkeklerle görüşülmüştür. Yüksek gelirli hanelerde ise görüşülen ailelerin %52,3'ü erkek, %47,72'si kadındır. Uygulama çalışmasının yapıldığı yoksul hanelerdeki kişilerin medeni durumlarına bakılınca 600 hanenin 21'inin hane reisi bekâr iken 500'ünün hane reisi evlidir. Yüksek gelirli hanelerin ise 23'ünün hane reisi bekâr iken, 277'sinin hane reisi evlidir.

Eğitim durumu incelendiğinde 281 kişinin okuryazar olmadığı, 273 kişinin ise ilköğretim mezunu olduğu saptanmıştır. Örneklem, 600 yoksul ailenin %46,8'ini oluşturan okuryazar olmayan ve örneklemin %45,5'ini oluşturan ilköğretim mezunu kişiler dışında %6,5 lise ve dengi meslek lisesi mezunları ile %1,2 yüksekokul/fakülte veya üstü mezuniyete sahip kişilerden oluşmaktadır. Örneklemin neredeyse tamamı (%92, 3'ü) okuryazar olmayan ve ilköğretim mezunu kişilerden oluşmaktadır. Yüksek gelirli hanelerin % 46'sı yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahipken, yaklaşık % 30'u lise ve dengi meslek okulu mezunu, % 20'si ise ilköğretim mezunudur. Grubun yaklaşık % 76'sı en az lise mezunudur.

Örneklemin %34'ünü oluşturan 206 kişi serbest meslekle uğraşırken, 107 kişi ev hanımı, 96 kişi işçi, 79 kişi işsiz, 39 kişi diğer meslek grubundan, 25 kişi gündelikçi, 21 kişi emekli, 12 kişi esnaf, 6 kişi memur, 5 kişi öğrenci ve 4 kişi çiftçidir. Yüksek gelirli grubun yaklaşık % 29'unu oluşturan 86 kişi serbest meslekle uğraşırken, % 21'ini oluşturan 63 kişi memur, % 14'ü diğer meslek grubuna mensup, % 14'ü esnaf, yaklaşık % 11'i emeklidir. Diğer meslek grubuna sahip kişileri ise doktor, avukat, psikolog, mimar, mühendis, muhasebeci gibi herhangi bir kuruma bağlı olmadan çalışan, kendisine ait işyeri bulunan kişiler oluşturmuştur.

Yoksul hanelerin % 88'i "hanenizde sizin dışınızda çalışan var mı?" sorusuna "yok" cevabı verirken, % 11'i "1 veya 2" kişi olarak cevap vermiştir. Yüksek gelirli grubun % 62'si ise "yok" cevabı verirken, % 35'i "1-2" kişi cevabını, %2,3'ü ise 3-4 kişi cevabını vermiştir. Yüksek gelir grubundaki hanelerin % 62,7'sinde ailede hane reisinden başka çalışan olmazken, % 35'inde 1-2 kişi çalışmaktadır. Bağlı olunan sosyal güvenlik kurumu araştırmasında ise yoksul hane reislerinden 482 kişinin hiçbir kuruma bağlı olmadığı, 94 kişinin SSK, 13 kişinin Emekli Sandığı, 11 kişinin ise Bağ-kur'a bağlı olduğu tespit edilmiştir. Grubun %80'inden "hiçbir kuruma bağlı değilim" cevabı alınmıştır. Yüksek gelir

grubundaki 300 haneden 109'u SSK'lı iken, 94'ü Bağ-kur'lu, 86'sı emekli sandığına bağlı, 11'i ise hiçbir kuruma bağlı olmayan kişilerdir.

Yoksulluk kriteri olarak belirlenen aylık gelir tespitinde, 0-300 TL gelire sahip 303 hane ile karşılaşılrken, 301-600 TL gelire sahip 247 hane, 601-1000 TL gelire sahip 50 hane ile karşılaşılmıştır. Örneklemin yarısı 0-300 TL gelire sahipken, yarısına yakını (%41) 301-600 TL gelire, %8'i ise 601-1000 TL gelire sahiptir. Yüksek gelir grubundaki 84 aile (%28), 1001-2000 TL arası gelire sahipken, 83 aile (% 27,7) 2001-3000 TL arası gelire sahip, 71 aile (%23,7) 3001-4500 TL arası gelire sahip, 62 aile (%20) ise 4501-6000 TL arası gelire sahiptir.

Yoksul hanelerin 255'i (%42,5) kirada otururken, 244'ü (% 40,7) kendi evinde, 101'i (% 16,8) bir yakınının evinde kira ödemededen oturmaktadır. Yüksek gelirli hanelerin % 76'sı kendi evinde otururken, % 18,3'ü kirada, %5'i lojmanda oturmaktadır. Yoksul hanelerde oturan kişi sayısına bakıldığında 181 ailede (%30,2) 6-7 kişi, 169 ailede (%28,2) 4-5 kişi, 149 ailede (%24,8) 8 ve üstü kişi, 101 ailede (%16,8) ise 2-3 kişi oturmaktadır. Yüksek gelirli ailelerin % 56'sı 4-5 kişilik aile iken, %20'si 2-3 kişilik ailelerden oluşmaktadır.

Yoksul hanelerin 207'si (%34,5) 3-4 çocuğa sahipken, 140'ı (% 23) 5-6 çocuğa, 132'si (%22) 1-2 çocuğa, 18'si (%3) 9 ve üstü çocuğa sahiptir. 55 hanede (%9,2) ise çocuk bulunmamaktadır. Yüksek gelirli hanelerde ise 182'si (% 60,7) 1-2 çocuğa sahipken, 66'sı (% 22) 3-4 çocuğa sahip, % 3'ü ise 5-6 çocuğa sahiptir. % 13'ünde ise çocuk yoktur. Yoksul hanelerin % 32'sini oluşturan 195 ailede okuyan çocuk sayısı 1-2 iken, % 31,5'ini oluşturan 189 ailede 3-4, % 5'ini oluşturan 34 ailede 5-6, % 0,7'sini oluşturan 4 ailede ise 7-8'dir. Grubun %29,7'sini oluşturan 178 ailede ise okuyan çocuk bulunmamaktadır. Yüksek gelirli ailelerin %54'ünü oluşturan 164 ailede okuyan çocuk sayısı 1-2 iken, % 32'sini oluşturan 97 ailede okuyan çocuk bulunmamaktadır. Grubun % 10'unda ise 3-4 çocuk okumaktadır.

Yoksul hanelerin % 83,2'sini oluşturan 499 aile çocuklu çekirdek aile iken, % 9,8'ini oluşturan 59 aile geniş aile, % 7'sini oluşturan 42 aile ise çocuksuz çekirdek ailedir. Görüldüğü üzere, çok çocuklu ve kalabalık aile tipolojisi yoksul hanelerin nüfus içerisindeki oranını arttırmakta ve yoksulluğun sonraki nesillere aktarılması riskini yükseltmektedir. Yüksek gelir grubunu oluşturan ailelerin % 82'sini çocuklu çekirdek aileler oluştururken, % 7,7'sini çocuksuz aileler oluşturmakta, % 9,7'sini ise geniş aileler oluşturmaktadır

Yoksul hanelerin 335'i yardım almıyorken, 265'i yardımlardan faydalanmaktadır. 175 kişi (%29,2) yakacak yardımı alırken, 73 kişi (12,2) eğitim yardımından faydalanmakta, 9 kişi

mikro kredi kullanırken, 6 kişi giyim ve gıda yardımı, 2 kişi de tarım-hayvancılık yardımından faydalanmaktadır. Örneklemin yarısından fazlası (55,8) herhangi bir yardım almazken, alınan yardım türleri arasında en fazla yakacak yardımından, ikinci olarak da eğitim yardımından faydalanılmaktadır. Yakacak ve eğitim yardımından faydalanan hane sayısına göre mikro kredi ve tarım-hayvancılık yardımından faydalanan hane sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Yüksek gelir grubunu oluşturan ailelerin % 94'ü yardım almazken, yardım alan 10 hane de sadece eğitim yardımından faydalanmaktadır.

4.1. Geçerlilik Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ankete uygulanan geçerlilik güvenilirlik analizi sonuçlarına göre anketimizde yer alan 14 sorunun geçerlilik ve güvenilirliğine bakılmış, soru 21 (yoksulluğun nedeni devlettir), 23 (devletin bu ilin problemleriyle yeterince ilgilendiğini düşünüyorum) ve 24 (yoksulluk sorunu devlet yoksullara maaş bağlayınca çözülür) güvenilirliği düşürdüğünden gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk sorununa yönelik kamu politikası algısı soru grubundan çıkarılarak ayrıca soru bazlı değerlendirilmeleri düşünülmüştür. Diğer 14 soruya uygulanan anket geçerli ve güvenilir bulunmuş olup değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Tablo:1 Geçerlilik Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	İç tutarlılık (r) (Cronbach Alfa)
Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı Anketi (14soru)	0,666

Toplam tüm soruların Cronbach's alfa katsayısı Tablo 1'den görüldüğü gibi 0,666 bulunmuş olup, anketin iyi düzeyde geçerlik ve güvenilir katsayısına sahip olduğu söylenebilir. Nitekim alfa katsayısı $0.60 < 0.80$ ise oldukça güvenilir olacağından anket sorularının oldukça güvenilir olduğu görülmektedir.

Faktörü oluşturan maddelerin güvenilirlik düzeyine etkileri ise Tablo 2'de sunulmuştur. Tablonun madde silindiğinde Cronbach Alfa değerleri incelendiğinde herhangi bir maddenin faktörden çıkarılmasının güvenilirliği arttırmayacağını göstermektedir.

Tablo 2: Faktörü Oluşturan Maddelerin Güvenilirliğe Etkileri

	Madde Silindiğinde Ölçek Ortalaması	Madde Silindiğinde Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Madde Bütün Korelasyonu	Madde Silindiğinde Cronbach Alfa
<i>Diyarbakır'ın en önemli problemi yoksulluktur.</i>	43,231	52,670	0,216	0,657
<i>Diyarbakır'ın en önemli problemi terördür.</i>	44,218	47,539	0,367	0,636
<i>Diyarbakır'ın en önemli problemi etnik ayrımcılıktır</i>	44,686	52,816	0,101	0,676
<i>Terörün en önemli nedeni işsizliktir.</i>	44,469	44,850	0,513	0,611
<i>Yoksulluğun nedeni eğitimsizliktir.</i>	43,636	52,975	0,158	0,664
<i>Yoksulluğun nedeni aileden gelen fakirliktir.</i>	43,701	58,637	-0,197	0,711
<i>Yoksulluğun nedeni işsizliktir.</i>	42,888	54,763	0,087	0,669
<i>Yoksulluk sorunu, Devlet yoksullara iş verince çözülür</i>	42,907	55,775	-0,003	0,678
<i>Yoksulluk sorunu, Terör bitince çözülür</i>	44,601	46,916	0,463	0,622
<i>Yoksulluk sorunu, farklı etnik kökenlerden gelenlere haklar verince çözülür</i>	44,540	53,390	0,098	0,673
<i>Yoksulluk sorunu, çocuklarımıza daha iyi eğitim verince çözülür</i>	44,427	43,751	0,597	0,597
<i>Yoksulluk sorunu, sosyal faaliyetlerin yaygınlaşmasıyla çözülür</i>	44,873	50,785	0,331	0,644
<i>Yoksulluk sorunu sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılmasıyla çözülür</i>	44,940	44,417	0,591	0,600
<i>Yoksulluk sorunu daha iyi konutlara geçince çözülür</i>	45,184	47,087	0,448	0,624

4.2. Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı Anketinin Faktör Analizi Sonuçları

Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı anketinin 14 maddesinin 4 alt boyutu vardır. Alt boyutları şöyledir:

- Hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım:* 4 maddeden oluşur. Bu boyutun itemleri şunlardır: Soru 28, soru 29, soru 30, soru 31
 - *Yoksulluk sorunu çocuklarımıza daha iyi eğitim verilince çözülür,*
 - *Yoksulluk sorunu sosyal faaliyetlerin (aile fertlerinin gelişimi için kurslar, spor aktiviteleri, dinlenme eğlenme ve mesire yerleri vb.) yaygınlaşmasıyla çözülür,*
 - *Yoksulluk sorunu sağlık hizmetlerinin kalitesi artırılınca çözülür,*
 - *Yoksulluk sorunu daha iyi konutlara geçtiğimizde çözülür.*
- Terör yaklaşımı:* 4 maddeden oluşur. Bu boyutun itemleri şunlardır: Soru 16, soru 18, soru, soru 19, soru 26
 - *Diyarbakır İli'nin en önemli problemi terördür,*
 - *Terörün en önemli nedeni işsizliktir,*
 - *Yoksulluğun nedeni eğitimsizliktir,*
 - *Yoksulluk sorunu Terör bitince çözülür.*

3. *Etnik ayrımcılık yaklaşımı*: 3 maddeden oluşur. Bu boyutun itemleri şunlardır: Soru 17, soru 20, soru 27.

- *Diyarbakır İli'nin en önemli problemi etnik ayrımcılıktır,*
- *Yoksulluğun nedeni aileden gelen fakirliktir,*
- *Yoksulluk sorunu farklı etnik kökenden gelenlere haklar verilince çözülür.*

4. *İşsizlik yaklaşımı*: 3 maddeden oluşur. Bu boyutun itemleri şunlardır: Soru 15, soru 22, soru 25.

- *Diyarbakır İli'nin en önemli problemi yoksulluktur,*
- *Yoksulluğun nedeni işsizliktir,*
- *Yoksulluk sorunu Devlet yoksullara iş verince çözülür.*

Yoksulluk sorununa yönelik kamu politikası algısını değerlendiren anketimize, Varimax rotasyonu uygulanıp Faktör Analizine sahip tutulduğunda 4 faktör altında sorularımızı toplayabileceğimizi görmekteyiz. Bu 4 faktör bizim ölçeğimizin varyansının %52,31'sini açıklamaktadır.

Tablo 3: Faktör Analizi Gösterim Tablosu

	<i>Sorular</i>	<i>Özdeğerler toplamı</i>	<i>Varyansın %</i>
<i>Faktör 1</i>	28, 29, 30, 31	2,538	16,922
<i>Faktör 2</i>	16, 18, 19, 26	2,167	14,445
<i>Faktör 3</i>	17, 20, 27	1,670	11,131
<i>Faktör 4</i>	15, 22, 25	1,472	9,816

Faktörlerin açıklayıcılık katsayıları ve özdeğer toplamları Tablo 3'de, soruların her faktörde aldıkları ağırlık katsayılarının puanları dağılımı ise Tablo 4'de yer almaktadır. Dik döndürmeden sonra, faktör yükleri matrisindeki değerler, faktörlerle değişkenler arasındaki korelasyonları verir. Değeri 0.32'den büyük olan değerler yorumlanır ve 0.32-0.45 arasındaki değerler varyansın yaklaşık %10'unu kapsadığından zayıf, 0.45-0.55 arasındaki değerler varyansın %20'sini kapsadığından orta, 0.55-0.63 arasındaki değerler varyansın %30'unu kapsadığından iyi, 0.63-0.71 arasındaki değerler varyansın %40'ını kapsadığından çok iyi ve 0.71'den büyük değerler varyansın %50'sini kapsadığından mükemmel şeklinde yorumlanır (Comrey ve Lee,1992).

Tablo 4: Faktör Analizi Matrisi

FAKTÖR 1: Hizmetlerin İyileştirilmesine Yönelik Yaklaşım		
Ort: 2,53±0,94	% Var: 16,92	Faktör Katsayısı
Soru 28		0,768
Soru 29		0,758
Soru 30		0,719
Soru 31		0,619
FAKTÖR 2: Terör Yaklaşımı		
Ort: 3,16±0,87	% Var: 14,44	Faktör Katsayısı
Soru 16		0,786
Soru 18		0,767
Soru 26		0,582
Soru 19		0,358
FAKTÖR 3: Etnik Ayrımcılık Yaklaşımı		
Ort: 3,08±0,84	% Var: 11,13	Faktör Katsayısı
Soru 27		0,792
Soru 20		0,667
Soru 17		0,449
FAKTÖR 4: İşsizlik Yaklaşımı		
Ort: 4,38±0,58	% Var: 9,81	Faktör Katsayısı
Soru 22		0,753
Soru 25		0,656
Soru 15		0,519

Ölçek puanlarını hesaplariken; her deneğin her boyut için aldığı puan toplamıştır. Boyutlar arası karşılaştırma yapılmasına imkân sağlamak üzere, her boyutun aritmetik ortalaması hesaplanmıştır. Bu alt grupları kapsayan sorular ve bu sorulardan aldıkları ortalama puanlara baktığımızda; işsizlik yaklaşımı puanının en yüksek olduğu, bunu terör yaklaşım puanının takip etmekte olduğu; en düşük puana sahip alt grubun ise hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım puanı olduğu saptanmıştır.

Gelir düzeyine göre yoksulluk sorununa yönelik kamu politikası algısı puanlarının değerlendirilmesi Tablo 6’da verilmiştir. Görüldüğü üzere “Hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım” puanları gelir durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Gelir durumu yüksek olanların puanı anlamlı düzeyde yüksektir. Bu sonuca göre kişiler yoksullaştıkça hizmetlerin iyileştirilmesi için uygulanan kamu politikalarına yönelik algı düşmekte, bu yönde uygulanan politikalar soruna çözüm olmaktan uzaklaşmaktadır.

Tablo 5: Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı Anketinin Alt Grupları

	Minimum	Maksimum	Ort±SD
Hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım	1	4,75	2,53±0,94
Terör yaklaşımı	1	5	3,16±0,87
Etnik ayrımcılık yaklaşımı	1	5	3,08±0,84
İşsizlik yaklaşımı	1,33	5	4,38±0,58

“Terör yaklaşım” puanı da yine gelir durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Gelir durumu yüksek olanların bu puanı anlamlı düzeyde yüksektir. Kişiler

yoksullaştıkça terörü azaltmaya yönelik kamu politikası algısı düştüğü için bu yönde uygulanan politikalar yoksul kesim için etkin olmamaktadır.

“Etnik ayrımcılık yaklaşımı” puanı gelir durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Gelir durumu düşük olanların bu puanı anlamlı düzeyde yüksektir. Bu sonuca göre kişiler yoksullaştıkça etnik ayrımcılığı azaltmaya yönelik kamu politikası algısı düştüğü için yoksul kesim için etkin olmamaktadır.

“İşsizlik yaklaşımı” puanı ise gelir durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$)

Tablo 6: Gelir Düzeyine Göre Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı Puanlarının Değerlendirilmesi

	Gelir Düzeyi		p
	Yoksul (n=600)	Yüksek gelir (n=300)	
	Ort±SD	Ort±SD	
Hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım	2,31±0,91	2,98±0,83	0,001**
Terör yaklaşımı	2,92±0,75	3,65±0,88	0,001**
Etnik ayrımcılık yaklaşımı	3,27±0,68	2,71±0,99	0,001**
İşsizlik yaklaşımı	4,39±0,57	4,37±0,61	0,676

Student t test ** $p<0,01$

4.3. Probit Model Tahmin Sonuçları

Gelir Dağılımına Göre Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı alt boyutları olarak saptanan grupların probit model tahmin sonuçları aşağıdaki görüldüğü üzere Tablo 7’deki gibidir.

Tablo 7: Probit Model Tahmin Sonuçları

Metod - Binary Probit (Quadratic hill climbing)				
Gözlem: 900				
	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	p
Sabit	0.367249	0.426816	0.860439	0.3895
Hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım	-0.348731	0.057781	-6.035385	0.00001***
Terör yaklaşımı	-0.465551	0.061379	-7.584824	0.00001***
Etnik ayrımcılık yaklaşımı	0.488407	0.059437	8.217222	0.00001***
İşsizlik yaklaşımı	0.221479	0.078322	2.827785	0.0047**
Mcfadden R-squared	0.228809	Mean dependent var		0.666667
S.D. dependent var	0.471667	S.E. of regression		0.387226
Akaike info criterion	0.992859	Sum squared resid		134.2001
Schwarz criterion	1.019539	Log likelihood		-441.7868
Hannan-Quinn criter.	1.003051	Deviance		883.5735
Restr. deviance	1145.726	Restr. log likelihood		-572.8628
LR statistic	262.1520	Avg. log likelihood		-0.490874
Prob(LR statistic)	0.000001***			
Obs with Dep=Yüksek gelir	300	Total obs		900
Obs with Dep=Yoksul	600			

*** $p<0,0001$ ** $p<0,01$

Gelir Dağılımına Göre Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı alt boyutları olarak saptanan puanlarının PROBIT Model İle İncelemesi yapıldığında; modelin istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bulunduğunu söyleyebiliriz ($p < 0,001$).

Modele dâhil edilen 4 faktörde istatistiksel olarak anlamlı ve önemli bulunmuştur ($p < 0,01$). Hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım puanlarının yoksulluk üzerine etkisi ters yönde saptanmış olup (Coefficient=-0,348) istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$).

Terör yaklaşımı puanlarının yoksulluk üzerine etkisi de ters yönde saptanmış olup (Coefficient=-0,465) istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$).

Etnik ayrımcılık yaklaşım puanlarının yoksulluk üzerine etkisi pozitif yönde saptanmış olup (Coefficient=0,488) istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$).

İşsizlik yaklaşım puanlarının yoksulluk üzerine etkisi pozitif yönde saptanmış olup (Coefficient=0,221) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$), ancak model içerisinde en düşük etkiye sahip parametre işsizlik yaklaşımı puanı olarak saptanmıştır.

4.4. Logit Model Tahmin Sonuçları

Gelir Dağılımına Göre Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı alt boyutları olarak saptanan grupların logit model tahmin sonuçları Tablo 8'deki gibidir.

Tabloya göre gelir Dağılımına Göre Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı alt boyutları olarak saptanan puanlarının LOGIT Model İle İncelemesi yapıldığında; modelin istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bulunduğunu söyleyebiliriz ($p < 0,001$). Modele dâhil edilen 4 faktör de istatistiksel olarak anlamlı ve önemli bulunmuştur.

Hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım puanlarının yoksulluk üzerine etkisi ters yönde saptanmış olup (Coefficient=-0,559) istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$).

Terör yaklaşımı puanlarının yoksulluk üzerine etkisi de ters yönde saptanmış olup (Coefficient=-0,898) istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$).

Etnik ayrımcılık yaklaşım puanlarının yoksulluk üzerine etkisi pozitif yönde saptanmış olup (Coefficient=0,931) istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$).

Tablo 8: Logit Model Tahmin Sonuçları

Metod: ML - Binary Logit (Quadratic hill climbing)				
Gözlem: 900				
	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	p
Sabit	0.475392	0.733978	0.647692	0.5172
Hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım	-0.559523	0.100373	-5.574412	0.00001***
Terör yaklaşımı	-0.898791	0.114124	-7.875586	0.00001***
Etnik ayrımcılık yaklaşımı	0.930783	0.109147	8.527805	0.00001***
İşsizlik yaklaşımı	0.410580	0.137344	2.989416	0.0028**
McFadden R-squared	0.242646	Mean dependent var		0.666667
S.D. dependent var	0.471667	S.E. of regression		0.382306
Akaike info criterion	0.975244	Sum squared resid		130.8115
Schwarz criterion	1.001924	Log likelihood		-433.8597
Hannan-Quinn criter.	0.985436	Deviance		867.7195
Restr. Deviance	1145.726	Restr. Log likelihood		-572.8628
LR statistic	278.0060	Avg. Log likelihood		-0.482066
Prob(LR statistic)	0.0000001**			
Obs with Dep=Yüksek gelir	300	Total obs		900
Obs with Dep=Yoksul	600			

*** $p < 0,0001$ ** $p < 0,01$

SONUÇ

Yoksulluk sorununun giderek arttığı, devlete olan güven duygusunun siyasi nedenlerle de kırılanlaştığı Diyarbakır ilinde, yoksulluk sorununa etkin politikalarla müdahale edilmemesi devlet ve halk arasındaki engelleri arttırmaktadır. Diyarbakır için yoksullukla mücadele konusunda ulusal politikalarla soruna müdahale edilmesi sonuçsuz kalmakta ve yerel politikalara acil ihtiyaç duyulmaktadır.

İlde yoksulluğun boyutlarının ve sebeplerinin daha iyi anlaşılması amacıyla bireylerin soruna yönelik kamu politikaları algısında gelir düzeyinin belirleyiciliğini ölçmek üzere sahaya inilen çalışmanın sonuçları analiz edilmiştir. Anket çalışmasının sonuçları Faktör Analizi ile test edilmiş ve Logit ve Probit Modeller yardımıyla yorumlanmıştır. Faktör Analizine göre anketin 14 maddesinin hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım, terör yaklaşımı, etnik ayrımcılık yaklaşımı ve işsizlik yaklaşımı olmak üzere 4 alt boyutu saptanmıştır. Gelir dağılımına göre yoksulluk sorununa yönelik kamu politikası algısı alt boyutları olarak saptanan grupların, hem Logit Model hem de Probit Model tahmin sonuçlarına göre gelir üzerine etkisi benzer sonuçları ortaya çıkarmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik yaklaşım puanlarının ve terör yaklaşımı puanlarının yoksulluk üzerine etkisi ters yönde saptanmıştır. Etnik ayrımcılık yaklaşım puanlarının ve işsizlik yaklaşım puanlarının yoksulluk üzerine etkisi ise pozitif yönde saptanmıştır.

Dolayısıyla Diyarbakır'da etnik ayrımcılık yapıldığına dair kanı gerçekleşen yoksulluğu azaltıcı kamu politikalarının etkinliğini azaltmaktadır. Sağlık hizmetlerinin, eğitim hizmetlerinin, sosyal faaliyet hizmetlerinin artırılması ilde yoksulluğu azaltıcı yönde etki yaratmamakta, hizmetlerin kalitesini artırıcı politikalara karşı direnç baş göstermektedir. Öte yandan var olan terör olayları nedeniyle ilin geri kalmışlığının yoksulluğu arttırdığı, dolayısıyla terörün bitmesinin yoksulluğu azaltacağı yönündeki düşünce Diyarbakır'da yaşayan kişiler tarafından benimsenmemekte ve terörün yoksulluğu artırıcı etkisine inanılmamaktadır.

Ancak Diyarbakır'da yaşayan bireyler tarafından etnik ayrımcılık yapıldığı düşüncesi var olan yoksulluğun nedeni olarak görülürken, söz konusu olan etnik ayrımcılığı kalkmasının yoksulluğu azaltacağına inanılmaktadır. Aynı şekilde yoksulluğun nedeni olarak görülen işsizliğin de ortadan kalkması durumunda yoksulluğun azalacağı fikri benimsenmektedir. Bu noktadan hareketle politika uygulayıcılar öncelikle etnik ayrımcılık yapıldığına dair kanının değişmesine yönelik politik uygulamalar gerçekleştirerek politik kaygıların giderilmesini sağlamalıdır. İkinci aşamada ise kişilerin ekonomik kaygılarını gidermek üzere yatırımların artmasını sağlayıcı politikalar uygulanmalıdır. Bu noktada ile yönelik yapılan tüm yatırımların öncelikle istihdamı artırıcı nitelikte olması önem kazanmaktadır.

Yoksulluğun birey ve toplum açısından ortaya çıkardığı sonuçlar göz önünde bulundurulunca, yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalar sadece yoksulluk üzerinde değil, toplumdaki kurumlar ile toplumdaki diğer sosyal ağları da olumlu olarak besleyecektir. Bu bakımdan makroekonomik dengeyi oluşturmaya yönelik uygulanan para ve maliye politikalarının gelir dağılımında adaleti sağlayıcı politikalarla entegrasyonu önem kazanmaktadır. Bunu gerisinde, ulusal politikaların bölgesel politikalarla desteklenmesi gereği çalışmanın ortaya çıkardığı sonuçlar tarafından da desteklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Comrey, A. L., Lee, H. B. (1992). *A First Course In Factor Analysis*. Hillsdale, Nj: Erlbaum
- Coşkun M. N. (2005) *Türkiye'de Yoksulluk: Bölgesel Farklılıklar Ve Yoksulluğun Profili*. Bölgesel Gelişme Stratejileri Ve Akdeniz Ekonomisi (Edt: Haluk Erilat) Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını. Ankara. Ss 181-198
- Eroğlu A. (2009), *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım. Ankara.
- Frank, R. C., (1971), *Statistics And Econometrics*, Holt, Rinehart And Winston Inc., Austin, Texas
- Giddens A. (2005) *Sosyoloji*. Haz. Cemal Güzel, Aytaç Yayınları, Ankara.

- Griffiths, W. E., R. C. Hill, And G. G. Judge (1993), *Learning And Practicing Econometrics*, New York: John Wiley & Sons, 866 Pages
- Gujarati D. (2001) *Temel Ekonometri*. (Çev: Ü. Şenesen Ve G. G. Şenesen). Literatür Yayıncılık. 2.Baskı. İstanbul
- Çağlayan, E., Güriş, S. (2000). *Ekonometri Temel Kavramlar*. Der Yayınları. İstanbul
- Kaiser H.F. (1958): "The Varimax Criterion For Analytic Rotation İn Factor Analysis." *Psychometrika* 23: 187–200
- Kalaycı Ş.(Ed) (2006) *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. 2. Baskı. Asil Yayın Dağıtım. Ankara
- Kesici, M. R. (2007) Yoksulluk Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Analizi. *Çalışma Ve Toplum Dergisi*. Sayı 2. Ss 121–158
- Lewis, O. (1969) The Culture Of Poverty, On Understanding Poverty *Humanities, Social Sciences And Law* Volume 1, Number 1, Pp17-19
- Lıster, R. (2008) A Humman Rights Conceptualisation Of Poverty. *Uluslar Arası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul. Cilt I Ss 47-56
- Mittelman J. H. (2008) Rethinking Poverty Paradigms. *Uluslar Arası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul. Cilt I Ss 119–125
- Newbold P. (2000) *İşletme Ve İktisat İçin İstatistik* (Çev) Ümit Şenesen. Mart Matbaacılık. İstanbul.
- Pampel F. C. (2000) *Logistic Regression*. Sage University Paper. Vol.132
- Pindyck R. S., Rubinfeld D. L. (1991), *Econometric Models And Economic Forecasts*. Mcgraw-Hill, Inc., 3rd Edition,
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*, 2.Bs., Eskişehir, Kaan Kitabevi.
- Tabachnick, B. G, Fideli, L.S. (2001). *Using Multivariate Statistics* (Fourth Edition). Boston: Ally And Bacon.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların Ölçülmesi Ve Spss İle Veri Analizi*, Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.
- World Bank (2000), *Attacking Poverty* (Washington D.C.: World Bank Development Report

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar: 80 - 100

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 06.05.2019

Kabul Tarihi: 22.05.2019

THE HISTORY OF APPOINTMENT PROCESS OF AMERICAN AMBASSADORS AND ITS COMPARISON WITH THE APPOINTMENT PROCESS OF THE UK AMBASSADORS

Onur BİRKAN¹

Abstract

Although, over the years, main preoccupation of American diplomats has been the same, which is protection and promotion of their country's interest, there are clear distinctions between today's diplomats and that of the early years' diplomats in terms of background, preparation and professionalism. As the US has grown from a colony to becoming the world's superpower, the missions, the way of appointment and the number of diplomats has dramatically changed not only in terms of means and procedure but also form as well. As for the United Kingdom (the UK) ambassadors, the appointment process of ambassadors in the UK is less public. Therefore, except for certain procedures, the details of the appointment process are not known. However, the way of appointment in the UK has remained almost the same throughout the history.

Key Words: *American ambassadors, the UK ambassadors, appointment process, procedures, changes*

Jel Codes: N0, O2

AMERİKAN ELÇİLERİNİN ATAMA SÜRECİ TARİHİ VE İNGİLTERE BÜYÜKELÇİLERİNİN ATAMA SÜRECİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Öz

Her ne kadar, yıllar boyunca, Amerikan diplomatlarının görev alanlarına ilişkin temel kaygısı ve önceliği ülkelerinin çıkarlarının korunması ve tanıtılması olsa da günümüz diplomatları ile ilk dönem diplomatları arasında arka plan, hazırlık ve profesyonellik açısından belirgin farklılıklar vardır. Amerika Birleşik Devletleri bir koloniden dünyanın süper gücüne doğru geliştikçe, diplomat sayısı, atama şekli ve misyonları, sadece araçsal ve yöntemsel açıdan değil aynı zamanda biçimsel açıdan da önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Birleşik Krallık büyükelçilerine gelince, Birleşik Krallık'ta büyükelçilerin atanma süreci daha az kamusaldır. Bu nedenle, belirli prosedürler dışında, atama sürecinin detayları bilinmemektedir. Bununla birlikte, İngiltere'deki atama usulü tarih boyunca neredeyse aynı kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Amerikan elçileri, İngiltere elçileri, atama süreci, prosedürler, değişiklikler*

Jel Kodları: N0, O2

INTRODUCTION

This article will mainly deal with the similarities and differences of career officers and political appointees in becoming ambassador in the United States (the US) and also stages that

* Research Assistant, Uludağ University, Faculty of Economics and Administrative Science, International Relations Department; Master Degree, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Graduate School of Social Science, International Relations, onurbirkan@uludag.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-4539-2952

The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the Uk Ambassadors

they are supposed to go through. Moreover, the article will touch on the process that goes by in the UK and certain similarities and differences of the appointment process between the US and the UK.

There are three main periods in the evolution of ambassadorial process throughout the American history:

The first period is spanning slightly more than a century from the establishment of the US, in which almost all American diplomats were political appointees and none of them was given the title “ambassador”. Their tenure in their positions was likely to end with the inauguration of the next president. As it was believed that almost everyone was capable of carrying out the business of government, there was no intention to create a cadre of career diplomats. Therefore, those who were appointed to political positions were frequently changed. It was also partly result of keeping them away from foreign influence.

The second period covers almost 60 years from the end of the nineteenth century until the middle of the twentieth century. “Both the US embassies and consulates were staffed by politically appointed Americans until the turn of the twentieth century” (Mak & Kennedy, 1992, p. 3). In this period there has been gradual professionalization of the civil service and formation of a cadre of career diplomats. They have been more likely to continue in their job with a new occupant of the White House and their promotion is based on merit. Moreover, the title of ambassador started to be used and the proportion of career ambassadors reached to 70 percent in total from almost obscurity.

In the last period starting in the middle of the twentieth century up to now, the ratio of political appointments to career officers remained almost the same as 30/70 with plus and minus two. Although the number of ambassadors increased as result of decolonization in this period, the ratio between political appointments and career officials remained at around 30/70.

As to the UK ambassadorial appointment, although there are political appointees, most of the UK ambassadors are career civil servants. However, the process in the UK is more closed and less transparent compared with the process in the US.

1. DIPLOMATS IN THE FIRST CENTURY OF THE US

In early years, main concern of the founding fathers of the republic was to establish and ensure the security and survival of the government. Benjamin Franklin, who is considered as the first America’s ambassador although he was appointed as ambassador in reality, was posted to Paris in 1776 for the purpose of ensuring the support of France in their struggle for

independence against Britain. He played significant role in the American Revolution. “Seven presidents have been diplomats abroad; John Adams, Thomas Jefferson, James Monro, John Quincy Adams, Martin Van Buren, James Buchanan and, after more than a century’s hiatus, George Bush” (Mak & Kennedy, 1992, p. 3).

“In 1781, when American legislators created a new government under the Articles of Confederation, that new government included a Department of Foreign Affairs. A few ‘ministers’ were dispatched to key European countries to handle the new country’s official business, and a handful of ‘consuls’ were named to help Americans do business overseas” (Jett, 2014, p. 12). In the early years, anything that implied for special status for a government official was regarded as out of touch with the republican principles. Therefore, the title of ‘ambassador’ was not given to anyone as it was seen to be incompatible with egalitarian society values and understanding. Especially article 1, section 9 of Articles of Confederation reveals the things that Congress should not do: “No title of nobility shall be granted by the United States. And no person holding any office of profit or trust under them, shall, without the consent of the Congress, accept of any present, emolument, office or title, of any kind whatever, from any king, prince, or foreign state” (Article I, Section 9, n.d.).

In 1789, the Congress changed the name of the Department of Foreign Affairs to the Department of State because the department was not only given the responsibility for conducting and maintenance of international relations but also some certain domestic issues as well (Jett, 2014, p. 13). Moreover, in the same year Virginian Thomas Jefferson was appointed as a first secretary of state by President Washington. When Jefferson took the position, in 1790, his initial staffs comprised of four clerks, one translator and one messenger with annual budget of \$7,961 including his salary. Total expenditure including foreign and domestic of the next year was \$56,600 (Foundations of Foreign Affairs, 1775-1823, n.d.).

Jefferson had no interest in using formality and intrigue which were the practical appeal and tools of European diplomacy. He had a common denominator with President Washington to support small number of missions abroad headed by men with the title of minister. These envoys were urged to dress unpretentious clothing and to adopt simple manners, which was totally revers to that of formality and flashiness of European courts. Partly result of this ideal of republican simplicity, the administration did not post anyone with the title of ambassador. When Jefferson took over the presidency, he continued to refrain from appointment of Professional diplomats as he regarded them as “pests of the peace of the world” and reduced overseas representations of the country to the point where he thought the essential minimum

The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the Uk Ambassadors

(Herring, 2008, p. 96). Namely, as Jefferson was determined to promote American simplicity, the American envoys only carried the rank of minister plenipotentiary. However, in the wake of the War of 1812, it turned out that the independence and survival of the America was longer in doubt. Therefore, strengthened status of the country paved the way for the promotion of title in the term of Jefferson's successor, James Madison. The chiefs of important diplomatic missions were elevated to "envoys extraordinary and minister plenipotentiary".

As the influence and interest of America started to increase in the world, diplomatic titles expanded to help American businessmen in a sense of taking the advantage of commercial opportunities, especially in the new independent countries of Latin America. During the ten years between 1820 and 1830, the number of consuls almost doubled. While main functions of diplomatic posts were conducting of traditional diplomacy and political works in the United States' relations with other countries, consulars primarily tackled with commercial matters like trade issues, protection of American businessmen, sailors and other citizens. Consuls were in self-supporting position through the fees they demanded for their services. However, diplomats had salary although it was meager. Due to the distinctions in their functions and financial situation, they seem to be superior to consulars.

The diplomats of this period were underpaid and also, they were mostly on fixed-term and non-renewed appointments. The early American diplomats were not only expected to dress modest and simple but also to live that way as well due to the problem of inadequate funding. This issue had often been part of discussion on who should be the representatives of the US particularly in the expensive capitals such as London and Paris. Therefore, one of the reasons for realizing wealthy political appointments to expensive capitals is that they can afford their needs with their own pockets

Diplomatic and consular positions until the last decade of nineteenth century were filled by "spoils system" which is standing for a reward for political supporters in presidential election campaign. Although some ministers were appointed because of their talent and experience, the reason for the appointment of most diplomats and consular were personal wealth, political services or social positions (Jett, 2014, p. 19). Thus, most of them were in short of qualifications and elementary knowledge of diplomacy.

The importance of international trade in the American economy was significant in the middle of the nineteenth century which required to the expansion of the size of foreign affairs bureaucracy. "The staff of the Department of State increased to 43 in Washington and to 27

diplomats and 88 consuls abroad. The budget to support these missions rose to \$1.1 million. As the State Department and the number of overseas missions grew, modest attempts at reform and reorganization took place in order to improve the way those missions were organized and operated. For the first time, US citizenship was required to receive a consular appointment” (Jett, 2014, p. 19)

In 1856, through a legislation some modest improvements came true in the diplomatic and consular corps but still appointment was not based on merit. Prevailing practical rule was necessitating political connections not professional qualifications. Political commitment to the president was the currency of getting diplomatic or consular positions. In this period, the title of ambassador was still seen to be very showny, thereby, nobody carried that rank.

In the last quarter of the 19th century, there was increasing need for more effective overseas representation because immigration, urbanization and industrialization reshaped American economy that required the expansion of foreign affairs bureaucracy to carry out commercial affairs. Hence, Congress adopted the *Pendleton Act* in 1883, which opened the way for merit basis in federal government jobs through competitive examinations (Pendleton Act (1883), n.d.). In 1883, *Thomas Bayard* was given the title of ambassador for the first time in American history. Especially, with the end of the War, which took place between Spain and America in 1898, America has engaged in the world with greater extent than ever before.

2. THE MIDDLE YEARS

Thomas Bayard who titled as ambassador for the first time in American history was appointed as ambassador to Great Britain. Consecutively the US sent ambassadors to France, Germany and Italy in the same year. The reason of why the US sent its first ambassadors to these countries is that they had already raised their representatives in Washington to the level of ambassador. However, in less important countries the US was still represented by diplomats with the rank of ministers.

It was not until 1960 that the US established a tradition to be represented by diplomats with the title of ambassador in countries that the US had steady relations with. It should be noted that president William Howard Taft was one of the biggest supporters and booster of professionalization of diplomats. He advocated that the selection of diplomatic and consular officers should be based on merit and rigid examination system rather than political partisan considerations.

The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the Uk Ambassadors

The Rogers Act of 1924 laid the foundation of unified Foreign Service by linking up the diplomatic and consular officers (Mak & Kennedy, 1992, p. 4). It also set a personal system for assignments, noted that admission into the service and promotion procedures were based on merit principles and also retirement age was set at 65.

Table 1.1 Changes in Chiefs of Mission, 1915-1950

Year	Number of missions	Number of missions headed by an ambassador	Career ambassador (%)	Number headed by a COM with a different title	COMs who were career officers (%)
1915	42	12	17	30	3
1920	44	10	10	34	41
1925	50	13	23	37	49
1930	55	16	33	39	56
1935	56	17	41	39	54
1940	51	20	55	31	58
1945	53	35	60	18	72
1950	73	56	68	17	94

* The table was formed with the references given in the book: (Jett, 2014, p. 26).

Table 1.1 shows the effects of reforms that came true via Rogers Act and Taft's endeavors

- The number of embassies chaired by the ambassador has risen significantly, but the percentage of embassies that career diplomats are heading has grown much faster.
- At the same time, the number of embassies in which the mission chief has a title other than the ambassador has declined significantly, and the percentage of noncareer chiefs fulfilling mission responsibilities presiding over these embassies has almost disappeared.

Prior to 1893, none of the chief of missions were given the title of ambassador. However, in the twentieth century increasing percentage of chiefs of mission were given the title of ambassador. In the first half of the twentieth century, the number of embassies and ambassadors increased. And the percentage of career officers increased even more.

3. YEARS BETWEEN THE SECOND WORLD WAR AND 2008

Immediately after the Second World War, the percentage of career ambassadors was nearly two-thirds of the total number of appointed ambassadors. 70 percentage of career ambassador versus 30 percentage of political appointees almost remained the same ever since, irrespective of the party in power. In 1980, the Foreign Affairs Act passed under the direction of President Carter. The provisions of the Act renewed the notion that contributions to a political campaign should not be a factor in the appointment of a person as a chief mission, but competence should be foreground.

Table 1.2 below shows the change of ambassadors in terms of the percentage of career and political appointees. The percentage of political appointees under the administration of five presidents immediately before the 1980 Act was 35(%). However, it was 30% under the five administrations immediately after the Act. It is also important to note that up to Donald Trump administration, the percentage of political appointees under Republican presidents have been average 31 (%) and 27 (%) under Democrats.

Table 1.2 The ratio of Career and Political Ambassadorial Appointments Between 1953-2008

Administration	Total	Career (%)	Political (%)
Eisenhower	214	146 (68%)	68 (32%)
Kennedy	120	73 (61%)	47 (39%)
Johnson	148	89 (60%)	59 (40%)
Nixon	233	159 (68%)	74 (32%)
Ford	97	60 (62%)	37 (38%)
Carter	202	148 (73%)	54 (27%)
Reagan	420	261 (62%)	159 (38%)
G.H.W.	214	147 (69%)	67 (31%)
Bush	417	301 (72%)	116 (28%)
Clinton	453	317 (70%)	136 (30%)
G.W. Bush			
Total	2,518	1,701 (68%)	817 (32%)

**Source: American Foreign Service Association*

The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the Uk Ambassadors

The table 1.3 demonstrates that under the two terms of Obama Administration, the ratio was 69.95 of career appointments versus 30.05% political appointments. Statistics of the current Trump Administration, updated April 12, 2019, shows that the percentage of career appointment is 51.0% whereas political appointment is 49.0%.

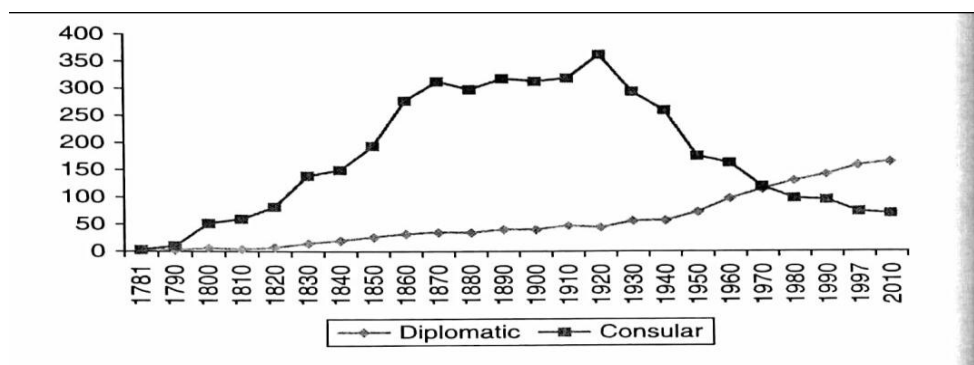
Table 1.3 Career vs. Political Ambassadorial Appointments, 2008-2018

Administration	Total	Career (%)	Political (%)
B. Obama	416	291 (69.95%)	125 (30.05%)
D. Trump	62	74 (51.0%)	70 (49.0%)
Total	478	365 (65,17%)	195 (34.83%)

**Source: American Foreign Service Association*

In the State Department there are two personnel systems; Foreign Service and Civil Service. The career ambassadors are almost totally drawn from the ranks of the Foreign Service and almost never from the Civil Service. “The percentage of political appointees always runs higher early in a four-year term; when there is a change of administration, all ambassadors submit their resignation to the new president. Those of the political appointees are usually accepted in short order, especially when a different political party occupies the White House. Those of the career officers are rarely accepted, and instead they are almost always allowed to serve out the remainder of what is usually a three-year term. That gives the new president a higher number of political ambassadorships to fill in the early months in office than there will be during the remainder of the term” (Jett, 2014, p. 29).

***Figure 1.1** Number of Diplomatic and Consular Posts

**Source: The figure was copied from (Jett, 2014, p. 31).*

The graph shows three periods through which the US passed and the number of diplomatic and consular posts from beginning to 2010s. “The graph illustrates the features of all three eras. For the first century, commercial interests grew far more quickly than the traditional diplomatic ones did. Congress and the presidents of the nineteenth century could see the need

for consular posts, but they still resisted a more rapid expansion of the diplomatic missions. Fewer diplomatic missions meant fewer opportunities for political problems. The opportunity for greater commerce with other nations caused the number of consular posts to grow rapidly until it peaked around 1920. Diplomatic posts also increased in number but at a very slow and steady pace” (Jett, 2014, p. 31).

In 1920 the number of consular posts reached its peak. However, right after Rogers Act, which brought professionalization, the number of consular posts started to decline sharply. After the Second World War, the US had interest everywhere due to its struggle against Soviet Union. Therefore, as the US needed more diplomatic relations with the world countries, new embassies were established.

4. HOW TO BECOME AMBASSADOR

4.1. General Framework

There are obviously two ways of becoming ambassador in the US system. One of them is traditional way which requires to participate in the United States Foreign Service; the other one is non-traditional path that necessitates a person having a political, economic or personal contact with the president. The traditional way mostly takes more than 20 years. However, non-traditional route does not involve the stages of traditional path and decades of government service. Although non-traditional way requires personal ties with the president, it does not guarantee to become ambassador because the president also should feel that the person is deserving of being rewarded with an ambassadorship.

All the process of becoming ambassador, does not matter if it is traditional or non-traditional path, consists of three stages; selection, clearance and confirmation. The selection process of candidates is distinct in the two ways, but the final stage of selection is the same that White House, which stands for the president, decides on whose name should be sent to Senate for ambassadorship. There are approximately 3000 positions each President can complete with appointments (Pfiffner, n.d.). Due to the workload, there is always a committee in charge of recommending names to the president.

The traditional committee for career diplomats consists of senior Foreign Ministry officials, but the non-traditional committee for political appointments is made up of White House officials. However, both groups always have different interests. Thereby, they have to reach a reconciliation through bargaining. The White House should have a common denominator with the State Department in determining the positions to be filled with political appointments in

The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the Uk Ambassadors

the posts and to be filled with career diplomats. Although it is known that personal decisions always matter to decide on who should be chosen and who should not, such decisions are very sensitive, obscure and never transparent. There are some imponderables that veil over the process. Interest level, bureaucratic skills, connection to the president, force of personality and commitment to the process of a committee member, all these issues are the determinant factors on how effective a person is supported in groups.

A certain degree of consensus is essential among the members of each committee. If there is no consensus, the higher authority is consulted for the ultimate decision. In traditional route, the higher authority is the Secretary of the State; in nontraditional route, it is the President. It should be revealed that 'taking a process to the President or to the Secretary' may be used by a committee member as an attempt to reject an appointment.

4.2. Traditional Route

To be able to have a good grasp of the route of career diplomats, it is important to have sufficient knowledge about the State Department. No less than 70,000 people are working for the State Department and just roughly 8,000 of them have the chance to become ambassador in real sense (Jett, 2014, p. 35). The employees of the State Department are separated into three different groups; employees working in the Foreign Service, Civil Service employees and locally employed staffs. The last group which nearly consist of 46,000 people is the largest one. The number of the Civil Service employees, who mainly work in Washington, is about 11,000. The wide spectrum of this group includes not only lawyers and intelligence analysts but also environmental specialists, administrative and clerical staffs. The remaining 14,000 Foreign Service employees are consisted of generalist (around 8,000) and of specialists (around 6,000) (Jett, 2014, p. 36). Specialists are generally managers, secretaries, technicians or security officers.

These 8,000 generalists, who are also regarded as Foreign Service Officers (FSOs), and career ambassadors are almost completely recruited from the senior ranks of the Foreign Service. The process of being career ambassador requires to climb to the senior rank of the Foreign Service. "While climbing the ladder in the career Foreign Service is one route to an ambassadorship, it is an uncertain one. Only a small percentage of all officers entering the service can expect to become ambassadors" (Mak & Kennedy, 1992, p. 21). Career ambassadorship is actually multi-step process. The first step starts with a written entrance exam which is Foreign Service Officer Test (FSOT). It is offered three times each year in February, June, October and also "there is no limit on the number of times an applicant may

take the FSOT, but the test can be taken only once in a 12-month period” (Becoming a Foreign Service Officer, p. 15). The only provision to take the exam is being an American citizen between the ages of 20 and 60. Approximately 200 million US citizens are eligible to take the exam but only 20,000 out of 200 million take the exam each year (Jett, 2014, p. 37).

Namely, anything other than citizenship and age limits, there is no compulsory requirement of education or language proficiency. However, the possibility of passing the exam without a collage education is almost impossible. As it was noted, the exam is open to all who are between the age of 20 and 60. The avarage of those who pass the exam is about 30 and many of those passing the exam have taken it several times. Depending on the needs and budget of Foreign Service, the State Department determines on how many people will be employed in a given year. In normal years, nearly 350 people are taken as new FSOs. However, in extraordinary years, like in the case of 9/11, the invasion of Iraq and Afghanistan, need to new officers may increase to more than 500 annually. The tenure of office is three years in normal countries but depends on conditions, it may be two years or as short as one year.

Those who passed the exam are supposed to submit their detailed CV to the Qualifications Evaluation Panel (QEP). If a person ranks high enough in total evaluation based on his/her test scores, CV and other factors, he or she can continue with the oral exam. The oral exam is almost spanning to all-day between 7:00 am and 6:00 pm. In oral exam the person is tested in terms of composure, cultural adaptability, experience and motivation, information integration andd anaysis, judgement, objectivity and integrity, planning and organization, oral and written communication, quantitative analysis, working with other etc.

Nearly two-third of candidates are eliminated at the end these three stages and for the rest, final stage is background investigation for security-clearance. Those who survive after all stages are taken to vocational training camp.

4.2.1. Promotion

For career diplomats in the Foreign Service in their way to ambassadorship, there is a rank structure. There are six levels below the Senior Foreign Service (SFS), starting with class 6 at the bottom and going to class 1. If a new Foreign Service Officer (FSO) has bachelor’s degree, (s)he starts in class 6; starts in class 5 with a master’s degree and class 4 with a doctorate.

Promotion depends on the combination of two things; the first thing is the annual evaluation of officers’ file and the second thing is the needs of the State Department, the budget and the

The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the Uk Ambassadors

rate of the retirement of senior officers. Namely, all these factors other than officers' performance also limit the promotion.

In order to measure up the requirements of being ambassador in traditional path, an officer has to be promoted to the Senior Foreign Service (SFS) after the all ranks from 6 to 1. Almost all career ambassadors are taken from the SFS, which is comprised of four ranks: counselor, ministercounselor, career minister and career ambassador.

Generally those who achieved to climb to rank of SFS have spent 22 years to get there. The State Department announces promotion statistics in *State Magazine* every year. Below the figures of 2018 shows that 322 class1 officers competed for entry into the SFS and 89 of them succeeded promotion to the Senior Foreign Service (FSF). Besides the annual evaluation, the budget, the rate of the retirement of senior officers and the needs of the State Department, as it is seen in the table, the career track a person chooses also affect the chances for getting into the SFS both in terms of promotion rate and average years of promotion.

Table 1.4 Foreign Service Promotion Statistics for 2018

Category: Generalist FS-01 to FE-OC

Competition Group(s)	Number Competed	Number Promoted	Promotion Rate %	Avg Time-in-Class of Competed	Avg Time-in-Class of Promotees	Avg Length of Service of Competed	Avg Length of Service of Promotees
CONSULAR	47	15	31.9	6.4	6.9	22.0	21.7
ECONOMIC	85	19	22.4	7.1	7.0	23.6	21.7
MANAGEMENT	42	13	31.0	6.4	6.9	20.8	20.1
POLITICAL	96	25	26.0	6.5	6.9	22.2	21.8
PUBLIC DIPLOMACY	52	17	32.7	6.9	6.5	20.6	19.0
FUNCTIONAL TOTALS	322	89	27.6	6.7	6.8	22.1	21.0

*Produced by HR/RMA (U.S. Department of State, 2018, p. 4).

4.2.2. The Process After Senior Rank

Getting into senior rank is necessary but not necessarily sufficient condition to be ambassador. The selection process of seniors for being ambassador is long, complicated and never transparent. Although some phases of the process are known, there is an obscurity in its detail.

There is a commission consisted of the officers of the Foreign Service that narrows the list of ambassadoral candidates down to three, four or five. Career diplomats spend most of their life abroad. Therefore, in this system, those who are not serving in Washington have disadvantages because it may be harder for them to be known by the members of commission in the times of forming a list of candidates. In the formation of a list, the commission consults to regional assistant secretaries because although an ambassador is the representative of the

president in a country, (s)he does not directly report to president but to the secretary of state through the assistant secretary for the region.

The commission presents the short list, which consist of between three or five candidates determined by the commission, to the Deputy Secretaries Committee (also called as D Committee). D Committee is in charge of making recommendation to the Secretary of State on who should fill each career ambassadorship. The secretary may reject the recommendation but generally accept the candidate that determined by the committee and then send it to the White House. Namely, although the result may be discouraging for some, when the D Committee makes its decision, list of recommendation for each ambassadorship forward to the Secretary. Once the Secretary ratifies the list, it goes to the White House. This is repeated several times a year, in the same way. It should be disclosed that generally there is a prior agreement between the White House Personnel Office and the State Department on which embassies should be given to political appointees and which should be reserved to career ambassadors.

When D Committee determines the recommendation list, generally the candidates' experience in the region, policy formulation, language ability, managerial skills, gender and ethnic diversity are taken into consideration. However, these are the visible side of process. At the bakground the personal ties of candidates with the member of D Committee is predominantly matter.

4.3. Non-traditional Route

The structure and procedures of ambassadorship for career diplomats is fixed by tradition and it was explained. Traditional route is not free of challenges. Although luck, timing, annual evaluation and connections matter, merit also plays an important role in getting an affirmative answer from D Committee for ambassadorship in traditional path.

For those who do not attend to the Foreign Service adventure and are not favor of spending 20 years in working to climb the ranks to become a senior FSO, there is a second path of obtaining the title, which refers to non-traditional way. The nontraditional way is shorter and less complicated. Although merit is important in this path, it is relatively less important. Concisely and precisely, having personal link with the president or with those who has force on the president is the major determinant factor in being considered for a presidential appointment.

The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the Uk Ambassadors

The process starts not with the inauguration of the president but before the big party candidates secure their candidacy as presidential personnel have to be determined earlier and must be functional on the first day. But all the process of ambassadorial appointees actually goes on behind of the scene. A secretary of state and other cabinet members may have varying degree of control over the presidential appointments.

In presidential appointments, administration style of the president, composition of cabinet members and president's relations with those members all affect the decision on who should fill the ambassadorship. Moreover, the ideology and the ability of the candidates also matter to some extent in political appointees. As it was stated before, economic, political and personal relationship with president or with someone who has influence on president's decisions play the most important role in this process. Here, economic relations simply mean a person's generous contribution to the president's election campaign. However, discussions and conflicts of the process and other things that are going behind the scene is not clear and transparent.

Namely, ambassadorial posts are mostly used as a reward for campaign workers, loyal staffers. In short, the philosophy of the presidential appointment can be depicted as loyalty to the president and the president's ideology.

4.4. Clearance and Confirmation

Although the ways that career officers and political appointees take to the president's desk are different, both groups undergo the same final last two steps (clearance and confirmation) after president ratifies names. Mostly the names of people being considered as ambassador are religiously kept secret because if something occurs that prevents the candidate from going forward to the Senate, that is actually an embarrassment to the president. Therefore, in order not to be confronted by such embarrassment, dullness and shame, the names of people considered for ambassadorship are not made public before clearance. However, there are some exceptions especially big donors, if they express their interests in an ambassadorship, are leaked to public to gauge the reactions about the person's possible ambassadorship.

In security clearance process, e-mails, texts, instant messages, facebook and other posts are taken into account. The clearance process starts with Standart Form 86 or called as the SF-86 Security Questionnaire. This form covers every aspects of the candidates' life including "the circumstances of the person's birth, citizenship, every place of residence for the past 15 years, education after the age of 18, employment, military service, three references, marital status

(including information on former spouses and current cohabitation), relatives (whether living or deceased), any close and/or continuing contact with foreign nationals during the past 15 years, foreign financial interests, foreign business or professional activities, contacts with foreign government officials, offices held in foreign governments, voting in foreign elections, foreign travel, police records, any illegal use of drugs during the past 15 years, use of alcohol, prior security clearances, financial records, use of information technology systems, involvement in noncriminal court actions, and any associations with terrorist or criminal organizations. Finally, the nominee has to sign forms authorizing the release of his or her medical and credit records” (Jett, 2014, p. 102).

After that, the State Department’s Bureau of Diplomats Security (DS) gets involved in an investigation of all that information. DS contacts to all people mentioned in the form. Normally DS is supposed to complete all investigation process in 30 days, but it often takes longer.

Moreover, the process does not end at this stage. The receiving state should approve the name that is considered as ambassador. After all of clearance process and approval of the receiving country, the name of candidate is publicly announced and sent to the Senate for confirmation. Sending to the Senate for confirmation is the last stage. The Senate has the authority and ability to do more than just checking the qualifications of the candidate. Although there some exceptions throughout the history, the Senate rarely rejects the candidates.

5. THE APPOINTMENT PROCESS OF THE UK AMBASSADORS

Certainly, administrative structure and governing system is the major point of the differences of countries’ appointment process. In this sense, as the governing system of the UK is constitutional monarchy, there are some differences in ambassadorial appointment process of the UK in comparison with ambassadorial appointment process of the US, which is governed by the presidential system. However, there are some points in common as well.

Generally, the UK ambassadors/ high commissioners are career civil servants. They are very experienced Foreign and Commonwealth Office (FCO) staff who have previously had a range of overseas postings to the UK diplomatic missions around the world. In the UK, positions are advertised and generally opened to senior officials from other Government Departments across Whitehall, inviting bids from suitably graded and experienced colleagues (Maggie Docherty, 2018). In this manner, it diverges from the US process as the positions in the US system, except for political ones, are opened to only State Department staffs (mostly to

The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the Uk Ambassadors

Foreign Service employees). However, in the UK the roles are opened to other Government Departments' staffs as well. Common denominator of the process in this level of both countries is that positions are opened to only senior staffs. Although the US opens the positions to only Foreign and Civil Service senior officials of the State Department, the UK opens to senior officials of the other Government Departments as well.

The UK ambassadorial appointment shows a great similarity with the US ambassadorial appointment in terms of types. In both countries, appointments are either traditional (career officials) or non-traditional (political appointees). In the US, political appointees are mostly famous figures. They are appointed widely because of their political, economic or personal relations with the president or someone who has considerable influence on president. Notably, those contributed to the president's election campaign are being politically appointed in the US. Namely, although there have been some changes throughout history, political appointment system of the US originated in and then constructed on presidential election system, which opens the way to external financial contribution of individuals. Therefore, the percentage of political appointees is 30% in average especially after the Second World War. In UK system, there is no rule against political appointees as ambassadors. Therefore, sometimes a political appointment may be made by the Prime Minister, but this is very rare in the UK system due to the fact that general election in the UK does not require external/personal monetary fund to candidates. Therefore, political appointments are very rare and if necessary, it is completely based on merit. In consequence of this, the percentage of the political appointees in the UK is less than 1% (Maggie Docherty, 2018).

In the UK, once a role has been advertised, bidders are then considered by a senior hiring manager (usually and FCO Head of Department, Director or Director General depending on the seniority of the role) and by a Board consisting of the FCO's most senior officials. A short list of around 3 or 4 candidates undergo a formal interview process and a recommendation on who should be appointed goes to the Appointment Board for consideration. The most senior ambassadorial roles proceed to the Senior Appointment Board which is chaired by the Permanent Under Secretary (PUS) of the Foreign Office. This process is almost the same with the US ambassadorial appointment process. As it was revealed before, in the US system, there is a commission consisted of the officers of the Foreign Service that narrows down the list of ambassadorial candidates to three, four or five. The commission offers the short list to the D Committee that is responsible for making recommendation to the Secretary of State on who should fill each career ambassadorship. In the UK, ambassadorial appointments are

approved by the PUS and the Foreign Secretary. Moreover, the most senior appointments are also being approved by the Prime Minister as well. However, all ambassadorial appointments “have to be approved by Buckingham Palace/the Queen as ambassadors have a dual role of representing the government and the Crown” (Parkinson, 2016). Once the Queen has consented, agreement is sought from the host government.

When considering who to appoint in the UK system, a number of factors are considered including leadership performance/potential, relevant skills (including language skills) and experience. For ambassadorial appointments, the Board seek to make use of the skills/experience of candidates with prior Head of Mission (HoM) experience, but also look to bring new talent into the HoM cadre. All FCO staff undertake an annual appraisal where their performance is assessed and all senior management structure (SMS) staff are given a talent management rating which is organisation’s view on their relative potential across their peer group. Here main objective is to use talent management to ensure the FCO is a diverse, strong, experienced, professional and multi-talented organization. This process is also almost the same with the US appointment process. As it was disclosed above, although at the back of scene, political games matter much in promotion of US candidates, annual evaluation of their performance and ability improvement plays considerable role. The most important difference between the US and the UK promotion process in that it is more politically engaged process in the US.

As to backgrounds, the UK ambassadors are from a variety of backgrounds. The majority are educated to degree level from a variety of universities. Nonetheless, it should be noted that “slightly more than one-third of the British ambassadors in the period of 1893-1930 under consideration are the sons of nobility” (Hartman, 1931, p. 333). Another important issue is that, the Civil Service in the UK is mostly impartial and serves whichever government is in power regardless of politics. Most ambassadors remain in the Civil Service for many years and working under several different governments in the UK. However, in the US, political appointees (about 30%) are expected to submit their resignation to new government. In this sense, political appointees in the US serve for 4 years. On the contrary all ambassadorial appointees can serve under different governments in the UK system.

CONCLUSION

In the course of the first century of the US, nobody was given the title of “ambassador” for the US representation abroad. And all diplomatic appointments were political. In the first century of the US, main preoccupations were the establishment, construction and consolidation of the

The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the Appointment Process of the Uk Ambassadors

state and maintenance of state unity. Therefore, mostly as a result of Monroe Doctrine of the 1823, the US did not pay much attention on foreign relations but rather isolated itself from the world politics. However, in the last two decades of the nineteenth century, the interest of the US increased abroad. Thus, in the following 60 years, there had been professionalization in diplomatic service. It was not until 1893 that the US had actual ambassadors abroad. With the Rogers Act in 1924, Diplomatic and Consular Services were combined and merit system mostly replaced the 'spoils system'. Especially after the Second World War and following decolonization process, the interest of the US enlarged almost throughout the world. Therefore, to run its increasing interest in worldwide, the US opened more embassies and sent new ambassadors to more nations. By the end of 1950s and beginning of the 1960s, the ratio of career appointees versus political ambassador was 70/30. This average ratio has remained the same up to current Trump Administration.

American ambassador appointment process is of two kinds: career officers and political appointees. The former one takes at least 20 years and requires getting involved in Foreign Service and climb the ranks to senior officer. However, being senior officer does not guarantee to be appointed as ambassador. It is necessary but not necessarily enough for ambassadorial appointment. In the way of ambassadorship after senior rank, a commission shorten the list of candidates to present it to D Committee. And D Committee suggest a candidate to the president to sign the appointment. The second way is political appointment which is short and does not require to spend at least 20 years in Foreign Service. Political appointment necessitates political, economic or personal relations with president or with person who has significant influence on the president. Those non-professional political ambassadorial appointments mostly have been awarded for loyalty to the president and success in other fields.

Whether it is career officer or nonprofessional candidates, the last steps; clearance and confirmation are the same. Candidates undergo a background investigation process for security clearance and after that if the result is in affirmative the names of candidates were offered to the Senate for confirmation. The Senate mostly confirms the appointment.

Pertaining to the comparison of appointment process in both countries, despite similarities between the US and the UK ambassador appointment process, there are certain and concrete differences as well in major points. The UK system is obviously less public and therefore less confrontational. However, the US system is more transparent and has different tradition in political appointment in comparison with the UK. Although there are political appointees in

both countries, the average standard ration of political appointees in the US is 30% while it is less than 1% in the UK. Another major distinction of the process in both countries is that it is more politically engaged process in the US, but it is utterly merit-based in the UK. Lastly, while political appointees in the US serve for 4 years, all ambassadorial appointees can possibly serve under different governments in the UK system.

REFERENCES

- American Foreign Service Association: <http://www.afsa.org/appointments-barack-obama> adresinden alındı
- (n.d.). Retrieved from American Foreign Service Association: <http://www.afsa.org/appointments-donald-j-trump>
- (2018). Retrieved from U.S. Department of State: <https://www.state.gov/documents/organization/265927.pdf>
- American Foreign Service Association.* (tarih yok). https://www.afsa.org/google-search-results?as_q=ambassadors%20afsa adresinden alındı
- Anglo-American. (1913). American Ambassadors Abroad. *The North American Review*, 198(694), 308-319. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/25120078>
- Article I, Section 9.* (n.d.). Retrieved from United States History: <http://www.u-s-history.com/pages/h247.html>
- Becoming a Foreign Service Officer.* (n.d.). Retrieved from careers.state.gov: <http://ilas.columbia.edu/wp-content/uploads/2016/09/fscareers201607-dl.pdf>
- Foundations of Foreign Affairs, 1775-1823.* (n.d.). Retrieved from Office of The Historian: <https://history.state.gov/departmenthistory/short-history/staffing>
- Hartman, D. A. (1931). British and American Ambassadors: 1893-1930. A Study in Comparative Personnel. *Economica*(33), 328-341. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2548038>
- Herring, G. C. (2008). *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776.* Oxford University Press.
- https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/436073/cscf_fulla4potrait_2013-2017_v2d.pdf. (2018, November 6). GOV.UK, Civil Service competency framework. adresinden alındı

**The History of Appointment Process of American Ambassadors and its Comparison With the
Appointment Process of the Uk Ambassadors**

<https://civilservicecommission.independent.gov.uk/>. (tarih yok). Civil Service Commision.
adresinden alındı

Jett, D. C. (2014). *American Ambassadors: The Past, Present, and Future of America's Diplomats*. New York: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9781137392763

Lee, D. (2016). The career diplomats: Sir Patrick Shaw, Alan Renouf and Sir Nicholas Parkinson, 1974–82. In D. Lowe, D. Lee, & C. Bridge (Eds.), *Australia goes to Washington*. ANU Press. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1q1crhz.14>

Lewis, D. E. (2003). *Presidents and the Politics of Agency Design: Political Insulation in the United States Government Bureaucracy, 1946-1997*. California: Standford University Press.

Maggie Docherty, A. S. (2018, February 8). The UK Ambassadorial Appointment Process. (O. Birkan, Interviewer)

Mak, D., & Kennedy, C. S. (1992). *American Ambassadors in a Trouble World: Interviews with Senior Diplomats*. London: Greenwood Press.

Parkinson, J. (2016, November 22). Retrieved from BBC NEWS: www.google.com.tr/amp/s/www.bbc.co.uk/news/amp/uk-politics-38062580

Pendleton Act (1883). (n.d.). Retrieved from <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=48>

Pfiffner, J. P. (n.d.). politicalappointeeproject.org/presidential-appointments-and-managing-the-executive-branch.html. Retrieved from National Academy Of Public Administration.

Questionnaire for National Security Positions. (2010). U.S. Office of Personal Management: https://archive.opm.gov/Forms/pdf_fill/SF86.pdf adresinden alındı

Waters, T. (2012). *Schooling, Childhood and Bureaucracy: Bureaucratizing the Child*. New York: Palgrave Macmillan.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

ABD'nin kuruluşundan sonraki ilk yüzyılı boyunca hiç kimseye ABD'nin yurtdışındaki temsilciliği için "büyükelçi" unvanı verilmedi. Bu süre zarfında gerçekleşen bütün atamalar politik atamalar şeklinde gerçekleşmiştir. ABD'nin ilk yüzyılındaki ana kaygıları devletin kurulması, inşası, sağlamaştırılması ve devlet birliğinin korunmasıydı. Bu nedenle, özellikle

1823'teki Monroe Doktrini'nin bir sonucu olarak ABD, dış ilişkilere fazla dikkat etmemiş ve daha çok kendisini dünya siyasetinden izole etmiştir. Ancak, on dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılında ABD'nin yurtdışındaki çıkarları ve buna bağlı olarak yurtdışı ilgisi artmıştır. Böylece, artan çıkarların teşviki ve korunması için takip eden 60 yıl içinde, diplomatik hizmette profesyonelleşme gerçekleşmeye başlamıştır. Ancak yine de 1893 yılına kadar profesyonel anlamda büyükelçi ataması gerçekleşmemiştir. Diplomatik ve konsolosluk hizmetlerinin birleşimini sağlayan 1924 Rogers Yasası ile de elçi atamaları yasal zeminde liyakat esası üzerine oturtulmuştur.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen dekolonizasyon sürecinin ardından, ABD'nin yurtdışı ilgisi neredeyse tüm dünyada arttı. Bu nedenle, dünya çapında artan çıkar ve ilgisini sürdürmek için ABD daha fazla elçilik açmış ve daha fazla ülkeye yeni elçiler göndermiştir. Daha profesyonel bir yapıya bürünen atama usulü, 'politik/siyasi atamalar' ve meslekten yetişenlerin atandığı 'kariyer atamaları' şeklinde devam etmiştir. 1950'lerin sonlarından itibaren kariyer atamalarının politik atamalara oranı Trump döneminin bugüne kadar olan verileri haricinde, her dönem için ortalama 7/3 şeklinde gerçekleşmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, meslek memuru olarak başlayıp tüm kariyer basamaklarını tırmandıktan sonra büyükelçi olarak atananların meslek hayatında ortalama en az 20 yılı geçmektedir. Yani, 'siyasi atamalar' çoğunlukla Başkan veya Başkan üzerinde önemli etkiye sahip kişi(ler) ile siyasi, ekonomik veya kişisel ilişkileri zorunlu kılarken 'kariyer atamaları' daha uzun, meşakkatli ve profesyonel bir mesleki tecrübeyi gerekli kılar.

ABD ve İngiltere'deki büyükelçi atama süreçleri belli hususlarda benzerlik gösterse de aralarında kesin ve net farklılıklar vardır. Her şeyden önce, İngiltere'deki süreç ABD'deki gibi kamuya açık ve şeffaf değildir. Bu sebeple bazı temel usuller dışında sürece ilişkin detaylı bir veri elde edilememektedir. Her iki ülkede de siyasi atamalar olmasına rağmen, ABD'deki siyasi atamaların ortalama standart oranı %30 iken Birleşik Krallık'ta %1'den azdır. İki ülke arasında sürece dair diğer önemli bir ayrım, ABD'de siyasi olarak daha etkin bir süreç varken Birleşik Krallık'ta sürecin neredeyse tamamen liyakat ve ehliyet esaslı olmasıdır. Son olarak, ABD'deki siyasi atamalar sadece ilgili yönetim döneminde en fazla 4 yıl boyunca hizmet verebilirken, Birleşik Krallık sisteminde bütün büyükelçiler farklı hükümetler altında hizmet verebilmektedirler.

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar /Pages: 101-121

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 22.01.2019

Kabul Tarihi: 17.04.2019

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASINDA DİNİ CEMAATLERE YÖNELİK ARTAN GÜVENSİZLİĞE İLİŞKİN SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Abdulkaki DEDE*

Öz

Bu çalışmada, Türk toplumuna özgü sivil toplumun önemli bir unsuru olarak kabul edilebilecek olan dinî cemaatlerin, 15 Temmuz sonrasında toplumsal algı açısından geçirdiği dönüşümün tarihsel ve sosyolojik temellerine ilişkin kamusal alan kavramı etrafında bir analiz yapılmıştır. Bu amaçla öncelikle, cemaat kavramı kuramsal tartışmalar açısından ele alınmış ve ardından kamusal alanla ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Richard Sennett'in "yıkıcı Gemeinschaft (cemaat)" kavramı özellikle Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) kamusal alanda örgütlenişi konusunda kullanışlı bir kavram olarak değerlendirilmiştir. FETÖ üzerinden diğer dinî cemaatlere tahvil edilen olumsuz algıya ilişkin saha çalışmalarından elde edilen verilere dayanarak, söz konusu durumun Türk toplumu açısından barındırdığı riskler ve yönelimler, kamusal alandaki Batıcı/seküler modernleşmeci paradigma ile muhafazakâr modernleşmeci paradigma arasındaki geçmişten günümüze süren gerilimler ekseninde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, dinî cemaatlerin kamusal alan konusunda 15 Temmuz sonrasında yaşaması muhtemel bazı kısıtlanma risklerinin, özellikle dindar/muhafazakâr kesimler açısından bireyleşmeye bağlı olarak ahlaki rölativizm, "çoğulcu anlam krizi" ve küresel çağa/düzene denetimsiz bir entegrasyon sürecini beraberinde getirdiği yönünde bir çıkarım yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Cemaat, Dinî Cemaatler, Ahlakî Rölativizm, Anlam Krizi

Jel kodlar: Z0, Z19

A SOCIOLOGICAL REVIEW ON THE INCREASING MISTRUST TOWARDS THE RELIGIOUS COMMUNITIES AFTER JULY 15TH COUP ATTEMPT

Abstract

In this study, the historical and sociological bases of the transformation of social perception towards religious communities, which can be accepted as a crucial and intrinsic element of Turkish civil society, after July 15th coup attempt have been analyzed in terms of the concept of "public sphere". In accordance with this purpose, first of all the concept of community was reviewed in terms of theoretical discussions and then its relations with the concept of public sphere was addressed. Richard Sennett's concept of "destructive Gemeinschaft (community)" was revisited as a useful term especially in the context of the rising of Fetullahist (or Gulenist) Terrorist Organization (FETO) in the public sphere. On the basis of the data derived from the field studies on negatively changed perception towards religious communities because of FETO, the risks and the tendencies of the current situation for Turkish society were tried to be interpreted in terms of the continuing tensions between

* Doktora Öğrencisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, abdulbakidede@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6693-6598.

15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Dinî Cemaatlere Yönelik Artan Güvensizliğe İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme

the Westernist/secular and conservative modernization paradigms in the public sphere. As a result, this study concludes that after the July 15th, some potential risks of restriction of the religious communities from the public sphere can bring about the moral relativism, “pluralist crisis of meaning” and an uncontrolled integration into the global age/order especially for the religious/conservative categories of the population depending on increasing individualism.

Key Words: *Public Sphere, Community, Religious Communities, Moral Relativism, Crisis of Meaning*

Jel Codes: Z0, Z19

GİRİŞ

15 Temmuz Darbe Girişimi'nden¹ kısa bir süre sonra Türkiye kamuoyunda dinî cemaatler konusunda yoğun tartışmalar başlamıştır. Söz konusu tartışmaların genel itibariyle, eskiden bu yana dinî cemaatlere karşı olumsuz bir tutum sergilemiş olan seküler kesim ile dinî cemaatlerin topyekûn bir biçimde FETÖ ile aynı kefeye konmamasını savunan dindar/muhafazakâr kesimler arasında keskinleştiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte tartışmaya farklı bir boyut kazandıracak şekilde, muhafazakâr çevrelerin kendi içerisinde de dinî cemaatlerin denetlenmesine, varlıklarının dinî dayanaklarına ilişkin temelden bir sorgulamaya yönelik tekliflerin geldiği göz ardı edilmemelidir. 15 Temmuz sonrasında muhafazakâr kesimlerin dahi dinî cemaatlere yönelik şüpheli bir tutuma kaydığını gözlemlemek mümkündür. Fakat bu tartışmaların genel anlamda güncel siyasi bir yönelime sahip olması itibariyle, bazı temel sosyolojik analiz konularının göz ardı edildiği görülmektedir. Bu çalışmada FETÖ üzerinden diğer dinî cemaatlere tahvil edilen olumsuz bir toplumsal algının mevcudiyeti veri kabul edilerek, bu sürecin muhtemel neticelerine dair sosyolojik bir analiz yapılması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle, sosyolojinin temel analiz birimlerinden birisi olarak cemaat kavramına ilişkin kuramsal bir arkaplan oluşturulmaya ve cemaat-kamusal alan-sivil toplum arasındaki ilişkiler bu çerçevede irdelenmeye gayret edilmiştir. Bu amaçla, birinci kısımda kavramsal çerçeve, kamusal alan bağlamında cemaat kavramına odaklanmış; bilhassa dinî cemaatlerin kamusal alan tecrübelerine ve bu pratiğin ürettiği dinamiklere ilişkin bir tartışma yürütülmüştür. Daha sonra, çalışmanın metodolojisine ve ilgili literatüre ilişkin bilgi verilmiş;

¹ 15 Temmuz Darbe Girişimi kısaca ordu ve sivil bürokrasi içerisine yerleşmiş Fetullahçı Terör Örgütü mensuplarınca hareket eden bir grubun, AK Parti hükümetine karşı düzenlediği askeri bir kalkışma olarak nitelenebilir. Bununla birlikte, darbe girişiminin öncesindeki on yıllarda FETÖ'nün askeri ve sivil bürokrasinin yanı sıra sivil toplum ve kamusal alanda iktidar sahasını genişletmek adına giriştiği bir dizi faaliyeti de bu kapsamda hatırlamak gerekir. Bu çalışma kapsamında bir kısmı incelenmiş olmakla birlikte söz konusu faaliyetlere ve özel olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne ilişkin detaylı bilgiler için bkz. *Bilig Dergisi*, “15 Temmuz Darbe Teşebbüsü ve Türkiye Demokrasisi Özel Sayısı. Ayrıca bkz. Özipek, Bekir B. ve Abayhan, Yasemin (2016), *Uzun Gecenin Kısa Tarihi: 15 Temmuz Darbe Girişimi*, İstanbul: Kadim Yayınları.

ardından dinî cemaatlerin geçmişten bu yana Türk toplumsal yapısı içindeki anlamları, tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Son olarak, 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası dinî cemaatlere yönelik güvensizlik algısına ve bu algının muhtemel neticelerine ilişkin P. L. Berger ve T. Luckmann'ın önerdiği “anlam krizi” kavramı ekseninde bir analiz yapılmaya çalışılmıştır.

1. KAMUSAL ALANDA İKTİDAR MÜCADELESİ

Sosyolojide cemaat (Gemeinschaft) kavramı, Ferdinand Tönnies tarafından öncelikle gelenek ve modernite dikotomisi üzerinden bir analize tabi tutulmuş ve modern toplumlarda cemaat temelli yapıların giderek çözüleceğine dair bu kuramsal bakış açısı uzun bir süre varlığını devam ettirmiştir. Buna karşın Tönnies sonrası bazı sosyolog ve düşünürler, cemaatin modern ve “geç modern” dönemlerde de yaşamaya devam edeceğine ilişkin savlar öne sürmüştür. Bu doğrultuda Yelken (1999: 261), Tönnies'in söz konusu dikotomik açıklamasını eleştirel biçimde incelemiş ve cemaat olgusunun “toplumsal yaşantının ilk ve en önemli özelliği olarak” ve “çok çeşitli biçimlerde de olsa özünü koruyarak” daima var olduğunu belirtmiştir. Yelken (1999: 236) “cemaati oluşturan ve devamını sağlayan en önemli olgunun karşılıklı ve buna bağlı etkileşim süreçleri” olduğunu belirterek, cemaat olgusunu giderek kaybolan, toplumdaki silinen olgu biçiminde değil, toplumsal gerçekliğin temelinde yatan bir kavram olarak ele almıştır.²

Benzer biçimde Gerard Delanty'de de cemaat olgusunun modern dönemde varlığını sürdürdüğüne ilişkin bir analize rastlanabilmektedir. Delanty (2015: 9) “Bir Kavramın Anatomisi: Topluluk³” adlı eserinde, cemaati sosyolojinin temel kavramlarından birisi olarak ele almış ve onun, “klasik sosyologların inandığı gibi yok olmanın aksine dünya çapında bir köken, kimlik ve ait olma özlemi doğuran günümüz sosyal ve politik ortamında çağdaş bir yankılanma” bulunduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda Delanty (2015: 10), cemaatin “etnik köken, din, sınıf ya da siyasete dayalı olarak” oluştuğunu; “büyük ya da küçük; yıkıcı, gelenekçi, modern ve hatta post-modern, gerici ya da ileri görüşlü” olabileceğini belirtmiştir. Delanty de Yelken gibi iletişimin cemaatin oluşumundaki yerine büyük önem vermiş ve “çağdaş topluluğun (cemaatin) yeni aidiyet türlerine dayalı bir iletişim topluluğu olarak” kabul edilebilecek nitelikte olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca günümüzdeki iletişimsel bağların

² Cemaat olgusuna ilişkin kültürel iletişim temelinde yapılan ideal tipleştirilmeye yönelik ayrıntılar için bkz. Yelken, R. (1999). *Cemaatin Dönüşümü* (1. Baskı). İstanbul: Vadi Yayınları.

³ Söz konusu eserde “community” kavramının Türkçe'ye “topluluk” olarak çevrildiği görülmekle birlikte, bu çalışma boyunca eserin belirli bölümlerine yapılan atıflarda “cemaat” kavramı tercih edilmiştir.

ve kültürel yapıların “aidiyet için dine, millete, etnik kökene, yaşam tarzına ve cinsiyete dayalı sayısız olanaklar” sunmakta olduğunu ifade etmiştir (Delanty, 2015: 192).

Zygmunt Bauman ise cemaatler konusunda nispeten olumsuz bir değerlendirme yapmış; onun, bir güvenlik duygusu sağlamasına karşın bireyin özgürlüğünü sınırlandırdığını öne sürmüştür. Bauman (2017: 151) cemaati, somut bir sosyolojik gerçeklikten ziyade bir özlem duygusu olarak; daha açık bir ifadeyle, modern insanın, akışkan ve durmadan değişen bir dünyada kendisini güvende hissedeceği bilindik, emniyetli bir liman arayışı olarak ele almıştır. Belirtmek gerekir ki, Bauman’ın modern ve postmodern toplumdaki güvensizlik hissini bireyler üzerindeki etkilerine yaptığı vurgu haklı ve yerinde bir vurgudur. Sanayileşmenin, topyekûn savaşların ve son olarak küreselleşmenin özellikle modern(leşmiş) toplumlarda meydana getirdiği gerilimler, bireyler açısından yeni arayışların, çözüm yollarının ve bir arada olma ya da dışlamanın yeni biçimlerini ortaya çıkarmıştır.

Yelken ve Delanty’nin, iletişim olgusuna yaptıkları vurgu üzerinden anlaşılabilceği üzere, cemaati sosyolojik bir gerçeklik olarak inşa eden temel dinamiğin iletişimsellik olduğunu söyleyebiliriz. Münhasıran iletişim olgusu üzerine eğildiğimizde ise, onu mümkün kılan ve temel niteliklerini ona kazandıran zeminin daha çok bir toplumun kamusal alanında yattığını söylemek mümkündür. Özellikle moderniteyle birlikte kamusal alanın, özgür bireylerin bir araya geldiği ve toplumu ilgilendiren hemen her konuda fikir alışverişinde bulunabildiği bir ortam olarak ideal tipleştirilmesinin, cemaat kavramına ilişkin bazı temel çıkarımlar yapmak adına bir fikir verebileceğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, Türkiye’nin toplumsal yapısının önemli bir unsuru olarak asıl tartışma konumuz olan dinî cemaatlerin özellikle Cumhuriyet sonrası dönemde kamusal alan bağlamındaki pratiklerine yönelik kavramsal ve tarihsel bir açıklama önem arz etmektedir.

Türkiye’de muhafazakârlar ya da dindarlar, kültürel anlamda sürekli bir biçimde modernleşme karşıtı olarak gösterilmekte ya da bu şekilde algılanmaktadır (Mollaer, 2011). Cumhuriyet’in ilanı sonrasında bu algı, resmi ideolojinin katı Batıcılışma/Batılılaşma politikalarıyla daha somut bir biçimde gözlemlenebilmiştir. Cumhuriyet’in ilanı sonrası Türkiye’de, kamusal alanın daha çok Kemalist elit-dindar/muhafazakâr orta sınıfların talepleri bağlamında tartışma konusu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, günümüz açısından üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan birisi, dindar/muhafazakâr kesimlerin önceki dönemlere göre kamusal alanda nispeten daha fazla söz sahibi olabilmelerinin beraberinde getirdiği güncel meselelerdir. Göle’nin (2000: 11)

işaret ettiği üzere, kamusal alanda 80’li yıllardan itibaren “kültürel farklılığını talepkâr bir biçimde görünür kılan” İslamî hareket, “Türkiye’de modernleşmenin taşıyıcılığını yapan... Aydınlanmacı seçkinlerin oluşturduğu ve liberal görüşten çok devlet otoritesi altında gelişen kamusal alanın homojen yapısını ve laik kurallarını zorlamakta, politik çatışma yaratmaktadır.” Bununla birlikte, Göle’nin işaret ettiği politik çatışmanın kökenlerini tek parti dönemine kadar izlemek de mümkündür. Yine de Göle’nin buradaki vurgusuna benzer bir biçimde, Türkiye’de Cumhuriyet tarihi süresince kurumsallaşmış olan kamusallık anlayışının, etrafında şekillendiği güç merkezlerinin (sivil bürokrasiden askeri bürokrasiye ve siyasetten sanata) konumunu sarsan kamusallık(lar) fikri, kendisini Özal dönemi ile görünür kılmaya başlamıştır.

Özal dönemiyle birlikte başlayan bir diğer süreç, muhafazakâr kesimlerin siyasi alanda artan etkisiyle birlikte Türk toplumunun “küresel topluma” ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda entegrasyon dönemi olmuştur. Türkiye, Özal döneminde hızla dışa açılmış ve günümüze dek uzanan zaman aralığına kabaca bakıldığında, bu süreç taşıdığı ekonomik göstergelerin yanı sıra birçok yeni kültürel, siyasal, sanatsal ve toplumsal göstergeyi hayatımıza dâhil etmiştir. Aslında bu muhafazakâr siyasal söylem, Ögün’ün de (2011) belirttiği üzere, “burjuva dünyanın içinde, tüketim kapitalizminin orta sınıf üretme kapasitesi arttığı nispette derinleşecek” bir muhafazakârlık olarak, yalnızca Türkiye özelinde değil, aşağı yukarı aynı dönemlerde örnekleri ABD gibi birçok diğer ülkede de gözlemlenebilecek türden bir tutumu somutlaştırmaktadır. Bu dönemin akabinde -kamusal alan tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönem olarak 28 Şubat sürecinin hemen öncesi ile AK Parti’nin 2002 yılında tek başına iktidara geldiği yıllarda- muhafazakârlık Türkiye’de toplumsal anlamda farklı ve özgün bir tecrübeyle iktidar deneyimi sürecinin içerisine girmiştir. Söz konusu tecrübe bağlamında ifade edecek olursak, AK Parti’nin iktidarda olduğu süre zarfında, medyadan bürokrasiye birçok alanda dindar/muhafazakâr kesimlerin merkezi bir konuma taşındığını görmek mümkündür. Habermas’ın “burjuva kamusal alanı” olarak, tektipçi ve seküler bir ideal tipini ortaya koyduğu kamusal alan, kültürel ve toplumsal yapıdaki farklılıkların da etkisiyle Türkiye’de muhafazakâr burjuvazinin de mevzi kazandığı bir yapıya dönüşmüş ve dönüşmektedir. Bununla birlikte, Habermas’ın, (2017: 61) kamusallığın işlev olarak güçsüzleştiğine ilişkin kuramsal bakış açısının, Türkiye’de de belirli bir oranda karşılık bulduğunu söylemek doğru olacaktır.

Habermas’ın toplumsal yapının unsurları üzerinden yaptığı analiz yerinde olsa da, bu tartışmayla daha yakından ilişkili bir biçimde, bireysel ve cemaat temelli kamusal pratiklere

ilişkin bakış açımızı genişletmek için Richard Sennett'e başvurmak gerekir. Sennett'in modern toplumda "cemaat" yapılarının belirli bir tipine ilişkin kamusal bağlamında yaptığı analiz, FETÖ'nün sosyolojik açıdan incelenmesi için işlevsel olduğunu söyleyebiliriz.

Kamusal İnsanın Çöküşü (2010) adlı eserinde Sennett, "yıkıcı Gemeinschaft (cemaat)" kavramını öne sürerek günümüzde kamusal konusunda bir parçalanmışlıktan ve geri çekilmeden bahseder. Sennett'e (2010: 286-287) göre giderek "mahrem" bir yapı kazanan günümüz toplumları "yapısal olarak ne denli kişi dışı olursa olsun, tüm toplumsal fenomenlerin bir anlam kazanabilmek için kişilik sorunlarına" dönüştürüldüğü, narsizmi, yani kendi ifadesiyle "kendisinin gerçekliğe uygunluğundan çok gerçekliğin içinde kendisi için ne bulunduğu" odaklanan kişiliklerin ortaya çıkmasına neden olan ortamı hazırlar. Bunun ötesinde Sennett, "üyeleri arasında alt düzeyde etkileşim olan, bireysel, istikrarsız kişilik fikirlerinin baskın olduğu bir toplum, fantezi aracılığıyla muazzam ölçülerde yıkıcı kolektif kişiliklerin doğmasına zemin hazırlar" (2010: 309) diyerek, "yıkıcı cemaat"ın ortaya çıkmasına karşı kamusal müzakerelerin önemine işaret etmiştir. Buna bağlı olarak düşünersek; resmi ideolojinin müdahaleleriyle, Türkiye'de kamusal alanın, en belirgin biçimde dindar-seküler ya da "gerici-modern" gibi söylemler üzerinden kurgulanan ve birinci seçeneği sürekli olarak dışlayan yapısının ya da diğer bir ifadeyle, kamusal alanda öteden beriye mevcudiyetini sürdürmüş ve siyasi anlamda sürekli olarak araçsallaştırılmış bu tür antagonistik gerilimlerin, "yıkıcı cemaat" olarak FETÖ gibi grupların ortaya çıkışına yapısal bir zemin oluşturduğunu söyleyebiliriz.⁴

Siyasi alandan kültürel alana dek birçok sahada bir güç mücadelesi içerisinde bulunmaları ve bu mücadelenin siyaset kurumu tarafından araçsallaştırılması, giderek kutuplaşan dindar ve seküler kesimlerin birbirleriyle rasyonel bir biçimde etkileşimlerini toplumsal bütünleşmenin aleyhine oldukça sınırlandırmıştır. Söz konusu etkileşimsizlik, ideolojik saiklerle Türk toplumunda kendisini sürekli olarak var kılmış, karşıt görüşlerin içe kapanmalarına ve bu kapalılık içerisinde Sennett'in de işaret ettiği gibi "yıkıcı kolektif kişiliklerin" yükselişine zemin hazırlamıştır. Bu tür bir toplumsal vasattan beslenen Fetullah Gülen ve kendisine bağlı kişiler, Türkiye'de özgürlükçü olduğu söylenemeyecek kamusal alan yapısının neden olduğu bazı istismara açık yönleri sürekli olarak kullanmış ve "yıkıcı cemaat" kavramı çerçevesinde incelenebilecek şekilde kendisini inşa etmiştir.

⁴ Elbette, kamusal alanın yapısı söz konusu örgütlenmenin ortaya çıkışındaki tek neden olarak görülemez. Buna karşın çalışmanın daha önce belirtilen bağlamı ve odağı göz önünde bulundurulursa, güncel siyasi eğilimlerin ve reelpolitik gelişmelerin bilinçli bir biçimde, bir nebze de olsa dışarıda tutulmaya çalışıldığı anlaşılacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE METODOLOJİSİ

Bir önceki bölümde tartışılan kamusal alan, cemaat, “yıkıcı cemaat” kavramları çerçevesinde, darbe girişimi sonrası dinî cemaatlere yönelik güven/güvensizlik olgusu bu çalışma kapsamında doküman incelemesi tekniğiyle temin edilen verilere dayanılarak ele alınmıştır. Doküman incelemesi nitel araştırmalarda kullanılan ve kullanılma amacına göre son derece etkili olduğu söylenebilecek bir araştırma tekniğidir ve araştırılan olgu ve olaylara ilişkin bilgi içeren dokümanların analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187). Özellikle araştırmacının gözlem ve görüşmeler aracılığıyla elde etmesi zor olan verilerin temininde ikincil veri kaynakları olarak işlev görebilir. Bunun yanı sıra araştırmanın merkezi sorunsalı açısından incelenen dokümanların birincil veri olarak da kullanılması mümkündür. Yıldırım ve Şimşek’in (2011: 188) belirttiği üzere, “hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabilmesi araştırma problemi ile yakından ilgilidir”. Bu açıdan, çalışmada, dinî cemaatlere ilişkin algıların oluşmasında etkili olabilecek ya da bu algılara ilişkin veriler sunan haber ve değerlendirme yazıları ile dinî cemaatlerin toplumdaki algıları üzerine gerçekleştirilmiş nitel/nicel araştırmaların bulguları temel veri kaynakları olarak değerlendirilmiştir.

Literatürde yer alan benzer çalışmalardan bahsedecek olursak, 15 Temmuz sonrasında FETÖ üzerinden Türkiye’deki dinî cemaatlere ilişkin yapılan değerlendirmeler genel olarak siyasi gündemin dönemsel ihtiyaçlarına karşılık veren çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Bazı istisnai ve kapsamı sınırlı örnekler dışında, sosyolojik açıdan Fetullah Gülen ve takipçilerinin bir terör örgütüne dönüşmesini ayrıntılı olarak açıklayan bir analizin olduğu söylenemez. Kapsamı sınırlı bir istisna olarak, Yerlikaya’nın (2017) bu çalışma bağlamında da sergilenen yaklaşıma benzer bir biçimde, FETÖ’nün kamusal alan ve cemaat kavramı açısından ilişkisini “yıkıcı cemaat” ekseninde açıklaması anlamlı bir girişimdir. Bununla birlikte, Yerlikaya’nın analizi daha çok Türkiye’nin güncel siyasi gerçeklerine yoğunlaşmış ve hâliyle, Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde kamusal alanın yapılandırılış biçiminin neden olduğu temel sorunlara ilişkin bu çalışmada sunmayı arzuladığımız somut bir yaklaşımı dışarıda bırakmıştır.

15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası gerçekleştirilen akademik çalışmalarda konunun daha çok siyasal ve ekonomik boyutlarına odaklanıldığını söylemek mümkündür. Özellikle konuya ilişkin hazırlanan raporlar daha çok, FETÖ’nün yurt içi ve yurt dışı yapılanmalarına ilişkin araştırmalar (Bayraklı vd. 2018), 15 Temmuz’un ekonomi-politik açıdan analiz edildiği raporlar (Ünay ve Dilek, 2017), 15 Temmuz ve medya (Yerlikaya, 2017) gibi konular

üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra konuya ilişkin hazırlanan az sayıda yüksek lisans derecesindeki tez çalışmasının konuları ise daha çok siyasal iletişim ve güvenlik alanları ile sınırlıdır. Bu çalışma kapsamında ise münhasıran, dinî cemaatlerin 15 Temmuz sonrası toplumdaki algısına odaklanılmıştır. Araştırmanın özgünlüğü ise konunun, sosyolojik boyutları ile cemaat kavramı, kamusal alan ve sivil toplum çerçevesinde ele alınmış olmasında yatmaktadır. Bu yönüyle çalışma, 15 Temmuz'un sosyal maliyetleri ve bu maliyetleri en fazla yüklenen toplumsal unsurlardan birisi olduğunu düşündüğümüz dinî cemaatler üzerindeki olası etkileri ve bunların sonuçları hakkındaki henüz cılız sayılabilecek tartışmalara kısıtlı da olsa bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

3. YIKICI CEMAAT'İN KAMUSAL ALANDA ÖRGÜTLENİŞİ

Demokratik bir düzende devlet, piyasa ve sivil toplum gibi kurumların arasındaki ilişkilerin ve bireyin bunlar karşısındaki durumunun, birçok toplumsal sorun ve bunların çözümü açısından önemli bir yeri bulunmaktadır. Devletin piyasa ve sivil toplum üzerindeki düzenleyici vasfının sınırlarını, bizatihi piyasa ve sivil toplumun dinamizmi belirler. Sivil toplumun dinamizmi ise devletin ona açtığı alanın özgürlüğüne yani kamusal alanın özgürlüğüne ya da baskıcı/tek tipleştirici niteliğine bağlıdır. Kamusal muhakemenin aktörü olarak sivil toplumun, devletin gücünün denetlenmesi, bireysel hak ve özgürlüklerin kurumsallaşması, adalet ve hukukun sağlıklı bir biçimde işlemesi bakımından öncü vasfının bulunduğunu söylemek yanlış olmaz.

Türkiye'de yaygın bir biçimde kabul edildiği üzere, Batıcı düşünce paradigması çerçevesinde yürütülen pozitivist modernleşme süreci dinî cemaatlerin, bir diğer deyişle sivil toplumun Türkiye'ye özgü önemli bir unsurunun, Cumhuriyet'in ilk yıllarının hemen ardından yer altına çekilmesine neden olmuştur. Tek parti döneminin ilk yıllarından itibaren başlatılan Batılılaşmacı devrimler (özellikle kılık kıyafet, harf devrimi, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi) Osmanlı "millet sistemi"nden tevarüs edildiği söylenebilecek cemaat tipi yapıların kamusal alanda özgür biçimde yer almalarını engellemiştir. Sarıkaya'nın (1998) da belirttiği üzere devlet tarafından "illegal" olarak kabul edilmelerine karşın söz konusu cemaat, tarikat, tekke gibi birlikler, yaşamına uzunca bir süre "yeraltında" devam etmiştir.

Yasalarla sınırlanan bu birliktelikler artık gizlenmesi gereken, kendisinden korkulduğu düşünülen bir kimliğin kaynağı olmaya başlayacak biçimde, dışa kapalı bir kamusallıkla varlığını sürdürebilmişlerdir. Bu birliktelikler, sivil toplumun bir unsuru olmakla birlikte

kendisine kapalı devre bir “anlam stoku”⁵ ve sermaye biriktirmeye başlamış; özellikle 1970-80 sonrası dönemde bu sermaye ve anlam stokları, Cumhuriyet tarihinde hiç olmadığı kadar resmî kamusal alana ve piyasaya akmaya başlamıştır. Bununla birlikte, bu eğilimin ortaya çıkmasında 1950 sonrasında oluşan nispeten daha demokratik çok partili dönemin etkileri oldukça yoğundur. 1980 sonrasında ise, küreselleşme ve çoğulculuk gibi bir takım kavramlar gündeme gelmeye başlamış, hem çok çeşitli toplumsal ve kültürel gösterge hayatımıza dâhil olmuş hem serbest piyasa ulus devlet sınırlarını aşındıran bir niteliğe kavuşmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak, Türk toplumunda birçok sivil toplum ve sermaye aktörü Neoliberal düzenin içerisine çekilmiştir. Bu dönem ayrıca, yerel kimliklerin kültürel ve iktisadi anlamda küresel dayatmalara ve merkezi kurum ve yapıların azalan etkileriyle oluşan otorite boşluğunu etnik, dini, kültürel veya ekonomik kaygıların bir araya getirdiği cemaat temelli anlam stoklarıyla karşılama çabalarının yoğunluk kazanmaya başladığı bir dönemdir. Türk toplumunun mevcut yapısı, bu çabalar karşısında inişli çıkışlı bir süreç de olsa, muhafazakâr kesimlerin yoğun toplumsal ve ekonomik taleplerini çağırmıştır. Söz konusu talepler bu süreç zarfında siyasi olarak da iktidara taşınmaya başlamış ve yaklaşık son on yedi yıldır muhafazakar bir partinin hükümette kalmasını sağlamıştır.

İsmail Kara'nın (2013) “radikal ve entelektüel İslamcılık dönemi” olarak adlandırdığı 1960-1980 yılları arasında, muhafazakar kesimlerin “sisteme” yönelik yoğun muhalefeti, 1980 sonrası yerini, yine Kara'nın “uyum ve entegrasyon dönemi” olarak adlandırdığı Neoliberal dünya düzenine entegrasyon sürecine bırakmıştır. Bununla birlikte, entegrasyon sürecinin dinî cemaatler açısından hangi seviyede ve hangi tutumla ele alındığı, FETÖ'nün ortaya çıkışına yönelik değerlendirmede son derece önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında, bu biraz da siyasi, ekonomik ve toplumsal seviyedeki güç mücadelelerinde pragmatist tutum ile idealist tutum arasında yapılan tercihlerle bağlantılı bir sorundur. Dinî kimlik üzerinden siyasi, toplumsal ve ekonomik iktidar mücadelesi, ister istemez dinin bu mücadele alanlarında araçsallaştırılması pratiğinin ortaya çıkması gibi bir ihtimali de beraberinde taşımaktadır. Şimdiye dek sahip olduğumuz tecrübelerle göre, FETÖ'nün “dinî cemaat” ya da “hizmet” söylemiyle bu süreçte yoğun bir şekilde pragmatizmi benimsemiş olması, kendisine

⁵ Kavram, Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ın birlikte kaleme aldıkları “Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi” adlı kitaptan alınmıştır. Ayrıntılar için bkz: Berger, P. L. & Luckmann, T. (2016). *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi: Modern İnsanın Yönelimi* (2. Baskı). (Mustafa Derviş Dereli, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.

Türkiye’de siyasi kutuplaşmalarla mahremleşen toplumun mevcut yapısını istismar edebileceği imkânlar sunmuştur. Yoğun bir şekilde bu tür bir pragmatizmi benimsemiş olması, FETÖ’nün dinî cemaat söylemi ile alenileştiği zaman aralığı göz önünde bulundurulduğunda, diğer dinî cemaatlardan farklılaştığı asıl noktadır. Kamusal alan bağlamıyla birlikte düşünüldüğünde ise, FETÖ’nün illegal fakat rasyonel-bürokratik bir örgütlenme yapısına rağmen, Sennett’in Dreyfus Davası üzerinden örneklediği duruma benzer bir biçimde, irrasyonel bir söylem ve belagatin bir araya getirdiği, kişilik sorunlarının kamusallaştırıldığı, liderin meleklerle konuştuğu, Mesih ya da mehdi kabul edildiği yönünde kişisel fantezilerin revaçta olduğu bir tablo resmetmesi bakımından durum, Sennett’in önerdiği “yıkıcı cemaat” kavramıyla tanımlanmaya uygun düşmektedir.⁶

4. ÖZGÜRLEŞMEYE GİDEN YOL: SİVİL TOPLUMUN VE SERBEST PİYASANIN KEŞFİ!

Dinî cemaatlerin Cumhuriyet tarihinin önemli bir kısmında nispeten içe kapalı birlikteliklerin merkezlerinden birisi olduğunu belirtmiştik. Bu husus daha açık bir şekilde sivil toplum kapsamında değerlendirilebilir. Louis Althusser’in resmi eğitimi devletin ideolojik aygıtlarından birisi olarak değerlendirdiği göz önünde bulundurulduğunda (Cuff vd. 2015: 253), resmi eğitimin ideoloji barındırdığına ve dinî cemaatler açısından kabulü zor bir takım kültürlenme pratikleri içerdiğine ilişkin ön bilgimiz, söz konusu birlikteliklerin okul, öğrenci yurdu, dersane gibi özel eğitim kurumları açmalarını ve sivil toplum içerisinde etkinlik kazanmalarını anlamlandırmak açısından işlevsel olacaktır. Özellikle eğitim konusuna verilen önem, diğer Müslüman ülkelerden bazılarında da sivil toplumun içerisinde gözlemlenebilecek bir pratik olagelmıştır. Özellikle, Mısır’daki İhvan-ı Müslimîn hareketinin sivil karakteri buna verilebilecek bir örnektir.

Türk toplumunun muhafazakâr yapısını düşündüğümüzde, söz konusu eğitim kurumlarının yalnızca kendi kapalı çevrelerinin değil, özellikle ‘gurbette okuyan çocukları’ nedeniyle, ilgili dinî cemaatlere mensup olmamakla birlikte muhafazakâr bir kimliğe sahip ailelerin de ilgisini çekmiş olması doğaldır. Üniversite eğitimi söz konusu olduğunda, Anadolu’nun çeşitli vilayetlerinden büyük kentlere eğitim için gelen kız/erkek öğrenciler, hem eğitim sisteminin seküler yapısının hem modern kent hayatının beraberinde getirdiği Batıcı olduğu söylenebilecek bir yaşam tarzının (80’lerden sonra bilhassa Amerikan yaşam tarzının) doğurduğu “risklerden” beri olmak adına, dinî cemaatlerin kurduğu öğrenci yurtlarında

⁶ FETÖ’nün dini değerleri ve inanış biçimlerini çarpıtarak araçsallaştırdığını gösteren somut bulgulara ilişkin ayrıntılar için bkz. Din İşleri Yüksek Kurulu. (2017). *Kendi Dilinden FETÖ*. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

barınmaya başlamış ya da söz konusu cemaatlerin açtığı öğrenci evlerinde yoğun bir biçimde ikamet etmiştir. Bunun ötesinde, ilkokul ve hatta son yıllarda kreş seviyesinden lisansüstü seviyesine dek, özel okul ve vakıf üniversitelerine varan bir çeşitlilik ve seviyede eğitim veren kuruluşlara sahip olan cemaatlerin varlığı malûmdur.

Eğitim alanındaki faaliyetler konusunda belirtilmesi gereken bir diğer husus ise, bu kurumların eğitim konusunda ortaya koyduğu farklılığın derecesi ile ilgilidir. Her ne kadar Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından denetime açık olan okulların müfredatlarında, resmi eğitimin dışına –en azından kâğıt üzerinde- çıkılmasa bile, söz konusu okulların idari ve eğitimci kadrolarının neredeyse tamamen cemaat içi insan kaynağından karşılanıyor olması bu müfredatın esnetilmesi halinde denetimi zor bir alan ortaya çıkarmaktadır. Üstelik öğrencilerin yalnızca okulda geçirdikleri vaktin değil, boş zamanlarının da belirli bir kültürlenme hedefi doğrultusunda planlanan programlarla doldurulmasının söz konusu olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Dinî cemaatlerin eğitim alanındaki faaliyetlerinin dışında sivil toplum kapsamında sayılabilecek bir diğer faaliyet alanı, yardımlaşma ve dayanışma dernekleri vasıtasıyla girilen “hayır” faaliyetleridir. FETÖ, dini saikler ve hayırseverlik gibi kavramlar üzerinden toplum nezdinde büyük bir itibar kazanmış ve yurtdışına açılmanın en kolay yollarından birisi de bu kanal üzerinden olmuştur denebilir. “Kimse Yok Mu” derneğinin yurtdışına açılma konusunda diğer dinî cemaatlerden daha erken bir dönemde faaliyetlerine başladığını söylemek mümkündür. Yardımlaşma ve dayanışma, kurban, hac organizasyonu vs. gibi alanlarda kendi üyelerinin yanı sıra dışarıdan kişilere de uzanan bir ekonomik ve sosyal ağ oluşturmayı (bunu istismar edecek olsa da) başardığı söylenebilir. Bununla birlikte, söz konusu faaliyetlerin, dinî cemaatlerin faaliyet göstermeleri doğal bir alan olduğunu da belirtmek gerekir. Ayrıca, söz konusu din temelli sosyal yardım organizasyonlarının yalnızca Türkiye’de değil, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde de yaklaşık olarak aynı dönemlerde sosyal politika araçları olarak kullanıldığı göz önünde bulundurulmalıdır (Göçmen, 2011). Fakat Diyanet İşleri Başkanlığının, devlet kurumu olması ve devletin ise seküler karakterinin her fırsatta vurgulanması nedeniyle uzunca bir dönem, dinî cemaatler ve dindar/muhafazakâr bireylerin bir kısmınca şüphelye karşılanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının söz konusu durumu dolayısıyla oluşan bu boşluğu dinî cemaatler doğal bir süreç içerisinde doldurmuştur. Ayrıca, sivil toplum faaliyeti olması bakımından denetlenmesi oldukça güç bir niteliği de haiz olan söz konusu faaliyetler, istismara açık bir alan oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bu konuda önemi yadsınamayacak bir diğer husus, serbest piyasa ekonomisi içerisinde dinî cemaatlerin faaliyetleri ile muhafazakâr bireylerin değişen tercihleridir. Hatırlanacağı üzere, İhlâs Finans, Kombassan, Yimpaş vs. gibi mağduriyetler üreten bir takım ekonomik girişimler, Müslüman imajı ile kamuoyuna mâl olmuş olumsuz örnekler olması bakımından, muhafazakâr kesimlerde benzer sivil girişimlere yönelik önemli ölçüde bir güvensizliğin ortaya çıkmasına ve bu kesimlerin küresel finans sistemi içerisinde hareket eden bankalara yönelmesine katkı sağlamıştır. Bir diğer deyişle, “İslamî iktisat” konusundaki başarısız deneyimler, yerini serbest piyasaya hızla entegre olan bir ekonomi anlayışına bırakmıştır.

Serbest piyasanın dayatmalarına mecburi bir boyun eğişin ya da çekinceli bir katılım sürecinin, 2000’li yılların muhafazakâr kesimlerin durumunu iyi resmettiğini söyleyebiliriz. Bunun ötesinde, dinî cemaatlerden bazılarının da hızla içine çekildiği Neoliberal düzen, yine bu cemaatlerin savunduğu değerler açısından çarpık bir zihniyetin üremesine neden olmuştur. Üzerinde fikhî açıdan birçok tartışmanın sürdüğü “faiz yerine kâr payı, kredi yerine finansman” gibi bazı iş ve işlemler hızlı bir biçimde, “İslamî iktisadın” alternatif araçları olmuş ve yaygınlaşmıştır. Yıldırım’ın (2016: 226-227) belirttiği üzere, “İslam iktisadı üzerine düşünmek, bu konuda yapılabilecekler üzerinden mevcut düzenin sebep olduğu yıkım ve yoksunluklardan kaygılanmak, 2000’li yıllardan sonra bir mana ifade etmez oldu. Çünkü kapitalist kültür bilhassa Müslümanların piyasaya girmesiyle, İslamcılar tarafından geçerli nizam halini aldı.” 2000’li yılların başlamasıyla birlikte, sıradan bir Müslüman’ın zihni, İslam iktisadı ve faizli bankacılık sistemine alternatif olabilecek bir düzen kurma konusundaki entelektüel gündemin, yerini çoğunlukla “köprüyü geçmeye” odaklanmış ve mevcut düzene razı, siyasi ve ekonomik güce oldukça önem veren bir duruşa bıraktığı, sisteme boyun eğmeyi üstü kapalı biçimde olumlayan tecrübelerle doludur. Bir anlamda, İsmet Özel’in “güçlü bir topluma ulaşip onun Müslümanlaşmasına mı, Müslüman bir topluma ulaşip onun güçlendirilmesine mi çalışacağız?” şeklindeki sorusuna, önce güçlü bir topluma ulaşmak gerektiği yönünde bir cevap verilmiştir denilebilir (Akt. Dede, 2016:30; Özel, 2008: 185).

1980 sonrasında serbest piyasa ile özgürleşme yolunda ilerleyen kamusal alan konusunda İslami kesimler ve dolayısıyla dinî cemaatlerin azımsanmayacak bir kısmının, kendisinden ödün vermeksizin uyum sağlama konusunda güçlükler yaşadığı aşikârdır. Bunun da ötesinde, Neoliberal piyasaya “entegrasyon süreci” içerisinde, İslamî iktisat konusunda güvensizliğe neden olan tecrübelerin farklı bir versiyonu, darbe girişimi nedeniyle toplumsal olarak da ortaya çıkmıştır denebilir. Yine de akılda tutmak gerekir ki, söz konusu süreçlerin sorumluluğunu yalnızca muhafazakârlığın ekonomik, toplumsal ya da siyasi alandaki

tecrübeleriyle sınırlandırmak doğru olmayacaktır. Sivil toplum ve kamusal alan deneyimi bakımından incelendiğinde, devlete merkezli bir takım iktidar yapılarınca dinî cemaatler ve mensupları üzerinde sürdürülen baskıcı tavrın⁷ yaklaşık olarak 2007'ye kadar cari olmasının, yapısal açıdan FETÖ'nün yükselişine katkı sağlayan bir süreci dayattığı söylenebilir.

Özetle, önce ekonomik daha sonra siyasi ve toplumsal alanda bahse konu süreçlerin sonucunda, Kemalist/seküler modernleşmeci paradigmanın elindeki tüm imkânlarla rağmen gerçekleştirmekte başarısız olduğu 'laiklik projesi', kendisini farklı bir formda da olsa, bizatihi muhafazakâr kesimlerin dönüşümü ve yaşadığı bazı olumsuz deneyimler üzerinden, gözle görülür derecede bir rıza imal ederek dayatmaktadır. Bunun ötesinde, bugün dinî cemaatlerin kamusal alan pratiklerini ya da kamusal alandaki varlıklarını, siyasi ve ekonomik güç kazanımı konusunda fetişleşmiş bir istek olarak değerlendiren bir toplumsal algının varlığından da bahsetmek artık mümkündür. Hem ekonomik alandaki kötü deneyimler, hem de sivil toplum yönü ile FETÖ'nün meydana getirdiği yıkımın toplum nezdinde ortaya çıkardığı güvensizlik, günümüzde kamusal alanın dinî cemaatlere sunduğu imkânların, daha önce çeşitli dönemlerde tecrübe edildiği gibi bazı kısıtlanma risklerini ve bunun yanı sıra bir takım farklı eğilimleri beraberinde getirdiğinden söz edilebilir. Bunlar;

4.1. Denetimsiz Entegrasyon Süreci

Modernitenin Batı'daki kaynağı sayılabilecek hümanist felsefenin aksine, Türk toplumsal yapısı açısından değişimin genel karakterini belirleyen daha çok, devlet merkezli bir modernleştirme pratiğidir. Batı'daki Aydınlanma ve modernite deneyiminin felsefi ve sosyolojik temelleri bir anlamda, Doğu'da daha çok sunî bir şekilde ve/veya bir devlet politikası olarak üretilmiştir. Bu durum, Doğu toplumlarında ve özellikle Osmanlı'dan bugüne dek Türkiye'de toplumsal açıdan bazı çarpıklıkların ortaya çıkmasının önünü açan temel nedenlerden birisi olarak sayılabilir. Cumhuriyet tarihi boyunca söz konusu modernleştirme anlayışının dayattığı değişimin karakteri, Batıcı toplumsal ve kültürel devrimler, askeri darbeler, devlet denetiminin baskıcı bir nitelik alması, kamusal alanın tek tipleştirilmesi gibi pratiklerle tecessüm etmiştir.

Türk modernleşme pratiğinin bu kendine has niteliğine rağmen, dini cemaatlerin siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanda etkilerinin bulunduğunu ve söz konusu sürecin

⁷ Her ne kadar 2002'den sonra iktidarda muhafazakâr bir hükümet bulunsada, özellikle yargı ve ordu bürokrasisi içerisinde AK Parti hükümetine ve temsil ettiği kitlelere yönelik tavır kabaca 2007 tarihine kadar çok az değişmiştir. Bu durumu en somut biçimde, e-muhtıra, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan yargı krizi ve kapatma davası gibi süreçler üzerinden gözlemlemek mümkündür.

önemli aktörleri olduğunu ifade etmek gerekir. Özellikle, küreselleşme süreci düşünüldüğünde, dinî cemaatlerin yerellik ve yerlilik konusunda kültürel göstergeler üretme potansiyeli ve Türk kimliğine mündemiç bir takım kültürel, tarihsel, dinî değerlerin muhafazası konusundaki işlevsel yönü, darbe girişimi sonrasında büyük bir sınamayla karşı karşıya kalmıştır. Bu sınamanın yalnızca dinî cemaatler açısından değil, onların üzerinden Türk toplumunun da dâhil olduğu bir karşılaşma olduğunu söylemek abartı sayılmaz. Bu çerçevede, 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin dönemsel siyasi çekişmelerin ötesinde uluslararası bir istihbarat organizasyonu olduğunu gösteren güncel bulguların yanı sıra, toplumsal ve siyasi tarihimiz içerisindeki belirli dayatmacı bir zihniyetin bıraktığı miras olarak da değerlendirilmesi gerekir.

Batılılaştırma politikaları gibi 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin de Batılı yaşam tarzlarına karşı dinî cemaatlerin toplumsal etkilerinin azalması ve sekülerleşme bakımından benzer bir sürecin doğmasına ön ayak olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Hülasa, 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin, kendisinden önceki darbelerin siyasi iktidarı ele geçirmedeki “başarısını” tekrar etmemiş olmakla birlikte, Türk toplumunun Batı ile kültürel anlamda denetimsiz bir entegrasyonu ya da benzeşimi konusunda aynı doğrultuda olduğu savunulabilecek bir takım neticeleri ortaya çıkarıp çıkarmadığı, sorgulanması ve üzerinde önemle durulması gereken güncel bir meseledir. Yine de temkinli bir açıklama yapmak bakımından söylemeliyiz ki, sekülerleşme ve geleneksel yapıların çözülmesine ilişkin yorumlamalar daha derin analizler gerektirmektedir. Bu bağlamda, modern sekülerleşme tezinin güncel açılımları ile postmodern çağın bu konuda ortaya çıkardığı bazı eğilimlerin ele alınması anlamlı olacaktır.

4.2. Muhafazakârlığın “Anlam Krizi”

Peter Berger'in (2005: 144) dine ilişkin olarak, “insanlık tarihi boyunca anomiyeye karşı en etkili siperlerden birisi olduğu” yönündeki açıklamasını hatırlayacak olursak, dinî cemaat ve birlikteliklerin, Türk toplumsal yapısı bağlamında işlevselliğini anlamlandırabiliriz. Dinî cemaatlerin Türk toplumsal yapısı içerisinde, “anlam krizi” ve “postmodern muğlâklık” gibi kavramlar etrafında tartışılmasının, önem verilmesi gereken bir teklif olduğu savunusuyla, söz konusu kavramlara kısa da olsa giriş yapmak, bu çalışmanın neticelendirilmesi ve akılda bırakacağı sorular açısından önem arz etmektedir.

Cumhuriyet tarihi süresince izlenen resmi Batılılaşma anlayışı, kabaca 1970'lerden günümüze kadar olan süreçte belirli seviyelerde somut bir biçimde değişmiş ve dinî cemaatlerin kamusal alandaki talepleri artarak sistem genelinde bir baskı yaratmıştır. Özellikle 2000'li yıllar,

muhafazakârlığın bütün talepleri ile iktidarı deneyimlediği ve doğal olarak beraberinde dinî cemaatlerin birçoğunun, toplumu ilgilendiren hemen her alanda mevzi kazandığı bir dönem olmuştur. Türk toplumunun gerek etnik gerekse dinî (dinî görüş ve/veya mezhep farklılıkları açısından) ve kültürel anlamda homojen sayılamayacak denli çok farklılık barındıran bir niteliği haiz olduğu genel bir kabuldür. Bahse konu taleplerin de bu çeşitlilik içerisinde incelenmesi gerekli görünmektedir. Fakat dinî cemaatlerin, bu çeşitlilik içerisinde daha çok Sünni İslam'ı temsil edegelmiş bir homojenlik barındırmalarından dolayı, Türk muhafazakârlığı açısından ortak bir kimliğin taşıyıcısı oldukları akılda tutulmalıdır. Özellikle tasavvufî kaynaklardan beslenen birçok tarikat ve cemaat, Sünni İslam konusunda hem dinî hem etnik bir kimlik olarak Türk kimliğinin ve geniş halk kitlelerinin modernleşme süreci boyunca sığındığı en yaygın uğraklardan olagelmiştir. Buna karşın, yukarıda ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı üzere 15 Temmuz, dinî cemaat kisvesi altındaki bir örgütlenmenin gerçekleştirmeye çalıştığı bir askeri darbe girişimi olması hasebiyle, diğer dinî cemaatlerin de neredeyse toptan olumsuz bir algıyla karşılanmasına neden olmuştur.

15 Temmuz Darbe Girişimi'nden yaklaşık bir yıl sonra 12-18 Haziran 2017 tarihleri arasında 23 il, 154 ilçe ve 5400 kişi ile gerçekleştirilen bir saha araştırması (MAK Danışmanlık, 2017) verilerine göre, bireylerin dinî cemaatlere yönelik algılarında önemli ölçüde değişiklikler yaşanmıştır. "... FETÖ tarafından yapılan 15 Temmuz darbe teşebbüsü dini grup, cemaat ya da tarikatlara bakışınızı nasıl etkiledi?" şeklindeki soruya katılımcıların %50'si, "*dini grup, cemaat ve tarikatların illegal yapılanmalara zemin oluşturmayacak şekilde daha sıkı denetlenmesi gerektiğini düşünmeye başladım*" şeklinde özetlenen görüşler dile getirdiği aktarılmıştır. Bunun yanı sıra araştırmaya göre aynı soruya yönelik katılımcıların %35'i, dinî cemaat ve tarikatlara "*olumsuz ya da şüphe ile bakmama neden oldu*" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Aynı araştırmada "*herhangi bir dinî cemaate veya tarikata bağlı bulduğunuz mu/bulunuyor musunuz?*" şeklindeki soruya verilen cevapların oranı ise %15 evet, %60 hayır, %25 ise kararsız/cevap yok şeklinde bulgulanmıştır. Ayrıca saha ekiplerinin aktardığına göre, bu soruya cevap verilirken katılımcıların yaklaşımlarının oldukça tereddütlü bir biçim alması da dikkat çekicidir.

Konuyla ilgili başka bir çalışmada (Çakı, 2018) darbe girişimi sonrasında dinî cemaatlere yönelik güven duygusundaki zedelenmeye ilişkin Diyanet İşleri Başkanlığının hassas yaklaşımından ve FETÖ'nün zedelediği güvenin yeniden kurumsallaştırılması konusunun üst düzey siyasilerin de gündeminde ve konuşmalarında yer aldığından bahsedilmiştir. Söz konusu güven bunalımının, üst düzey siyasi aktörlerce dillendirilmiş olmasının elbette bir

takım açık anlamları bulunmaktadır. Bunun sebebini, dinî cemaatlerin önemli bir fonksiyonu olduğu yönünde, özellikle dindar/muhafazakâr çevrelerdeki süregelen uzlaşma olduğu söylenebilir.

Son olarak bir örnekten daha bahsetmek gerekirse, Hitit Üniversitesi'nden Zekeriya Işık'ın, Hitit Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) birimi tarafından desteklenen ve saha çalışması GENAR AŞ. Tarafından gerçekleştirilen “15 Temmuz Sonrası Türk Toplumunda Tarikat ve Cemaat Algısı” adlı çalışma kapsamında elde edilen verileri yorumladığı bir köşe yazısını da anmak gerekir. Çalışma neticesinde elde edilen bulguları Işık (2018) şu şekilde yorumlamıştır:

Toplumun önemli bir kesimi tarikat ve cemaatlerin eğitim, kültür vb. faaliyetlerini FETÖ örnekliliği üzerinden anlamlandırmak suretiyle olumsuz bir özdeşlik kurmakta ve diğer dinî grup ve yapıların da potansiyel olarak bireysel, ailesel ve toplumsal bir kopuşa neden olabileceği endişesine kapılmaktadır. Toplumun büyük çoğunluğu bir kez daha dinî, manevî hassasiyetlerinin ekonomik bir istismar aracına dönüştürülmesi ve yeni bir tehdide yol açması hususunda kaygılıdır. Toplum kötü FETÖ örnekliliğinden hareketle söz konusu dinî grupların yapılan yardım ve hayırları siyasi, sosyal, ekonomik güç vb. devşirmek amacıyla kullanabilecekleri kaygı ve korkusuna kapılmıştır. Bir takım kurumlarla hayır yoluyla da olsa iltisakın ileride sorun çıkarabileceği düşüncesi insanları yardımdan uzak durma eğilimine itmiştir. 15 Temmuz süreci toplumda tarikat ve cemaatlere karşı öteden beri var olan kadim hoşgörü algısında da ciddi kırılmalara yol açmıştır.

Berger'in, modernitenin yarattığı çoğulculuk nedeniyle ortaya çıktığını savunduğu “anlam krizleri” karşısında aracı bir kurum olarak önerdiği “anlam stokları” kavramı üzerinden Türkiye'deki dinî cemaatleri değerlendirdiğimizde, söz konusu yapılara karşı güvensizliğin ortaya çıkaracağı riskler konusunda önümüzde oldukça geniş bir alanın açıldığını söyleyebiliriz.

15 Temmuz sonrası dinî cemaatlerin söz konusu işlevinin oldukça sınırlanmaya başladığını ve bu cemaatlere intisabı bulunan bireylerin, çağdaş toplumun anlam ve yaşam tarzı bakımından güvenli ortamı içerisine çekildiği söylenebilir. Türk toplumunun, küresel toplumun içinden geçtiği süreçlerin, özellikle Batı kaynaklı birçok siyasi, toplumsal ve kültürel akımın nerdeyse hiçbirisinden beri olduğu söylenemez. Bu manada, dinî cemaatler konusunda toplumsal güvensizlik öncelikle, en azından belirli bir kesim için, Berger ve Luckmann'ın kavramsallaştırdığı ve sekülerleşme tezine karşı önerdikleri çoğulculukla ortaya çıkan bu “anlam krizi” açısından ele alınmalıdır. Bu açıdan, dinî cemaatleri, gerek küresel popüler kültür ve yaşam tarzlarının gerekse yakın dönemlere dek “laik devletin” dine ya da dinden uzaklaşmaya neden olabilecek dayatmalarına karşı özgün ve kültürel manada yerlilikle tavsif edebileceğimiz bir anlayışın odaklandığı “anlam stokları” olarak değerlendirmekteyiz. Bu anlamda, örneğin Ek'te listelenenlere benzer haberlerin ister istemez toplumda bir karşılık

bulacağını, yarattığı olumsuz bir algının varlığını ve bunun ilerleyen süreçte bir takım taleplere yol açacağını yadsımak çok da mümkün görünmemektedir.

4.3. Ahlâki Rölâtivistleşme

Günümüz toplumlarında birey “hayatın farklı alanlarındaki eylemlerini belirleyen ortak değerlerin ve aynı zamanda her yönüyle özdeş olan tekil bir gerçekliğin bulunmadığı bir dünyada büyür” (Berger ve Luckmann, 2016: 45). Başka bir deyişle, moderniteyle birlikte birey, yaşamının her alanında farklılaşan ve kimliğini oluşturan değerler sisteminin her fırsatta sorgulandığı, parçalanmış bir dünyada yaşamaktadır. Söz gelimi, eğitim ve iş hayatında karşısına çıkan değerler sistemi birbirlerinden oldukça farklı olabilirken, bireyin yaşam tecrübesi boyunca edindiği siyasi, dinî, kültürel kimliğin öznel unsurları bu farklılaşma karşısında çaresiz kalabilir. Günümüz Türkiye’si göz önünde bulundurulduğunda, modernleşme tecrübesi açısından muhafazakâr kesimlerin kendine yabancı birçok değer sistemi ile birlikte toplumsallaşması, belirli bir düzeyde çarpıklaşma meydana getirebilmektedir. Bu çarpıklaşma konusunda aracı bir kurum olarak değerlendirdiğimiz dinî cemaatlerin işlevi, 15 Temmuz sonrasında ciddi bir sarsıntıyla karşılaşmıştır.

15 Temmuz sonrasında güven bunalımıyla karşı karşıya kalmış olan, geleneksel kimliklerle bağını koparmamış birer aracı kurum mesabesindeki dinî cemaatlerin, modern/postmodern dönemde birey için vaat ettiklerinin geçersiz kılınması, güvenliksiz bir dünyayla yüz yüze gelmek anlamına gelebilir. Bu durum ise daha önce bu yapılara güven duyan bireylerin Berger ve Zijderveld’in “rölâtivistleşme” olarak adlandırdığı bir sürecin içerisine girmelerine neden olabilir. Ahlâki, toplumsal ve siyasi açıdan öznelleşen bir anlayışın anlatımı olan rölâtivistleşme (2018: 71-76) karşısında dindar/muhafazakâr bireyleri koruyan en önemli unsurlardan birisi olarak dinî cemaatlerin üzerindeki olumsuz algı, toplumun geneli için de önemi yadsınamayacak riskler barındırmaktadır. Bu risklerin başında ise postmodern/rölâтивist muğlaklığa karşı direnç noktaları olarak dinî cemaatlerin kamusal alandan giderek çekilmesinin söz konusu olabileceği belirtilebilir. Yine de, dinî cemaatlerin önünde toplumsal güvenin ve itibarın kazanılması, FETÖ örneğinin dinî cemaatler üzerine tahvil edilmemesi adına bazı seçeneklerin varlığından bahsetmek de mümkündür.

Yelken’in de ifade ettiği üzere, dinî cemaatlerin günümüzde en önemli problemlerinden birisinin “toplumsal denetime kapalı olmaları ve sivilleşmeye önem vermemeleri” (2017) olduğu kabul edilirse, söz konusu sorunun denetime açıklık, şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi ilkeler bağlamında aşılabilmesi, toplumsal algının da değişmesini sağlayabilecek bir önlem

olarak görülebilir. Yelken'in dikkat çektiği bir diğer husus olan cemaatlerin genel olarak "çoğul kimlikleri" dışlayan "hayat içerisindeki farklı rollere" karşı tekil bir kimlik dayatan dinamiklerinin de Berger ve Zijderveld'in savunduğu "rölativistleşmeye" vardırılmaksızın dengelenmesi ve toplumun üzerinde uzlaştığı genel ilkeler bağlamında revize edilmesi faydalı olacaktır. Genel uzlaşım alanları önemlidir, zira cemaat tipi bağların zayıflaması ya da "sivilleşememe" sorununu atlatamayan benzer toplulukların içerisinde yaşanan hızlı kopuşlar bireyi, Özyurt'un (2017: 189) belirttiği üzere, postmodern kimliklerin değişken, kırılmalı ve bunaltıcı çeşitliliği içerisinde sürükleyebilirken, istikrarsız bir toplumsallığın da önünü açabilir.

SONUÇ

Bu çalışmanın gidişatından çıkarılabileceği üzere, hem yukarıda bahsedilen kutuplaşmanın hem dinî cemaatler ya da benzer bir biçimde örgütlenen diğer sivil toplum yapılarının zamanla istismar ve manipülasyona açık hale gelmesine neden olan temel mesele, kamusal alanın belirlenmesinde ve onun uzlaşım hedeflerinin ortaya konulduğu bir ideal ortamdan ziyade, çatışmacı iktidar mücadelelerinin zemini olarak algılanmasında yatmaktadır. Türkiye'de dinî cemaatlerin içe kapanmasına ve suiistimale açık hale gelmesine zemin hazırlayan temel yapı kamusal alan konusundaki seküler modernleşmeci paradigma ile muhafazakâr modernleşmeci paradigma arasındaki gerilimlerdir. Buradan türeyen birçok mücadele alanını, toplumdaki kutuplaşmaların, siyasi ve kültürel anlaşmazlıkların ve hatta zaman zaman ekonomik sorunların kaynağı olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Kamusal muhakemenin ve toplum içerisinde bireyden cemaate çeşitli aktörlerin kamusal ilişkilerindeki düzenleyici unsurların daha sağlıklı işlemesi bakımından, hukukî kurumsallaşmanın gerçekleştirilmesi elzem görünmektedir. Dönemsel olarak, riskler ve çözüm önerileri değişebilme ihtimaline sahip olsa da asıl mesele, Türkiye'nin henüz aşamadığı bir kamusal alan sorunu olmaya devam etmektedir.

Çalışmada vurgu yapılan anlam krizi ve rölativist ahlâkilik gibi riskler, toplumun kültürel kimliği bakımından üzerinde durulması gereken bazı yönler barındırmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte çoğulcuğun yükselişi karşısında, yerel kimlikler aşınabilmektedir. Buna ek olarak, modernleşmeci yaklaşımlar bağlamında kültürel unsurların korunması öteden beri tartışma konusu olmuş bir husustur. Anlam krizlerinin meydana getireceği toplumsal istikrarsızlıklar ile kültürel süreklilikteki kopuşlar, kimliğin muhafazasını güçleştirebilecektir. Ahlâki rölativistleşme ise Berger ve Zijderveld'in de işaret ettiği üzere, beraberinde bir tür

dekadans ya da nihilizme varacak eğilimleri getirmektedir. Bu konuda geçmişten bu yana kimliğin muhafaza edilmesinde önemli birer aktör olmuş olan dinî cemaatlerin, yukarıda işaret edildiği üzere, şeffaflık, sivillik, denetime açıklık gibi bazı ilkeleri önceleyerek, kültürel kimliğin taşınmasında hayati bir aktör mesabesinde birer anlam stoku olarak mevcudiyetini sürdürmesi önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, kamusal alanda dinin ve dinî unsurların varlığına ilişkin seküler-muhafazakâr geriliminin normalleşmesi, dinî cemaatlerin bu alandaki ve sivil toplum unsurları olarak işlevlerindeki aksama ya da çarpıklaşmanın önüne geçebilecek dinamikleri temin edebilir. Bu çerçevede, politik dilin ehlileşmesine yönelik girişimlerin, gerek çoğulcu bir kamusal alanın kurumsallaşmasında gerekse Cumhuriyet tarihimiz boyunca süregelen siyasi kutuplaşmanın azaltılmasına fayda sağlayabileceği açıktır.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2017), *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, (2. Baskı), (Çeviri: Nurdan Soysal), İstanbul: Say Yayınları.
- Bayraklı, E., Boyraz, H. M. ve Güngörmez, O. (2018), *FETÖ'nün Birleşik Krallık Yapılanması*, İstanbul: SETA.
- Berger, P. L. (2005), *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları* (3. Baskı), (Çeviri: Ali Coşkun), İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2016), *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi: Modern İnsanın Yönelimi*, (2. Baskı), (Çeviri: Mustafa Derviş Dereli), Ankara: Heretik Yayınları.
- Berger, P. L. ve Zijderveld, A. C. (2018), *Şüpheye Övgü: Fanatikleşmeden İnançlarımızı Nasıl İfade Edebiliriz?*, (1. Baskı), (Çeviri: Kadir Canatan, Raşit Bal & Hasan Yar), İstanbul: Açılım Kitap.
- Cuff, E. C., Sharrock, W. W. & Francis, D. W. (2015). *Sosyolojide Perspektifler*. (Ümit Tatlıcan, Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Çakı, F. (2018), Türkiye'de 15 Temmuz'un Toplumsal Etkileri ve Ona Yol Açan Faktörler Üzerine Düşünceler, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 91-124.
- Dede, A. (2016), *Ak Partili İslamcı Gençlerin Siyasal Kimliği Üzerine Nitel Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Delanty, G. (2015), *Bir Kavramın Anatomisi Topluluk*, (1. Baskı), (Çeviri: F. Bilge Atay), İstanbul: Everest Yayınları.
- Din İşleri Yüksek Kurulu (2017). *Kendi Dilinden FETÖ*. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- Göçmen, İ. (2011), Muhafazakârlık, Neoliberalizm ve Sosyal Politika: Türkiye'de Din Temelli Sosyal Yardım Organizasyonları, *Doğu Batı Dergisi* (58), 115-143.
- Göle, N. (2000), *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri Bir Atölye Çalışması*, (2. Baskı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Habermas, J. (2017), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (14. Baskı), (Çeviri: Tanıl Bora & Mithat Sancar), İstanbul: İletişim Yayınları.

**15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Dinî Cemaatlere Yönelik Artan Güvensizliğe İlişkin Sosyolojik
Bir Değerlendirme**

- Kulat, M. A. (2017), *Türkiye’de Toplumun Dine ve Dini Değerlere Bakışı*, MAK Danışmanlık, Ankara.
- Mollaer, F. (2011), Klasik Muhafazakârlıktan Tekno-Muhafazakârlığa: Tanım Sorunları, Temeller ve Değişmeler. *Doğu Batı Dergisi*(58), 59-71.
- Öğün, S. S. (2011), Lümpen Muhafazakârlık Üzerine, *Doğu Batı Dergisi*(58), 11-24.
- Özel, İ. (2008), *Üç Mesele: Teknik-Medeniyet-Yabancılaşma*, İstanbul: Şule Yayınları.
- Özipek B. B. ve Abayhan, Y. (2016), *Uzun Gecenin Kısa Tarihi: 15 Temmuz Darbe Girişimi*, İstanbul: Kadim Yayınları.
- Özyurt, C. (2017), *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, (2. Baskı), İstanbul: Açılım Kitap.
- Sarıkaya, M. S. (1998), Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Dini Tarikat Ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(3), 93-102.
- Sennett, R. (2010), *Kamusal İnsanın Çöküşü* (3. Baskı), (Çeviri: Serpil Durak & Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ünay, S. ve Dilek, Ş. (2017), *Birinci Yılında 15 Temmuz: Bir Ekonomi Politik Analizi*. İstanbul:SETA.
- Yelken, R. (1999), *Cemaatin Dönüşümü*, (1. Baskı), İstanbul: Vadi Yayınları.
- Yelken, R. (2017), *Türk Toplumunda Cemaat Algısı ve Cemaatlerin Sivilleşme Sorunları Konferansı*, Çankırı.
- Yerlikaya, T. (2017), *Batı Kamuoyunda FETÖ: Algular, Manipülasyonlar ve Mücadele Biçimleri*. İstanbul: SETA.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (8. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2016), *Neoliberal İslamcılık 1980-2015 İslamcuların Dünya Sistemine Entegrasyonu*, (3. Baskı), İstanbul: Pınar Yayınları.

EK: Dini Cemaatlere İlişkin 15 Temmuz Sonrası Yayınlanan Haberlerden Örnekler

1. “Tarikat ve cemaatlerin denetlenmesinden başka çare yoktur”, Sabah Gazetesi, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/07/25/tarikat-ve-cemaatlerin-denetlenmesinden-baska-care-yoktur> (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
2. “Gazeteci Nevzat Çiçek: Diğer cemaat ve tarikatlara da operasyon gelebilir”, Habertürk, <https://www.haberturk.com/diger-cemaat-ve-tarikatlara-da-operasyon-duzenlenecek-mi-gazeteci-nevzat-cicek-ten-flas-aciklamalar-2060167> (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
3. “Halk, tarikat ve cemaatlerden uzaklaştı”, Sputnik, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201706231029020267-halk-tarikat-ve-cemaatlerden-uzaklasti/> (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
4. “FETÖ’den boşalan yerler yeni tarikatlarla dolduruldu”, Birgün, <https://www.birgun.net/haber-detay/feto-den-bosalan-yerler-yeni-tarikatlarla-dolduruldu-174268.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
5. 15 Temmuz dini gruplara da darbe vurdu, GazeteVatan, <http://www.gazetevatan.com/15-temmuz-dini-gruplara-da-darbe-vurdu-1078566-gundem/> (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
6. “Çarpıcı iddia: İstihbarat, tarikatlar üzerine çalışıyor, bazıları tasfiye edilecek”, Milli Gazete, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1656353/carpici-iddia-istihbarat-tarikatlar-uzerine-calisiyor-bazilari-tasfiye-edilecek> (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
7. “İstanbul Müftüsü: Tarikat ve cemaatlerin denetlenmesi gerekir” <https://www.cnnturk.com/turkiye/istanbul-muftusu-tarikat-ve-cemaatlerin-denetlenmesi-gerekir> (Erişim Tarihi: 21.12.2018).

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar /Pages:122-135

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 22.01.2019

Kabul Tarihi: 17.04.2019

28 ŞUBAT SÜRECİ HAKKINDAKİ İDDİALAR VE AK PARTİ’NİN SÜRECİN HUKUKİ DÜZENLEMELERİNİ DÖNÜŞTÜRME ÇABASI¹

Muhittin IŞIK*

Öz

28 Şubat’ın ne olduğu noktasında farklı iddialar (postmodern darbe, süreç, muhtıra, kara darbe, pamuk darbe, kanunların uygulanması vb.) ortaya atılmıştır. Bu iddialar arasından “süreç” ve “postmodern darbe” kavramları, 28 Şubat ile ilgili çalışmalarda sıklıkla kullanılmıştır. 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında alınan kararların uygulamaya geçirilmesi için ordu, yargı organları ve muhalefet partileri müşterek hareket etmiştir. Bu doğrultuda rejim için büyük tehdit oluşturan “irtica” ile mücadele etmek için ordunun girişimiyle Batı Çalışma Grubu, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi, Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği, EMASYA Protokolü ve Milli Askeri Stratejik Konsept gibi yapılar oluşturulmuştur. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde birinci parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi, 28 Şubat’ın getirdiği hukuki düzenlemeleri dönüştürmeye yönelik adımlar atmıştır. AK Parti’nin çabaları ile askeri vesayet önemli ölçüde kırılmış, başörtü yasağı kaldırılmış, meslek liselerine yönelik katsayı uygulamasına son verilmiştir.

Bu çalışma, AK Parti’nin 28 Şubat sürecinin getirdiği hukuki düzenlemeleri dönüştürmeye yönelik çabasını ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: 28 Şubat Süreci, Ak Parti, Batı Çalışma Grubu, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi.

JEL Kodları: D72, Z18.

CLAIMS ABOUT THE 28 FEBRUARY PROCESS AND EFFORT OF THE JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY FOR THE TRANSFORMATION OF THE LEGAL REGULATIONS OF THE PROCESS

Abstract

Lots of different ideas and allegations were put forward about what the 28th February Postmodern Coup really is (like postmodern coup, process, memorandum, black coup, soft coup, implementation of laws, etc.). “The process” and “postmodern coup” concepts among these allegations were frequently used in studies related to February 28th. The military, judiciary and political opposition parties jointly acted to implement the decisions taken at the NSC meeting of 28 February 1997. In order to tackle down the reaction that poses a major threat to the regime, the Western Working Group, the National Security Policy Document, the Prime Ministry Crisis

¹ Bu makale, yazarın “28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Doktora Öğr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, muhittin.isik.kou@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8477-4622.

Management Center Regulation, the EMASYA Protocol and the National Military Strategic Concept were established. The Justice and Development Party, which was the first party in the general election of November 3rd, took an action to transform the legal regulations which is conducted in the process of coup introduced by February 28. With the efforts of the AK Party, the military tutelage was significantly diminished, the headscarf ban was abolished, and the coefficient implementation for vocational high schools was terminated.

This study aims at addressing the efforts of the AK Party to transform the legal regulations brought by the 28 February process.

Keywords: *February 28 Process, Justice and Development Party, Western Study Group, National Security Document.*

JEL Codes: D72, Z18.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti 1960'lerden sonra neredeyse her on yılda bir askeri müdahalelerle karşı karşıya kalmıştır. Türk demokrasisi uzun yıllar askeri vesayet rejimlerine maruz kaldığından dolayı gelişme imkânı bulamamıştır. Militarist zihniyet zaman zaman sivil irade üzerinde tahakküm kurma yoluna başvurmuş ve kendisine özerk bir alan kurmuştur. Bunu yaparken de kendisine anayasal bir çerçeve bulabilmiştir. Kimi zaman ise kurucu iktidar rolünü üstlenip yeni bir anayasa tasarlamıştır.

Türkiye'de yoğun bir şekilde yaşanan askeri müdahaleler demokrasinin kurumsallaşmasını da önlemiştir. Tepeden inmececi metotlarla yapılan her illegal müdahale demokrasi kültürünü zedelemektedir. Zira seçimle işbaşına gelenler, her seferinde bu yöntemlerle atanmışlar (askerler) tarafından iktidardan uzaklaştırılmakta ve böylece halkın iradesine ipotek konulmaktadır. 28 Şubat sürecinde de ordu, kendisine adeta demokrasinin kurtarıcısı rolü biçmiştir.

3 Kasım 2002 seçimlerinden zaferle ayrılan Adalet ve Kalkınma Partisi, 28 Şubat süreciyle ilişkili olarak mağdur ve mazlum söylemleriyle "3Y" (Yasaklar-Yoksulluk-Yolsuzluk) ile mücadele vaadinde bulunmuştu. Bu çalışmada, Ak Parti'nin 28 Şubat'tan süregelen hukuki düzenlemeleri dönüştürmeye yönelik çabası ele alınacaktır. 28 Şubat sürecini ele alan çalışmalar irdelendiğinde, Ak Parti'nin sürecin hukuki düzenlemelerini değiştirmeye dönük çabasını ele alan akademik çalışmalara rastlanılmamaktadır. Bu makale, literatürdeki söz konusu eksikliği giderme iddiasındadır. 28 Şubat sürecinin doğurduğu parti olarak kabul edilen Ak Parti, demokrasinin gelişmesini sağlamak için vakit kaybetmeden Avrupa Birliği'ne üye olmanın gerekleri doğrultusunda birçok alanda yeniden yapılanmaya gitmiştir.

1. 28 ŞUBAT NEDİR?

28 Şubat'ı tenkit eden veya meşru görmeyenlere göre 28 Şubat genel olarak, “postmodern darbe”, “antidemokratik bir uygulama”, “kara darbe” veya “karanlık dönem” diye tarif edilmektedir. 28 Şubat'ı tenkit edenler evvela, ordunun sıklıkla öne sürdüğü “irtica tehdidi” ve “rejim tehlikesi” gibi kalıpların gerçeği yansıtmadığını iddia etmektedirler (Yüksel, 2004: 23-24).

Öte yandan, 28 Şubat hakkında “darbe olmadığı”, “muhtıra”, “pamuk darbe”, “süreç”, “olgu”, “kanunların uygulaması” olduğu yönünde farklı yorum ve iddialar ortaya atılmıştır. Öne sürülen tüm görüşler içerisinde en çok taraftar toplayan 28 Şubat'ın “postmodern darbe” ve “süreç” olduğudur. Söz konusu iki görüş, siyaset literatüründe yaygınlıkla kullanılmaktadır.

1.1. Postmodern Darbe

28 Şubat müdahalesinin ardından dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak, müdahale hakkında, daha sonra çok sayıda çalışmada yer verilen, şu tespitlerde bulunmuştur:

“...Bu post-modern darbe, tereyağından kıl çeker gibi, eski darbelere benzemeyen bir şekilde hiç kan akıtmadan, hiç kimseyi üzmeden, gayet usulüne uygun bir şekilde demokratik uygulamalarla, Milli Güvenlik Kurulu tarafından da benimsenerek, devletin başındaki en büyük insandan ilgili bakanlara kadar hepsi de dahil edilerek, hatta halkımızın ortak edilerek sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla, çok başarılı bir şekilde yürütülen bir süreçtir.” (Cevizoğlu, 2001: 56-57). “Postmodern darbe” kavramı, Tümgeneral Erol Özkasnak'tan daha önce de Cengiz Çandar ve bazı gazeteciler tarafından kullanılmıştır; ancak kavramın asker kanadı tarafından da kullanılmasıyla kavram, yaygın bir şekilde birçok çalışmada kullanılmıştır.

28 Şubat 1997 darbesinde, tıpkı diğer darbeler gibi, ordu öncü rol almasına rağmen, 28 Şubat hareketinin diğer darbe ve muhtıralardan farklı yanları mevcuttur. 28 Şubat sürecinde silahlı askeri cenah sivil makamlar üzerinde tehdit unsuru oluşturmuş, devletin bütün teşekkülleri toplumsal değerlere karşı saldırıya teşebbüs etmişlerdir. Hareket klasik bir mantıksal anlayışın ürünü olmadığından “post-modern darbe” olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda, daha önceki darbeler modern çizgi içerisinde, genel geçer çerçevede yapılagelmişken 28 Şubat bunun aksine post-modern bir çizgide gerçekleştirilmiştir (Aydın, 2012: 58).

28 Şubat'ta ordu direkt müdahalede bulunmamıştır. Bunun en önemli gerekçesi, dönemin konjonktürünün buna elverişli olmamasıdır. Zira, 1980'li yıllardan sonra Türkiye'nin otarşik yapısı yıkılmış, dünya ile çok yönlü bir entegrasyon sürecine girilmiştir (Bostancı, 2012: 88).

Özetle, 28 Şubat, yöntem itibariyle diğer klasik darbe anlayışından sıyrılıp istisnai unsurları muhteva etmektedir.

1.2. Süreç

Yılmaz'a göre 28 Şubat'ı öncesindeki darbelerden ve muhtıralarından farklı kılan önemli özelliklerinden biri de 28 Şubat'ın mevcudiyetini koruyan bir süreç olmasıdır. Başka bir deyişle, 28 Şubat'ı farklı kılan unsur bir sürecin ürünü olmasıdır (Yılmaz, 2012: 230). Ceylan'a göre 28 Şubat, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sempatican azınlık ardılları tarafından baskı ve şiddetin olduğu bir süreç olarak ifade edilebilir (Ceylan, 2012: 81).

28 Şubat, iktisadi yönü ağır basan, millet ve iktidarın cebren arka plana itilmek istendiği bir darbe sürecidir. 28 Şubat'ı diğer askeri müdahalelerden farklı kılan unsurlardan biri de “yeşil” sermayeyi hedef alan bir süreç olmasıdır. Bu süreçte darbe taraftarları “yeşil” sermayeyi ötekileştirme yoluna başvurarak destekçileri ile beraber bankaları boşaltıp sermayelerini artırmışlardır (Balci, 2012: 50). 28 Şubat, 12 Eylül müdahalesinin devamı mahiyetinde olan bir süreçtir. 12 Eylül ortamında ulaşılamayan hedeflere 28 Şubat sürecinde ulaşılmak istenmiştir (Can, 2012: 68).

1.3. 28 Şubat Hakkındaki Diğer Yorumlar

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, “28 Şubat'ın darbe olmadığını kanunların uygulanması” olduğunu ifade etmiş, 28 Şubat dönemini; “28 Şubat Öncesi”, “28 Şubat” ve “28 Şubat Sonrası” olmak üzere üç zaman dilimine ayırmıştır (Öztürk, 2013: 195). DSP lideri Bülent Ecevit ise, modern/postmodern ayrımını yapmadan “28 Şubat'ın darbe” olduğu düşüncesindedir.

28 Şubat'ın “muhtıra” olduğu konusunda da birtakım iddialar mevcuttur. Bu iddianın savunucuları, 28 Şubat'ı Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararların mahiyeti ile sınırlamaktadırlar. Yalnızca MGK kararları çerçevesinde değerlendirildiğinde 28 Şubat'ın “muhtıra” olduğu fikrinin doğruluk payı vardır; ancak yaygın kanıya göre 28 Şubat, başlangıç ve bitiş noktası tam olarak tespit edilememiş bir süreç, bir (postmodern) darbedir.

2. 28 ŞUBAT SÜRECİNİ UYGULAMAYA GEÇİRME ÇALIŞMALARI

28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısından sonra ordu nezdinde cumhuriyet rejimine yönelik en büyük iç tehdit olarak kabul edilen “irtica” olgusunu alaşağı etmek ve toplantıda ele alınan kararları hayata geçirmek için istihbarat yönü ağır basan yeni teşkilatlar kurulmuş ve bunlar aracılığıyla sivil makamlar askeri makamların denetimine girmiştir. Söz konusu oluşumlar

vasıtasıyla irtica mercek altına alınmış, çok sayıda kişi ve kurumun da fişlendiği iddia edilmektedir.

2.1. Batı Çalışma Grubu Ve Faaliyetleri

Batı Çalışma Grubunu, ordu tarafından oluşturulan bir “fişleme şebekesi” olarak (Bayramoğlu, 2007: 19) görenlerin yanı sıra bu grubun amacının, Türkiye’yi 28 Şubat zeminine hazırlamak ve darbe koşullarını inşa etmek olduğunu (Orakoğlu, 2012: 495) ileri sürenler de vardı.

Batı Çalışma Grubunun Milli Güvenlik toplantısında alınan kararlarının öncesinde mi yoksa sonrasında oluşturulduğu konusunu belirsizliğini korusa da (Öztürk, 2013: 73) bu grup, Güzel’e göre “Ergenekon”u andıran yapısı ile yasadışı yollarla kurulan, çok sayıda insanı fişleme işlevini üstlenen ve adeta ülkeyi idare eden bir mekanizma olarak tarif edilebilir. BÇG kurulduktan sonra karşı bir mekanizma olarak Yeniden Doğuş Partisi tarafından Demokrasi Çalışma Grubu oluşturulmuştur (Güzel, 2012: 108-110).

BÇG’nin hedefi, irtica tehlikesini bertaraf etmek değil, irtica tehdidini tespit edip yetkili makamlara tedbirler konusunda teklifte bulunmaktı. İrticaya karşı tedbir alma görevi ise, iktidar ve kolluk kuvvetlerine aittir. BÇG’nin merkezi Genelkurmay Başkanlığı’nda idi. Hukuk, psikolojik harekât ve istihbarat gibi birimlere sahip olan Grubun önemli birimlerinde Kurmay subaylar görevlendirilmişti. Grupta çeşitli rütbelerden subaylar faaliyet yürütmekteydi. TSK’nın tüm birimlerinden düzenli olarak gelen bilgiler sonuçta Genelkurmay Başkanlığı’ndaki BÇG’de bir araya getirilip analiz edilmekteydi. Medyadan, MİT’ten, Emniyet teşkilatından ve başka kaynaklardan elde edilen bilgiler, BÇG’de değerlendirilip komuta kademesine sunulmaktaydı. Bilgiler, uygun görüldüğü takdirde MGK, Cumhurbaşkanı ve Başbakan ile paylaşılmaktaydı (Bölügeray, 1999: 150-151).

Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya’nın prestiji kurulmasına ön ayak olduğu BÇG ile daha da artmıştır. Genelkurmay çeşitli birimlerden görevlendirdiği subaylarla iktidarı denetleyen BÇG’yi oluşturmuştu. BÇG, ilkin iktidarın dış siyasete ilişkin kararlarını gündemine almış, ilerleyen dönemlerde ise “irtica” ile mücadeleye koyulmuştur. Böylelikle, RP’ye yönelik psikolojik mücadele başlatılmıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 180-181).

2.2. Milli Güvenlik Siyaset Belgesi

Anayasanın da üzerinde önemli bir metin olarak görülen “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi”, iç siyasetten (kültür, turizm, ekonomi) dış siyasete varıncaya kadar, Avrupa Birliği’ne üyelikten

özelleştirmeye kadar her konuyu “milli güvenlik” çerçevesinde ele almış “bin sene süreceği” iddia edilen 28 Şubat sürecinin temelini atmıştır (Çetin, 2016: 112-113). “Devletin Gizli Anayasası” olarak da nitelendirilen MGSB ile ülkenin noksanlıkları, duyarlılıkları ve güç dengeleri tekrar gözden geçirilmiştir. İlk kez Refahiyol Hükümeti döneminde MGSB hazırlama çalışmalarına başlanmıştır. Bu süreçte Genelkurmay Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ile el ele vererek Refahiyol kabine üyelerine “Tehdit önceliklerinizi bildirin!” talebinde bulunmuş ve kendilerine intikal eden cevaplar doğrultusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur (Öztürk, 2012: 142).

Ülkenin istikrarından yana tutum sergileyen ve ilgi alanına giren konular itibari ile ilk bakışta varlığıyla ilgili bir olağanüstülük hissedilmeyen MGSB'nin parlamentonun görev alanına giren konularla da ilgilenmesi önemli bir sorun oluşturmuştur (Bayramoğlu, 2007: 231-232).

MGSB, anayasal çerçevede, tarafsız bir kuruluş olan MGK Genel Sekreterliği tarafından oluşturulmuştur. İlk belge 1963'te hazırlanmış, 1997 yılına gelindiğinde ise yeni bir belge oluşturulmuştu. Belgenin esasları; Refahiyol Hükümeti döneminde tespit edilmiş, Anasol-D Koalisyonu döneminde MGK'da müzakere edilmiş ve Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur. Hükümetin Belge'yi değerlendirip onaylaması sonucu Belge, “hükümet kararnamesi” niteliğinde Resmi Gazete'de yayımlanıp yürürlüğe girmişti. Ülkenin bundan böyle milli güvenliğe ilişkin politikaları Belge'ye aykırı olamayacaktı (Bölügiray, 1999: 55-56).

2.3. Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği

9 Ocak 1997'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği” ile başbakanlık kurumu ordu denetimine bırakılmış ve parlamento devre dışı bırakılmıştır (Yıldız, 2000: 29).

Yönetmeliğin uygulamaya konulmasında RP'nin rejime yönelik tutumundan endişe duyan DYP'li Savunma Bakanı Turhan Tayan etkili olmuştur. Yönetmelik, olası bir kriz durumunda Başbakan'ın yetkilerini Milli Güvenlik Kurulu Sekreterine devretmekteydi. Bir bakıma ülke yönetimi, tam olarak tanımlanmamış olan “kriz” gerekçe gösterilerek MGK aracılığıyla bütünüyle orduya devredilmekteydi. Yönetmeliğin verdiği yetki, Genelkurmay Başkanlığı'na gerek görüldüğünde il ve ilçelerde “kriz merkezleri” oluşturma yetkisi vermekteydi. Böylece, askeri bürokrasinin kamu kurum ve kuruluşları ile doğrudan bağlantı kurmasının önündeki engeller fiilen kaldırılmış olmaktadır. Dahası, Devlet kademelerine yapılacak atamalarda “güvenlik soruşturması” ismi altında Genelkurmay'ın onayı aranacaktı. Bunun yanı sıra, sivil

bürokrasi, askeri bürokrasinin kontrolü altına girmiş; TRT, RTÜK ve YÖK'e sivil olmayan temsilciler atanmıştı (Birand ve Yıldız, 2012: 181-182).

28 Şubat'ın ilk habercisi “Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği” olmuştur. Bu yönetmelik, kerhen de olsa, dönemin hükümetince imzalanmıştır. Batı Çalışma Grubu ise, bu yönetmeliğin bir ürünüdür (Balcı, 2012, 46).

28 Şubat MGK kararları, Ocak 1997'de MGK Genel Sekreteri tarafından hazırlanıp sözde başbakanlık tarafından yürürlüğe geçirilen “Başbakanlık Kriz Yönetmeliği”nden sonra gerçekleşti. Yönetmelik, askerin doğrudan politik karar alma sürecine katılmasının önünü açmıştır. Yönetmelik ile MGK, yavaş yavaş meclisin yerini alırken, MGK Genel Sekreterliği de kabinenin yerine geçmeye başlamıştır. Yönetmelikten bir müddet sonra Refahiyol Hükümeti iktidardan düşürülmüş ve yerine medya ve askerin katkıları ile Yılmaz başbakanlığında güdümlü bir hükümet kurulmuştur (Erdoğan, 2012: 221).

2.4. Emniyet Asayiş Yardımlaşma (Emasya) Protokolü Ve Milli Askeri Stratejik Konsept (Mask)

Anasol-D Hükümeti'nin ilk icraatı, EMASYA Protokolü'nü imzalamak olmuştur. Ordu ve İçişleri Bakanlığı arasında imzalanan protokol, orduya, güvenlik konusunda validen izin almadan müdahale etme yetkisi tanımıştır. Sivil bürokrasinin, ordu ile birlikte çalışması teşvik edilmiş ve devlet kadrolarına atanacakların güvenlik soruşturması ordunun inisiyatifine bırakılmıştı. TRT, YÖK ve RTÜK gibi kurumlara askeri personel atanmaktaydı. Özetle, sivil bürokrasi, askeri bürokrasinin güdümüne sokulmaktaydı. Hedefine irticacıları alan Ordu'nun etkisiyle RP'li belediye başkanları ve RP'ye yakınlığı ile bilinen çok sayıda bürokrat tasfiye edilmiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 255-256).

Önlem alma bahanesiyle ordu tarafından fişleme, istihbarat ve operasyonlar yapılmıştır. 2001'den 2007'ye kadar yaşanan bütün önemli gelişmelerde EMASYA Protokolü varlık göstermiştir (Bayramoğlu, 2007: 16-17).

9 Temmuz 1998 tarihinde Milli Askeri Stratejik Konsept stratejisinde değişikliğe gidilmiştir. Değişikle beraber “İslami sermaye” hedef alınmış ve yeşil sermayeye dönük amansız bir operasyon başlatılmıştır. Dahası adında “İslami” ibareler bulunan işyerleri kapatılmıştır (Çetin, 2016: 113).

3. 28 ŞUBAT SÜRECİNİN BİLANÇOSU

28 Şubat, önceki darbelerden farklı olarak, kansız, tek bir kurşunun dahi atılmadığı istisnai nitelikte bir darbe olmuştur. Ne var ki, 28 Şubat süreci; görevden alınmalar, soruşturmalar, fişlemeler, hukuk ihlalleri, ekonomik zarar çerçevesinde değerlendirildiğinde ağır sonuçlar ve derin izler bırakmıştır.

Halkın iradesi ile işbaşına gelmiş kimi belediye reisleri “irticacı” damgası ile ihraç edilmiştir. 98 merkez valisi, 80 vali, 846 kaymakam, 288 üst düzey bürokratin yanında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek hakkında da irtica gerekçesi ile inceleme başlatılmıştır. Ayrıca Çiller’i Yüce Divan’a sevk etmeye yönelik teşebbüslerde yeniden gündeme gelmişti. Böylece, 28 Şubat’ın ilk büyük operasyonu ortaya çıkmış oldu (Bayramoğlu, 2007: 285).

28 Şubat sürecinin bilançosu çok ağır oldu. 28 Şubat sürecinde Genelkurmay karargâhında irtica brifingine 400 yüksek yargı organları üyesi hâkim ve savcı katıldı. 1990-2011 yılları arasında irtica suçlamaları ile TSK’dan 1635 personel atıldı, 1997-2001 yılları arasında yaklaşık 11000 öğretmen istifa etti ve 1997-2001 yılları arasında 3527 öğretmenin görevine son verilmişti. 1997-2001 yılları arası kılık-kıyafet ve fişlemeler nedeniyle 11890 öğretmen disiplin cezası almıştı. 1997-2001 tarihleri arasında kılık-kıyafet ve fişlemeler nedeniyle 33271 öğretmen disiplin soruşturmasına uğramıştı. 28 Şubat sürecinde 4625 MEB personeli fişlenmişti. 2639 kamu personeli MİT tarafından irtica ile ilişkili görülmüştü. 418 öğretim görevlisi ve 949 öğretmen MİT tarafından irticacı olarak fişlenmişti. İrtica gerekçesiyle 210 vali ve kaymakam hakkında rapor düzenlenmiş ve 71 kaymakamın görevine son verilmişti. 331 emniyet mensubu hakkında inceleme başlatılmış ve 53 emniyet mensubu idari cezaya çarptırılmıştı. İrtica gerekçesiyle 396 Diyanet personeline disiplin cezası verilmiş ve 128 Diyanet personeli meslekten atılmıştı. Kılık-kıyafet yasağı nedeniyle 139 yükseköğretim personeli kamu görevinden çıkarılmıştı. 28 Şubat sürecinde el konulan bankalar devlete On yedi milyar üç yüz milyon dolar yük getirmişti. İrticai faaliyette bulunduğu gerekçesiyle 21 vakıf kapatılmıştı. 28 Şubat sürecinin sebep olduğu toplam ekonomik zararın Üç yüz seksen bir milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (EĞİTİM-BİR-SEN, 2014: 41-44).

28 Şubat’ın ilk üç yılında darbe taraftarlarınca 55 milyar dolara yakın bir yolsuzluk yapıldığı iddia edilmektedir. Toplumsal barış yok olmuş, çok sayıda mağduriyet yaşanmıştır. 28 Şubat postmodern darbe telafisi güç sonuçlar doğurmuş ve bunların bir bölümü halen varlığını devam ettirmektedir (Aydın, 2012: 71-72).

4. AK PARTİ’NİN SÜRECİN HUKUKİ DÜZENLEMELERİNİ DÖNÜŞTÜRMEYE YÖNELİK ÇABASI

Ak Parti, 28 Şubat sürecinin uygulamalarına karşı çetin bir mücadele vermiştir. Ak Parti döneminde; AB’ye uyum çerçevesinde ordunun yönetimdeki ağırlığı azaltılmış, demokratikleşme ve uyum paketleri ile 28 Şubat sürecinden beri devam eden birçok uygulamaya son verilmiştir. Bu doğrultuda; başörtüsü yasağı kaldırılmış, meslek liselerine yönelik katsayı uygulamasına son verilmiş, YÖK’teki askeri üye kontenjanı kaldırılmış, Askeri Yargı (Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi) düzeni kaldırılmış, MGK önemli ölçüde sivilleştirilmiştir.

28 Şubat sürecinin Kuran kurslarına yönelik önemli bir uygulaması da Kuran Kursu öğrencilerine getirilen 12 yaş kısıtlamasıydı. Söz konusu uygulama, 28 Şubat 1997 tarihinden 2011 yılına kadar devam etmiş; ancak 2012’de Adalet ve Kalkınma Partisi ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın çabaları ile kaldırılmıştır (Yeni Akit, 14 Ağustos 2016).

4.1. Ak Parti ve Başörtü Sorunu

Türkiye’de başörtüsü mağduriyeti en fazla yaşandığı yerler üniversitelerdi. Bu süreçte çok sayıda başörtülü öğrenci üniversitelerden uzaklaştırıldı. 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti, yasağı birden kaldıramadı. Dahası, 2007’de “e-muhtıra” olarak değerlendirilen 27 Nisan bildirisinin yayınlanma gerekçelerinden biri de Ak Parti’nin Cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül’ün eşinin başörtülü olmasıydı. 2007’de YÖK, başörtülü öğrencilerin üniversiteye girmesinin önündeki engelleri kaldırdı. YÖK başkanı, rektörlüklere gönderdiği talimatla başörtüsüne yasak getiren uygulamayı kaldırmış oldu. 2013’te Başbakan Erdoğan tarafından hazırlanan “demokratikleşme paketi” sayesinde kılık-kıyafet yönetmeliğinin 5. maddesinde değişikliğe gidilerek sınırlayıcı ibarelere son verildi ve böylece kamu çalışanları için de başörtüsü serbestisi getirildi. Ne var ki; askerler, emniyet mensupları, hâkim ve savcılar ilk etapta bu düzenlemenin dışında kaldı. Avukatlara yönelik başörtü yasağının önüne ise mahkeme kararları aracılığıyla geçildi. Kamu kurumlarındaki başörtüsü yasağının aşılmasından sonra başörtüsü sorunu parlamentoda da çözüme kavuştu. Hac ziyareti dönüşü Meclis Genel Kurulu çalışmalarına Ak Partili dört milletvekili (Gülay Samancı, Nurcan Dalbudak, Sevde Bayazıt Kaçar, Gönül Bekin Şahkulubey) başörtülü olarak katıldı. Oturum, sorunsuz tamamlandı. Böylece parlamentodaki başörtüsü yasağı da aşılmış oldu (Al Jazeera, 13 Aralık 2013).

Bugün gelinen noktada başörtülülerin; Emniyet, Türk Silahlı Kuvvetleri dahil olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarda çalışmalarının önünde hiçbir engel kalmamıştır. Özetle, Ak Parti döneminde başörtüsü serbestisi, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında yaygınlaştırılmış oldu.

4.2. Ak Parti ve Katsayı Engeli

1998 yılında başlatılan uygulama çerçevesinde meslek lisesi mezunları alan dışı tercihte bulduklarında katsayıları 0,3 ile çarpılırken, meslek lisesi dışındaki diğer okullardan mezun olanların katsayıları 0,8 ile çarpılmaktaydı. 2009 yılında YÖK Genel Kurulunca alınan karar doğrultusunda, meslek lisesi mezunlarının Öğrenci Seçme Sınavı'nda puan kaybı yaşamasının önüne geçildi. 2010 yılından itibaren tüm öğrencilerin katsayıları, eşit düzeyde, 0,15 ile çarpılarak hesaplandı. Dahası bu düzenleme ile imam hatip lisesi mezunlarının da yer aldığı meslek lisesi mezunları, kendi alanları ile ilgili bölümleri tercih ettiklerinde orta öğretim başarı puanlarının ilaveten 0,06 ile çarpılacağı hususu güvence altına alındı (NTV, 20 Temmuz 2009).

1998'de uygulamaya konulan katsayı konusunun hedefinde esasen imam hatip liseleri yer almaktaydı. 28 Şubat MGK kararları ile başlatılan bu uygulamanın amacı, imam hatiplerin yaygınlaşmasını önlemektir. 2009'daki YÖK kararı ile imam hatip lisesi mezunlarına üniversiteye girişi kolaylaşmış oldu (Yeni Akit, 14 Ağustos 2016). İmam hatiplere yönelik katsayı sorununun aşılması ile imam hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerini tercih eden öğrenci sayısında kayda değer bir artış olmuştur. Katsayı farkının ortadan kaldırılmasında YÖK Genel Kurulu'nun yanı sıra Ak Parti'nin de büyük katkıları olmuştur.

4.3. Ak Parti ve Askeri Vesayet

2000'li yıllarda iç ve dış aktörlerin etkisiyle asker-siyaset ilişkilerinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümün yaşanmasında; Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin gereklilikleri, küreselleşme olgusu ve demokratikleşme ile beraber sivil toplum kavramının Avrupa ve Avrupa dışındaki ülkelerde de hissedilmesi etkili olmuştur. Bunun yanı sıra 2000 yılından sonra Türkiye'nin sosyo-ekonomik koşulları, Ak Parti'nin tek başına iktidara gelmesinde önemli bir faktör olmuştur (Cansever ve Kiriş, 2015: 372).

2001 yılında MGK'nin yapısına ve niteliğine ilişkin önemli düzenlemeler getirilmişti. Değişikle beraber, Başbakan Yardımcıları ve Adalet Bakanı Kurul'un üyesi olmuş, bunun yanı sıra, MGK kararlarının "tavsiye" mahiyetinde olacağı hükmü teyit edilmişti (AB Bakanlığı, 4 Temmuz 2017).

2004 yılında Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin önemli bir ayağını oluşturan, MGK Genel Sekreterliği'nin sivilleşmesine yönelik önemli adımlar atılmıştı. YAŞ toplantısından sonra MGK Genel Sekreterliği'ne sivil bir yönetici atanmıştı. Yeni düzenleme gereği, genel sekreterin yardımcılarında biri sivil, diğeri asker olmuştu. Bunun yanı sıra, Kurum'daki asker sayısı da on dörtten dokuza indirilmişti (Radikal, 2 Ağustos 2004). Aynı yıl, Sayıştay'a askeri kurumları mali yönden denetleme yetkisi verilmiş, YÖK ve TRT gibi kurumlara askeri üye atama usulüne son verilmiştir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2004: 11-12).

2010 yılının şubat ayında Bakanlar Kurulu, sivil organlara danışmadan orduya operasyon yapma yetkisi veren EMASYA Protokolü'nü kaldırılmıştır. Aynı yıl, Anayasa reformu ile Askeri Yargı'nın yetki alanı daraltılmış, YAŞ'ın askeri personelin ihracına yönelik kararlarına karşı yargı yolu açılmış, 12 Eylül darbesinin faillerinin yargılanmasının önündeki engeller kaldırılmış, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'nın işledikleri suçlar nedeniyle Yüce Divan'da yargılanmasının önü açılmıştır (AB Komisyonu, 2010: 11-12). 2010 yılında 28 Şubat'a yönelik önemli bir gelişme de 28 Şubat sürecinin esas gerekçesini oluşturan irticanın bir iç tehdit olarak Kırmızı Kitap'tan çıkarılması olmuştur.

2013 yılına gelindiğinde Ak Parti askeri vesayete yönelik önemli bir düzenleme getirmişti. Yapılan değişiklikle daha önceki dönemlerde askeri müdahalelere meşru bir gerekçe kazandıran TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesindeki Cumhuriyet'i "koruma ve kollama" ibareleri değiştirilmişti (Cansever ve Kiriş, 2015: 380).

Ak Parti tarafından hazırlanan 18 maddelik anayasa teklifinin 13. maddesinde askeri yargıya ilişkin düzenlemelere yer verilmişti. Bu madde, disiplin mahkemeleri haricinde askeri mahkemeler kurulmamasını öngörmekteydi. Ancak savaş durumunda asker kişilerin görevleri ile alakalı işledikleri suçlara bakmakla görevli askeri mahkemelerin kurulmasına imkân tanınmıştı. 13. madde ile ilgili oylamaya 482 milletvekili katılmış, 343 "kabul" oyuna karşılık, 133 "ret" oyu kullanılmıştı (Akşam, 19 Nisan 2017).

YSK'nin 16 Nisan 2017 tarihli referandumun kesin sonuçlarını Resmi Gazete'de yayımlamasıyla 18 maddelik anayasa teklifinde yer alan yargıya ilişkin düzenlemelerde yeni bir dönem başlamış oldu. Referandumun ardında Askeri Yargı'nın iki önemli yüksek mahkemesi (Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Askeri Yargıtay) kaldırılmış oldu. Askeri mahkemelerin tarihe karışmasıyla Askeri Yargı düzeninde görev yapan hâkim ve diğer üyelerin özlük hakları korunarak, 4 ay içinde adli ve idari yargıda hâkim ve savcı olarak görev yapmalarının önü açılmış oldu (Milliyet, 29 Nisan 2017).

SONUÇ

28 Şubat Postmodern darbesinin üzerinden yirmi yılı aşkın bir zaman dilimi geçmesine rağmen, darbenin etkileri günümüzde kısmen de olsa halen hissedilmektedir. 28 Şubat “bin yıl devam edecek” denildi ise de 2002 yılında Ak Parti'nin iktidar olmasıyla söz konusu iddia önemli ölçüde geçerliliğini yitirmiştir. Bugün gelinen noktada ordunun siyasetteki ağırlığı büyük ölçüde kırılmıştır. Bu durumun sağlanmasında Ak Parti'nin çabalarının yanında, AB'ye uyum sürecinin gerekleri etkili olmuştur.

Ak Parti döneminde, sivilleştirme çabaları ile ordunun siyasetteki varlığı kırılmaya çalışılmış, daha iktidarın ilk yıllarına AB'ye üye olmanın gerekleri doğrultusunda başta MGK'nin yapısı olmak üzere sosyal, ekonomik, askeri, hukuki alanda önemli adımlar atılmıştır. AB'ye uyum ve demokratikleştirme paketleri ile “Kopenhag kriterleri” önemli ölçüde sağlanmıştır.

Ak Parti, işe MGK'nin yapı ve görevlerini değiştirmekle başlamıştır. Anadol-M Hükümeti döneminde MGK'deki sivil üye sayısı artırılmıştır. Başbakan yardımcıları ve Adalet Bakanları da Kurul'un doğal üyesi olmuştur. Ak Parti iktidarıyla öncelikle MGK genel Sekreterliği'nin yapısı değiştirilmiş, Kurul'daki asker sayısı düşürülmüş ve genel sekreterin asker olma zorunluluğu kaldırılmıştır. Ayrıca, 12 Mart Muhtırası'nın ürünü olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri de kaldırılmıştır.

Ak Parti, iktidarda olduğu 2002-2017 yılları arasında; YÖK, TRT, RTÜK gibi kurumlara asker temsilci atama usulüne son vermiş; başörtüsü yasağını, meslek liselerine yönelik katsayı engelini, Kuran öğretimindeki yaş kısıtlamasını ve Askeri Yargı düzenini kaldırmıştır. Böylelikle askeri vesayet rejimini yıkmaya yönelik önemli adımlar atmıştır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında askeri vesayetın üstüne daha çok gidilmiştir. Bugün gelinen noktada, ordunun yönetimdeki ağırlığı yok denecek kadar minimize edilmiştir.

Bütün askeri müdahalelerde olduğu gibi 28 Şubat darbesinde de egemen aktör ordu olmuştur. 1960 darbesinden sonraki dönemlerde ordu siyaset alanının en etkin aktörü olmuştur. Ordunun siyasetteki etkisinin artmasında 1960 yılından sonra kurulan vesayet makamlarının (MGK, YAŞ, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Askeri Yargıtay) etkisi büyüktür. Bunun yanı sıra, TSK İç Hizmet Kanunu da darbelerin meşru bir kılıfa sokulmasında etkili olmuştur. Ancak Ak Parti'nin 2013'teki düzenlemesiyle TSK İç Hizmet Kanunu'nun darbeye meşru gerekçe çıkararak ilgili maddesi değiştirilmiştir. Böylece ordunun, ülkenin durumundan vazife çıkararak siyasete müdahale edilmesinin önüne geçilmiş oldu. 28 Şubat sürecinde ordu, kendisini Anayasa'nın ve tüm sivil makamların üstünde görerek irticanın (Siyasal İslam'ın)

manevralarını takip etmek amacıyla Batı Çalışma Grubu gibi illegal yapılar oluşturmuştur. Bu yapılar vasıtasıyla hem MGK kararları uygulamaya konulmuş hem de irtica ile ilişkilendirilen tüm kurumlar (imam hatip liseleri, vakıflar, kuran kursları...) mercek altına alınmıştır.

28 Şubat süreci, Türkiye’de atanmışların seçilmişlerden ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu süreçte, seçimle başa gelenler, askeri bürokrasinin dayatmaları sonucu istifa etmek zorunda kalmıştır. Dahası, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan çok sayıda sivil ve askeri bürokrat, “irtica” gerekçesiyle tasfiye edilmiştir.

Sonuç olarak, 28 Şubat hakkında farklı iddialar, yorumlar ortaya atılmıştır. 28 Şubat sürecinin bir ürünü olan Ak Parti, sürecin getirdiği hukuki düzenlemeleri dönüştürmek için önemli adımlar atmıştır.

KAYNAKÇA

AB Bakanlığı (4 Temmuz 2017), <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=24882> (Erişim tarihi: 08.02.2018).

AB Komisyonu (2010). *Türkiye 2010 İlerleme Raporu*. Brüksel.

Akşam (19 Nisan 2017), <http://www.aksam.com.tr/guncel/yeni-anayasa-maddeleri-nelerdir-18-madde-anayasa-tam-metni/haber-586967> (Erişim tarihi: 08.02.2018).

Al Jazeera (13 Aralık 2013), <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiyede-basortusu-yasagi-nasil-basladi-nasil-cozuldu> (Erişim tarihi: 06.02.2018).

Avrupa Toplulukları Komisyonu (2004). *Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu*. Brüksel.

Aydın, M. (2012). Darbecilikte Son Perde: 28 Şubat. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat Cilt III: Ne Değişti? İçinde* (57-75). İstanbul: Pınar Yayınları.

Balcı, M. (2000). *MGK ve Demokrasi: Hukuk, Ordu, Siyaset*. (3. Baskı). İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Balcı, M. (2012). 28 Şubat Daha Çok Ekonomik Baskı Yoluyla Halkın ve İktidarın Sindirildiği Bir Darbe Sürecidir. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat Cilt 2 İçinde* (45-61). İstanbul: Pınar Yayınları.

Bayramoğlu, A. (2007). *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*. (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Birand, M. A. ve Yıldız, R. (2012). *Son Darbe 28 Şubat*. (8. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap Yayınevi.

Bostancı, N. (2012). Tarihi Arka Planıyla 28 Şubat. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt III: Ne Değişti? İçinde* (77-89). İstanbul: Pınar Yayınları.

Bölügeray, Nevzat. (1999). *28 Şubat Süreci-I (Süreç)*. (1. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Can, B. (2012). İstikamet Üzere Olun ki, İşleriniz İstikamet Üzere Olsun. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 2 İçinde* (63-79). İstanbul: Pınar Yayınları.

- Cansever, N. ve Kiriş, H. M. (2015). Türkiye’de Ordu Siyaset İlişkileri Çerçevesinde Ak Parti-TSK Etkileşimine Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 20(3), ss. 361-384.
- Cevizoğlu, Hulki. (2001). *Generalinden 28 Şubat İtirafı “Postmodern Darbe”*. (1. Baskı). Ankara: Deniz Kabuğu Yayınları.
- Ceylan, N. (2012). Sivas’ta Yaşananlar Bir Senaryonun Yürürlüğe Konuşuydu. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 2 İçinde (81-95)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Çetin, H. (2016). *Türk Siyasal Hayatında Krizler, Kahramanlar ve Hainler Siyasal Kaos ve Siyasal Kaos ve 28 Şubat Dönemi: 1993-2003*. (1. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.
- EĞİTİM-BİR-SEN (2014). *Rakamlarla 28 Şubat Raporu*. Ankara.
- Erdoğan, M. (2012). *28 Şubat Günlüğü Postmodern Darbenin Anatomisi*. (1. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.
- Güzel, H. C. (2012). 28 Şubat’a Dair. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat Cilt III: Ne Değişti? İçinde (105-120)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Işık, M. (2018). 28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Milliyet (29 Nisan 2017), <http://www.milliyet.com.tr/askeri-yargitay-ve-ayim-kaldirildi-gundem-2441186/> (Erişim tarihi: 08.02.2018).
- NTV (20 Temmuz 2009), <https://www.ntv.com.tr/turkiye/yok-katsayi-uygulamasini-kaldirdi%2cywcOPJKV7ESa6iJsaP4pcw> (Erişim tarihi: 08.02.2018).
- Orakoğlu, B. (2012). Bu İşin İçinde İhanet Var. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 1: Ne Oldu? İçinde (493-517)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Öztürk, S. (2013). *Belgelerle 28 Şubat Dünden Bugüne*. (1. Baskı). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Radikal (2 Ağustos 2004), <http://www.radikal.com.tr/turkiye/mgkda-sivil-donem-basliyor-718375/> (Erişim tarihi: 08.02.2018).
- Yeni Akit (14 Ağustos 2016), <http://www.yeniakit.com.tr/haber/ak-parti-tabulari-yikiyor-202379.html> (Erişim tarihi: 06.02.2018).
- Yıldız, A. (Der.). (2000). *28 Şubat Belgeler*. (1. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yüksel, E. (2004). *Medya Güvenlik Kurulu: 28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar /Pages: 136 - 161

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 12.04.2019

Kabul Tarihi: 14.05.2019

SOSYAL STATÜ ARAYIŞINDA ELİT MEKÂNLARIN ROLÜ DİYARBAKIR 75 METRE YOL GÜZERGÂHINDAKİ KAFELER ÖRNEĞİ¹

Mustafa KAPLAN*

Öz

Günümüz modern dünyasında mekân, geleneksel tecrübenin dışında kapitalist tüketim mantığı çerçevesinde yeniden üretilmekte ve tüketilmektedir. Bu süreçte geleneksel tecrübeyle bağları kopartılan mekân, çok yönlü bir şekilde araçsallaştırılmaktadır. Görsel ve işitsel ağlardaki teknolojik gelişmeler, mekânın albenisini artırmakta ve mekânı sosyal statü arayışındakilerin önemli bir göstergesi haline getirmektedir. Elit mekânların kendilerine özgü konseptleri, kaliteli hizmet anlayışı, zengin menüleri, alkollü-alkolsüz ve canlı müzik hizmetleri ile kendilerini ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır. Bu çalışmada, sosyal statü arayışı ile elit kafelerin simgesel göstergeleri arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu saha çalışmasında görüşmeler, yüz yüze ve derinlemesine yapılan mülakatlardan oluşmaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden ortaya çıkan verilerin daha iyi anlaşılması için, somut veriler üzerinde analizler yapılmıştır. Yapılan bu analizler, nitel araştırma teknikleri çerçevesinde yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Mekân, Elit Mekânlar, Kafeler, Statü, Statü Arayışı.*

JEL Kodları: Z13, R0, P1.

THE ROLE OF ELITE PLACES IN STATUS SEEKING THE INSTANCE OF CAFES ON THE DİYARBAKIR 75-METER ROUTE

Abstract

Places in today's modern world are being reproduced and consumed within the scope of capitalist consumption logic apart from conventional experience. In this process, places severing all ties with conventional experience are being instrumentalized sophisticatedly. Technological developments in visual and aural networks improve the attraction of places and make these places an important indicator of social status seekers. With distinctive themes, high-quality service understanding, rich menus, alcoholic/non-alcoholic and live music services, these places bring themselves to an exclusive level. In this study, it is aimed to reveal the relationship between the symbolical indicators of elite cafes and social status seeking. The meetings in this field work consist of face-to-face and profound interviews. To understand the data arisen from the meetings with the participants better,

¹ Bu makale, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE), Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı doktora eğitimi kapsamında gerçekleştirilen Seminer çalışması temel alınarak hazırlanmıştır.

* İnönü Üniversitesi, SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, kaplanmustafa2143@hotmail.com, tlf: 05070850060, ORCID: 0000-0001-6997-1647.

analyses were performed on tangible data. The analyses were carried out pursuant to qualitative research methods.

Keywords: *Place, Elite Places, Cafes Status, Status Seeking.*

JEL Codes: Z13, R0, P1.

GİRİŞ

Mekân, günümüz modern dünyasının belki de en önemli olgularından biri haline gelmiş ve gelmeye devam etmektedir. John Berger'in şu sözleri mekânın günümüz dünyasındaki önemini gözler önüne sermektedir: "Kehanet, artık tarihten çok coğrafyaya dayalı bir tahmin gerektirir; bizden önemli sonuçları gizleyen atık zamandan çok mekândır." (Soja, 2017: 35). Aynı şekilde Michel Foucault: "İçinde bulunduğumuz çağ, belki de her şeyden önce mekânın çağı olacaktır." (Soja, 2017: 19) ifadelerini kullanarak günümüz dünyasında mekânın önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla mekân, sosyal, kültürel, siyasal, tarihsel ve ekonomik mücadelenin önemli bir alanıdır. Diğer bir ifadeyle, toplumsal ilişkiler mekânı üretmektedir (Lefebvre, 2014: 90-95). Bu bağlamda mekân, hem fiziksel hem de toplumsal açıdan bir insan ürünüdür. Bu yüzden mekânlar, insanların izlerini üzerlerinde taşımaktadır (Güleç Solak, 2017: 35). Bu yönüyle geleneksel ve gündelik tecrübenin pratikleriyle şekillenen mekânsal örüntüler, toplumsal kimliği de içinde barındırmaktadır.

Statü ise, geçmişten beri süregelen bir olgudur. Statü, toplumdan topluma değişiklik göstermekle birlikte soy veya unvan bir statü göstergesi olabilmektedir. Modern zamanlarla birlikte, özellikle teknolojiye yaşanan devrimsel nitelikteki gelişmeler, pek çok şeyde olduğu gibi, toplumsal statü anlayışını da değişime uğratmıştır. Özellikle mekânın öneminin artması, statü göstergelerinin mekânla anlam bulmasına ve mekânın simgesel değerleri üzerinden yeniden şekillenmesine yol açmaktadır.

Statü ve mekân arasındaki ilişkinin belirginleşmesi, insan topluluklarının kent mekânlarına yoğun bir şekilde aktığı bir süreçte ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden statü arayışı, kentin teknik gelişmelerle donatılmış modern alanlarında ve dolayısıyla bu alanlardaki tüketim mekânlarında kendini daha çok görünür kılmaktadır. Çünkü statü arayışı, simgesel değerler üzerinden anlam bulmaktadır. Özellikle zenginliği, konforu, lüksü, tüketimi çağrıştıran ve teşvik eden kentin bu yeni alanları, bu olgular üzerinden kendini simgeleştirmektedir. Bu simgesel olgular ise, sosyal statü arayışının bir aracı haline gelmektedir. Diğer yandan, kentin geri kalmış ya da geri bırakılmış alanlarına oranla kentin yeni ve modern alanlarında kamusal ve özel hizmetler yerine getirilirken, bir makinenin birbirine bağlı çarkının dişlileri gibi kusursuz bir şekilde hareket etmektedir. Teknik imkânlarla hatadan arındırılan kentin bu

alanlarındaki makinelerin kusursuz ritmi, bir simülasyonu hatırlatmaktadır. Aynı zamanda bu alanların teknik gelişmelerle daha öngörülebilir bir yaşamı sunması, simülasyon düşüncesini daha da güçlendirmektedir. Bu simülasyon içinde görülen/gösterilen mekânlar ise, birer simülakra olarak gerçeğin yerini almaktadır. Çünkü gerçek, simülakralarla ters yüz edilmektedir. Özellikle elit mekânların simgesel değeri, ismi, dış ve iç dekoru, kusursuz hizmet ve sunum biçimleri, yani her şey müşterilerin tüketmesi ve kendilerini daha mutlu hissetmesi adına özel bir uzmanlıkla hazırlanmaktadır. Böylece bu mekânların simgesel göstergeleri üzerinden sosyal statü arayışı yeniden şekillenmektedir. Daha öngörülebilir bir yaşam arzusu, statü ilişkisiyle doğrudan ilişkilidir. Böylece kusursuz ve öngörülebilir hizmet anlayışıyla elit mekânlar, statü arayışının odağı haline gelmektedir. Statü kazanımıyla birlikte bu mekânlar, adeta sanal bir dünyada kişiye yolculuk yaptırmaktadır. Aslında bu böyledir; çünkü bu mekânlar, insanı gündelik hayatın anlamsızlığından alıp, onu rahatlatan, ona mutluluk veren ve ona değerli olduğunu hissettiren sanal gerçeklik alanlarıdır. Bu verilerden hareketle çalışmanın temel iddiası şudur: Sosyal statü arayışı ile mekânların simgesel değeri arasında doğrusal bir ilişki vardır.

Bu çalışmada kullanılan ‘Simülasyon’ ve ‘Simülakra’ kavramları Baudrillard’ın sıkça kullandığı iki kavramdır. Baudrillard’ın (2014: 7) ifadesiyle simülakra, gerçekliği olmayan bir gerçekliğin yansıması, kopyasıdır. Simülasyon ise, her şeyin pürüzsüz bir şekilde hareket ettiği/aktığı alanlardır. Bu bağlamda ‘*simülakra*’ ve ‘*simülasyon*’, bu çalışmanın önemli yapı taşlarından. Bu çalışmada simülasyon kavramı, toplumun yaşantısında meydana gelen aksaklıkların, olumsuzlukların her ayrıntısını teknolojik gelişmeleri kullanarak büyük bir ustalıkla ortan kaldırmak ya da teknolojik gelişmelerin büyüleyici etkisiyle bu olumsuz durumların üstünü örtmek için kurgulanan alanları ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu alanlar aynı zamanda, hatadan ve acıdan soyutlanmış alanlardır. Tasarlanan simülasyon alanları içinde gerçek olarak sunulan, ama gerçekliğin izini sürülmesine olanak tanımayan nesnelere tanımlamak için ise, *simülakra* kavramı kullanılmaktadır.

Simülasyon ve simülakra kavramlarına bu çalışmada başvurulmasının diğer bir nedeni ise, Baudrillard’ın çalışmalarında pek değinmediği ve eksik kaldığı düşünülen, pratikteki çelişiklerdir. Neo-liberal politikalar çerçevesinde yeniden şekillenen kentsel mekânlar, kentin gelişime açık alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu alanlar, teknik gelişmenin bütün imkânlarından (elektrik, su, asfalt, temizlik, peyzaj çalışmaları, yeşil alanlar, park ve oyun alanları gibi) sonuna kadar faydalanırken, ekonomik gelirleri düşük olan grupların bulunduğu alanlar kentin varoşları konumuna itilmektedir. Dolayısıyla kentin bu alanları, teknik

gelişmenin sunduğu olanaklarından mahrum bırakılmaktadır. Bu varoş alanlar, adeta kendi kaderleriyle baş başa bırakılmaktadır. Bu durum ise, ‘gerçek’ ve ‘düşsel’ arasındaki ayırımı bir yandan derinleştirirken, öte yandan da bu ayırımı anlamsızlaştırmaktadır. Çünkü düşselin gerçek olarak sunulması, hem gerçeğin hem de düşselin ortadan kalkmasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla bir simülasyon alanında geçek olarak sunulan simülakralar, gerçekle olan bağı ortadan kaldırmaktadır.

Öte yandan bu çalışma, Diyarbakır’ın 75 Metre Yol güzergâhında bulunan kafelerde yapılan saha çalışmasına dayanmaktadır. Bu çalışmayla, elit mekânların sosyal statü arayışında ne derece etkin rol oynadığı, elit kafeler örneğinde araştırılmaktadır. Bu saha çalışmasında görüşmeler, 30 kişi ile yüz yüze ve derinlemesine yapılan mülakatlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın katılımcıları kafe müdürleri, çalışanları ve kafe müdavimleridir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden ortaya çıkan veriler üzerinde derinlemesine analizler yapılmıştır. Nitel araştırma teknikleri çerçevesinde yapılan bu analizler sonucunda yorumlayıcı bir yaklaşımla bu veriler çözümlenmiştir.

1. ÜRETİM VE TÜKETİM NESNESİ OLARAK MEKÂN

Marx’ın ifade ettiği şekliyle “üretim basit bir teknik süreç değil, verili toplumsal ilişkilerin yeniden üretilme” sürecidir. Dolayısıyla üretimin örgütlenme biçimi, toplumsal ilişkilerle birlikte mekânsal yapı üzerinde de etkide bulunmaktadır (Yırtıcı, 2005: 51). Aynı şekilde David Harvey (2014: 258) “üretimin örgütlenmesinin beraberinde getirdiği mekânsal organizasyonlar olduğunu” ifade eder. Metaların maddi mübadelesi, yer değişikliği ve mekânsal hareketi içermektedir. Geleneksel anlamda üretime bakıldığında ise, Baudrillard’ın deyişiyle (2017b: 17), bir yönüyle üretilen hiçbir şey yoktu. Çünkü her şey, Tanrı’nın inayeti ya da zenginliklerini insana sunan bir sürecin, doğanın armağanı şeklinde görülmekteydi. Yani üretim, ilahi ya da doğal niteliklerin egemenliği altındaydı.

Aynı zamanda geleneksel toplumlarda mekân, doğrudan gündelik yaşamın pratikleri neticesinde anlamını bulmaktaydı. Toplumsal gündelik yaşamın göstergeleri doğrudan bulunduğu “yer”in coğrafi ve kültürel özelliklerine, iklim koşullarına, mevsimsel döngüselligi gibi zamanın doğal ritmine bağlıydı (Yırtıcı, 2005: 59). Dolayısıyla geleneksel toplumlarda “mekân” ve “yer” ile olan ilişki aynı sürecin bir ürünüydü. Toplumsal yaşamın mekânsal boyutu, yerel etkinlikler sonucu meydana gelirdi (Yırtıcı, 2005: 68). Bu yerel etkinlikler, eylemler genelde aşağıdaki örnekte olduğu gibi organik metaforlarla ifade edilirdi (Luke, 1996’dan aktaran, Yırtıcı, 2005: 69): “Görüşmelerde kalp kalbe karşıdır. Dayanışma omuz omuzadır. İnsanlar yüz yüze bakar. Dostluk kol kola yürür. Ve değişim adım adımdır.”

Bauman da geleneksel toplumlarda mekân ile beden arasındaki karşılıklı bir ilişki olduğuna dikkat çekmektedir. Bauman'a göre (2010: 36), geleneksel toplumlarda insanlar, “ayak, karış, avuç, kol gibi bedensel uzuvlarıyla yeri ölçerlerdi. Aynı zamanda kova, sepet gibi ürünlerini kendi elleriyle üretirlerdi. Tarlalarını gündelik pratikleri çerçevesinde ölçerlerdi.” Yani geleneksel toplumlar ile mekân arasındaki etkileşim, yer ile olan derin etkileşimleri neticesinde anlam bulmaktaydı. Daha doğru bir ifadeyle, geleneksel toplumların mekânla kurduğu ilişki, kökü yerde/coğrafyada olan köklü bir gelenek ve sürekliliği olan tarihsel bir vesika niteliğindedir.

Ancak insanın mekânla kurduğu bu tarihsel gerçek tecrübe Ritzer'e göre Sanayi Devrimi'ne kadar, hatta bu devrim boyunca geçerliliğini korumaktadır. Ancak Sanayi Devrimi sonrasındaki ekonomik gelişmeler, insanın yaşadığı ve çalıştığı yerle, mal ve hizmetleri elde ettiği yer arasında net bir ayırım meydana getirmiştir. Böylece tüketim için ihtiyaç duyulan şeyleri elde etmek için insanın evinden çıkması ve başka bir yere (pazara, çarşıya, fuara, bakkala, süpermarkete, alışveriş merkezine) gitmesi gerekmektedir (Ritzer, 2016: 215). Dolayısıyla artık toplumsal yapının sürekliliği ve ritmi, ağırlıklı olarak ekonomik olgular tarafından belirlenmektedir (Yırtıcı, 2005: 59).

Böylece üretim her türlü toplumsal nedenden bağlantısı kopartılmaktadır. Bu durum ise, üretimde (Baudrillard, 2017b: 41) ve dolayısıyla tüketimde bir artışa neden olmaktadır. Her şeyi nesneleştirerek yeniden üretim ve tüketim süreci içine sokan kapitalist üretim tarzı, mekânın yer ile olan ilişkisini ortadan kaldırmıştır (Yırtıcı, 2005: 13). Baudrillard (2013: 17) mekânın yer ve yer ile olan ilişkisini ortadan kaldıran şeyin “hız” olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü yeri ve yerle ilgili olan başvuru noktalarını silen “hız”, arı nesnelere yaratır. Hız, kendi kendinden daha çabuk gidip akışını keserek nedeni ortadan kaldırmaktadır. Baudrillard bu durumu, “hız sonucunun nedene karşı zaferi olarak” görmektedir.

Mekânın yer ile olan ilişkisi ortadan kalkması, mekânın seri bir üretim süreci içine sokmuştur. Sermayenin küresel ölçekteki hareketi, mekânın seri bir şekilde üretilmesini tetiklemiş ve bu durum mekânı üretimin bir nesnesi haline getirmiştir. Özellikle Uluslararası Stil anlayışı, mekânın yapımında kullanılan tuğla ve taş gibi ana yapılar yerine topluca üretilen çelik ve betonun kullanılmasına, camın kılıf örten, serbest bir plan olarak uygulanmasına ve kütleden ziyade hacmi öne çıkaran mimari bir anlayışı savunmaktaydı. Le Corbusier'in “Evler yaşamak amaçlı makinelerdir.” (Uluslararası Stil, 2016) sözü ise, mekânın nesneleşerek bir makine gibi seri üretimine geçildiğinin en açık örneğidir.

Bu süreçle birlikte mekân, seri bir üretim aşaması içine sokulmaktadır. Baudrillard (2017a: 96) bu seri üretim sürecini, üretici güçlerin ve bu güçlerin denetiminin genişletilmesi yeniden üretime zorlandığı ve bunun tek ve en büyük mantıksal nedeninin ise tüketim olduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte Baudrillard (2017a: 47) içinde yaşanılan tüketim toplumunun var olmak için nesnelere ihtiyaç duyduğunu, daha doğru bir ifadeyle bu nesnelere tüketerek, yok ederek varlığına bir anlam verme içinde olduğunu ifade etmektedir. Ritzer'a göre (2016: 60), tüketimi bu şekilde meşrulaştıran diğer bir etken ise, birçok insanın daha fazla kaynağa sahip olması ve bu kaynakların önemli bir kısmını bireysel tüketime ayırmasıdır.

Mekânın bir tüketim nesnesi haline gelmesinde ve daha da önemlisi bunun sürekliliğinin sağlanmasında bireysel tüketim tercihlerinin yanında teknolojideki gelişmelerin önemli bir payı vardır (Ritzer, 2016: 60). Teknolojik gelişmeler, üretim ve iletişim araçları üzerinde önemli değişimler meydana getirmiştir. Bununla birlikte bilgi ve görüntü (imge) mekânları yeniden yapılanmaktadır. Böylece mekânla kurduğumuz kimlikli ilişki yeniden şekillenmektedir (Morley vd. 2011: 18). Bu ilişki biçimi, nesnelere gösterisi üzerinden anlam bulmaktadır. Dolayısıyla bu yeni ilişki ağı, tüketim pratikleri çerçevesinde oluşmakta ve dolayısıyla yapay ve yüzeyseldir. Başka bir deyişle, geleneksel toplumların tümünde dayanıklı nesnelere, araçlar veya binalar kuşaklarca insandan daha uzun yaşamışken, bugün bu mekânların doğuşu, gelişimi ve ölümü izlenmektedir (Baudrillard, 2017a: 16).

2. SOSYAL STATÜ ARAYIŞI VE STATÜ ARAYIŞINDA MEKÂNIN YERİ

Botton'a göre statü (2005: 7), kişinin bir gruptaki resmi ya da mesleki duruşunu belirler (evli, yüzbaşı, vb.). Diğer bir ifadeyle statü, kişinin toplumdaki konumunu ifade eder. Sosyal statü arayışı ise, Baudrillard'ın ifade ettiği şekliyle (2017a: 67), tüketim toplumu içinde şekillenen ihtiyaçların nesneleşmesi ve bu nesnelere tüketmek yoluyla gerçekleşmesidir. Bu tüketim ihtiyaçları, statü arayışıyla birlikte hareket etmektedir (Baudrillard, 2017a: 72). Tüketim ihtiyaçlarının ve statü arayışının birlikteliği, tüketimi hızlandırırken aynı zamanda da bu tüketim isteği, bir statü göstergesi olarak kendini ortaya çıkarmaktadır.

Toplumsal anlamda bir ayrıcalık kazanma veya sosyal bir statü elde etme, bireyin kendini toplumun belli bir sınıfıyla veya mekânıyla bir aidiyet ilişkisi kurmasıyla yakından ilişkilidir. Emile Durkheim, kendini bir sınıfa sokabilmenin birey için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Durkheim'e göre kimlik, ne yaptığınızdan çok nereye ait olduğunuzla ilgilidir (Sennett, 2015: 56). Günümüz modern tüketim toplumunda bu aidiyet kendisini daha çok bir mekânla ilişkilendirmektedir. Çünkü tüketim toplumu, aynı zamanda Guy Debord'un

ifadesiyle (2018: 55) bir “gösteri toplumu”dur. Bu gösteri şekli ise, kendini daha çok mekân üzerinden fetişleştirmektedir.

Özellikle ileri teknolojilerle mekânın gidip görülmesi gereken bir gösteri alanına dönüştürülmesi söz konusudur. Ritzer’e göre teknolojik gelişmeler, tüketim mekânlarının öneminin artmasında önemli bir etkidir. Özellikle otomobillerin çoğalması ve süper otoyolların yapımı, alışveriş merkezlerinden restoranlara kadar pek çok mekâna ulaşmamızı ve bu mekânları daha fazla kullanmamıza olanak sağlamaktadır (Ritzer, 2016: 65). Bu durum, mekânın cazibesini alabildiğine artırmaktadır. Artık bir mekândan başka bir mekâna gitmek, bir yerden başka bir yere gitmek ya da seyahat etmek gibidir. Çünkü mekân, iç ve dış dekoruyla, sunduğu ürün çeşitliliği ve kaliteli hizmetleriyle ayrıcalıklı bir konuma kendini taşımaktadır. Bu bağlamda mekân, toplumsal bir ayrıcalık talebi olan bireyler için önemli bir yer haline gelmektedir.

Bununla birlikte görsel ve işitsel ağlardaki teknolojik gelişmeler, mekânın hareket alanını genişletmektedir. Bireyin mekânla kurduğu aidiyet ilişkisi, sosyal medya aracılığıyla binlerce hatta milyonlarca insanın görebileceği/izleyebileceği bir gösteriye dönüşebilmektedir. Teknolojik gelişmeler sürekli olarak gösteri ruhunu yüceltmektedir. Debord, gösterinin metaları ve tutkuları övdüğünü ifade etmektedir. Debord (2018: 64) “bir metayla kendini bütünleştiren insan, yani şeyleşmiş olan insan, metayla olan samimiyetini haberleşme araçları tarafından herkese göstermek istediğini ve nesnenin yaygınlaşmasını büyük bir heyecanla izlediğini” söylemektedir.

Mekânlar, “gösteri toplumunun” vazgeçilmez birer parçalarıdır. Mekân teknolojik gelişmelerin tahakkümü altında eğlence kültürünün bir nesnesi haline gelmektedir. Mekânın bu şekilde cazibesini artıran şey ise, mekânla ilişkilendirilen simgesel göstergelerdir. Sermaye kârını maksimize etmek amacıyla, toplumsal hareketleri, beklentileri ve talepleri de dikkate alarak mekânı farklı ve çekici kılacak şekilde yeni dekorasyonlarla kurgulamaktadır. Mekânın simgesel önemi, marka ismi, dekoru, sunum şekilleri gibi çok çeşitli görsel uyarıcılarıyla mekân, bir cazibe alanına ve gösteri yerine dönüşmektedir. Bu gösteri alanında kendini göstermek kişiye ayrıcalıklar sunmaktadır. Mekânla birlikte bireye itibar katan ayrıcalıklar elde etmesi kişinin toplumsal ilişkilerinde kolaylıklar sağlamaktadır. Böylece birey, mekânla ilişkili olarak tüketimin kendisine sağladığı bütün imkânlardan faydalanılarak sosyal statüsünü yeniden oluşturma arayışına girmektedir.

3. DİYARBAKIR'DA SERMAYENİN MEKÂNDAKİ HAREKETLİLİĞİ VE 75 METRE YOL

Türkiye’de kentleşme politikası, özellikle 1960’lı yıllarda, kentleşmeyi sanayileşmenin itici bir gücü olarak kullanma mantığı yer almaktadır. Bu yıllar, tüm ülke genelinde yaşanan kentleşme hareketiyle karakterize edilmiştir (Güler, 2013: 249-250). Diyarbakır’da bu kentleşme dalgasından payına düşeni almıştır. Ancak Diyarbakır’da kentleşme dalgasının en yoğun yaşandığı yıllar 1990’lı yıllardır. Çünkü 1990’lı yıllarda, köylerden kente doğru zorunlu göç dalgası meydana gelmiş ve bu durum kentin sahip olduğu kentsel dokuyu yeniden şekillendirmeye zorlamıştır. Bu süreçte meydana gelen gecekondulaşma, Bağlar ilçesinde olduğu gibi, dar bir alana sıkışan ve gittikçe genişleyen kentsel bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.

90’lı yıllardan sonra, bir yandan kentin yeni ve davetsiz misafirlerinin konut ihtiyacını karşılamak, öte yandan da Villa evleri, Huzur Evleri gibi yerel seçkinleştirme çabaları, sermayenin mekândaki hareketliliğini açık bir şekilde görünür kılmaktadır. Yaşanan bu süreç, Diyarbakır kentsel yapısının hızlı bir şekilde değişeceğinin sinyalleridir. Giderek güçlenen yerel sermaye ve devreye giren toplu konut idaresi, kentin çehresini değiştirmeye kararlı yeni bir mimari model sunmuştur. Bu yeni mimari model, “ortalama on ila on beş katlı çoklu beton apartman blokları ile özdeşleşen küresel bir modeldir. Diyarbakır özelinde son on ila yirmi yıldır tekelleşmiş olan bu tipolojinin, bölgenin geleneksel dar geçitlerden oluşan yoğun dokusu ve avlulu evleri ile karakterize olan kentsel yapısı ve aşırı sıcak olan uzun yazları ile karakterize olan yerel ikliminden” (Arkitera Haber, 2014) oldukça uzaktır.

Bu yeni ve modern mimari anlayış, bir kentin sahip olduğu “kendine özgü yapıları, hayatları, ritüelleri, kimlikleri, dilleri, yani kentin temsil ettiği” (Alver, 2013: 41) ne varsa hepsini devrimsel bir nitelikte dönüşüme uğratmaktadır. Günümüz modern dünyasının örnek kentlerinden biri olma iddiasındaki Diyarbakır, özellikle son 15 ila 20 yıllık süreçte Huzur Evleri, Diclekent, Metropol, 75 Metre Yol gibi yeni ve modern yaşam alanlarıyla ve 10 ila 17 gibi çok katlı binaların hâkim olduğu yeni kentsel yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Bu semtlerin öncesine gidildiğinde, Atlı’nın da ifade ettiği gibi (2017: 97-99), Diclekent kurulurken, kentin görece varlıklı kesimlerin kafa dinleyebilecekleri, sessiz-sakin, dublex villa tipi, çiçekli-bahçeli-havuzlu evlerde, daha modern bir yaşam vaat eden bir yer olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte, Diclekent ızgara tipi yol dokusu ile yan yana dizilen evlerden ibaret güvenli siteler ve zincir mağazalarının yer aldığı yeni bir kentsel alan olarak inşa edilmiştir.

Metropol, Diclekent, 75 Metre Yol ve çevresindeki yeni yaşam alanları, “kent in ayrıcalıklılar kısmını oluşturmaktadır” (Gürhan, 2016: 935). Kayapınar ilçesindeki yeni yaşam alanları seçkin bir sınıfa hitap ederken, kent in varoş olarak nitelenebilecek mahallelerinde ise yoksul kesimler barınmaktadır. Uğur Amed’in de ifade ettiği gibi, kent in gerçek yüzünü gösteren Suriçi, Şehitlik, Ben-u-Sen, Alipaşa, Mardinkapı, Aziziye, Fiskaya, Bağlar ve daha onlarca bölge... Bu bölgelerin tamamı yoksulluk haritasında Diyarbakır’ın en yoksul mahalleleri arasında yer almaktadır. Bu mahalleler, çocuk nüfus oranının fazla olması, yetersiz beslenme, işsizlik, hırsızlık, uyuşturucu, internet gibi bilişim alanından uzak (Amed, 2014) yani sefaletin ve yoksulluğun cirit attığı yerlerdir. Bunun yanında elektrik ve su kesintileri, altyapı sorunları ve daha birçok sorunla gündeme gelen bu mahalleler, öte yandan da kavgaların, gösterilerin, suçların ve çatışmaların merkezi konumundadır. Bu yönüyle Kayapınar ilçesindeki yeni yaşam alanlarındaki sitelerde oturmanın kişiye bir ayrıcalık kattığını söylemek mümkündür.

Bu alanı ayrıcalıklı kılan belli özellikler bulunmaktadır. Bunlar; geniş ve çok şeritli caddeler, sokak kültürünü ortadan kaldıran geniş bulvarlar, etrafı duvarlarla örülü güvenli siteler, her sitenin içinde özel olarak ayrılmış çocuk oyun ve park alanları, otopark ve yeşil alanları yer almaktadır. Öte yandan bu semti kent in diğer alanlarından ayrıcalıklı kılan devasa parklar, lunaparklar, devasa plazalar, fitness spor ve sağlık merkezleri, güzellik merkezleri, sadece kadınlar ve çocuklar için açılmış plates kursları... Bu semte oturan sakinlerin sahip olduğu ayrıcalıkları daha da uzatmak mümkündür. Örneğin bir katılımcı (Erkek, Servis Şoförü, 28) bu semtin ayrıcalıklı oluşuna dikkat çekerek şu ifadelerde bulundu: “Kent in diğer bölgeleriyle kıyaslandığında bu semte oturmak, benim için ayrıcalıklı olduğunu söyleyebilirim. Burada pek çok imkândan faydalanıyorum ve her şey bana yakın.”

Konut sakinlerinin gözünde bu alanları cazibeli kılan en önemli yön, güvenlik ve yeşil alandır. Yapılan görüşmelerde, “bu alanların sessiz-sakin oluşu” ve “yeşil alanlarının çok oluşu” bir ayrıcalık göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Baudrillard’a göre (2017a: 62-63), bu alanları ayrıcalıklı kılan temiz hava, yeşil alanlar, su, sessizlik gibi faktörler eskiden bedava olan ve bol bol kullanılan mallardı. Ancak bu mallar şimdi sadece ayrıcalıklı bir sınıfın ulaşabileceği lüks mallar haline dönüştürülmektedir. Diğer bir ifadeyle temel hak ve ihtiyaç olan bu mallar, önce yok edilir, sonra metalaştırılarak ayrıcalıklı bir sınıf için piyasaya sunulmaktadır. Bir kent in “güzelliği, yeşil alanların cerrahisiyle ortaya çıkan güzelliği” (Baudrillard, 2013: 44) olarak sunulmaktadır.

75 Metre Yol, yaklaşık olarak 5,5 km uzunluğunda ve 75 metre genişliğindedir. 75 Metre Yol ismini de caddenin 75 metre genişliğinden almaktadır. Bu cadde, Diyarbakır-Elazığ karayolu

ile Diyarbakır-Şanlıurfa karayolunu birbirine bağlayan bir bulvardır. Bu yol, resmîyette Mahabad Bulvarı olarak geçer, ama halk arasında en yaygın ismi 75'tir. Milliyet gazetesinin haber yapmaya değer bulduğu gibi Diyarbakır kentinin ilk yürüyüş parkuru ile bisiklet yolu 75'te yapılmıştır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından bisiklet ve yaya yollarının düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması projesi kapsamında, Mahabad Bulvarı'nın üstünde yapılan 5.5 geliş, 5.5 gidiş şeklinde toplam 11 kilometre uzunluğundaki kentin ilk bisiklet ve yürüyüş yollu 2015 yılında tamamlanmıştır. Genişlikleri ise 3'er metre olarak düzenlenmiş ve çalışma kapsamında kaldırım, yeşil alan ve otopark düzenlemesi de yapılırken, engelli vatandaşlar için de özel kaldırım taşı konulmuştur. Akşam saatlerinde parkuru ve yolları kullanan vatandaşların kendilerini güvende hissetmesi için yeterli sayıda aydınlatma direkleri de yerleştirilmiştir (Milliyet.com.tr, 2015). Kısacası Diyarbakır için modern bir yaşam alanı kurulmaktadır.

Bu alandaki yollar, caddeler kentin diğer alanlarındaki dar sokaklara, kaldırımlara ve caddelere kıyasla otoban gibidir. Yeni asfaltlarıyla bu yollar üzerinde araçlar, hızlı bir şekilde gözlerinizin önünden kayıp gider; bir bilgisayar oyunundaki otomatik araçların sarsılmadan kusursuz bir şekilde hareket etmesine benzer. Özel güvenli siteler, konut sakinlerinin her türlü ihtiyaçlarını, beklentilerini büyük bir titizlikle yerine getirmektedir; site bahçesinde çocuk park alanları, bazı sitelerde yüzme havuz yerleri, konutların iç dekoru ve otomatik cihazlarla uzaktan konutun iç işleyişine müdahale edebilme olanakları sunması gibi. Güvenli sitelerin kusurdan, hatadan, acıdan nasıl soyutlandığını Alver şu sözlerle ifade etmektedir (2013: 129):

Evinden otomobiline binip, otobana çıkan kişi, hızlı bir şekilde işine giderken farklı toplumsal katmanlar ve sorunlarla hiç karşılaşmamaktadır. Belki sadece otobanda hızla yol alırken, fonda da bir müzik akarken, yol boyunca gecekondular, gecekondular benzeri mahalleler, biçimsiz evler, hiçbir estetik nitelik taşımayan binalar görmektedir. Ancak bunları sadece seyretmektedir, o hayata katılmamakta, o hayatın sorunlarıyla yüz yüze gelmemektedir.

Ritzer (2016: 147) bu güvenli siteleri, cezaevleri ve akıl hastanelerinin tam gözetim kurumlarına benzetmektedir. Bu tür yapılarda bireysel davranışları yöneten kurallar vardır. Yaşam alanlarını çevreleyen duvarlar, kapılarda yirmi dört saat esasıyla çalışan görevliler, devriyeler, gözetim kameraları, hırsız alarmları ve giriş-çıkıştaki kontroller bulunmaktadır. Suçun en aza indirebilmek için ziyaretçiler bazen videoya alınmaktadır.

Bu tür yapılarda her şeyin kontrol edildiği ve gözetim altında tutulduğu, her türlü ihtiyacın en ince ayrıntısına kadar büyük bir özveriyle düşünüldüğü, hataya ya da beklenmedik bir olaya, aksaklığa izin verilmediği yerlerdir. Örneğin bu lüks sitelerde elektrik kesintisi olmaz ya da elektrik kesintileri anlıktır. Diyarbakır halkının en büyük çilesi yaz-kış demeden sürekli yaşanan elektrik kesintileridir. Özellikle varoş mahallelerde elektrik kesintileri, gündelik bir rutin haline gelmiştir. Ancak güvenli sitelerin bahçelerinde kurulan devasa jeneratörler, elektrik sorununu sorun olmaktan çıkarmış ve onu bir hayale dönüştürmüştür. Yani bir simülakr olarak bize sunulan güvenli siteler, her şeyin kusursuz bir şekilde hareket edilmesinin istendiği simüle edilmiş alanlardır.

Ancak bu modern yaşam alanlarında yaşamak elbette ki ayrıcalıklı bir sınıfın hakkı olacaktır. Çünkü buradaki konut fiyatları çok yüksektir. Konut fiyatları konutun metre karesine ve konumuna göre farklılık göstermesine rağmen yaklaşık olarak en düşük 200,000 tl ile en yüksek 700,000 tl arasında değişiklik göstermektedir. Emlak sektöründeki spekülasyon rakamları, konut fiyatlarını daha da yükseltmeye çalışmaktadır. Alt sınıflar için böyle bir alanda ev sahibi olmak neredeyse imkânsızken, orta sınıflar için ise ancak bir bankadan alınan faiz karşılığında kredi ile mümkündür. Orta gelirli ailelere mensup katılımcılar, bankalardan aldıkları krediyle bu semtte ev sahibi olduklarını ifade ettiler. Baudrillard'ın ifade ettiği şekliyle (2005b: 88-89), “günümüzde tanrıya borçlanmanın yerini, sermayeye borçlanma almıştır.” Ancak bu borçlanma, temel bir ihtiyaçtan fazlasıdır. Alver'in belirttiği gibi (2013: 129), bu lüks sitelerde ev almak, temel bir barınma ihtiyacından öte, bir tüketim göstergesi ve bir statü sembolü ve prestij nesnesidir. Örneğin 75 Metre'de yapılan “Golden Line” sitesinin hem site isminde hem de broşüründe bulunan külçe altın anahtarlık zenginliğe, lükse ve ihtişama işaret etmektedir (Gürhan, 2016: 933). Dolayısıyla bir tüketim zemini üzerine inşa edilen bu siteler, bir tüketim nesnesi olarak pazarlanmakta, satılmakta ve müşteriye sunulmaktadır (Alver, 2013: 112).

75 Metre Yol ve çevresinde açılan estetiysen uzmanlıkları, güzellik ve epilasyon merkezleri, daha kışkırtıcı ve çekici vücutlar için fitness merkezleri ve plates merkezleri gibi yeni mekânlar, bedenini fetişizmini doğurmaktadır. Bu durum Baudrillard'ın ifadesiyle (2012b: 135), “estetik cerrahi ile tuzağa çekilen yüzün ve bedeninin çağıdır”. Tek fiziki güzellik, bedenlerin estetik cerrahisiyle ortaya çıkan güzelliktir (Baudrillard, 2013: 44). Bedeni yeniden şekillendirmek üzerine açılan bu mekânlar, tüketimi alışkanlıklarını çeşitlendirmekte ve dolayısıyla hızlandırmaktadır. Aynı zamanda bu yaşananlar, daha rasyonel ve dolayısıyla daha öngörülebilir bir yaşantının talepleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Hiç kuşkusuz ki, lükse odaklanmış modern bir yaşam formu, tevazu ve yardımseverlik gibi geleneksel anlamda karşılığı olan toplumsal alışkanlıkları aşındırırken, öte yandan toplumsal ilişkileri ekonomik beklentiler, talepler doğrultusunda yeniden şekillendirmektedir. Maddi temeller üzerinden yeniden şekillenen toplumsal ilişkiler, rekabet ve dolayısıyla sosyal statü arayışları üzerinden anlam bulmaktadır.

Bu bağlamda büyümlü ortamlar, tüketicileri rüya benzeri bir duruma çekip paralarını harcamalarını kolaylaştırmaktadır (Ritzer, 2016: 123). Ancak tüketimi bu derece normalleştiren tüketimin temelinde yatan etkenlerdir. Bocock'a göre (1997: 10) tüketim, artık insanların kim oldukları, kim olmak istedikleriyle ilgili duyarlıklarını ve bu duyarlıkları korumalarını sağlayan yöntemleri etkilemekte: Kimlik duygusunun gelişimini çevreleyen olgularla çok iç içe geçmiş bir durumdadır. Bu bağlamda tüketim ekonomik olduğu kadar, aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve kültürel bir olgudur. Örneğin bir katılımcı (Erkek, Memur, 29) ailesi içinde cereyan eden şu tartışmayı aktardı:

Diclekent'te ev sahibi olan yengem, kirada kalmak pahasına evini satıp 75'te yeni yapılan sitelere taşınmak istiyor. Bunun nedeni ise, aileden birinin 75'te oturması, onun ise neden Diclekent'te oturuyor olmasıdır. Diclekent 75'in hem alt tarafı, yengemin taşınmak istediği yer ise 75'in hemen üst tarafı. Yani arada herhangi bir fark yok.

Toplumsal ilişkilerde yaşanan rekabet ve statü arayışını pek çok toplumsal ilişkide görmek mümkündür. Yine başka bir katılımcı (Erkek, Mühendis, 35) ise, toplumdaki bu ilişkiyi somutlaştıran şu iki örneği verdi:

Zirai ilaç satışı yapan bir bayide çalışıyorum. Müşterim benden ilaç istedi. İki ilaç seçeneği sundum. İkisi de iyi ama biri daha etkili diğeri ise daha pahalı, dedim. Toplumsal kaygıları düşünerek, pahalı olan ilacı seçti. Yine başka bir müşterim, çevredeki en uzun pamuğun benimki olmasını istiyorum. Bunun için, bana en iyi ilacı ver, dedi.

Bu tür örnekleri uzatmak mümkündür. Toplumsal ilişkilerde yaşanan rekabet güdüsü ve sosyal statü refleksleri, aslında bir gösteriş çılgınlığına işaret etmektedir. Debord (2018: 44), bu tür gösteriş biçiminin “bir afyon savaşı” olduğunu söylemektedir. Ritzer'ın ifade ettiği şekliyle (2016: 73) bu durum, “sidik yarışından” başka bir şey değildir. Sidik yarışına kendini kaptıranların “büyüsüne kapıldıkları düşüncenin aslında özel ve kolektif mucizevi tüketici zihniyetidir” (Baudrillard, 2017a: 23).

4. 75 METRE YOL GÜZERGÂHINDAKİ KAFELER

Diyarbakır'daki kafe kültürünün nüveleri, 1990'lı yılların sonu ile 2000'li yılların başında Yenişehir ilçesine bağlı Ofis semtinde bulunan Sanat Sokağı'nda atıldığı söylenebilir. Sanat Sokağında kafeler, park ve yeşil alan olarak kullanılan bir alan üzerinde belediyeden alınan ruhsatlarla kurulmaya başlanmıştır. Sanat Sokağı, son zamanlarda, “fuhuşla, uyuşturucuyla, silahlı saldırılarla, kavgayla ve gürültüyle” (Tigrishaber, 2018) anılmaya başlanmıştır. Sanattan çok başka şeylerle gündeme gelen Sanat Sokağı, 2013 yılında sokağın tamamının kafeye dönüşmesinin ardından, Yenişehir Belediyesi sokağın ismini Kafeler Sokağı olarak değiştirmiştir (Tigrishaber, 2014).

Diyarbakır'daki kafe kültürü, Ofis semtinden sonra Suriçi'ndeki tarihi konaklara sıçradı. Suriçi'nde bulunan ve bazalt taşlarıyla inşa edilen Diyarbakır'ın geleneksel, kültürel ve tarihi dokusuyla simgeleşen pek çok tarihi ev ve konak, tüketim odaklı kafe kültürünün nesnesi/aracı haline gelmiştir. Bu tarihi evlerin/konakların başında Hasan Paşa Hanı gelmektedir.

Diyarbakır'daki kafe kültürü hız kesmeden, Diclekent semtinde bulunan, kentin elit kesimleri için yapılan ve “Villalar” olarak bilinen yerin çevresine yayılmıştır. Villaların bulunduğu alan, zamanla etrafı çok katlı binalarla kuşatıldı. 10 ila 15 katlı binaların arasına sıkışan villa evleri ve farklı temalı konseptleriyle kafeler, kentin içinde simüle edilmiş bir alan izlenimi vermektedir.

Konut sektörünün 75 Metre Yol ve çevresindeki tarım alanlarını işgal etmesiyle birlikte bu alanlarda çok katlı binalar yükselmeye başladı. Özellikle cadde kısmına bakan bu binaların alt bölümleri, başta kafe olmak üzere pek çok işletmeye ev sahipliği yapmaktadır. Bu süreçte 75 Metre Yol, tam anlamıyla bir kafe çılgınlığının zirve yaptığı bir yere dönüşmüştür.

2017 yılının Ekim ayında sahada yapılan gözlemler sonucunda, 75 Metre Yol güzergâhında bulunan kafe sayısı 38 olarak tespit edilmiştir. 2019 yılının Ocak ayında tekrar sahada yapılan gözlemler neticesinde kafe sayısı 45 olarak tespit edilmiştir. Bir yıl gibi kısa bir süre zarfında kapanan, isim değiştiren ya da mekânı devreden pek çok kafe bulunmaktadır. Bu süre içerisinde 15 kafe kapanarak bu yarışta kaybedenler kulübüne adını yazdırmıştır. Öte yandan 13 yeni kafe ise açılarak kâra ve rekabete odaklanmış bir vadide yürüyen kafeler kervanına katılmıştır.

Bu bağlamda öncelikle bu alandaki kafeler, kendi aralarında beş farklı kategori altında ayrıştırılarak inceleme konusu yapılmıştır. Böyle bir ayrıştırmanın nedeni ise, kafe sayılarının

çok olması ve bu kafelerin konseptlerinin farklı olmasıdır. Kafelerin sundukları hizmetin kalitesi, içecek ve yiyecek ürünlerinin çeşitliliği, mekânın iç ve dış dekoru, müşteri profili gibi etkenler kafeler arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu kafelerin hitap ettiği toplumsal sınıflar da farklılaşmaktadır.

Yapılan saha çalışması neticesinde kafeler Klasik Kahvehane Tarzı Kafeler, Modern Kafeler, Klasik Kahvehane ile Modern Kafelerin Birleşimi Olan Kafeler, Nostaljik-Romantik Kafeler ve Elit Kafeler olmak üzere 5 kategori içerisinde değerlendirilecektir.

İlk olarak Klasik Kahvehane Tarzı Kafeler'in özelliklerine bakıldığında, bu kafeler klasik Diyarbakır kahvehanelerinin modern bir biçimidir. Mekânın iç ve dış olmak üzere iki alanı bulunmaktadır. Dışa doğru açılan alanı camekânlı bölmedir. Ancak mekânın iç işleyişi klasik kahvehaneler gibidir. Örneğin sadece erkeklerin müdavimi olduğu, çayın çok tüketildiği, kâğıt ve taş oyun masalarının mekâna hakîm olduğu, sigara dumanlarının ortamı sardığı, lig maçlarının izlendiği klasik kahvehanelerdir. Bu kafelerin diğer farklı bir yönü ise, isimlerinin değişikliğidir. Eskiden kıraathane, kahvehane gibi isimlerle bilinen bu mekânlar, mekânın simgesel anlam dönüşümünden kaynaklı olarak "Salon" ismi ile yeniden örgütlenmektedir. Saha araştırmasında bu kafelerin sayısı, 10 adet olarak tespit edilmiştir.

İkinci olarak Modern Kafeler'in özelliklerine bakıldığında, bu mekânlar daha çok, nargile, çay, kahve, meyve aromalı diğer içeceklerin yanında yemek ve pasta çeşitleriyle ön plana çıkan mekânlardır. Bu mekânlarda kullanılan sandalyeler ve masalar, klasik kahvehane tarzı kafelere göre daha kullanışlı, rahat ve konforludur. Bu mekânlar, nezih ve sakin ortamlarından dolayı genellikle sohbet amaçlı tercih edilen mekânlardır. Bu kafelerin müdavimleri kadın ve erkeklerdir. Bu kafeler isteğe göre tavla ve taş oyunları imkânı sunabilmektedir. Saha araştırmasında bu kafelerin sayısı, 18 adet olarak tespit edilmiştir.

Üçüncü olarak Klasik Kahvehane ile Modern Kafelerin Birleşimi Olan Kafeler'in özelliklerine bakıldığında, geleneksel ile modern olanın birleşimiyle oluşturulan mekânlardır. Mekân, iç ve dış olmak üzere iki bölmeden oluşmaktadır. Kahvehane bölmesinde, her kahvehanede görebileceğimiz oyun masaları yer almaktadır. Kâğıt ve taş oyunları ve içecek olarak çay bu mekânların en önemli simgesidir. Bunun yanında, kahvehane bölmesi genellikle erkeklerin oyun oynadıkları ve maç izledikleri alandır. Kafe bölmesi ise, daha çok muhabbet ve sıcak bir ortam için gelen kafe müdavimlerinin oturduğu alandır. Bu alandaki içecekler çeşitlilik göstermektedir. Bunun yanında toplumsal cinsiyetler dikkate alınmaksızın erkeklerin ve kadınların birlikte oturabilecekleri bir alandır. Tavla oyunu ve nargile, bu kafe bölmesinin

önemli simgesel göstergeleridir. Saha araştırmasında bu kafelerin sayısı, 9 adet olarak tespit edilmiştir.

Dördüncü olarak Nostaljik-Romantik Kafeler'in genel özelliklerine bakıldığında, bu kafeler genellikle nostaljik-romantik, klasik, yerel, şiirsel, sanatsal motifleriyle kendini göstermektedir. Bu kafeler, sanatsal değeri olan ve imgesel olarak zihinde anlam bulan nesnelerin görsel bir şov oluşturduğu mekânlardır. Bu mekânlarda genellikle ahşap motiflerinin çokça kullanıldığı sandalyeler, masalar ve döşemeler yer almaktadır. Bunun yanında bu kafelerde Yeşilçam sanatçı portreleri, klasik oyuncak arabalar ve geçmişini anımsatan pek çok simgesel öğe bulunmaktadır. Aslında bu kadar simge arasında bulunmak, imge dünyasını zenginleştirirken, öte yandan da bir simülasyonun içinde hareket ediyor izlenimi vermektedir. Mekânın ismiyle de kendine yer eden nargileler, mekânın efsunlaşmasına yardımcı olan bir başka simgesel nesnedir. Sanki insanlar sanal bir gerçeklik içinde hareket ediyor gibidir. Ortama yayılan rengârenk meyve aromalı nargile dumanları, gündelik hayatın yoğunluğundan kurtulmak isteyen kişilere kısa süreli de olsa sanal bir gerçeklik ortamı sunmaktadır. Saha araştırmasında bu kafelerin sayısı, 6 adet olarak tespit edilmiştir.

Son olarak Elit Kafeler'in genel özelliklerine bakıldığında, birbirinden farklı ve ilgi çekici konseptleriyle kendilerini diğer kafelerden ayıran mekânlardır. Elit kafelerin kullandıkları isimler, marka isimlerdir ve bu marka isimler, isim hakkı olarak bilinen “franchise” veya “franchising”dir. Franchising mekânlar, genellikle ulusal ve bazıları ise uluslararası alanda ağı olan kafeler ya da marka isimlerdir. Aynı zamanda bu kafeler, hizmet ve kalite anlayışı bakımından öngörülebilirliği daha fazla olan mekânlardır. Bununla birlikte bu elit mekânlar, davet ettikleri yerli ve ulusal sanatçılarla kendini gösteren mekânlardır. Canlı müziklerle bilinen elit kafelerin kendilerini diğer kafelerden ayıran bir başka özellikleri ise, genellikle alkollü ve eğlence odaklı çalışan mekânlar olmasıdır. 75 Metre Yol'da bulunan elit kafeler arasında, 15 adet kafe yer almaktadır. Elit kafeler üzerine yapılan derinlemesine analizlere sonraki bölümlerde değinilmektedir.

4.1. Mekânın Simgesel İsmi Bağlamında Elit Kafeler

Mekânın bir üretim ve tüketim nesnesine dönüşmesi, mekânı alınıp-satılan bir meta haline getirmektedir. Böylece nicelleşen ve standart kriterlere yaslanan mekân, metin tarafından kuşatılmaktadır. İmge teknolojisi, küresel pazarlar ve sayısal altyapı mekânın metin tarafından kuşatılmasını desteklemektedir (Yırtıcı, 2005: 81). Mekânın metin tarafından istila edilmesini kolaylaştıran diğer bir etken ise, mekânı üreten geleneksel tecrübenin tasfiye edilmesi ve

mekânın soyut ve akışkan bir zemin üzerine yerleştirilmesidir. Bu sürecin mekândaki görünürlüğü gösteren ise, franchising olarak bilinen isim hakkının mekânı kuşatmasıdır.

Franchising mekânların bayilikleri, mekânın marka isminin kalitesini ve mekâna hâkim konsepti korumak, simgeleşen isminin sürekliliğini ve mekânın sınırlar aşan akışkanlığını sağlamak için isim hakkını almak isteyen işletmecilerle sözleşme yapmaktadır. Bu konuda bir katılımcı (Erkek, İç Mimar, 25) franchising mekânların şu yönüne dikkat çekti: “Franchising mekânların, kendi konseptlerinin dışında herhangi bir mekân dekorasyonu yapmaları sözleşmeye aykırıdır. Bu durum kentin kültürel ve yerel dokusu üzerinde tahribatlar meydana getirmektedir.” Debord’un ifade ettiği gibi (2018: 128), seri olarak üretilen nesnelerin/metalenin birikimi, mekânların özerkliğini, özgünlüğünü ve niteliğini yok etmektedir. Debord bu standartlaştırma gücünü, “her türlü Çin Seddi’ni yerle bir etmiş olan ağır bir topa benzetmektedir.” Baudrillard ise (2012a: 18), “farklı ve özgün olan bir yaşam/tarz ortaya konulmuyorsa, orda ölümün olduğuna” dikkat çekmektedir.

Mekânın ismini kullanma hakkı veren bayilikler, isimle birlikte reklam desteği, yer seçimi, bölge koruması, pazarlama desteği, eğitim desteği ve personel desteği vermektedir. Bayilikler ancak ticari sicilinin temiz olması şartıyla isim kullanma hakkı vermektedir. Bayilikler aynı zamanda, mekânın yalnızca işlek caddelerde ya da uygun görülen AVM’lerin giriş katlarında açılmasına izin vermektedir (Bayilik Listesi, 2018). Bu açıdan bir mekânın kendisinden çok, mekânın ismi daha ön plandır. Soyut ve akışkan bir temelde konumlanan mekân, isminin simgeselleşmesiyle anlamlandırılmaktadır. Mekânı üreten ve mekânın tüketilmesini kolaylaştıran, mekânın ismidir. Mekânın ismi, mekânı üreten tecrübenin önüne geçmiştir. Artık alınıp-satılan mekân değil, mekânın markalaşan isimdir. Örneğin, Mado ve David People gibi elit kafelerin bayilik maliyetleri, işletmenin konumuna ve alanına göre yatırım bedelleri 500 bin ila 1 milyon TL arasında değişim göstermektedir. Ancak bayilik ücreti sabit değil, mekânın açılacağı lokasyona ve işletmenin alanı doğrultusunda değişiklik göstermektedir (Bayilik Listesi, 2018).

Yüksek maliyetli yatırım bedeliyle kurulan elit kafeler, sundukları kaliteli hizmet anlayışı, müşteri memnuniyetini en üst seviyede tutma hedefi, sakin, huzurlu ve nezih ortamıyla karakterize olmuştur. Mekânla simgeleşen bu yönlerin standartlaşması, mekândan çok mekânın ismini ön plana çıkarmaktadır. Bu konuda bir katılımcı (Erkek, Operatör, 32) şunları ifade etti: “Arkadaşla birlikte Coffee Maker’s’a gittik. Çay, kahve gibi içecekler içtik. Hesap 100 TL geldi. Sanki ne içtik. Çok zoruma gitti. Adamlar kahve değil de sanki isim satıyor.” Bu böyledir; çünkü kafenin marka ismi, girişteki tabeladan tutun da kahvenizin ya da

çayınızın içine attığınız şekerliğe kadar mekândaki her nesnenin üzerinde yer almaktadır. Mekândaki bütün nesnelere, göstergeler kafenin marka ismini bilinçaltımıza büyük bir uzmanlıkla işlemektedir. Bundan dolayı elit kafeler, tüketilen ürünlerin kalitesinden ziyade marka isimleriyle kendini göstermektedir.

Sosyal ilişkilerde nesnenin, eşyanın bir aktör olarak öne çıkması statü göstergesi oluşuyla doğrudan ilintilidir (Alver, 2013: 70). Örneğin, lüks arabaların 75'teki elit kafelerin önünde araba galerisi sergisini anımsatarak dizilmeleri (Amed, 2014) mekânın simgesel ismiyle yakından ilişkilidir. Alver'in belirttiği gibi (2013: 113), "tüketim kültürünün en seçkin nesnelere başında gelen otomobil, bir nesneden öte gösterge olarak toplumsal bir temsil niteliği" bulunmaktadır. Bunun yanında, "günümüzde dijital çağın simgesi haline gelen iPhone akıllı telefonları, statü tüketiminin bir parçası olarak bireye toplum içinde temsil niteliği" (Gökali vd. 2011: 38) kazandırmaktadır. Buradan hareketle sosyal statü açısından BMW, Mercedes gibi otomobiller; iPhone ve üst modelleri; Parliament sigara gibi marka isimler birer sosyal statü göstergeleri olarak kendini göstermektedir. Aynı şekilde elit bir kafede bulunmak, orada zaman geçirmek, sosyal ilişkide bulunmak, check-in yapmak sosyal statü açısından kişiye haz vermektedir.

Sonuç olarak yapılan görüşmeler ve analizler sonucunda, sosyal statü arayışında olanların Mercedes, BMW, iPhone X, Parliament kullanma ve marka giyinme tercihleri ile elit bir kafede bulunma tercihleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Elit Kafeler ve Sanal Dünya İlişkisi

Bütün kadim kültürlerde dünya hayatına ilişkin iki tür inanç hâkimdir. Birincisi, içinde yaşanılan dünyanın bir "oyun" ve dolayısıyla geçiciliği; diğeri ise ölümden sonra beklenen, arzulanan bir dünyanın gerçekliği ve ebediliği inancıdır. Geleneksel kültürlerde öte dünya asıl, gerçek olan bir dünya olarak zihinde imgelenirken, içinde yaşanılan dünya ise, gerçeğin bir yansıması olarak simgeleşmektedir. Geleneksel toplumlar için içinde yaşanılan dünya, Baudrillard'cı yaklaşımla ifade edersek, arzulanan gerçek dünyanın bir simülasyonu gibidir.

Günümüz modern toplumların da iki dünyaları olduğu söylenebilir. Teknolojik gelişmelerle birlikte modern toplumlarda sanal dünya, gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Hatta sanal dünya, gündelik hayatın bütün köşelerini kuşatmaktadır. Yani her şey sanal bir görsellik üzerinden hareket etmekte ve anlam bulmaktadır. Böylece "sanallıkla birlikte bu dünya kendi kendinin yerini almakta ve öte dünya da" (Baudrillard, 2005a: 25) süresiz bir şekilde ötelenmektedir.

Sanal dünyadaki sanal hareketlilikler, gündelik hayatın ve sosyal ilişkilerin yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda bir katılımcı (Erkek, Avukat, 36) şu ifadelerde bulundu: “Genelde Bezgin Bekir’de check-in yapıyorum. Mekândaki karikatürlerin fotoğraflarını çekip sosyal medya ortamında paylaşıyorum.” Başka bir katılımcı ise (Erkek, Mühendis, 28) şunları söyledi: “Marka kafelerde sosyal medyayı kullanıyorum. Genellikle sosyal arkadaşlık ilişkilerimi geliştirmek için check-in yapıyorum.” Bir başka katılımcı ise (Erkek, Memur, 32): “Pek çok sosyal medya hesabım var. Burada olduğumu göstermek için genellikle swarm’da check-in yapıyorum.” Böylece sanal dünya ile olan ilişkiler, beğeniler, tercihler ve beklentiler çerçevesinde elit mekânlar üzerinden sanal ortama taşınmaktadır. Öte yandan, görsel ve işitsel ağlardaki teknolojik gelişmeler, sosyal ilişkileri yüz yüzelikten kopartarak yapaylaştırmış, sanallaştırmış ve nihayetinde gerçek sosyal ilişkiyi ortadan kalkmıştır. Böylece Godard’ın ifadesiyle (2014): “Artık sadece iletişim araçları var, iletişimin kendisi yok olmuştur.”

Aynı zamanda her elit kafenin sosyal medya hesaplarını yönlendiren ajansları bulunmaktadır. Ajanslar, kafenin tanıtımını, etkinlik bilgilendirilmesini, yemek-içecek çeşitlerini, günün veya haftanın menüsünü sanal ortamda takipçileriyle paylaşmaktadırlar. Bu şekilde kafenin hareketleri sanal ortama taşınması amaçlanmaktadır. Shakespeare kafe müdürünün (Erkek, 38) verdiği bilgiye göre: “Sanal ortamda kafenin kalitesine, elitliğine uygun bir şekilde paylaşım yapılır. Bununla birlikte sadece ajans bölümünde çalışan kişiler kafenin sosyal hesabı üzerinden paylaşım yapabilir.”

Bu tür bir kontrol ve denetim mekanizması, mekânın kalitesini ve sürekliliğini sanal ortamda da sağlamaktır. Elit kafelerin öngörülebilir olma ve kusursuz hizmet sunma kaygısı, marka ismin ve markalaşan mekânın cazibesini artırmaktadır. Kafenin sanal dünyadaki hareketlerini, kusursuz bir şekilde akışını sağlayan “photoshop” programları gibi teknolojik gelişmeler bulunmaktadır. Baudrillard’ın ifade ettiği şekliyle (2005a: 80), bu kurnaz makinelerde üretilen her şey yapay boşluklarla birbirlerinden ayrılmakta, hataları düzeltilmekte, metinler istenildiği formata getirilmektedir. Dolayısıyla kullanıcı, bu sınırsız işleve sahip araç tarafından büyülenmektedir.

Genellikle elit kafelerde, sosyal medya ortamında paylaşılmak üzere hazırlanmış, dekore edilmiş ve mekânla simgeselleşen karikatürler bulunmaktadır. Örneğin Bezgin Bekir kafenin önünde banka oturmuş devasa bir Bezgin Bekir karikatürü ve yanında kendisi gibi "bezgin" olan kedisi bulunmaktadır. İşletme sahibi, genellikle ünlü sanatçıları davet ederek Bezgin Bekir karikatürüyle buluşturur ve sanal ortamda paylaşımlar yaptırır. Elit kafelerdeki bu tür karikatürler, kişilerin sanal dünyaya geçişini hızlı bir şekilde sağlayan aracı bir unsur rolünü

oynamaktadır. Böylece, sanal ortamda yapılan paylaşımlar, binlerce hatta milyonlarca kişiye anında ulaşabilmektedir. Sadece bir yerde olmak yerine “her yerdeymiş gibi görünmek” (Ritzer, 2016: 235) modern insanın varoluş biçimidir. Aynı zamanda “her yerde olmak aslında hiçbir yerde olmamaktır” (Montaigne, 2018: 55).

Sosyal statü arayışında olanların, “check-in yapma” ve “sosyal ortamda fotoğraf paylaşma” tercihleri ile bunların elit kafelerde gerçekleştirme tercihleri arasında doğrusal bir ilişki vardır. Gösteri ve gösteriş için en iyi sahne olarak seçilen elit kafeler, kişinin statüsünü nesnelere üzerinden gösterme imkânı sunmaktadır. BMW, Mercedes, Audi, Volvo gibi marka otomobillerin anahtarlıkları, iPhone telefon modellerinin ve Parliament sigarası sanal ortamda statü göstergesi olarak çokça görülen bir paylaşım biçimidir. “Marka üçlemesi” olarak anlam bulan “araba anahtarlığı, telefon ve sigara” gibi marka isimleri üzerinden statü elde edilmek istenmektedir. Bir katılımcı (Erkek, Mütahhit, 30) bu konuda şunları dile getirdi:

Her kafede check-in yapmıyorum ve fotoğraf paylaşmıyorum. Genellikle Leman Kültür, Hayal Kahvesi’ne giderim. Bu kafelerde check-in yapıyorum ve burada genellikle masamın fotoğrafını çekip Instagram, Facebook gibi sosyal medya hesaplarımda paylaşıyorum.

Bir diğer katılımcı ise (Erkek, İşletme Sahibi, 29) şunları ifade etti: “Genellikle David People, Leman Kültür, Big Yellow Taxi Benzin’de check-in yapıyorum. Masamın, (sigara, telefon, araba anahtarlığı) fotoğrafını çekip paylaşıyorum.” Bu iki örnekten hareketle, marka nesnelere üzerinden yapılan bu tür bir statü arayışı, bir yönüyle kendini gösterme, kanıtlama ve var kılma çabasıdır. Kendini var kılmanın göstergelerini elit mekânların simgelerinde de görmek mümkündür. Örneğin Leman Kültür kafenin logo baskılı ıslak mendillerinin üzerinde: “Gülüyoruz, o halde varız.” yazısı bulunmaktadır. Debord’a göre (2018: 64) nesnelere üzerinden kendini gösterme çabası, “insanları değil, metaları ve tutkularını över. Bu durum ise, metanın dünya haline, dünyanın ise meta haline gelmesi demektir.”

4.3. Sosyal Statü Arayışında Elit Kafeler

Elit kafeler, zengin kahvaltı menüsüyle, öğlen ve akşam zengin yemek menüleriyle, alkollü-alkolsüz hizmet şekliyle, her türlü özel günler (sevgililer, doğum günleri, evlenme teklifleri gibi) için fırsat kollayan konseptleriyle, canlı müzik gibi eğlence etkinlikleriyle ve kalite odaklı hizmet şekliyle kendini simgeleştiren marka mekânlardır. Bu marka mekânlar, teknik yardımlarla kendisini “sahip olduğu baş döndürücü bir çekicilikle sunmaktadır” (Baudrillard, 2012a: 21). Örneğin bir katılımcının (Erkek, Öğretmen, 28) ifadesiyle: “Sanki makine sana bir

kahve sunuyor gibidir. Kahvenin tadı güzel olmasa bile, sunumu güzel. Bu bile sana yetiyor.” Tüketim görsel şovlarla desteklenerek mekânın özgün konseptiyle bütünleşmektedir. Ritzer buna (2016: 51) “yemeğence” adını vermektedir.

Elit kafeler, kaliteli hizmetleriyle öngörülebilir olmayı hedefler. Marka arayışında olan kişiler, hayatlarının her alanını kendi isteklerine göre şekillendirmektedir. Bir katılımcı (Erkek, İş adamı, 34) bu konuda şu ifadelerde bulundu: “Kurumsal olduğu için ve damak tadımın değişmemesine dikkat ettiğim için marka kafeler tercih ediyorum. Damak tadımın değişmemesi benim için önemlidir.” Ritzer’in aktardığı gibi (2017: 160), “Artık insanlar... ne alacaklarını bilmek istemektedirler.” Sunulan yemeğin verdiği lezzet önemlidir, ancak ondan daha önemli olan şey ise, kalitenin sürekliliği ve yemeğin verdiği tadın öngörülebilirliğidir. Artık insanlar, plansız, beklenmedik bir yaşantıdan, daha öngörülebilir bir hayata kaçmak arzusundadırlar. Örneğin David People sipariş alma teknikleri adlı eğitim kitapçığında, elit kafelerin her şeyi nasıl kontrol ettiğini ve öngörülebilir olmaya çalıştığını göstermektedir:

Öncelikle müşteri değil, misafir. Misafir sipariş vermeye hazır oldukları anlaşıldığında “güler yüzlü” bir şekilde masaya yaklaşılr. Misafir ile aradaki mesafe bir adım kadar olmalıdır. Mönü sunumu, mönü açık olacak şekilde misafirin sağından... Misafirleri oturuş düzenine göre numaralandırma... Belirlenen bir misafire no: 1 saat istikametinde giderek diğerlerine 2, 3, 4, ... gibi yaklaşılr. Çocuk, yaşlı bayan, bayan, bay sıralamasına göre hareket edilir. Sipariş alınırken saat hareket istikametinde hareket edilir (Barista Akademi Eğitim Programı, 2015).

Bir simülasyondaymışçasına her şeyin kusursuz bir şekilde hareket edilmesi istenmektedir. Bunun yanında zoraki bir gülümseme, elit kafelerin kâr getirisi en yüksek olan bir insan eklemidir. Bu konuda eğitim programlarında şunlar yazılıdır:

Servis daima gülümsemektir. Servis kusursuz hizmet verebilmektir. Servis her misafire özel olduğunu gösterebilmektir. Sıcak, içten, samimi, kibar bir “Hoş Geldiniz” misafirin, verilecek servisten ve yemeklerden keyif alacağını garantisidir. Sıcak bir “Güle Güle” ise, misafirin takdirini ifade etmesini sağlayacaktır (Barista Akademi Eğitim Programı, 2015).

Bu gülümseme, her kapıyı açan sıcak bir gülümseme ve insan sıcaklığının etkisiyle çene kemiklerinin sempatik kasılması olan gülümsemedir. Aynı zamanda bu gülümseme, kehanet türünden bir gülümsemedir: “Gülünüz, size de gülümsenecektir. Söylenecek bir şeyiniz yoksa gülümseyiniz.” (Baudrillard, 2013: 46).

75 Metre Yol'daki elit kafeler, Erkan Petekkaya, Ezginin Günlüğü, Aleyna Tilki, Rafet El Roman gibi pek çok sanatçıyı Diyarbakırlılarla buluşturmaktadır. Bununla birlikte Hayal Kahvesi'nde yapılan Latin dans gösterileri ve Bezgin Bekir kafede sinema günleri etkinlikleri bulunmaktadır. Elit kafeler üzerinde yaşanan bu eğlence kültürü, Diyarbakır özelinde yeni bir etkinlik alanıdır. Mekânın her türlü eğlenceye imkân tanıyan karakteristik özelliği, mekânın büyüsunü artırmaktadır.

Bu elit kafelerin önemli bir kısmı alkollü mekânlardır. “2014 yılına kadar, Diclekent civarında Migros, Carrefour ya da yerel Çarmar'larda içki satılmasına rağmen, kafe, restoran ve eğlence yerlerine alkol ruhsatı verilmemekteydi” (Atlı, 2017: 100). Ancak 75'teki elit kafelerde ruhsatlı alkol satışının çok olması ve toplumsal olarak alkol tüketiminin yaygınlaşması ve dolayısıyla normalleşmesi Diyarbakır'da bir ilktir. Örneğin Bezgin Bekir kafe, “21 Şubatı da Dünya Şarap İçme Günü ilan edelim... Ne olacak.” gibi sosyal medya üzerinden alkol içerikli paylaşımlar yapılmaktadır. Öte yandan, “canlı müzik ve alkol” katılımcıların kafe tercihleri üzerinde rol oynayan en önemli etkidir.

Sürekli olarak tüketimi teşvik eden kapitalist sistem, mekânı bu tüketimin bir nesnesi haline getirmektedir. Bu elit mekânlarda her şey, anlık ve öngörülebilir bir şekilde tüketilmektedir. Urry'nin aktardığı gibi (2018: 321), bekleme kültürü anlamını yitirmiş ve anlık zaman yayılımı önem kazanmıştır. Bunun nedenleri arasında ise, geleceğe güvenin yitirilmesiyle hazin ertelenemez olması gelmektedir. Her türlü tüketim, mekânların sundukları hizmetler arasında yer almaktadır. Tüketim mekânlarının yakınlığı ve tüketim nesnelere çeşitliliği/zenginliği, Baudrillard'ın (2017a: 67) “nesne yoluyla kanıtlama” ve “tüketim yoluyla kurtuluş” olarak ifade ettiği şeye denk düşmektedir.

BMW, iPhon X ve Parliament olarak simgeleşen marka üçlemesini kullanan bir katılımcı (Erkek, İşletme Sahibi, 37) şu ifadeleri kullandı: “İyi bir uyku alabilmem için, ya fitness salonlarında koşmalıyım ya da alkol alarak... İkisi de güzel bir uyku verir.” Yapılan görüşmede bir katılımcı (Erkek, Garson, 32) şu dikkat çekici örneği verdi:

Kafemizin daimi müşterilerinden biri, cebinde parası olmamasına rağmen şehir dışından gelen misafirlerini ağırlamak için kafeye getirdi. Misafirlerine yemekler ve içecekler ikramında bulundu. Hesap epey kabardı. Ancak hesabı ödeme esnasında: “Şuan üzerimde para yok, sonra öderim.” dedi. Kendi itibarını korumak için bizi zor durumda bıraktı. Çünkü adam parayı ödemezse, patron bizim maaşımızdan keser.

Başka bir örnekte şunları ifade etti: “Dini vaazlar veren ve İslami bir yönü olan Diyarbakırlı bir yazar var. Arada bir bizim kafeye gelir. Başka yerlerde vaazlar verir ama burada kaldığında alkollü içecekler tüketiyor.” Yine bir başka örnek ise şöyle:

Kafemize sürekli gelen zengin bir iş adamı vardı. Arada bir ailecek kafeye gelirlerdi. Ama bazen de bir okulun müdire hanımıyla gelirdi. İkisi de evliydi. Kadına hediyeler alıyordu. Adam kadınla metres hayatı yaşıyordu.

BMW otomobil, iPhone X telefon ve Parliament sigara kullanan bir diğer katılımcı (Erkek, Müteahhit, 30) ise dikkat çekici şu ifadelerde bulundu: “Zenginle gezersen zengin, fakirle gezersen fakir olursun.” Verilen örnekler çerçevesinde şunları söylemek mümkündür: Statü kaygısının getirdiği kendini gösterme, sahneleme, pazarlama ve kendisini kendi dışındaki bir nesneyle var kılma çabası ve bu çabaları görsel bir şova dönüştüren teknolojik gelişmeler, gerçek olmayan yapay hayatlar üretmektedir. Elit kafeler, mekânın sunduğu ilgi çekici dekorlar ve baştan çıkarıcı yapmacık ilgi ve alakalar, herkesin kendini farklı gösterme telaşının içine itmektedir. Bu mekânlar, bir gerçek olarak sunulan birer simülakradır.

Sosyal statü arayışı aslında bir yarıştır. Bu yarış kendini daha çok maddi nesnelere üzerinden sürdürmektedir. Örneğin Ezel dizisinde geçen bir restoran sahnesi, bu yarışta yaşananları özetleyen bir durumu arz etmektedir. Sahne ise şöyle, Ezel’i canlandıran karakter, restorana girer ve bir masaya oturur. Elini havaya kaldırıp parmaklarını bir tıkladığıyla her istediği anda masasına gelir. Ancak yemekleri beğenmediğini ve hesabı ödemeyeceğini söyler. Restoran müdürü: “Peki bunca zamandır neden geliyorsunuz?” diye sorar. Ezel karakteri ise, bu soruya şöyle cevap vermektedir:

Ben buraya sizin yanlış imlali çakma yemeklerinizi yemeye gelmiyorum. Ben buraya kendimi pazarlamaya geliyorum... Burası restoran değil çünkü. Ben buraya gelebilenler kulübüne katılıyorum. Haftada bir çek atıyorum. Bakın bana, param var, gücüm var, çaka satıyorum, pazardayım. Ben buraya karnımı doyurmaya gelmiyorum... Ben buraya yarışta kalmaya çalışıyorum. Ben buradan çıktıktan sonra her istediğimi almaya geliyorum (Ezel Dizisi, 2015).

Daha sonra arkadaşlarına dönerek şu ifadelerde bulunuyor:

Bu masanın hayali hepimizi yuttu... Bu masa, içimizde güzel ne varsa sildi götürdü... Ben, artık bu masadan kalkıyorum. Çünkü sevdiğim herkesi bu masanın yarışına kaptırdım. Arkadaşımı, sevgilimi, ustamı, hepsini, sevdiğim herkesi şu masada oturalım diye, yapılan yarışa kaptırdım (Ezel Dizisi, 2015).

Sosyal ilişkilerin marka nesnelere üzerinde simgeleştiği bir statü yarışının, bir oyunun hakîm olduğu bir çağ söz konusudur. Dücane Cündioğlu (2017) Baudrillard'ın alıntısı yaparak şunları söylemektedir: “Simülakrumlar çağında yaşıyoruz. Bu postmodern dünya özü itibarıyla sanal bir dünyadır.”

Son olarak, bir akşamüstü 75 Metre Yol'da yürürken gözlerinizin önüne devasa plazalar, rengârenk desenli ve sürekli yanan canlı ışıklarla donatılmış çok katlı binalar ve bu binaların alt katlarında camekânların içinde mutluluklar saçan hayatlar gelir. Bu yaşantılar, bir fanusun içine alınmış ve simülakrumlarla çevrilmiş sanal hayatlar gibidir. Her şey büyük bir profesyonellikle kurgulanmış ve simülakrumlarla donatılmış bir simülasyonun içindeymiş gibi hareket etmektedir. Karikatürize edilmiş mekânın dekoruyla uyumlu yüzlerce loş ışıklı lambalar arasında sürekli olarak yankılanan müziğin hafif ritmi, insana farklı dünyalar sunmaktadır. Aynı zamanda bu yol güzergâhında sürekli yanıp-sönen yeşil renkli ışıklarıyla bir camii; inananlarının dikkatlerini kendine çekmenin kışkırtıcı bir yolu olarak ışığın büyüme etkisini kullanarak bu karnaval alayına katılmaktadır.

SONUÇ

Mekânın geleneksel pratiklerden bağının kopartılması, mekânın üretimini ve tüketimini hızlandırırken, öte yandan da mekân bir makine gibi daha işlevsel bir anlam kazanmasına neden olmaktadır. Bu durum ise, hem mekânın kendisini bir seri üretim nesnesi haline getirmekte, hem de mekânı seri bir tüketimin aracı haline getirmektedir. Dolayısıyla günümüz modern dünyasında mekânı paranteze almak mümkün değildir. Her şey mekânın içinde anlam bulmaktadır. Artık mekânın büyüme bir yönü vardır. Mekânı büyüme kılan ve tüketimi bir eğlenceye dönüştüren, görsel ve işitsel ağlardaki teknolojik gelişmelerdir.

Diyarbakır'ın 75 Metre Yol ve onun ötesinde yapılan yeni yerleşim alanları, kentin en popüler alanları olarak varlık göstermektedir. Öte yandan bu alanda bulunan kafeler üzerinde yaşanan spekülâtif söylemler, herkesin dikkatini celbeden bir efsaneye dönüşmüştür. Kentin bu alanında bir ev sahibi olmak ya da burada yer alan elit kafelerde zaman geçirmek, sosyal ilişkilerde ayrıcalıklı olmanın tek göstergesi haline gelmiştir. Kentin diğer alanlarıyla özdeşleşen hırsızlık, çatışma, güvensizlik, yoğun bir nüfus, yoksulluk; elektrik ve su kesintileri, sokakların dar ve pislik içinde olması gibi durumlar söz konusu iken, 75 Metre Yol ve ötesindeki yeni yaşam alanları, geniş sokak ve caddeleriyle, yoğun ışıklı park ve yeşil alanlarıyla, güvenli siteleriyle, çevreyi 24 saat boyunca gözetleyen kamera sistemiyle, çocuk park alanları, otoparklarıyla, akıllı daireleriyle özdeşleşmektedir. Diğer bir ifadeyle 75

Metre Yol ve ötesindeki yeni yaşam alanları, her şeyin düşünüldüğü ve bunların kusursuz bir şekilde hareket etmesinin istendiği bir simülasyonu andırmaktadır.

Yapılan görüşmeler ve analizler neticesinde, mekânın simgesel değeri ile sosyal statü arayışı arasında doğrusal bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Statü göstergeleri ise, araba, telefon, sigara, elit mekânlar gibi marka metalar üzerinden kendini göstermektedir. Aynı zamanda check-in yapılan ve sanal ortamda paylaşılan fotoğrafların çekildiği mekânlar ile elit kafeler arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur.

Her şey nesnelere üzerinden anlam bulmaktadır. İnsanın isminin, kimliğinin bir önemi yoktur; kullandığı arabanın, telefonun, giydiği elbisenin, içtiği sigaranın, bulunduğu mekânın simgesel değeri vardır. Sosyo-ekonomik örüntüler, gerçeği büyük bir özveriyle ortadan kaldıran ve marka değeri olan simgesel metalar üzerinden anlam bulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alver, Köksal, (2013), *Siteril Hayatlar*, 3. Baskı, Ankara: Hece Yayınları.
- Amed, U. (2014), “Amed Yoksulluk Haritası Burjuvalar ve Yoksullar”, <http://siyasihaber3.org/amed-yoksulluk-haritasi-burjuvalar-ve-yoksullar-ugur-amed>, Erişim Tarihi: 12.01.2019.
- Arkitera H. (2014), “Diyarbakır’da Sosyal Konut Üzerine”, <http://www.arkitera.com/haber/27243/diyarbakir-da-konutlandirma-uzerine->, Erişim Tarihi: 23.09.2018.
- Atlı, M. (2017), “Diyarbakır Diclekent’in Dönüşüm Örneği: Ortaokuldan Terklerin Orta Sınıf Çocukları, Kürt Orta Sınıflarının Mekânsal Teşekkülü”, (Der.) Tanıl Bora, *İnşaat Ya Resulullah*, (s.95-100), 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları Birikim Kitapları.
- Barista Akademi Eğitim Programı, (2015), "David People Coffee&Food", *Eğitim Manueli*, www.baristaakademi.com.tr.
- Baudrillard, J. (2014), *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev.) Oğuz Adanır, 9. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2017a), *Tüketim Toplumu*, (Çev.) Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2017b), *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, (Çev.) Nilgün Tural, Ferda Keskin, 10. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2013), *Amerika*, (Çev.) Yaşar Avunç, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2012a), *Karnaval ve Yamyam*, (Çev.) Oğuz Adanır, 1. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2012b), *Kusursuz Cinayet*, (Çev.) Necmettin Sevil, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2005a), *Şeytana Satılan Ruh Ya Da Kötülüğün Egemenliği*, (Çev.) Oğuz Adanır, 1. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Baudrillard, J. (2005b), *Anahtar Sözcükler*, (Çev.) Oğuz Adanır, Leyla Yıldırım, 1. Baskı, Ankara: Paragraf Yayınları.
- Bauman, Z. (2010), *Küreselleşme*, (Çev.) Abdullah Yılmaz, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayilik Listesi, (2018), “Mado, David People”, <https://bayiliklistesi.com/benzin-big-yellow-taxi-bayilik-ve-bayilik-sartlari>, Erişim Tarihi: 27.11.2018.
- Bocock, R. (1997), *Tüketim*, (Çev.) İrem Kutluk, 1. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Botton, A. de, (2005), *Statü Endişesi*, (Çev.) Ahu Sıla Bayer, 2. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Cündioğlu, D. (2017), “Adam Olmanın Sermayesi Hüzündür”, <https://www.youtube.com/watch?v=worHd2JMuNg>, Erişim Tarihi: 18.07.2018.
- Debord, G (2018), *Gösteri Toplumu*, (Çev.) Ayşen Emekçi ve Okşan Taşkent, 8. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Milliyet.com.tr, (2015), “Diyarbakır’ın İlk Bisiklet Yolu ve Yürüyüş Parkuru Tamamlanmak Üzere”, (2015), <http://www.milliyet.com.tr/diyarbakir-in-ilk-bisiklet-yolu-ve-yuruyus-diyarbakir-yerelhaber-614458/>, Erişim Tarihi: 27.10.2018.
- Ezel Dizisi, (2015), “Ezel Restoran Sahnesi Ödedim Ben O Hesabı”, <https://www.youtube.com/watch?v=daAMUquPGGw>, Erişim Tarihi: 05.02.2018.
- Güleç S. S. (2017), “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/(1), ss.13-37.
- Gürhan, N. (2016), “Diyarbakır Kent Algısı Üzerine Bir Araştırma”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8/(2), ss. 921-941.
- Godard, J. L. (2014), “Afilî Filintilar”, <http://www.afilifilintilar.com/jean-luc-godarddan>, Erişim Tarihi: 14.08.2018.
- Gökaliiler, E., Aybar, A. S. ve Gülay, G. (2011), “Bir Statü Tüketimi Göstergesi Olarak iPhone Markalı Akıllı Telefon Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademi Dergisi*, 7(1), ss. 36-48.
- Güler, B. A. (2013), *Yerel Yönetimler; Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Harvey, D. (2014), *Postmodernliğin Durumu*, (Çev.) Sungur Savran, 7. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014), *Mekânın Üretimi*, (Çev.) Işık Ergüden, 2. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Montaigne, (2018), *Denemeler*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi XXIII, (Çev.) Sabahattin Eyüpoğlu, 35. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Morley, D. ve Robins, K. (2011), *Kimlik Mekânları*, (Çev.) Emrehan Zeybekoğlu, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2017), *Toplumun McDonaldlaştırılması*, (Çev.) Akın Emre Pilgir, 5. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2016), *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, (Çev.) Funda Payzın, 4. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2015), *Yeni Kapitalizm Kültürü*, (Çev.) Aylin Onocak, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sosyal Statü Arayışında Elit Mekânların Rolü; Diyarbakır 75 Metre Yol Güzergâhındaki Kafeler Örneği

- Soja, E. W. (2015), *Postmodern Coğrafyalar*, (Çev.) Yunus Çetin, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Tigrishaber, (2018), “Sanat Sokağında Neler Oluyor?”, <http://www.tigrishaber.com/sanat-disinda-her-sey-var-bu-sokakta-50671h.htm>, Erişim Tarihi: 15.11.2018.
- Tigrishaber, (2014), “Diyarbakır’da ‘Kafeler Sokağı’ için yıkım kararı alındı.”, <http://www.tigrishaber.com/diyarbakirda-kafeler-sokagi-icin-yikim-karari-alindi-12283h.htm>, Erişim Tarihi: 15.11.2018.
- Uluslararası Stil, (2016), <http://furkanucar.com.tr/uluslararasi-stil/>, Erişim Tarihi: 24.06.2018.
- Urry, J. (2018), *Mekânları Tüketmek*, (Çev.) Rahmi G. Öğdül, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yırtıcı, H. (2005), *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar /Pages: 162 - 179

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 09.05.2019

Kabul Tarihi: 25.05.2019

DÜZ ORANLI VERGİLERE BAKIŞ: HALL-RABUSHKA DÜZ ORANLI VERGİ MODELİNİN İNCELENMESİ*

Hikmet Dersim YILDIZ¹
Osman GEYİK²

Öz

Düz oranlı vergi sistemi, emek gelirlerini ve kurum gelirlerini tek bir sistem içerisinde çifte vergilendirmeye olanak vermeden, yalnızca bir kez vergileme işlemi yapılarak ve gelir grubu fark etmeksizin hepsine tek bir vergi oranının uygulandığı vergi sistemidir. Düz oranlı vergi sistemi, artan oranlı vergi sisteminin birçok dezavantajlı durum ve özelliklerini bertaraf etmek adına uygulanacak en ideal vergi sistemlerinden biridir. Artan oranlı vergi sisteminin muafiyet-istisnalara fazlasıyla yer vermesi, basitlikten oldukça uzak olması, idare ve mükellef bazında uyum maliyetlerinin fazla olması, adaleti sağlamak konusunda başarısız olması, artan vergi oranlarından kaçmak için vergi kaçırma faaliyetlerine neden olması ve en önemlisi kişisel gelir- kurumsal gelir yanında sermaye kazançlarını da vergileyerek çifte vergilemeye neden olması ülke vatandaşlarının bu özellikleri sağlayacak bir vergi sistemini arzu etmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Çalışmada öncelikle düz oranlı vergi kavramına değinilmiş daha sonra bu alanda yapılan ilk bilimsel çalışma olan Hall-Rabushka düz oranlı vergi modeli irdelenmiştir. Ardından, ülke uygulamalarından yola çıkılarak artan oranlı vergi sistemi karşısındaki avantajları incelenmiştir. Son olarak ise çalışmanın esasını oluşturan, örnek ülkelerin reform uygulamalarından yola çıkarak, bu reformların başarısı ya da başarısızlığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Düz oranlı vergi, Hall-Rabushka düz oranlı vergi modeli, vergi reformu*

Jel Kodu: H₀ , H₂ , H₂₀

OVERVIEW OF FLAT RATE TAXES: REVIEW OF HALL-RABUSHKA FLAT RATE TAX MODEL

Abstract

The flat-rate tax system is the tax system in which a single rate is applied to corporate and individual incomes, regardless income group, incapacitate double taxation. The flat-rate tax system is one of the most appropriate tax systems to eliminate the many disadvantaged conditions and features of the progressive tax system. Progressive

*Bu çalışma 2-4 Mayıs 2019 tarihlerinde Lefkoşa'da düzenlenen 9. International Congress on Current Debates in Social Sciences isimli kongrede özet bildiri şeklinde sunulmuştur.

¹ Arş. Gör. ,Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, dersimyildiz@gmail.com , ORCID : 0000-0002-2866-3936.

² Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü , osmangeyik@gmail.com, ORCID : 0000-0001-9885-9638.

Düz Oranlı Vergilere Bakış: Hall-Rabushka Düz Oranlı Vergi Modelinin İncelenmesi

tax system to give exemptions and exceptions, very far from simplicity, administrative and taxpayer compliance costs on the basis of too high, fail to provide justice, causes tax evasion activities because of motive avoid the progressive tax rates, and most importantly, the fact that it causes double taxation by taxes capital gains as well as personal income- corporate income resulted in a desire for system by the citizens of the country to provide these features.

In this study, firstly, the concept of flat-rate tax has been mentioned and then Hall-Rabushka flat-rate tax system model which is the first scientific study in this field, was examined. Afterwards, before the country practices, advantages of flat-rate tax system against progressive tax system has been examined. Finally, the success or failure of these reforms have been evaluated based on the reform practices of the sample countries, which form the basis of the study.

Keywords: *Flat rate tax, Hall-Rabushka flat rate tax model, tax reform*

Jel Code: H₀, H₂, H₂₀

GİRİŞ

Düz oranlı vergi sistemi, bireylerin emek gelirlerini ve kurumsal gelirleri tek bir sistem içerisinde, mükerrer (çifte) vergilendirmeye olanak vermeden, yalnızca bir kez vergileme işlemi yapılarak ve gelir grubu fark etmeksizin hepsine bir oranın uygulandığı vergi sistemidir. Bu sistem uygulanırken vergi ilkeleriyle uyumun sağlanması da çok önemlidir. Düz oranlı vergi sisteminin teorik temelini oluşturan ve çalışmada değinildiği üzere, Hall-Rabushka modeli -ve kendine özgü diğer sistemlerin büyük bir çoğunluğunda- ücret, maaş ve emekli maaşı ödemelerinin tümünü ve ayrıca bunlar dışında kalan gelirleri ise işletme ya da kurum vergisinin konusuna sokmaktadır.

Düz oranlı vergi sistemi, artan oranlı vergi sisteminin birçok dezavantajlı durum ve özelliklerini ortadan kaldırmak adına uygulanacak en ideal vergi sistemlerinden biridir. Artan oranlı vergi sisteminde yer alan bazı dezavantajlı durumlar (muafiyetler, istisnalar, karmaşıklık, adaletsizlik, idari maliyetlerin yüksekliği vb.) yeni bir vergi sistemi arayışına girilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla özellikle ABD ve Doğu-Kuzey Avrupa ülkelerinde bu sisteme geçiş için reform çalışmaları başlatılmıştır.

Bu çalışmada, uluslararası kuruluşların ve danışma şirketlerinin raporlarından, ilgili literatürdeki makalelerden yararlanılarak, düz oranlı vergi sistemi modeli incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle düz oranlı vergi kavramına değinilmiş, daha sonra bu alanda yapılan ilk bilimsel çalışma olan Hall-Rabushka düz oranlı vergi sistemi modeli irdelenmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde sırasıyla, düz oranlı vergi sisteminin artan oranlı vergi sistemine karşı üstünlüklerine ve düz oranlı vergi sistemine karşı yapılan eleştirilere yer

verilmiştir. Dördüncü bölümde, çalışmanın temel araştırma konusu olan, düz oranlı vergi sistemini uygulayan ülke örnekleri incelenmiştir. Bu bağlamda, Doğu ve Kuzey Avrupa ülkelerinin yaptıkları reformlardan yola çıkılarak, bu ülkelerde reformların başarılı ya da başarısız şekilde sonuçlanıp sonuçlanmadığına bakılmıştır. Son bölüm sonuçtan oluşmaktadır.

1.DÜZ (SABİT) ORANLI VERGİ KAVRAMI

Düz oranlı vergi, alınacak olan verginin miktarının hesaplanmasında, vergi matrahına uygulanan oranın devamlı sabit kaldığı veya vergi matrahına göre değişmeyen vergilerdir. Diğer bir ifadeyle düz oranlı vergiler, vergi oranı ve vergi matrahı arasında bir ilişkinin olmadığı ve matraha göre vergi oranının değişmediği vergi tarifesi türüdür (Şen ve Sağbaş, 2016: 131). Bununla birlikte düz oranlı vergilerde, matrah artışına bağlı olarak vergi miktarında da artış görülmektedir. Tek ya da düz oranlı bir vergi tarifesi sisteminde yalnızca bir marjinal vergi oranı vardır. Artan oranlı vergi sisteminden farklı olarak, teorik anlamda tüm vergi yükümlülerine ve gelirlerine aynı oran uygulanmaktadır. Tasarruf ve yatırımlar vergi dışı tutarak mükerrer vergileme önlenmeye, yatırımlar teşvik edilerek istihdam artırılmaya çalışılmaktadır. Bu tür bir vergi sisteminde tüm gelirleri, indirim-istisna-muafiyet müesseselerine tabii tutmadan, genel bir vergi kesintisine tabii tutulan ilkeler benimsenmektedir. (Kaya, 2008: 91).

Düz oranlı vergiyle ilgili tanım ve açıklamalar ilk olarak Milton Friedman tarafından “Kapitalizm ve Özgürlük (1962)” adlı çalışmada dile getirilmiştir. Friedman bahsi geçen çalışmasında ABD Federal Gelir Vergisi oranının %23.5 olması gerektiği düşüncesini savunmuştur. Ancak daha sonra akademik literatür ve çevrede en kapsamlı çalışmalar ABD’de görev yapan Robert Hall ve Alvin Rabushka tarafından 1981 yılında yapılmıştır. Son yıllarda düz oranlı vergilemeyi öneren birçok çalışma yapılmış; bunların çoğu ise Hall ve Rabushka’ dan etkilenmiştir (Şentürk, 2006: 19).

1.1.Hall-Rabushka Düz Oranlı Vergi Modeli

Bu verginin temel hedefi ABD’de uygulanan kişisel gelir vergisi ile kurumlar vergisinin yerine geçecek bir tüketim vergisi oluşturup yürürlüğe koymak olmuştur. Hall ve Rabushka, nakit akım vergisinin bir kombinasyonunu önererek hem işletme hem de emek gelirlerini aynı oranda vergileyen, uyumlu ve entegre bir vergi modelinin gerekliliğini savunmuşlardır. İşletme vergisi, ihracat dahil satış faturaları ve girdi-sermaye malları alımı arasındaki tutarı matrah olarak baz alırken; emek geliri üzerinden alınan vergi tüm faydaları (yan faydalar da dahil olmak üzere) ve emeklilik maaş ve faydalarını içermektedir (Keen, Kim ve Varsano,

Düz Oranlı Vergilere Bakış: Hall-Rabushka Düz Oranlı Vergi Modelinin İncelenmesi

2006: 4). Dolayısıyla kişilerin elde ettikleri faiz, kar ve diğer sermaye kazançları üzerinden vergi alınmaz. İlk olarak ücret geliri açısından incelenecek olursa, belli bir sınırın altında geliri olan aileden hiç vergi alınmazken, eğer o sınır aşılmışsa tek bir vergi oranı uygulanmaktadır. Buna bağlı olarak da gelir arttıkça alınan ortalama vergi oranı artmakta, diğer bir ifadeyle artan oranlılık bu sistemde marjinal vergi oranının değişmemesine rağmen ortalama vergi oranını değiştirerek sağlanmaktadır. Ücret vergisi dışında kalan tüm kazanç ve iratları vergilendirmeyi hedefleyen işletme vergisinde ise, şahıs ya da sermaye şirketi olmasına bakılmaksızın tüm gelir ve giderler matraha dahil edilerek tek bir oran üzerinden vergilendirme işlemi yapılmaktadır (Vural, 2010: 183).

Düz oranlı vergi sistemini bu model etrafında savunanlar, bu sistemin çağdaş vergi sisteminin adil, basit, açık, tarafsız ve düşük oranlı olma ilkelerinin tamamını karşılayıp, kayıt dışı ekonomiyi önleyecek, kişilerin kazançlarını arttıracak, Hazine'nin vergi gelirlerini artıracak ve ekonomik büyümeyi teşvik ederek Amerika vatandaşlarının yaşam standardını geliştirecek bir model ya da vergi sistemi olduğunu vurgulamışlardır (Gerçek, 1999: 126).

Hall-Rabushka modelinin temel birkaç özelliği şu şekilde sıralanabilir (Vural, 2010: 183);

- İlk özelliği, tüm gelir gruplarını bir defaya mahsus vergilemesi, yani mükerrer (çifte) vergilemeye yol açmamasıdır.
- İkinci özelliği, tüm gelir gruplarını aynı vergi oranına tabii tutması ya da diğer bir deyişle muafiyet düzeyini aşan tüm gelir grupları için gelirin niteliğine bakılmaksızın tek ve aynı vergi oranı altına girmeleridir.
- Son olarak ise, katma değer vergisine benzer bir çıkarma yöntemine dayanan emek gelirlerinin muafiyetine yer verir. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, yatırımlara yapılan tutar istisna tutulurken, tasarruflardan elde edilen gelirler vergi dışı tutulur.

Hall-Rabushka modelinin uygulanması halinde, tasarruf-yatırım üzerindeki mükerrer vergilemenin bertaraf edileceği, vergi kayıplarını en aza indirerek kamu gelir kayıplarını azaltacağı, karmaşıklığı ve basitliği temeline yerleştiren bir model olarak uyum maliyetlerini azaltacağı, belli bir gelir sınırına kadar gelir elde eden yoksul kesimin durumunu iyileştireceği, vergi kaçakçılığını azaltacağı, faizlerin vergi dışı tutulması sonucu faiz oranlarını düşürerek ekonomideki olumsuz etkiyi azaltacağı, adalet-etkinlik-basitlik ilkelerinin daha iyi uygulanmasını sağlayacağı ve son olarak faizlerin düşüklüğüne bağlı olarak yabancı yatırımları hareketlendireceği varsayılmıştır (Grecu, 2004: 19-20).

ABD menşeli Hall-Rabushka modeli teoride kalmayıp uygulama alanı da bulmuştur. ABD'nin

birçok eyaletinde ve doğu bloku ülkelerde (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya, Rusya, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya vb.), tamamen aynı özellikleri barındırmaksızın uygulanmış ve Suudi Arabistan'a kadar uzayan bir uygulama alanı bulmuştur (Şen ve Sağbaşı, 2016: 474).

1.2.Düz Oranlı Vergilerde Uygulama

Tüm düz oranlı vergi modelleri ya da tanımlamaları Hall-Rabushka modeline uymamaktadır. Birçok OECD ülkesi ve diğer ülkelerde uygulanan bu oran birkaç farklı şekilde kullanılabilir. Bunlardan birisi, tek bir oranın -muafiyet ve indirimler göz önünde bulundurulmaksızın- tüm gelirler üzerine uygulanmasıdır. Bir diğeri, temel olarak bir vergi muafiyetinin uygulanması ve bunun üzerindeki gelirlere tek bir oranın uygulanmasıdır. Üçüncü uygulama, Hall-Rabushka modelinin önerdiği gibidir. Bir başka uygulama biçimi ise, israf yaratmayacak bir vergi indiriminin -gelire bağlı olmaksızın- yine tek bir oranla birlikte uygulanmasıdır (OECD, 2006: 85-86). Sayılan bu dört uygulama etrafında gelişen modelleri uygulayan ülkeler düz oranlı vergi sistemi uygulayan ülkeler olarak sıralanabilir.

Düz oranlı vergi ilk olarak 1940 yılında İngiltere'ye bağlı bir ada olan Jersey'de uygulanmıştır. 1960 yılında ise yine İngiltere'ye bağlı Guernsey adasında uygulanmıştır. Guernsey'de, sermaye kazançlarını vergi dışı tutarak mükerrer vergilendirmeyi önlemeyi amaçlayan ve aynı zamanda gelir ve kurumlar vergisini (yaygın ve geniş bir muafiyet ile) %20 oranı ile uygulayan model benimsenmiştir. Diğer bir uygulama 1997 yılına kadar Büyük Britanya'ya bağlı olan Hong Kong'da görülmektedir. Çifte gelir vergisi sistemini benimsemiş olan Hong Kong'da, mükelleflere artan ya da düz oranlı vergi tarifelerinden birini seçme hakkının tanındığı bir model kullanılmıştır. Sisteme göre mükellefler ya yasal indirim ve muafiyetlerden yararlanarak %2-%20 arasındaki oranı seçecek ya da hiçbir indirim ve muafiyet olmaksızın %16'lık orana tabii olacaklardır. Mükellefler ağırlıklı olarak uyum ve denetim maliyetlerini de göz önüne alarak düz oranlı vergiyi tercih etmişlerdir. Uyum maliyeti ve vergi oranı düşük bir vergi sisteminin, vergilemenin çalışma, tasarruf yapma ve risk alarak yatırım yapma üzerindeki olumsuz etkisini azaltarak, dikkate değer bir ekonomik büyümenin en önemli faktörü olduğu kabul edilmektedir (Grecu, 2004: 13).

Düz vergi oranını uygulayan ülkeleri 1980'li yıllarda Jamaika ve Bolivya izlese de düz oranlı vergi uygulamaları 1994'de Estonya'nın yürürlüğe koymuş olduğu gelir vergisi reformu ile birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır. Estonya'dan sonra düz oranlı vergilemeyi benimseyen ülke sayısı 30'un üstüne çıkmıştır (Vural, 2010: 186). Aşağıdaki Tablo-1'de, düz vergi oranı uygulayan ülke örnekleri ve oranları görülmektedir.

Düz Oranlı Vergilere Bakış: Hall-Rabushka Düz Oranlı Vergi Modelinin İncelenmesi

Tablo 1. Düz Vergi Oranı Uygulayan Ülkeler ve Oranları (%)

Ülkeler	Kişisel Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	KDV Oranı	Sosyal Güvenlik Primleri
Arnavutluk (2007)	10	10	20	21,7
Beyaz Rusya (2009)	12	24	18	35,1
Bolivya (1986)	13	25	13	13,7
Bosna Hersek (2008)	10	10	17	10,5--33
Bulgaristan (2008)	10	10	20	19,9--20,4
Çek Cum. (2008)	15	19	19	30,7
Estonya (1994)	21	21	18	33
Guernsey (1960)	20	0-20	0	-
Gürcistan (2005)	12	15	18	0
Hong Kong(1947)	16	16,5	0	5
Irak (2004)	15	15	-	12
Jamaika (1980)	25	33,3	16,5	2,5
Jersey (1940)	20	20	3	-
Karadağ (2007)	15	9	17	16,1
Kazakistan (2007)	10	17,5	12	13--5
Kırgızistan (2006)	10	10	20	19
Letonya (1995)	23	15	21	24,1
Litvanya (1994)	15	15	21	3--31
Macaristan	16	10--16*	27	1,5--27
Makedonya (2007)	10	10	18	0,7
Mauritus (2009)	15	15	15	6
Moğolistan (2007)	10	25	10	11
Nepal (2008)	10	20	13	10
Paraguay (2006)	10	10	10	16,5
Romanya (2005)	16	16	19	27,5
Rusya (2001)	13	24	18	2--26
Sırbistan (2003)	15	10	18	17,9
Slovakya (2004)	19	19	19	35,2
Ukrayna (2004)	15	25	19	5
Türkmenistan (2008)	10	20	15	20
Yemen (2011)	15	20	15	-

Kaynak: Vural, (2010: 187); Nicodème,(2007:140), PwC,(2015).

*500 Milyon Macar Forinti altında kalan gelir %10 aşan kısmı ise %16 olarak vergilendirilmektedir.

Tablo incelendiğinde, düz vergi sistemini uygulayan ülkeler arasında, en düşük oranın %10

olduğu ve bu oranı uygulayan ülke sayısının oldukça fazla olduğu, ayrıca en yüksek oran %25 ile Jamaika'da olduğu görülmektedir.

Özellikle Sovyet Rusya'nın çöküşünden sonra birçok eski Doğu Avrupa ülkesi bu vergilemeyi benimsemiştir. Çalışmada belli başlı bazı Doğu Avrupa ülkeleri ve bunların bu tarifeyi benimsemeleri neticesindeki başarı durumu incelenecektir. Ancak öncesinde bu vergi tarifesinin faydaları ve yöneltile eleştirilere değinilmektedir.

2.DÜZ ORANLI VERGİLEMENİN FAYDALARI

2.1.Vergi Adaletini Sağlaması

Vergi yükü bölüşümünde sosyo ekonomik etkenler göz önüne alınmalıdır. Toplumlar sahip oldukları bazı özellikler bakımından birbirlerinden ayrılırlar bu ayrışma vergi ve vergiye bakış konusunda da ortaya çıkmaktadır. Vergilemede adalet konusu ele alındığında Adam Smith'in vergileme ilkelerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Söz konusu ilkelerin büyük bir kısmı vergi yükünün adil dağılımıyla alakalıdır. Vergilemede adalet konusunun açıklanabilmesi için dört ana kavramın tanımlanması gerekmektedir. (Smith, 2011: 927-930);

-Dikey Eşitlik: Farklı gelir elde eden tüm mükelleflerin ayrı şekilde vergilendirilmesi.

-Yatay Eşitlik: Dikey eşitliğin aksine aynı geliri elde eden mükelleflerin aynı oranda vergi ödemesini ifade eden ilkedir. Ancak günümüzde çoğu vergi sisteminde yer alan muafiyet, istisna, indirim uygulamalarının yatay eşitliğin önünde bir engel oluşturduğu görülmektedir.

-Kanun Önünde Eşitlik: Kanun önünde vergi bağlamında tüm mükelleflerin eşit muamele görmesini ifade eder.

-Fedakârlıkta Eşitlik: Farklı gelir elde etmeleri göz önünde bulundurulmaksızın mükelleflerin mal ve hizmet alımında aynı vergi oranı üzerinden vergilendirilmeleri ve fedakârlık oranlarının aynı olmasını ifade eder.

Buradan yola çıkarak fedakârlıkta eşitlik ilkesi dışında tüm ilkelerin düz oranlı vergi uygulaması sonucunda sağlanacağı görülebilir. Ancak fedakârlıkta eşitlik açısından düz oranlı vergi-artan oranlı vergilerde olduğu gibi- adaleti sağlamayacaktır. Bu durum KDV açısından örneklendirilebilir. 1000 ve 2000 lira gelire sahip iki vergi mükellefinin bir ekmek için ödediği vergi aynı orandadır. Dolayısıyla bu ilke adaleti sağlayamamaktadır.

Sanılanın aksine, düz oranlı vergileme çok gelirliden çok, az gelirliden ise daha az vergi alınmasına olanak tanımaktadır. Standart indirim göz önüne alındığında ise düz oranlı vergi sistemi gerçek vergi oranını artan oranlı bir hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında düz

oranlı vergi adil bir vergidir.

2.2.Vergi Sisteminde Karmaşıklık Sorunu Gidermesi

Vergi yasalarının karmaşık bir yapıya sahip olması yükümlülerin yasaları ihlal ederek ya da yasalardaki boşluklardan faydalanarak vergi ödemekten kaçınmasına neden olabilmektedir. Bu durum vergilerin idari maliyetlerinin artması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Tek oranlı vergi sistemi vasıtasıyla vergi oranları konusundaki karmaşıklığın azalmasının yanı sıra idari maliyetlerin azalması da söz konusu olacaktır (Kaya, 2008: 93).

Bugüne kadar yapılan değişiklikler, düzenlemeler ve reformlar sonucunda muafiyet, istisna ve indirimlerin yoğun bir şekilde uygulandığı mevcut vergi sistemleri fazlasıyla karmaşık ve bozuk bir yapıya bürünmüştür (Gerçek, 1999: 128). Dolayısıyla burada bahsi geçen fayda basitliğin sağlanmasıdır. Büyük mali reformlar sonucunda ülkelerden elde edilen kanıtlar doğrultusunda düz oranlı vergilemenin basitliği sağladığı görülmektedir (Grecu, 2004: 20). Karmaşıklık ve uyum konuları bu anlamda belirsizdir; çünkü karmaşıklık vergi oranlarına bağlı olduğu kadar vergi tabanına da bağlıdır. Sonuç olarak bazı ülkelerde –örneğin Rusya’da- reform karmaşıklık üzerinde bir değişiklik yaratmamıştır (Nicodème, 2007: 141).

Vergi sistemindeki karmaşıklık çok büyük oranda sistem içerisindeki indirim-muafiyet ve istisnalara bağlıdır. Düz oranlı vergi tarifesinin yürürlüğe girmesi basitliğin artmasına ve bu da vergi uyumunun artmasına neden olacaktır.

2.3. Muafiyet, İstisna ve İndirimleri Kaldırması

Düz oranlı vergilerin tek bir oran uygulaması yanında muafiyet ve istisnaları da kaldırması- belirli bir gelire kadar tanınan muafiyet hariç- verginin, daha çok mükellefe uygulanabilmesine ya da diğer bir ifadeyle vergi tabanının genişlemesine olanak sağlar. Vergiden kaçınma gibi davranışlara ve birçok ekonomik bozukluklara yol açan muafiyet ve istisnaların kaldırılması, vergi tabanını genişletecektir. Böylece tek bir oranın uygulanması daha adil bir vergi yükünün oluşmasını sağlayacaktır (Gerçek, 1999: 128). Ayrıca istisna ve muafiyetler verginin genellik ilkesine de aykırılık oluşturmaktadır. Genellik ilkesi vergi ödeme gücüne sahip herkesin -kendi gelirine göre- din, dil, ırk gözetmeksizin vergiye tabii olmasıdır. Bu nedenle düz oranlı vergiler, istisna ve muafiyetleri kaldırarak, genellik ilkesine uygun bir çizgide olacaktır (Giray, 2006).

2.4. Yatırım ve Tasarrufların Çifte Vergilendirmesini Önlemek

Artan oranlı vergi sisteminde, vergi mükellefleri elde etmiş oldukları gelirleri ve yapmış

oldukları tasarrufları üzerinden vergi öderler. Buna ek olarak tasarrufları üzerinden gelir elde etmeleri durumunda ayrıca vergi öderler. Bu kişinin ölmesi durumunda sahip olduğu değerler veraset ve intikal vergisine tabii tutulur. Artan oranlı bir vergi sisteminin var olduğu ekonomilerde yatırım gelirleri öncelikli olarak şirket düzeyinde, bu kazançlar kâr payı ve faiz olarak dağıtılması durumunda ise ikinci defa vergiye tabii tutulmaktadır. Eğer söz konusu işletme elden çıkarılırsa bu nedenden dolayı ortaya çıkacak sermaye kazancı, vergi yoluyla üçüncü kez vergilendirilmiş olur (Seldon ve Boyd, 1996:3-4). Ancak düz oranlı vergileme geliri yalnızca bir kez vergiye tabii tutacak; böylece kâr payı, faiz ve sermaye kazançları ayrıca vergilendirilmeyecek yani mükerrer vergileme önlenmiş olacaktır. İki şekilde tasarruf ve yatırım artışı sağlanacaktır. Birincisi, sermaye kazançları işletme gelirlerinden bağımsız olarak vergilendirilmedikleri için reel yatırımlar artacaktır. İkincisi ise, tüm gelir gruplarının gelirleri artacak; bu da tasarrufların artmasına yol açacaktır (Seldon ve Boyd, 1996: 6).

2.5. Milli Gelirin Yükseltilmesini Sağlamak

Vergi oranlarında düşme sonucu hem gerçek hem de tüzel kişilerin yarattıkları katma değer artması sonucu, mükellefler daha az vergi kaçırma davranışlarında bulunacaklardır. Düz oranlı vergi, yatırım kararlarında asli faktör olmaktan çıkıp, yalnızca ekonomik değerlendirme sonucu yatırım kararları alınabilecektir. Yatırım ve tasarruflar mükerrer vergilendirilmediği için, yatırım-tasarruf miktarı artacak ve dolayısıyla kişi başına gelir seviyesi artacaktır (Kaya, 2008: 95). Sonuç olarak daha dinamik bir ekonomi ve daha az vergi kaçırma işlemleri hükümetin daha çok vergi geliri toplamasına ve genel milli gelirin de büyümesine yol açacaktır. Laffer eğrisi ve tarihsel gelişim içinde ABD ve Büyük Britanya örnekleri, vergi oranının düşüklüğünün sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayacağını göstermektedir (Grecu, 2004: 19).

2.6. Çalışma Teşvikinin Artmasını Sağlamak

Düz oranlı verginin çalışma teşviki üzerinde etkileri, ortalama vergi oranını arttırıp marjinal vergi oranını düşürmesidir. Bu da gelir-ikame etkilerinin çalışma yönünde olumlu şekilde artmasına yol açacaktır (Nicodème, 2007:141). Ayrıca çalışma teşvikinin artması kayıtdışılığın azalmasıyla ve dolaylı olarak ekonominin büyümesiyle sonuçlanacaktır.

2.7. Devletin Müdahalesini Azaltmak ve Vergilemede Tarafsızlık İlkesini Sağlamak

Artan oranlı vergi sisteminin yapısının karmaşık olması, vergi oranlarının nispeten yüksek, istisna, muafiyet ve indirimlerin (vergi harcamalarının) çokça uygulanıyor olması, devletin ekonomiye müdahalesinin artmasına yol açmaktadır. Düz oranlı vergi sisteminde ise,

Düz Oranlı Vergilere Bakış: Hall-Rabushka Düz Oranlı Vergi Modelinin İncelenmesi

hükümetler vergi oranlarını artırma gibi müdahalelerde bulunamaz. Ayrıca kişi ya da kurumlar kendi gelirlerini harcama konusunda özgür davranabilirler. Düz oranlı vergi sistemi kişilerin gelirleri, işletmenin büyüklüğü ya da yatırım kararları alma konusunda ayırım yapmadığı ve bunun yanında tek bir vergi oranı uyguladığı için ekonomik anlamda tamamen tarafsız bir vergidir. Artan oranlı vergi sistemi ise, birden fazla vergi tarifesi içermesi, çifte vergilendirmeye yol açabilmesi bakımından bireyler ve kurumların üretim, tüketim, yatırım gibi kararlarını önemli derecede etkilemektedir. Düz oranlı vergileme, tasarrufların çifte vergilendirilmesini önleyerek, yeni yatırımları ve çalışma güdüsünü artırmaktadır. Düz oranlı vergi sistemi, tasarruf ve yatırım ile tüketim arasında herhangi bir fark gözetmeksizin, kişilerin ekonomik ve mali kararlarını özgür bir şekilde belirleyebilmelerine imkân tanıyarak, vergilemede tarafsızlık ilkesini sağlayabilmektedir (Gerçek, 1999: 130-131).

2.8. Rant Kollama Faaliyetlerini Azaltmak

Düz oranlı vergi sisteminde vergi tarifesinden ya da vergi ayrıcalıklarından yararlanma konuları son bulacağından, lobicilik ve rant kollama faaliyetleri, daha genel ifadeyle politik kayırmacılık ortadan kalkmaktadır (Aktan, 2002: 6).

3. DÜZ ORANLI VERGİ SİSTEMİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Düz oranlı vergilerin vergi yükünü, üst gelir grubundan orta gelir grubuna dahil mükelleflere kaydıracağı görüşü savunulmaktadır. Dolayısıyla bir adalet ve eşitlik sorunsalı ile karşı karşıya kalılabilmektedir. Diğer bir ifadeyle zengin gelir grubuna fayda sağlamak adına orta gelir grubunu bir mağduriyet içine soktuğu ileri sürülmektedir (Dunn, 2006: 6). Örneğin, ABD eski başkanı Clinton'ın, o dönem hazırlanması için direktif verdiği düz oranlı vergileri içeren kanun tasarılarında 200.000 doların altında gelir elde eden mükellef grubunun ödeyecekleri vergi miktarının artacağı, buna karşın 200.000 doların üzerinde gelir elde edenlerin ise vergi yükünün düşeceği ifade edilmiştir. Bu ise adil bir uygulama olmayacağı yönüyle eleştirilmiştir (Vural, 2010: 96).

Düz oranlı vergi sistemi için dile getirilen eleştirilerden bir diğeri ise, bilimsel ve sosyal amaçlı çalışmalara yönlendirilen yardımların indirimine olanak sağlanmamasıdır. Aynı şekilde bazı indirim-istisna ve muafiyetlerin kaldırılması da eleştirilere maruz kalmıştır. Birçok indirim adil ve eşit bir gelir tanımı yapmak için yardımcı olabilmektedir. Diğer yandan bazı erdemli davranış ve faaliyetlerin arzu edilen seviyede yapılması için bu indirimlere ihtiyaç duyulabilmektedir (Giray, 2006).

Düz oranlı vergi sisteminin uygulanması vergi gelirlerinde bir azalmaya bu da bütçede açığa neden olabilecektir. Bütçe açıklarının bazı ekonomik sorunlara yol açabileceği yönünde eleştiriler mevcuttur. Bununla birlikte daha da önemli olarak, bütçe açıklarının maliyetinin dolaylı vergiler yoluyla düşük-orta gelirli mükellefler tarafından finanse edilebilecek olması (Kaya, 2008: 97) önemli eleştiri konularındandır

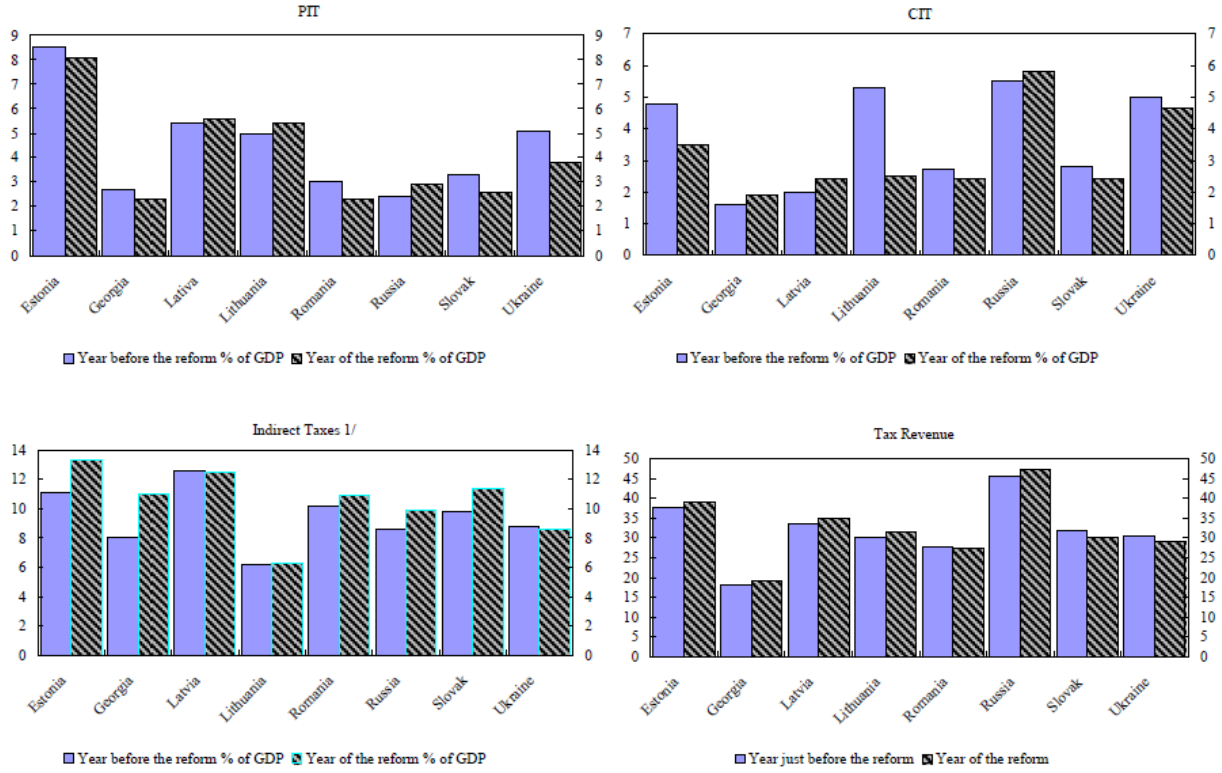
4. DÜZ ORANLI VERGİ SİSTEMİNİ UYGULAYAN ÜLKELER: DOĞU VE KUZAY AVRUPA ÜLKELERİNİN BAŞARILARI

Avrupa Birliği' ne katılmış olan devletler, Avrupa'nın gelişmiş diğer ülkeleriyle rekabet edebilmek ve vergi sistemlerini basitleştirebilmek için düz oranlı vergi sistemine geçmeye başlamışlardır. Avrupa Birliği'nin yeni ülkelerinin bu alandaki başarısı Rusya ve Gürcistan gibi üye ülke olmayan devletlere de önemli bir kaynak oluşturmuş ve bu ülkelerde köklü değişikliklere gitmişlerdir. Bunun yanında halen düz oranlı vergi sistemini uygulayan ülkelerden Hong Kong dışında büyük bir çoğunluğunun eski sosyalist ülkeler olması oldukça önemlidir. Artan oranlı ve muafiyet-istisna gibi uygulamaları barındıran eski sosyalist ülkelerin, Sovyet Rusya'nın çöküşüyle birlikte düz oranlı vergi sistemine bakış değişmiştir (Ferhatoğlu, 2006: 174).

Daha önce de değinildiği gibi, çeşitli ülkelerde uygulanan düz oranlı vergi sistemi, oran ve uygulama açısından bazı farklılıklar göstermektedir. Örnek vermek gerekirse, genellikle gelir ve kurumlar vergisini birleştiren düz oranlı vergi sistemi Rusya uygulamasında olduğu gibi kurumlar vergisini sistemin dışında tutabilmekte; Çek Cumhuriyeti'nde uygulandığı gibi kurum kazançlarını sisteme kademeli bir şekilde dahil edebilmekte; kurum ve kişisel kazançlara aynı oranının uygulanma zorunluluğu getirilmeyebilmekte ve bazı indirim-istisna ve muafiyetlere yer verebilmektedir (Demirli, 2013: 142). Çalışmanın devamında bu reformu ilk uygulayan ülkelerden olan Kuzey ve Doğu Avrupa ülkelerinin reform başarı durumlarına değinilecektir. Ancak daha verimli bir analiz yapılabilmesi için reform öncesi ve sonrasına ait vergi gelir grafiğini incelemekte yarar vardır.

Düz Oranlı Vergilere Bakış: Hall-Rabushka Düz Oranlı Vergi Modelinin İncelenmesi

Grafik 1. PIT (Kişisel Gelir Vergisi), CIT(Kurumlar Vergisi), Indirect Taxes (Dolaylı Vergiler)³

Kaynak: Michael Keen, Yitea Kim ve Ricardo Varsano, “The Flat Taxes: Principles and Evidence”, 2006, 6.

4.1. Estonya (1994)

Estonya Avrupa içerisinde düz oranlı vergi sistemini-%26 oranında- uygulayan ilk ülkedir. Her ne kadar 2009 yılına kadar bu oran %20'ye çekilmek istense de 2015 yılı itibariyle hem kişisel hem de kurumlar vergisi itibariyle %21 olarak uygulanmaktadır. Sistem içerisinde uygulanan temel indirim 2400 Estonya Krunu'ndan 3600 Estonya Krunu'na çıkarılmıştır. Ancak özel tüketim ve katma değer vergisiyle ilgili düz oranlı vergi sistemine bir uyumlaştırma sürdürülebilir bir şekilde yürünmemiştir. Günümüzde ise KDV oranı %18 olarak uygulanmaktadır (Keen, Kim ve Varsano, 2006: 7).

Estonya ekonomisi 1994 yılında uygulamaya koyduğu reform sonrasında hızlı bir gelişme kaydetmiştir. 1997 yılında çift haneli büyüme rakamları yakalanmış ve ortalamada %6'lık bir

³ Grafik sırasıyla Estonya, Gürcistan, Letonya, Litvanya, Romanya, Rusya, Slovakya ve Ukrayna'ya ait verileri içermektedir. Mavi bar “reform öncesi yılı”, gri-çizgili bar ise “reform yapılan yılı” göstermektedir.

büyüme yüzdesine ulaşılmıştır. Vergi gelirlerinin azalacağı korkusu sanıldığı gibi vergi tabanını aşındırmamış, 1993 yılında 39,4 olan vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranı 2002 yılında 39,6'ya yükselmiştir (Kaya, 2008: 102). Grafikler incelendiğinde Estonya'nın genel vergi gelirlerinin arttığı ancak bunun büyük oranda dolaylı vergi artışıyla sağlandığı görülmektedir. Tabii bu analiz reform öncesi -reform yılı- baz alınarak yapıldığı için kısa vadeli sonuçları göstermektedir. Sonuç olarak kısa vadede vergi gelirlerinin artışı, Estonya'nın düz oranlı vergi sistemine ilişkin reformunu başarılı kılmıştır denilebilir.

4.2. Litvanya (1994)

Estonya'nın düz oranlı vergi sistemi reformundan elde ettiği olumlu sonuçlar üzerine Litvanya'da düz oranlı vergi sistemine geçiş için reform çalışmaları başlatmıştır. 1994 yılında reform senesinde %33 olarak uygulanmaya başlanan oran günümüzde %15 olarak uygulanmaktadır. Reform döneminde kurumlar vergisi değişmeyerek %29 oranında kalmıştır; ancak güncel olarak uygulanan oran kurumların çoğunda %15'tir. Son olarak güncel olarak uygulanan KDV oranı ise reform döneminden bu yana üç kez değişerek %21 olarak uygulanmaktadır (Keen, Kim ve Varsano, 2006: 7). Grafikte görüleceği üzere, kişisel gelir vergisi miktarı bir sürpriz yaratmadan artış göstermekte; ancak kurumlar vergisi anlam verilemeyecek bir şekilde düşüş göstermektedir. Beklenildiği gibi 2004 yılından geriye doğru üç yılın büyüme ortalaması 5.6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak yine de genel vergi gelirleri reform öncesi yıla kıyasla artış göstermiştir

4.3 Letonya (1995)

Letonya da Avrupa ülkeleri içerisinde düz oranlı vergi sistemi uygulayan ülkeler içerisinde girerek reform oranı olarak %25 oranını belirlemiştir. Günümüzde ise bu oran %23 olarak uygulanmaktadır. Kurumlar vergisi ise reform yılında yine %25 olarak uygulanırken güncel olarak %15 olarak uygulanmaktadır (Grecu, 2004: 13). Tüketim vergilerine bakıldığında ise Tablo-1'den de görüleceği gibi, KDV oranı %21 olarak uygulanmıştır.

2000 yılında %25 oranından %23 oranına düşürülen gelir vergisi oranı sonucu art arda dört yıl boyunca ekonomide büyüme sağlanmıştır. Ayrıca gelir vergisinin bütçe içindeki payı 2000 yılında %12.1 iken 2003 yılı sonunda 17'ye yükselmiştir (Kaya, 2008: 103). Grafik üzerinden reform etkileri incelenecek olursa, tüm vergi türleri açısından bir vergi artışı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla incelenen son üç Baltık ülkesi arasında en ideal ve arzu edilen seviyede başarı istatistiğini yakalayan ülkenin Letonya olduğunu görülebilir. İncelenen son üç Baltık ülkesindeki reformlar, nasıl başarılı bir şekilde komünist rejimden, dünya çağında

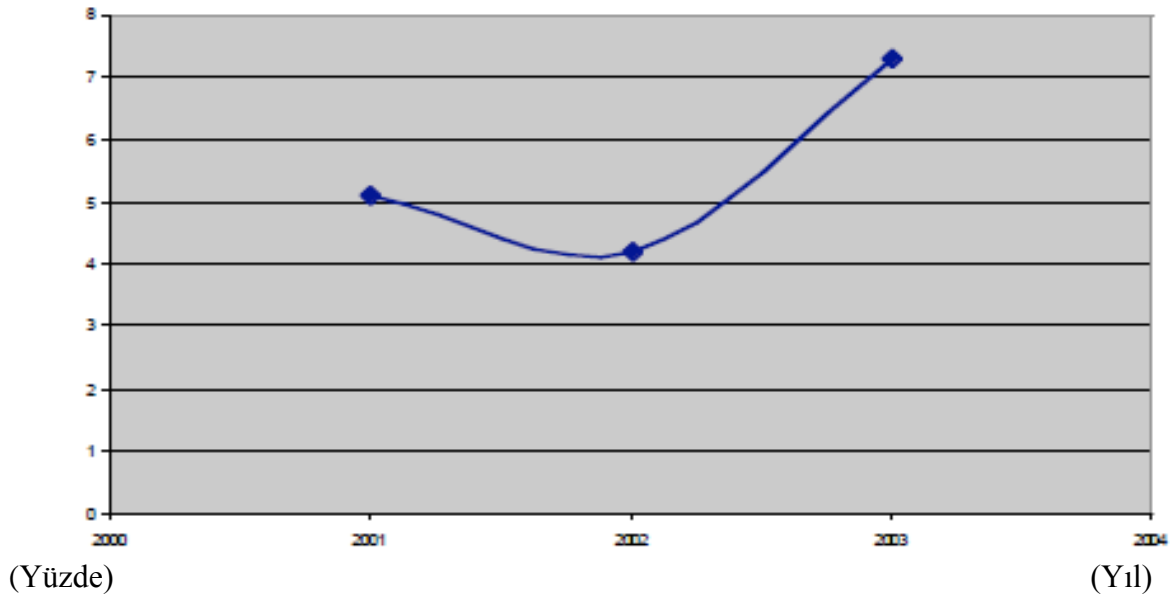
yatırımcılar tarafından aranan serbest pazarlara dönüştüğünün mucizevi bir kanıtıdır. Üç ülkede de uygulanan düz vergi oranı sistemi hem rekabet edilebilirlik seviyesini arttırmış hem de yıkıcı bütçe açıklarından kaçınmalarını sağlamıştır (Greco, 2004: 15).

4.4. Rusya (2001)

Baltık ülkelerindeki başarılı gelişmeler sonucu Rusya, üç dilimli olan ve en yüksek dilimi 5000 doların üstünü %30 oranıyla vergileyen artan oranlı gelir vergisi tarifesi yerine 2001 yılında düz oranlı vergi sistemi uygulamaya başlamıştır. Reform öncesi dönemin devlet başkanı Boris Yeltsin IMF'nin tavsiyelerine kulak vermiş ve gelir vergisi oranını %30'a kadar yükseltmiştir. Ancak sanılanın aksine vergi oranı vergi gelirlerini artırmamış; hatta sistemi vergi kaçakçılığına elverişli bir duruma getirmiştir. Rusya'da reform %13'lük oranla başlamış ve güncel olarak herhangi bir revizyona tabi tutulmadan aynı oranla devam etmiştir (Ferhatoğlu, 2006: 174). Gelir vergisi tarifesiyle birlikte buna ek olarak 2002 Ocak ayında kurumlar vergisi oranını da %35'den %24'e indirerek bu vergi türünde de düz oranlı vergi sistemini benimsemiştir. Gelir vergisinde düz oranlı vergi sisteminin uygulanmaya başlamasından sonra 2001 yılı gelir vergisi hasılatı bir önceki yıla göre %28 artmıştır. Ayrıca bunun yanında gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı 2000 yılında %12.1 olarak gerçekleşmişken, 2001 yılında %12.7 olarak gerçekleşmiştir (Rabushka, 2003:1).

2005 yılında hazırlanan IMF raporuna göre bu artışların yalnızca gelir vergisi oranındaki düşüşe bağlanmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bunun yanında sosyal güvenlik primlerindeki indirimlerin de etkisi ihmal edilemeyecek kadar önemlidir (Ivanova, Keen ve Kleem, 2005: 39). Ayrıca raporda gelir vergisi hasılatındaki artış önceden kurumlar vergisi mükellefi olanların reform sonrası gelir vergisinden yararlanmaları sonucunda gelir vergisi mükelleflerinin artması nedeniyle olabileceği belirtilmiştir (Ferhatoğlu, 2006: 175). Grafik-2'ye bakıldığında, Rusya GSYİH oranı reform yılından 2003 yılına kadar sabit bir artış göstermiş; sırasıyla 2001-2002 ve 2003 yıllarında %5.1- %4.7 ve %7.3 olarak gerçekleşmiştir. Son üç yılın büyüme ortalamasına bakıldığında ise %5.7'lik oranın, gelişmiş ekonomilerin büyüme oranlarından daha iyi bir büyüme oranı olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Rusya GSYİH Büyüme Oranı

Kaynak: Andrei Grecu, “Flat tax-The British Case”, 2004, s.15.

Grafik-1 incelendiğinde ülkeler arasında Rusya'nın başı çektiği ve toplam vergi geliri hasılatındaki artışının oldukça dikkate değer olduğu görülmektedir. Tek ve sade bir vergi oranının hem vergi idaresinin işlemlerini kolaylaştırıp maliyetlerini düşürmesi hem de vatandaşın sisteme daha kolay bir şekilde uyum sağlaması nedeniyle Rusya'nın düz oranlı vergi sistemi içerisinde başarılı bir örnek oluşturmasını sağlamıştır (Kaya, 2008: 104).

4.5. Slovakya (2004)

Slovakya Cumhuriyeti en yenilikçi ve büyük vergi reformunu gerçekleştiren ülke olmuştur. Bu başarının arkasındaki en büyük etken ise yalnızca kişisel ve kurumsal vergileri değil aynı zamanda KDV oranını da bu vergilerle eşitleyip hepsi için standart bir oran (%19) belirlemiş olmasıdır (Keen, Kim ve Varsano, 2006: 9). Slovakya'da düz oranlı vergi sistemine geçiş iki yönden işletme yatırımlarını teşvik etmiştir. İlk olarak %40'dan %19 oranına düşen kurumlar vergisi oranı oldukça cazip duruma gelmiştir. İkinci olarak ise, kâr paylarının vergilendirilmesinin kalkmış olmasının çifte vergilendirmeyi önlemesidir (Giray, 2006).

Slovakya'da uygulamaya konulan reformun en önemli özelliği sosyal güvenlik ve sosyal politikalar alanındaki reformlarla birlikte uygulamaya konulmuş olmasıdır (Kaya, 2008: 105). Grafik-1'de görüldüğü üzere, her ne kadar kısa dönemde vergi gelir hasılatlarında düşüş yaşanmış olsa da, tüm vergi oranlarını aynı oranda vergilendirerek uzun vadede bu sistemi en etkin şekilde kullanmaya çalışan ülke olmuştur. Vergi gelirlerinin GSYİH 'ya oranındaki

Düz Oranlı Vergilere Bakış: Hall-Rabushka Düz Oranlı Vergi Modelinin İncelenmesi

düşüş, kişisel gelir ve kurumlar vergilerde sırasıyla 0.7 ve 0.4 olmuştur; ancak bu kayıplar daha yüksek dolaylı vergi hasılatınının -özellikle de KDV- dengelenmesi nedeniyle meydana gelen düşüşler olmuştur.

2013 yılına kadar uygulanan düz oranlı vergi sistemi, bu yılın başından itibaren artan oranlı vergi sistemine dönüşerek %19'luk oranla birlikte, yıllık geliri 35.022 avroyu geçen gelir grubuna %25'lik oran uygulanmasına karar verilmiştir (KPMG, 2016). Bu değişikliğin nedenleri arasında en önemli faktörlerden biri hiç şüphesiz ki artan bütçe açıkları olabilir.

Gürcistan muafiyet-istisna uygulamalarını azaltırken, Slovakya ve Ukrayna muafiyet ve indirimleri arttırmaktadır. Bu durum ise vergi arbitrajı ve yolsuzluklara yol açmasına ve basitliğin yine sağlanamamasıyla sonuçlanacaktır (Vural, 2010: 190). Ayrıca vergi idaresinin zayıf olduğu düz oran uygulayan ülkelerde vergi uyumunun iyileştirilmesinin, aynı anda yüzde kaçının reforma bağlı ya da kontrol-denetim faaliyetlerinin geliştirilmesine bağlı olarak gerçekleştiği belirsizdir (Keen, Kim ve Varsano, 2006: 36).

SONUÇ

Düz oranlı vergi sisteminin artan oranlı vergi sistemi karşısındaki üstünlükleri ya da avantajları oldukça dikkat çekicidir. Hem Hall- Rabushka modelinde hem de düz oranlı vergi sistemi uygulayan diğer ülkeler, gelirleri olabildiğince artırmayı amaçlayan bunun için de muafiyet-istisna-indirim uygulamalarını sonlandırmaya çalışıp vergi tabanını genişletmeyi amaçlayan sistemleri yürürlüğe koymuşlardır. Mükelleflerin ise bu yeni sisteme kolay uyum sağlamaları adına oldukça düşük bir vergi oranı belirlenerek vergi gelirlerindeki hasılatın artırılması amaçlanmıştır. Önceleri sayılı ülkede uygulanan sistem 1994'de Estonya' nın bu sistemi benimsemesinin ardından önemli bir reform hareketi oluşturarak, özellikle Kuzey ve Doğu Avrupa ülkelerinden yayılarak tüm dünyada uygulama alanı bulabilmiştir. Ancak ülkeler ABD menşeli Hall-Rabushka modelini birebir uygulamak yerine kendi sistemlerini yaratarak; kendilerine özgü sosyal-politik ve ekonomik sorunlarını çözmeye çalışmışlardır. Genel itibariyle Hall-Rabushka modelinden esinlenen düz oranlı vergi sistemi 2000'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin en fazla tercih ettiği sistemdir.

Avrupa'da düz oranlı vergi sistemini ilk uygulayan ülkeler incelendiğinde, her ülkenin sisteminin farklılık arz ettiği görülmektedir. Dolayısıyla ülkelerin başarı durumlarına bakıldığında özellikle Rusya'nın tarihi bir vergi oranı indirimiyle yakaladığı ivme (hem büyüme oranı hem de vergi gelirleri hasılatındaki artış açısından) oldukça önemlidir. Baltık ülkelerine bakıldığında -ki 1994 yılından itibaren bu sistemi reform çalışmalarına ilk alan

ülkelerdir- kısa vadede gelir ve büyüme oranlarının artış gösterdiği görülmektedir. Günümüzde halen bu sistem -belli başlı revizyonlarla- uygulanmaktadır. Bu anlamda denebilir ki, başta Rusya olmak üzere diğer Baltık ülkeleri, komünist rejimden çıkmış olmalarına karşın dünya piyasasında yatırımcılar tarafından aranan ülkeler konumuna gelerek sistemi başarıyla uygulamış gözükmektedirler. Slovakya ise-tüm vergi oranlarını eşitleyerek- sistemi en ideal ve arzu edilen seviyede uygulamış olmasına karşın 2013 yılında tekrar artan oranlı vergi tarifelerini kullanmaya başlamıştır. Slovakya'nın bu tutumu yeterli vergi geliri elde edememesinden ve dolayısıyla bütçe açıklarının artış göstererek Avrupa Birliği'nin (Bütçe Açığı/GSYİH) belirlemiş olduğu %3'lük oranın üstünde seyretmesinden kaynaklanmakta; sonuç olarak sistemi başarısız bir şekilde uyguladığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Vergi Tarifesinin Belirlenmesi: Artan Oranlı mı, Yoksa Düz Oranlı Vergiler mi?”, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002.
- Demirli, Y. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformları”, Uzman Bakış Dergisi, 2013, Sayı:1.
- Dunn, D. Flat Tax Fiasco, 2006.
- Ferhatoğlu, E. “Avrupa'da Düz Oranlı Vergi Sistemi Çalışmaları ve Başarısı”, Vergi Dünyası Dergisi, Haziran 2006, Sayı 298.
- Gerçek, A. “ABD' de Vergi Reformu Tartışmaları ve Tek Oranlı Vergi (Flat Tax) Sistemi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1999, Sayı:1.
- Giray F. “Düz Oranlı Vergi ve Uygulamaları”, E-Yaklaşım Dergisi, Mayıs 2006, Sayı: 161.(Erişim Tarihi: 25.01.2019)
- Greco, A. Flat Tax- The British Tax, Adam Smith Institute Publish, London, 2004.
- Ivanova, A., Keen, M. ve Klemm, A. “The Russian Flat Tax Reform” IMF Working Paper, Fiscal Affairs Department, WP/05/16, Ocak 2005.
- Kaya, F. “Tek Oranlı Vergi Sisteminin Ekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma ”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Şubat 2008, Sayı 17.
- Keen, M., Kim, Y. ve Varsano, R. “The Flat Taxes: Principles and Evidence”, IMF Working Paper, Fiscal Affairs Department, WP/06/218, Eylül 2006.
- KPMG, “Slovakia-Income Tax”, <https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2011/12/slovakia-income-tax.html>. (Erişim:25.01.2019)
- Nicodème, G. J.A., “Flat Tax: Does one rate fit all”, Intereconomics, 2007, Vol: 42.
- OECD, “Fundamental Reform of Personal Income Tax”, OECD Tax Policy Studies, 2006, Sayı:13.
- PWC, “Worldwide Tax Summaries: Corporate Taxes 2014/2015, 2014, <https://www.pwc.com/gx/en/tax/corporate-tax/worldwide-tax-summaries/assets/pwc->

Düz Oranlı Vergilere Bakış: Hall-Rabushka Düz Oranlı Vergi Modelinin İncelenmesi

[worldwide-tax-summaries-corporate-2014-15.pdf](#). (Erişim:25.01.2019)

- Rabushka, A. “The Flat Tax in Russia and The New Europe”, NCPA Brief Analysis, September 2003, Sayı: 452.
- Seldon, B. J., Boyd, R. G., “The Economic Effects of A Flat Tax”, NCPA Policy Report, Haziran 1996, Sayı:205.
- Smith, A. Milletlerin Zenginliği, Çev: Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. Vergi Teorisi ve Politikası, Kalkan Matbaacılık, Mart 2016.
- Şentürk, S. H., “Vergilemede Adalet İlkesi Karşısında Düz ve Artan Oranlı Vergiler”, Çimento İşveren Dergisi, Mart 2006.
- Vural, İ. Y. “Uygulamada Düz Oranlı Gelir Vergilerinin Ekonomik Etkileri”, Maliye Dergisi, Ocak-Haziran 2010, Sayı: 158.

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 9

Sayı / Issue: 17

Sayfalar /Pages: 180-202

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 02.03.2019

Kabul Tarihi: 06.04.2019

MESLEK YÜKSEKOKULU MUHASEBE VE VERGİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL VE EKONOMİK PROFİLİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: AĞRI MYO ÖRNEĞİ¹

Fatma TEMELLİ*

Öz

Günümüzde üniversiteler, sadece bilimsel bilgi üreten birimler olmayıp, kuruldukları bölgelere özellikle sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan katkılar sağlayan kurumlardır. Üniversitelerin yerel ekonomik gelişmelere ve bölgesel kalkınmaya katkıları oldukça fazladır. Özellikle kentleşmenin tam olarak gerçekleştirilemediği bölgelerde kurulan meslek yüksekokulları, buldukları bölgenin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Ağrı Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Programı öğrencilerinin sosyal ve ekonomik profillerini belirlemek, öğrencilerin zamanı ve parayı nasıl kullandıklarını incelemektir. Araştırmanın verileri elde edilirken anket yöntemi tercih edilmiştir. Verilerin analiz edilmesinde SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak frekans, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. Gruplu değişkenler arasındaki ilişki ki-kare analizi ile test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal ve Ekonomik Profil, Muhasebe ve Vergi Programı, MYO, Öğrenci.

Jel Kodları: G00, G11, G18, M40.

A RESEARCH ON THE DETERMINATION OF THE SOCIAL AND ECONOMIC PROFILE OF THE STUDENTS OF DEPARTMENT OF ACCOUNTING AND TAXATION IN VOCATIONAL SCHOOL OF HIGHER EDUCATION

Abstract

At the present time the universities not only scientific knowledge producing units but also they are foundations which contribute in terms of socio-cultural and economic in the regions where they are established. Contribution of universities are pretty much to local economic development and regional development. Vocational School of Higher Education which are established especially in regions where urbanisation can not be realized completely, play an important role on increasing level of the social and economic development. The purpose of this study is to determine social and economic profiles of the students of Ağrı İbrahim Çeçen University Vocational School of Higher Education Department of Accounting and Taxation and to examine how the students use the time and money. While getting the data of study survey method was preferred. SPSS 22 package program was used to analyse the data. Frequency, average and standard deviation was used as descriptive statistical methods in the

* Dr.Öğr Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ftemelli@agri.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001- 7436-5289

¹ Bu çalışma, 21-22 Haziran 2018'de Gaziantep'te düzenlenen III. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

evaluation of the data. The relationship between group variables was tested by chi-square analysis.

Keywords: *Social and Economic Profile, Department of Accounting and Taxation, Vocational School of Higher Education, Student.*

JEL Codes: G00, G11, G18, M40.

GİRİŞ

Üniversiteler eğitim-öğretim vermek ve bilimsel araştırmalar yapmak gibi temel faaliyetlerinin yanında, buldukları kentlerin demografik yapısını, ekonomisini, mekânsal yapılanmasını, sosyo-kültürel yapısını, toplumsal ve mesleki gelişimini, spor ve fiziksel aktivite alanlarını, sanayisini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Üniversitelerin kuruldukları kentlere ilk belirgin etkileri demografik etkiler olarak ortaya çıkmaktadır. Üniversitelerin kurulmasını izleyen dönemde kentlerin sosyo-ekonomik yapısında önemli değişimler meydana gelmektedir. Üniversitelerin, kentler üzerinde yarattığı etkiler sadece demografik etkiler değildir. Üniversitelerin kurulması ile doğrudan veya dolaylı olarak istihdam yaratılmakta, beraberinde kurumsal ve çalışanların, öğrencilerin ve ziyaretçilerin yaptığı harcamalar kentin ekonomik yapısında büyük canlılık yaratmaktadır (Işık, 2008: 161; Çayın ve Özer, 2015: 132).

Üniversiteler bir ülkenin özellikle de bilgi toplumunun dinamik kurumları olarak ulusal düzeyde gelişime katkı sağlayan dinamikleri içeren özel bir alandır (Çevik vd., 2017: 28). Üniversitelerin önemli birimlerinden biri olan meslek yüksekokulları, yeterli bilgi ve beceriye sahip ticaret, sanayi ve hizmet sektörlerinin rekabet gücünü artıracak ara kademe insan gücü (tekniker ve meslek elemanı) yetiştirmektedir. Verimli ve güçlü bir ekonominin vazgeçilmez unsurlardan biri olan nitelikli iş gücüne sahip olmanın yolu iyi planlanmış bir mesleki eğitimden geçmektedir. Ülkelerin gelişmişliklerinin üst düzeylerde olabilmesinde nitelikli ara elemanların varlığı çok önemli bir faktör olup, mesleki eğitim istenilen niteliklerde insan gücünün yetiştirilmesinde vazgeçilmez bir unsurdur. Bu noktada Meslek Yüksekokulları, verdikleri iki yıllık teorik eğitim ve özellikle de uygulamalı eğitimle işletmelerin ihtiyaç duydukları bu ara elemanları mesleğe hazır hale getirmektedir. Meslek Yüksekokullarında okumakta olan öğrenciler, aldıkları uygulamalı staj eğitimi ile daha okulları bitmeden alanlarıyla ilgili işlere adaptasyon sağlamaya başlamakta, okulları bittiğinde ise çalışacakları işlerde verilen görevleri kolaylıkla ve hızlı bir şekilde yerine getirebilmektedirler (Arı, 2017: 296). Ülkemizde üniversitelerin meslek yüksekokullarının ders müfredatlarına bakıldığında muhasebe derslerinin yoğunlukta olarak iktisadi ve idari programlarda verildiği görülmektedir. Bu programların birinci ve ikinci yarıyılarında temel muhasebe dersleri,

üçüncü ve dördüncü yarıyıllarında ise alan muhasebe dersleri verilmektedir. Meslek Yüksekokullarında 2 yıl olarak okutulan Muhasebe ve Vergi Programı; muhasebe ve vergi konusunda hizmet veren şirketlerin, mali müşavirlik bürolarının, kamu ya da özel sektör kuruluşlarının muhasebe ve finans departmanlarının ihtiyacını karşılamak üzere muhasebe elemanları yetiştirmeyi hedeflemektedir. Üniversite ortamında, çok farklı sosyo-ekonomik ve kültürel ortamdaki gelen bireyler bir arada bulunmaktadır. Günümüzde kaliteli üretim yapabilecek, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere ayak uydurabilecek, iş hayatının ihtiyaç duyduğu yüksek nitelikli tekniker ve meslek elemanlarını yetiştirecek eğitim sisteminin sahip olduğu girdilerin temel özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada konu ve amaç ekseninde, Ağrı Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Programı öğrencilerinin sosyo-ekonomik profillerini belirlemek, zamanı ve parayı nasıl kullandıklarını incelemek amaçlanmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Sosyo-ekonomik profil araştırması, birçok alanda farklı şekilde görülen bir konudur. Bu nedenle, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında birçok çalışma yapılmıştır ve yapılmaya da devam etmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, çok geniş kapsamlı çalışmalarla birlikte çok dar kapsamlı çalışmalara da rastlanmaktadır. Örneğin; bazı çalışmalar üniversitenin bir veya birkaç birimi (fakülte, yüksekokul, meslek yüksekokulu gibi), bir fakülte/meslek yüksekokulu veya bir fakültenin/meslek yüksekokulunun sadece bir bölümü/programı bünyesinde yapılmıştır. Literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir:

Ayyıldız ve Toksoy (2001), çalışmalarında Kafkas Üniversitesi-Artvin Orman Fakültesi öğrencilerinin sosyo-ekonomik yapısını belirlemeyi amaçlamışlardır. *Kuru ve Pepe (2002)*, çalışmalarında Selçuk Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği özel yetenek sınavlarına katılan öğrencilerin sosyo-ekonomik profillerini belirlemeyi amaçlamışlardır. *Bilgili vd. (2003)*, ODTÜ İktisat, Erciyes Üniversitesi ve Niğde Üniversitesi İktisat ve İşletme Bölümü öğrencilerinin profillerinin karşılaştırılmasını amaçlamışlardır. *Özel (2006)*, çalışmasında Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarını ortaya çıkararak onların problemlerine çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır. *Saraç ve Ceylan (2006)*, çalışmalarında meslek yüksekokullarında okuyan öğrencilerin demografik yapısı ve meslek yüksekokullarının etkinliğini incelemiştir. *Yaylalı vd. (2006)*, çalışmalarında Türkiye'deki üniversitelerde örgün öğrenim gören öğrencilerin sosyo-ekonomik yapısını belirlemeyi ve

böylece gelecekte meydana gelebilecek değişimleri inceleyebilmek için bir alt yapı oluşturmayı amaçlamışlardır. Sezgin vd. (2008), çalışmalarında Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesinde okuyan öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarını, genel eğilimlerini, bölümleri tercih etme nedenlerini, okudukları bölümlerden memnun olma durumlarını, sahip oldukları eğitim alt yapısını, alışkanlıklarını ve kültürel faaliyetlere katılma durumlarını belirlenmek ve genel bir profil ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Nartgün ve Yüksel (2009), çalışmalarında Ahi Evran Üniversitesi Kaman Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Akçakanat vd. (2010), çalışmalarında Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin buldukları il merkezine ekonomik katkıları ve harcama eğilimlerini incelemiştir. Sevüktekin vd. (2012), çalışmalarında Uludağ Üniversitesi öğrencilerinin sosyo-ekonomik profillerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Bozkurt ve Şener (2013), çalışmalarında meslek yüksekokulu ve fakülte öğrencilerinin demografik, sosyal, kültürel, ekonomik ve mezun olduktan sonraki beklentileri açısından profillerini belirleyerek, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymayı amaçlamışlardır. Sarıhan vd. (2015), çalışmalarında Uşak Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin demografik ve sosyo-ekonomik yapılarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Arı (2017), çalışmasında Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesi ve öğrencilerin eğitim sürecince karşılaştıkları sorunların genel anlamda analiz edilebilmesini amaçlamıştır. Çevik vd. (2017), çalışmalarında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencilerinin sosyal ve ekonomik profillerini ve konu özelinde öğrencilerin zaman ve para sermayelerini kullanımlarındaki verimliliğini belirlemeyi amaçlamışlardır. İş vd. (2017), çalışmalarında Mardin Artuklu Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin aylık gelir ve harcamalarını belirlemeyi ve bu sayede şehir ekonomisine olan katkısını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Erilli (2018), çalışmasında Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin çeşitli harcama kalemlerine göre harcadıkları miktarları tespit etmiş, sosyo-ekonomik özelliklerini belirlemiş ve 2017 yılı için Sivas ili ekonomisine katkısını araştırmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Ülkemizde 1930'lu yıllardan itibaren sanayileşmenin artmasıyla birlikte teknik personel ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın karşılanması için Milli Eğitim Bakanlığı, Çıraklık Okulları, Akşam Sanat Okulları, Gezici ve Geçici Kurslar, Orta Meslek Okulları, Tekniker Okulları ve Mühendis Okullarının açılmasının gerekli olduğunu 1936 yılında yayınladığı raporda belirtmiştir. 1969 yılında ise Milli eğitim Bakanlığı meslek liseleri bünyesinde

teknisyen okulları açmıştır. 1975’de teknisyen okullarını kapatarak Meslek yüksekokullarını kurmuştur. 1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanmış ve meslek yüksekokulları da üniversitelere bağlanmıştır (Atalay, 2016: 55). 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun 3. maddesinde meslek yüksekokulları “Belirli mesleklere yönelik nitelikli insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan, yılda iki veya üç dönem olmak üzere iki yıllık eğitim-öğretim sürdüren, ön lisans derecesi veren bir yükseköğretim kurumudur” şeklinde tanımlanmıştır.

Türkiye’de yükseköğretim kademesinde mesleki ve teknik eğitimin en üst kurumu meslek yüksekokulları olup, bunların üniversiteler bünyesinde yer alması önemli bir gelişmedir. İş dünyasının ihtiyaç duyduğu nitelikli mesleki ve teknik personelin yetiştirilmesi amacı ile açılmış olan meslek yüksekokulları, mesleki ve teknik eğitimin en önemli parçasını oluşturmaktadır. Meslek yüksekokullarının kuruluş amacı, bireylere mesleki beceri kazandırmak, farklı alanlarda iş dünyasının ihtiyacı olan nitelikli teknik personeli yetiştirmek ve kuruldukları bölgenin sosyal ve ekonomik açıdan kalkınmasına katkı sağlamak, eğitime katılma oranını arttırmak ve kültürel zenginlik sağlamaktır. Bu amaçlar için iki yıllık eğitim sürecinde öğrenciler, teorik derslerin yanında pratiğe yönelik uygulamalarla eğitimlerini pekiştirmekte ve staj eğitimi alarak meslek yüksekokulu eğitim sürecini tamamlamaktadır (Atalay, 2016: 55-56).

Ülkemizde her geçen gün artan ara eleman ihtiyacını ülkemizin çeşitli bölgelerinde kurulmuş olan meslek yüksekokulları sağlamaktadır. Meslek yüksekokulları çeşitli alanlarda vermiş oldukları mesleki eğitimler ile işletmelerin ara eleman ihtiyacını karşılamayı amaçlamaktadır. Bu alanlardan biri de muhasebedir. Muhasebe programlarının amacı, ön lisans düzeyinde verilecek eğitimlerle, işletmelerin ihtiyacı olan ön muhasebe elemanlarının yetiştirilmesidir (Özdemir, 2010: 103). Muhasebe, işletmenin içinde bulunduğu çevredeki değişimlerden doğrudan etkilenen ve kendini sürekli güncelleyen bir bilgi sistemidir. Bu bütün içinde yalnızca muhasebe bilgisi yeterli olmayıp, iktisat, maliye, hukuk, işletmecilik gibi bilgilerle muhasebecilerin donatılması gerekmektedir. Bu nedenle muhasebe eğitimin amacı, muhasebe bilgisinin kazandırılmasının yanında bu bilgileri yorumlama, analiz etme ve karar almada kullanmasına yardımcı olacak diğer disiplinlerden faydalanmaktır (Zaif ve Ayanoğlu, 2007: 117). Muhasebe eğitiminin amacına ulaşabilmesi için, öğrencilere muhasebe teorisi ile ilgili bilgilerin yanında uygulamaya yönelik bilgi ve becerilerin de kazandırılması gerekmektedir. Bu nedenle iş hayatına uyum sağlamak ve mesleki tecrübe kazanmak açısından staj, muhasebe eğitimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Demir, 2015: 78). Meslek yüksekokullarının muhasebe ve vergi programı mezunları aldıkları iki yıllık eğitimle, uzun

yıllardan beri ülkemiz işletmelerini ön muhasebe elemanı ihtiyacını karşılamış ve halen de karşılamaya devam etmektedir (Otlı vd., 2012: 36). Türkiye’de Yükseköğretim içinde meslek yüksekokullarının ve bu okullarda açılan muhasebe programlarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu açıdan, günümüzde kaliteli üretim yapabilecek, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere ayak uydurabilecek, iş hayatının ihtiyaç duyduğu yüksek nitelikli tekniker ve meslek elemanlarını yetiştirecek meslek yüksekokulu muhasebe eğitimi sisteminin sahip olduğu girdilerin temel özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir.

3.MESLEK YÜKSEKOKULU MUHASEBE VE VERGİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL VE EKONOMİK PROFİLİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Programı öğrencilerinin sosyal ve ekonomik profillerini belirlemek, öğrencilerin zamanı ve parayı nasıl kullandıklarını incelemektir.

3.2. Araştırma Yöntemi

Araştırmada, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Meslek Yüksekokulu (Merkez) Muhasebe ve Vergi Programı öğrencilerinin sosyal ve ekonomik profillerini belirlemeye yönelik olarak bir anket uygulanmıştır. Uygulanan anket, Çevik ve diğerleri (2017) tarafından yapılan çalışmadan alınmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 22 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak frekans, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. Gruplu değişkenler arasındaki ilişki ki-kare analizi ile test edilmiştir.

3.3. Anakütle ve Örneklem

2017-2018 eğitim-öğretim yılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Meslek Yüksekokulu’nda (Merkez) aktif olarak öğrenim gören öğrenciler, çalışmanın ana külesini oluşturmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme metoduna göre örneklem oluşturulmuştur. Ana kütle içerisinde yer alan öğrenci sayısınının 72 olduğu saptanmıştır. Bu sayı baz alınarak, ana kütle temsil etmek üzere örnek büyüklüğü aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır (Yamane, 1973: 133):

$$n = \frac{NP(1-P)Z^2}{(N-1)d^2 + P(1-P)Z^2}$$

Yukarıdaki formüldeki n: Örnek kütle büyüklüğü, N: Evren büyüklüğü, P: Olayın

gerçekleşme olasılığı, $(1-P)$: Olayın gerçekleşmeme olasılığı, α : Önem düzeyi, Z : % $(1-\alpha)$ düzeyinde Z test değeri, d : Hata payını ifade etmektedir. $P=0,50$ ve % 5 hata payı ile ana kütleyi temsil edecek olan örnek büyüklüğü 61 olarak hesaplanmıştır. Dağıtılan 70 anketten 65 tanesi cevaplanarak geri dönmüş, ancak 1 anketin hatalı ve eksik doldurulması nedeni ile geriye kalan 64 anket araştırma kapsamına alınmıştır. Bu sayı, örnek büyüklüğü için yeterlidir.

3.4. Araştırmanın Varsayımları

Bu çalışmada; örnekleme alınan öğrencilerin ankete verdikleri cevapların sosyal ve ekonomik profilleri ile zamanı ve parayı nasıl kullandıklarının belirlenmesi ile ilgili görüşler yansıttığı ve görüşlerine başvurulmuş öğrencilerin samimi oldukları varsayılmıştır.

3.5. Araştırmanın Sınırları

Bu çalışma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılı bahar dönemi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi MYO (merkez) Muhasebe ve Vergi Programı öğrencileri ile sınırlı tutulmuştur.

3.6. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi ve Verilerin Toplanması

Hazırlanan anketin birinci bölümünde “kişisel (demografik) bilgiler”, ikinci bölümünde öğrencilerin “zamanı nasıl kullandıklarına yönelik maddeler” ile “paralarını ilgili harcama kalemlerine hangi tutarda ayırdıklarına yönelik maddeler” yer almaktadır. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi MYO’da (merkez) öğrenim gören 65 öğrenci ile yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanan anketin 64 tanesi analiz için elverişli bulunmuştur.

3.7. Araştırma Bulguları ve Yorumlar

Bu kısımda, araştırma probleminin çözümü için araştırmaya katılan öğrencilere anket yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Aşağıdaki Tablo 1, araştırmaya katılan öğrencilerin tanımlayıcı özelliklerine ilişkin bilgileri göstermektedir.

Meslek Yüksekokulu Muhasebe Ve Vergi Programı Öğrencilerinin Sosyal Ve Ekonomik Profiline Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Ağrı Myo Örneği

Tablo 1. Öğrencilerin Tanımlayıcı Özelliklerinin Dağılımı

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	29	45,3
	Bayan	35	54,7
	Toplam	64	100,0
Yaş	18-20	26	40,6
	21-23	26	40,6
	24-26	12	18,8
	Toplam	64	100,0
Özel Durum	Ebeveynler Sağ, Tek Çocuklu Aile	2	3,1
	Ebeveynler Sağ, İki Çocuklu Aile	5	7,8
	Ebeveynler Sağ, Üç-Dört Çocuklu Aile	15	23,4
	Ebeveynler Sağ, Beş veya Üstü Çocuklu Aile	37	57,8
	Ebeveynlerden Biri Sağ Değil, Üç veya Üstü Çocuklu Aile	5	7,8
	Toplam	64	100,0
Bölge	Marmara Bölgesi	4	6,2
	Ege Bölgesi	3	4,7
	Doğu Anadolu Bölgesi	48	75,0
	Akdeniz Bölgesi	1	1,6
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	8	12,5
	Toplam	64	100,0
Barınma Yeri	Aile İle Birlikte Evde	36	56,2
	KYK Yurdunda	8	12,5
	Özel Apartta veya Özel Yurtta	3	4,7
	Öğrenci Evinde	17	26,6
	Toplam	64	100,0
Gelir Düzeyi	300 TL ve Altı	20	31,2
	301 - 400 TL	11	17,2
	401 - 500 TL	11	17,2
	501 - 600 TL	5	7,8
	701-800 TL	11	17,2
	801 TL ve üzeri	6	9,4
	Toplam	64	100,0
	Burs Alma Durumu	Evet, Devlet Tarafından Verilen	29
Evet, Vakıf veya Özel Kurum Tarafından Verilen		6	9,4
Hayır		29	45,3
Toplam		64	100,0
Sosyal Medya Kullanma Durumu	Evet	52	81,2
	Hayır	12	18,8
	Toplam	64	100,0
Kredi Kartı Sahipliği	Evet	37	57,8
	Hayır	27	42,2
	Toplam	64	100,0

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrencilerin 29’u (%45,3) erkek, 35’i (%54,7) bayandır. Öğrencilerin 26’sı (%40,6) 18-20, 26’sı (%40,6) 21-23, 12’si (%18,8) 24-26

yaş aralığındadır. Öğrencilerin 2'sinin (%3,1) ebeveynleri sağ-tek çocuklu aile, 5'inin (%7,8) ebeveynleri sağ-iki çocuklu aile, 15'inin (%23,4) ebeveynleri sağ-üç-dört çocuklu aile, 37'sinin (%57,8) ebeveynleri sağ-beş veya üstü çocuklu aile, 5'inin (%7,8) ebeveynlerinden biri sağ değil- üç veya üstü çocuklu aile olarak dağıldığı görülmektedir. Öğrencilerin 4'ünün (%6,2) Marmara Bölgesi, 3'ünün (%4,7) Ege bölgesi, 48'inin (%75,0) Doğu Anadolu Bölgesi, 1'inin (%1,6) Akdeniz Bölgesi, 8'inin (%12,5) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelmiştir. Öğrencilerin 36'sı (%56,2) aile ile birlikte evde, 8'i (%12,5) KYK yurdunda, 3'ü (%4,7) özel apartta veya özel yurttta, 17'si (%26,6) öğrenci evinde barınmaktadır. Öğrencilerin 20'si (%31,2) 300 TL ve altı, 11'i (%17,2) 301 - 400 TL, 11'i (%17,2) 401 - 500 TL, 5'i (%7,8) 501 - 600 TL, 11'i (%17,2) 701-800 TL, 6'sı (%9,4) 801 TL ve üzeri gelir düzeyine sahiptir. Öğrencilerin 29'u (%45,3) devlet tarafından verilen burs almakta, 6'sı (%9,4) vakıf ve ya özel kurum tarafından verilen burs almakta ve 29'u (%45,3) burs almamaktadır. Öğrencilerin 52'si (%81,2) sosyal medya kullanmakta, 12'si (%18,8) ise kullanmamaktadır. Öğrencilerin 37'si (%57,8) kredi kartına sahipken, 27'si ise (%42,2) kredi kartına sahip değildir.

Aşağıdaki Tablo 2, araştırmaya katılan öğrencilerin aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma sıklığı ile ilgili ifadelerle verdiği cevapların dağılımını göstermektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Aktivitelere ve Teknoloji Aygıtlarına Zaman Ayırma Sıklığı İle İlgili İfadelerle Verdiği Cevapların Dağılımları

	Asla		Nadiren		Bazen		Genellikle		Daima		Ort	ss
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Aktiviteler Zaman Ayırma Sıklığı												
Kafe ve Restaurant vb. Çeşitli Mekânlarda Sosyal Birlikliklere	4	6,2	19	29,7	28	43,8	12	18,8	1	1,6	2,800	0,876
Müze, Ören Yerleri vb. Eğitim ve Kültür Gezilerine	13	20,3	24	37,5	20	31,2	4	6,2	3	4,7	2,380	1,031
Spor Faaliyetlerine	7	10,9	18	28,1	21	32,8	11	17,2	7	10,9	2,890	1,156
Moda İlgisine Yönelik Giyim vb. Alışverişlere	11	17,2	18	28,1	17	26,6	12	18,8	6	9,4	2,750	1,222
Çeşitli Türlerde Okumak İçin Kitaplara	3	4,7	15	23,4	25	39,1	13	20,3	8	12,5	3,120	1,062
Çeşitli Türlerde Okumak İçin Dergi ve Gazete Yayınlarına	4	6,2	23	35,9	22	34,4	11	17,2	4	6,2	2,810	1,006
Teknoloji Aygıtlarına Zaman Ayırma Sıklığı												
Televizyon Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	8	12,5	26	40,6	21	32,8	8	12,5	1	1,6	2,500	0,926
Tartışma, Gündem vb. Güncel Haber Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	6	9,4	16	25,0	24	37,5	16	25,0	2	3,1	2,880	1,000
Teknoloji, Kültür vb. Alanlarda Öğretici Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	7	10,9	19	29,7	27	42,2	7	10,9	4	6,2	2,720	1,015
Eğlence Türünde Yarışma, Moda, Evlilik vb. Programları Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	29	45,3	16	25,0	10	15,6	5	7,8	4	6,2	2,050	1,227
İnternet Bağlantısına Ne Sıklıkla Ulaşabilmektesiniz?	4	6,2	5	7,8	11	17,2	26	40,6	18	28,1	3,770	1,137
İnternet İmkânlarını Bilgi Edinme Amaçlı Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?	3	4,7	1	1,6	13	20,3	32	50,0	15	23,4	3,860	0,957
Facebook,Instagram/Twitter vb. Sosyal Medya Profilini Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?	7	10,9	7	10,9	13	20,3	22	34,4	15	23,4	3,480	1,272

Tablo 2’de de görüldüğü gibi, “*Kafe ve Restaurant vb. Çeşitli Mekânlarda Sosyal Birlikteliklere Zaman Ayırma Sıklığı*” ifadesine öğrencilerin 4’ü (%6,2’si) asla, 19’u (%29,7’si) nadiren, 28’i (%43,8’i) bazen, 12’si (%18,8’i) genellikle, 1’i (%1,6’sı) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “kafe ve restaurant vb. çeşitli mekânlarda sosyal birlikteliklere zaman ayırma” ifadesine orta ($\bar{x}=2,800$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “*Müze, Ören Yerleri vb. Eğitim ve Kültür Gezilerine Zaman Ayırma Sıklığı*” ifadesine öğrencilerin 13’ü (%20,3’ü) asla, 24’ü (%37,5’i) nadiren, 20’si (%31,2’si) bazen, 4’ü (%6,2’si) genellikle, 3’ü (%4,7’si) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “müze, ören yerleri vb. eğitim ve kültür gezilerine zaman ayırma” ifadesine zayıf ($\bar{x}=2,380$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “*Spor Faaliyetlerine Zaman Ayırma Sıklığı*” ifadesine öğrencilerin 7’si (%10,9’u) asla, 18’i (%28,1’i) nadiren, 21’i (%32,8’i) bazen, 11’i (%17,2’si) genellikle, 7’si (%10,9’u) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “spor faaliyetlerine zaman ayırma” ifadesine orta ($\bar{x}=2,890$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “*Moda İlgisine Yönelik Giyim vb. Alışverişlere Zaman Ayırma Sıklığı*” ifadesine öğrencilerin 11’i (%17,2’si) asla, 18’i (%28,1’i) nadiren, 17’si (%26,6’sı) bazen, 12’si (%18,8’i) genellikle, 6’sı (%9,4’ü) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “moda ilgisine yönelik giyim vb. alışverişlere zaman ayırma” ifadesine orta ($\bar{x}=2,750$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “*Çeşitli Türlerde Okumak İçin Kitaplara Zaman Ayırma Sıklığı*” ifadesine öğrencilerin 3’ü (%4,7’si) asla, 15’i (%23,4’ü) nadiren, 25’i (%39,1’i) bazen, 13’ü (%20,3’ü) genellikle, 8’i (%12,5’i) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “çeşitli türlerde okumak için kitaplara zaman ayırma” ifadesine orta ($\bar{x}=3,120$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “*Çeşitli Türlerde Okumak İçin Dergi ve Gazete Yayınlarına Zaman Ayırma Sıklığı*” ifadesine öğrencilerin 4’ü (%6,2’si) asla, 23’ü (%35,9’u) nadiren, 22’si (%34,4’ü) bazen, 11’i (%17,2’si) genellikle, 4’ü (%6,2’si) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “çeşitli türlerde okumak için dergi ve gazete yayınlarına zaman ayırma” ifadesine orta ($\bar{x}=2,810$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “*Televizyon Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?*” ifadesine öğrencilerin 8’i (%12,5’i) asla, 26’sı (%40,6’sı) nadiren, 21’i (%32,8’i) bazen, 8’i (%12,5’i) genellikle, 1’i (%1,6’sı) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “televizyon programlarını ne sıklıkla izlemektesiniz?” ifadesine zayıf ($\bar{x}=2,500$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “*Tartışma, Gündem vb. Güncel Haber Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?*” ifadesine öğrencilerin 6’sı (%9,4’ü) asla, 16’sı (%25,0’ı), 24’ü (%37,5’i) bazen, 16’sı (%25,0’ı) genellikle, 2’si (%3,1’i) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “tartışma, gündem vb. güncel haber programlarını ne sıklıkla izlemektesiniz?” ifadesine orta ($\bar{x}=2,880$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “*Teknoloji, Kültür vb. Alanlarda Öğretici Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?*” ifadesine öğrencilerin 7’si (%10,9’u) asla,

19'u (%29,7'si) nadiren, 27'si (%42,2'si) bazen, 7'si (%10,9'u) genellikle, 4'ü (%6,2'si) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “teknoloji, kültür vb. alanlarda öğretici programlarını ne sıklıkla izlemektesiniz?” ifadesine orta ($\bar{x}=2,720$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “Eğlence Türünde Yarışma, Moda, Evlilik vb. Programları Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?” ifadesine öğrencilerin 29'u (%45,3'ü) asla, 16'sı (%25,0'ı) nadiren, 10'u %15,6'sı bazen, 5'i (%7,8'i) genellikle, 4'ü (%6,2'si) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “eğlence türünde yarışma, moda, evlilik vb. programları ne sıklıkla izlemektesiniz?” ifadesine zayıf ($\bar{x}=2,050$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “İnternet Bağlantısına Ne Sıklıkla Ulaşabilmektesiniz?” ifadesine öğrencilerin 4'ü (%6,2'si) asla, 5'i (%7,8'i) nadiren, 11'i (%17,2'si) bazen, 26'sı (%40,6'sı) genellikle, 18'i (%28,1'i) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “internet bağlantısına ne sıklıkla ulaşabilmektesiniz?” ifadesine yüksek ($\bar{x}=3,770$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “İnternet İmkânlarını Bilgi Edinme Amaçlı Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?” ifadesine öğrencilerin 3'ü (%4,7'si) asla, 1'i (%1,6'sı) nadiren, 13'ü (%20,3'ü) bazen, 32'si (%50,0'ı) genellikle, 15'i (%23,4'ü) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “internet imkânlarını bilgi edinme amaçlı ne sıklıkla kullanmaktasınız?” ifadesine yüksek ($\bar{x}=3,860$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. “Facebook, Instagram/Twitter vb. Sosyal Medya Profilini Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?” ifadesine öğrencilerin 7'si (%10,9'u) asla, 7'si (%10,9'u) nadiren, 13'ü (%20,3'ü) bazen, 22'si (%34,4'ü) genellikle, 15'i (%23,4'ü) daima yanıtını vermiştir. Öğrencilerin “Facebook, Instagram/Twitter vb. sosyal medya profilini ne sıklıkla kullanmaktasınız?” ifadesine yüksek ($\bar{x}=3,480$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır.

Aşağıdaki Tablo 3, araştırmaya katılan öğrencilerin harcama kalemlerine ayrılan tutar ile ilgili ifadelerle verdiği cevapların dağılımlarını göstermektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Harcama Kalemlerine Ayrılan Tutar İle İlgili İfadelerle Verdiği Cevapların Dağılımları

	0 TL		1-15 TL		16-31 TL		32-63 TL		64-99 TL		100 TL ve üstü	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cep Telefonu vb. İletişim Araçlarının Fatura ve/veya Kontör Harcamaları	4	6,2	1	1,6	18	28,1	27	42,2	7	10,9	7	10,9
Moda İlgisine Yönelik Giyim vb. Alışveriş Harcamaları	5	7,8	6	9,4	6	9,4	10	15,6	21	32,8	16	25,0
Çeşitli Türlerde Kitap ve Dergi Harcamaları	12	18,8	21	32,8	15	23,4	10	15,6	4	6,2	2	3,1
Sinema, Tiyatro vb. Kültürel Aktivite Harcamaları	17	26,6	17	26,6	11	17,2	8	12,5	6	9,4	5	7,8
Şehir İçi ve/veya Şehirlerarası Ulaşım Harcamaları	7	10,9	9	14,1	9	14,1	10	15,6	13	20,3	16	25,0
Kafe, Restaurant, Bowling, Playstation vb. Mekânlarda Çeşitli Eğlence Harcamaları	9	14,1	8	12,5	17	26,6	12	18,8	9	14,1	9	14,1
Kullanmakta İseniz Sigara vb. Harcamaları	34	53,1	7	10,9	6	9,4	4	6,2	2	3,1	11	17,2

Tablo 3’de de görüldüğü gibi, “*Cep Telefonu vb. İletişim Araçlarının Fatura ve/veya Kontör Harcamaları*” ifadesine öğrencilerin 4’ü (%6,2’si) 0 TL, 1’, (%1,6’sı) 1-15 TL, 18’i (%28,1’i) 16-31 TL, 27’si (%42,2’si) 32-63 TL, 7’si (%10,9’u) 64-99 TL, 7’si (%10,9’u) 100 TL ve üstü yanıtını vermiştir. “*Moda İlgisine Yönelik Giyim vb. Alışveriş Harcamaları*” ifadesine öğrencilerin 5’i (%7,8’i) 0 TL, 6’sı (%9,4’ü) 1-15 TL, 6’sı (%9,4’ü) 16-31 TL, 10’u (%15,6’sı) 32-63 TL, 21’i (%32,8’i) 64-99 TL, 16’sı %25,0’ı 100 TL ve üstü yanıtını vermiştir. “*Çeşitli Türlerde Kitap ve Dergi Harcamaları*” ifadesine öğrencilerin, 12’si %18,8’i 0 TL, 21’i (%32,8’i) 1-15 TL, 15’i (%23,4’ü) 16-31 TL, 10’u (%15,6’sı) 32-63 TL, 4’ü (%6,2’si) 64-99 TL, 2’si (%3,1’i) 100 TL ve üstü yanıtını vermiştir. “*Sinema, Tiyatro vb. Kültürel Aktivite Harcamaları*” ifadesine öğrencilerin 17’si (%26,6’sı) 0 TL, 17’si (%26,6’sı) 1-15 TL, 11’i (%17,2’si) 16-31 TL, 8’i (%12,5’i) 32-63 TL, 6’sı (%9,4’ü) 64-99 TL, 5’i (%7,8’i) 100 TL ve üstü yanıtını vermiştir. “*Şehir İçi ve/veya Şehirlerarası Ulaşım Harcamaları*” ifadesine öğrencilerin 7’si (%10,9’u) 0 TL, 9’u (%14,1’i) 1-15 TL, 9’u (%14,1’i) 16-31 TL, 10’u (%15,6’sı) 32-63 TL, 13’ü (%20,3’ü) 64-99 TL, 16’sı (%25,0’ı) 100 TL ve üstü yanıtını vermiştir. “*Kafe, Restaurant, Bowling, Playstation vb. Mekânlarda Çeşitli Eğlence Harcamaları*” ifadesine öğrencilerin 9’u (%14,1’i) 0 TL, 8’i (%12,5’i) 1-15 TL, 17’si (%26,6’sı) 16-31 TL, 12’si (%18,8’i) 32-63 TL, 9’u (%14,1’i) 64-99 TL, 9’u (%14,1’i) 100 TL ve üstü yanıtını vermiştir. “*Kullanmakta İseniz Sigara vb. Harcamaları*” ifadesine öğrencilerin 34’ü (%53,1’i) 0 TL, 7’si (%10,9’u) 1-15 TL, 6’sı (%9,4’ü) 16-31 TL, 4’ü (%6,2’si) 32-63 TL, 2’si (%3,1’i) 64-99 TL, 11’i (%17,2’si) 100 TL ve üstü yanıtını vermiştir. Aşağıdaki Tablo 4, araştırmaya katılan öğrencilerin kredi kartı sahipliğine göre aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma sıklığının dağılımını göstermektedir.

Tablo 4. Kredi Kartı Sahipliğine Göre Aktivitelere ve Teknoloji Aygıtlarına Zaman Ayırma Sıklığının Dağılımı

		Evet		Hayır		p
		n	%	n	%	
Kafe ve Restaurant vb. Çeşitli Mekânlarda Sosyal Birlikteliklere	Asla	1	%2,7	3	%11,1	$X^2=3,187$ $p=0,527$
	Nadiren	10	%27,0	9	%33,3	
	Bazen	18	%48,6	10	%37,0	
	Genellikle	7	%18,9	5	%18,5	
	Daima	1	%2,7	0	%0,0	
Müze, Ören Yerleri vb. Eğitim Ve Kültür Gezilerine	Asla	4	%10,8	9	%33,3	$X^2=5,700$ $p=0,223$
	Nadiren	14	%37,8	10	%37,0	
	Bazen	14	%37,8	6	%22,2	
	Genellikle	3	%8,1	1	%3,7	
	Daima	2	%5,4	1	%3,7	
Spor Faaliyetlerine	Asla	3	%8,1	4	%14,8	$X^2=4,812$ $p=0,307$
	Nadiren	10	%27,0	8	%29,6	
	Bazen	10	%27,0	11	%40,7	
	Genellikle	8	%21,6	3	%11,1	
	Daima	6	%16,2	1	%3,7	

Tablo 5 (Devam). Kredi Kartı Sahipliğine Göre Aktivitelere ve Teknoloji Aygıtlarına Zaman Ayırma Sıklığının Dağılımı

Moda İlgisine Yönelik Giyim vb Alışverişlere	Asla	6	%16,2	5	%18,5	$X^2=3,362$ $p=0,499$
	Nadiren	8	%21,6	10	%37,0	
	Bazen	10	%27,0	7	%25,9	
	Genellikle	8	%21,6	4	%14,8	
	Daima	5	%13,5	1	%3,7	
Çeşitli Türlerde Okumak İçin Kitaplara	Asla	1	%2,7	2	%7,4	$X^2=4,210$ $p=0,378$
	Nadiren	8	%21,6	7	%25,9	
	Bazen	15	%40,5	10	%37,0	
	Genellikle	10	%27,0	3	%11,1	
	Daima	3	%8,1	5	%18,5	
Çeşitli Türlerde Okumak İçin Dergi ve Gazete Yayınlarına	Asla	2	%5,4	2	%7,4	$X^2=1,238$ $p=0,872$
	Nadiren	12	%32,4	11	%40,7	
	Bazen	14	%37,8	8	%29,6	
	Genellikle	6	%16,2	5	%18,5	
	Daima	3	%8,1	1	%3,7	
Televizyon Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	5	%13,5	3	%11,1	$X^2=5,611$ $p=0,230$
	Nadiren	18	%48,6	8	%29,6	
	Bazen	8	%21,6	13	%48,1	
	Genellikle	5	%13,5	3	%11,1	
	Daima	1	%2,7	0	%0,0	
Tartışma, Gündem vb. Güncel Haber Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	3	%8,1	3	%11,1	$X^2=4,805$ $p=0,308$
	Nadiren	8	%21,6	8	%29,6	
	Bazen	12	%32,4	12	%44,4	
	Genellikle	13	%35,1	3	%11,1	
	Daima	1	%2,7	1	%3,7	
Teknoloji, Kültür vb. Alanlarda Öğretici Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	5	%13,5	2	%7,4	$X^2=3,901$ $p=0,420$
	Nadiren	11	%29,7	8	%29,6	
	Bazen	13	%35,1	14	%51,9	
	Genellikle	6	%16,2	1	%3,7	
	Daima	2	%5,4	2	%7,4	
Eğlence Türünde Yarışma, Moda, Evlilik vb. Programları Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	14	%37,8	15	%55,6	$X^2=2,585$ $p=0,629$
	Nadiren	11	%29,7	5	%18,5	
	Bazen	7	%18,9	3	%11,1	
	Genellikle	3	%8,1	2	%7,4	
	Daima	2	%5,4	2	%7,4	
İnternet Bağlantısına Ne Sıklıkla Ulaşabilmektesiniz?	Asla	3	%8,1	1	%3,7	$X^2=4,315$ $p=0,365$
	Nadiren	4	%10,8	1	%3,7	
	Bazen	4	%10,8	7	%25,9	
	Genellikle	14	%37,8	12	%44,4	
	Daima	12	%32,4	6	%22,2	
İnternet İmkânlarını Bilgi Edinme Amaçlı Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?	Asla	2	%5,4	1	%3,7	$X^2=2,351$ $p=0,671$
	Nadiren	1	%2,7	0	%0,0	
	Bazen	9	%24,3	4	%14,8	
	Genellikle	16	%43,2	16	%59,3	
	Daima	9	%24,3	6	%22,2	
Facebook, Instagram/Twitter vb. Sosyal Medya Profilini Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?	Asla	2	%5,4	5	%18,5	$X^2=4,499$ $p=0,343$
	Nadiren	5	%13,5	2	%7,4	
	Bazen	6	%16,2	7	%25,9	
	Genellikle	14	%37,8	8	%29,6	
	Daima	10	%27,0	5	%18,5	

Tablo 4’de de görüldüğü gibi, öğrencilerin kredi kartı sahipliği ile aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Aşağıdaki Tablo 5, araştırmaya katılan öğrencilerin burs durumuna göre aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma sıklığının dağılımını göstermektedir.

Tablo 6. Burs Durumuna Göre Aktivitelere ve Teknoloji Aygıtlarına Zaman Ayırma Sıklığının Dağılımı

		Evet, Devlet Tarafından Verilen		Evet, Vakıf veya Özel Kurum Tarafından Verilen		Hayır		p
		n	%	n	%	n	%	
Kafe ve Restaurant vb. Çeşitli Mekanlarda Sosyal Birlikteliklere	Asla	1	%3,4	1	%16,7	2	%6,9	$X^2=7,922$ $p=0,441$
	Nadiren	10	%34,5	0	%0,0	9	%31,0	
	Bazen	10	%34,5	3	%50,0	15	%51,7	
	Genellikle	7	%24,1	2	%33,3	3	%10,3	
	Daima	1	%3,4	0	%0,0	0	%0,0	
Müze, Ören Yerleri vb. Eğitim ve Kültür Gezilerine	Asla	5	%17,2	0	%0,0	8	%27,6	$X^2=8,611$ $p=0,376$
	Nadiren	10	%34,5	2	%33,3	12	%41,4	
	Bazen	10	%34,5	3	%50,0	7	%24,1	
	Genellikle	1	%3,4	1	%16,7	2	%6,9	
	Daima	3	%10,3	0	%0,0	0	%0,0	
Spor Faaliyetlerine	Asla	3	%10,3	0	%0,0	4	%13,8	$X^2=2,985$ $p=0,935$
	Nadiren	8	%27,6	2	%33,3	8	%27,6	
	Bazen	10	%34,5	2	%33,3	9	%31,0	
	Genellikle	4	%13,8	2	%33,3	5	%17,2	
	Daima	4	%13,8	0	%0,0	3	%10,3	
Moda İlgisine Yönelik Giyim vb. Alışverişlere	Asla	4	%13,8	0	%0,0	7	%24,1	$X^2=15,271$ $p=0,054$
	Nadiren	5	%17,2	3	%50,0	10	%34,5	
	Bazen	12	%41,4	0	%0,0	5	%17,2	
	Genellikle	7	%24,1	1	%16,7	4	%13,8	
	Daima	1	%3,4	2	%33,3	3	%10,3	
Çeşitli Türlerde Okumak İçin Kitaplara	Asla	2	%6,9	0	%0,0	1	%3,4	$X^2=2,652$ $p=0,954$
	Nadiren	7	%24,1	1	%16,7	7	%24,1	
	Bazen	10	%34,5	3	%50,0	12	%41,4	
	Genellikle	6	%20,7	2	%33,3	5	%17,2	
	Daima	4	%13,8	0	%0,0	4	%13,8	
Çeşitli Türlerde Okumak İçin Dergi ve Gazete Yayınlarına	Asla	2	%6,9	0	%0,0	2	%6,9	$X^2=6,182$ $p=0,627$
	Nadiren	13	%44,8	3	%50,0	7	%24,1	
	Bazen	9	%31,0	1	%16,7	12	%41,4	
	Genellikle	4	%13,8	2	%33,3	5	%17,2	
	Daima	1	%3,4	0	%0,0	3	%10,3	
Televizyon Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	2	%6,9	1	%16,7	5	%17,2	$X^2=4,158$ $p=0,843$
	Nadiren	12	%41,4	3	%50,0	11	%37,9	
	Bazen	9	%31,0	2	%33,3	10	%34,5	
	Genellikle	5	%17,2	0	%0,0	3	%10,3	
	Daima	1	%3,4	0	%0,0	0	%0,0	
Tartışma, Gündem vb. Güncel Haber Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	3	%10,3	1	%16,7	2	%6,9	$X^2=10,429$ $p=0,236$
	Nadiren	8	%27,6	0	%0,0	8	%27,6	
	Bazen	13	%44,8	2	%33,3	9	%31,0	
	Genellikle	3	%10,3	3	%50,0	10	%34,5	
	Daima	2	%6,9	0	%0,0	0	%0,0	
Teknoloji, Kültür vb. Alanlarda Öğretici Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	3	%10,3	1	%16,7	3	%10,3	$X^2=3,924$ $p=0,864$
	Nadiren	7	%24,1	1	%16,7	11	%37,9	
	Bazen	13	%44,8	2	%33,3	12	%41,4	
	Genellikle	4	%13,8	1	%16,7	2	%6,9	
	Daima	2	%6,9	1	%16,7	1	%3,4	

Tablo 7 (Devam). Burs Durumuna Göre Aktivitelere ve Teknoloji Aygıtlarına Zaman Ayırma Sıklığının Dağılımı

Eğlence Türünde Yarışma, Moda, Evlilik vb. Programları Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	13	%44,8	2	%33,3	14	%48,3	$X^2=8,963$ $p=0,345$
	Nadiren	8	%27,6	2	%33,3	6	%20,7	
	Bazen	2	%6,9	1	%16,7	7	%24,1	
	Genellikle	2	%6,9	1	%16,7	2	%6,9	
	Daima	4	%13,8	0	%0,0	0	%0,0	
İnternet Bağlantısına Ne Sıklıkla Ulaşabilmektesiniz?	Asla	0	%0,0	1	%16,7	3	%10,3	$X^2=7,208$ $p=0,514$
	Nadiren	3	%10,3	1	%16,7	1	%3,4	
	Bazen	6	%20,7	1	%16,7	4	%13,8	
	Genellikle	10	%34,5	2	%33,3	14	%48,3	
	Daima	10	%34,5	1	%16,7	7	%24,1	
İnternet İmkânlarını Bilgi Edinme Amaçlı Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?	Asla	0	%0,0	1	%16,7	2	%6,9	$X^2=14,868$ $p=0,062$
	Nadiren	0	%0,0	1	%16,7	0	%0,0	
	Bazen	6	%20,7	1	%16,7	6	%20,7	
	Genellikle	15	%51,7	3	%50,0	14	%48,3	
	Daima	8	%27,6	0	%0,0	7	%24,1	
Facebook, Instagram/Twitter vb. Sosyal Medya Profilini Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?	Asla	1	%3,4	1	%16,7	5	%17,2	$X^2=7,748$ $p=0,458$
	Nadiren	4	%13,8	1	%16,7	2	%6,9	
	Bazen	8	%27,6	1	%16,7	4	%13,8	
	Genellikle	8	%27,6	1	%16,7	13	%44,8	
	Daima	8	%27,6	2	%33,3	5	%17,2	

Tablo 5’de de görüldüğü gibi, öğrencilerin burs durumu ve burs türü ile aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Aşağıdaki Tablo 6, araştırmaya katılan öğrencilerin aylık gelire göre aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma sıklığının dağılımını göstermektedir.

Tablo 8. Aylık Gelire Göre Aktivitelere ve Teknoloji Aygıtlarına Zaman Ayırma Sıklığının Dağılımı

		300 TL ve Altı		301 - 400 TL		401 - 500 TL		501 - 600 TL		701-800 TL		801 TL ve üzeri		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Kafe ve Restaurant vb. Çeşitli Mekanlarda Sosyal Birlikteliklere	Asla	4	%20,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	$X^2=16,347$ $p=0,695$
	Nadiren	6	%30,0	2	%18,2	4	%36,4	2	%40,0	3	%27,3	2	%33,3	
	Bazen	8	%40,0	5	%45,5	5	%45,5	2	%40,0	5	%45,5	3	%50,0	
	Genellikle	2	%10,0	3	%27,3	2	%18,2	1	%20,0	3	%27,3	1	%16,7	
	Daima	0	%0,0	1	%9,1	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	
Müze, Ören Yerleri vb. Eğitim Ve Kültür Gezilerine	Asla	4	%20,0	1	%9,1	3	%27,3	0	%0,0	4	%36,4	1	%16,7	$X^2=23,509$ $p=0,265$
	Nadiren	7	%35,0	5	%45,5	3	%27,3	5	%100,0	2	%18,2	2	%33,3	
	Bazen	9	%45,0	2	%18,2	3	%27,3	0	%0,0	4	%36,4	2	%33,3	
	Genellikle	0	%0,0	1	%9,1	1	%9,1	0	%0,0	1	%9,1	1	%16,7	
	Daima	0	%0,0	2	%18,2	1	%9,1	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	
Spor Faaliyetlerine	Asla	2	%10,0	1	%9,1	1	%9,1	0	%0,0	3	%27,3	0	%0,0	$X^2=20,505$ $p=0,427$
	Nadiren	5	%25,0	1	%9,1	5	%45,5	1	%20,0	4	%36,4	2	%33,3	
	Bazen	7	%35,0	3	%27,3	3	%27,3	4	%80,0	3	%27,3	1	%16,7	
	Genellikle	4	%20,0	4	%36,4	1	%9,1	0	%0,0	1	%9,1	1	%16,7	
	Daima	2	%10,0	2	%18,2	1	%9,1	0	%0,0	0	%0,0	2	%33,3	
Moda İlgisine Yönelik Giyim vb. Alışverişlere	Asla	6	%30,0	1	%9,1	2	%18,2	1	%20,0	0	%0,0	1	%16,7	$X^2=26,786$ $p=0,141$
	Nadiren	4	%20,0	1	%9,1	5	%45,5	3	%60,0	4	%36,4	1	%16,7	
	Bazen	6	%30,0	2	%18,2	3	%27,3	1	%20,0	3	%27,3	2	%33,3	
	Genellikle	2	%10,0	6	%54,5	1	%9,1	0	%0,0	3	%27,3	0	%0,0	
	Daima	2	%10,0	1	%9,1	0	%0,0	0	%0,0	1	%9,1	2	%33,3	

Meslek Yüksekokulu Muhasebe Ve Vergi Programı Öğrencilerinin Sosyal Ve Ekonomik Profilinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Ağrı Myo Örneği

Tablo 9 (Devam). Aylık Gelire Göre Aktivitelere ve Teknoloji Aygıtlarına Zaman Ayırma Sıklığının Dağılımı

Çeşitli Türlerde Okumak İçin Kitaplara	Asla	2	% 10,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	X ² =10,159 p=0,965
	Nadiren	3	% 15,0	2	% 18,2	4	% 36,4	2	% 40,0	3	% 27,3	1	% 16,7	
	Bazen	7	% 35,0	4	% 36,4	4	% 36,4	2	% 40,0	5	% 45,5	3	% 50,0	
	Genellikle	4	% 20,0	3	% 27,3	2	% 18,2	1	% 20,0	1	% 9,1	2	% 33,3	
	Daima	4	% 20,0	2	% 18,2	1	% 9,1	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	
Çeşitli Türlerde Okumak İçin Dergi ve Gazete Yayınlarına	Asla	1	% 5,0	1	% 9,1	0	% 0,0	0	% 0,0	2	% 18,2	0	% 0,0	X ² =18,121 p=0,579
	Nadiren	9	% 45,0	4	% 36,4	4	% 36,4	3	% 60,0	3	% 27,3	0	% 0,0	
	Bazen	6	% 30,0	4	% 36,4	4	% 36,4	1	% 20,0	3	% 27,3	4	% 66,7	
	Genellikle	1	% 5,0	2	% 18,2	2	% 18,2	1	% 20,0	3	% 27,3	2	% 33,3	
	Daima	3	% 15,0	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	
Televizyon Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	5	% 25,0	0	% 0,0	2	% 18,2	1	% 20,0	0	% 0,0	0	% 0,0	X ² =25,419 p=0,186
	Nadiren	5	% 25,0	4	% 36,4	7	% 63,6	0	% 0,0	6	% 54,5	4	% 66,7	
	Bazen	5	% 25,0	5	% 45,5	2	% 18,2	3	% 60,0	4	% 36,4	2	% 33,3	
	Genellikle	5	% 25,0	1	% 9,1	0	% 0,0	1	% 20,0	1	% 9,1	0	% 0,0	
	Daima	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	
Tartışma, Gündem vb. Güncel Haber Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	4	% 20,0	1	% 9,1	0	% 0,0	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	X ² =19,099 p=0,515
	Nadiren	0	% 0,0	3	% 27,3	6	% 54,5	1	% 20,0	4	% 36,4	2	% 33,3	
	Bazen	9	% 45,0	4	% 36,4	3	% 27,3	3	% 60,0	3	% 27,3	2	% 33,3	
	Genellikle	6	% 30,0	3	% 27,3	2	% 18,2	1	% 20,0	2	% 18,2	2	% 33,3	
	Daima	1	% 5,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	
Teknoloji, Kültür vb. Alanlarda Öğretici Programlarını Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	3	% 15,0	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	2	% 18,2	1	% 16,7	X ² =20,370 p=0,435
	Nadiren	5	% 25,0	2	% 18,2	7	% 63,6	1	% 20,0	3	% 27,3	1	% 16,7	
	Bazen	6	% 30,0	7	% 63,6	3	% 27,3	4	% 80,0	4	% 36,4	3	% 50,0	
	Genellikle	4	% 20,0	2	% 18,2	0	% 0,0	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	
	Daima	2	% 10,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	1	% 9,1	1	% 16,7	
Eğlence Türünde Yarışma, Moda, Evlilik vb. Programları Ne Sıklıkla İzlemektesiniz?	Asla	9	% 45,0	5	% 45,5	7	% 63,6	1	% 20,0	5	% 45,5	2	% 33,3	X ² =17,867 p=0,596
	Nadiren	4	% 20,0	4	% 36,4	1	% 9,1	2	% 40,0	2	% 18,2	3	% 50,0	
	Bazen	3	% 15,0	0	% 0,0	2	% 18,2	2	% 40,0	2	% 18,2	1	% 16,7	
	Genellikle	2	% 10,0	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	2	% 18,2	0	% 0,0	
	Daima	2	% 10,0	2	% 18,2	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	
İnternet Bağlantısına Ne Sıklıkla Ulaşabilmektesiniz?	Asla	3	% 15,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	X ² =24,255 p=0,231
	Nadiren	1	% 5,0	0	% 0,0	2	% 18,2	0	% 0,0	2	% 18,2	0	% 0,0	
	Bazen	5	% 25,0	0	% 0,0	3	% 27,3	0	% 0,0	3	% 27,3	0	% 0,0	
	Genellikle	5	% 25,0	6	% 54,5	5	% 45,5	4	% 80,0	2	% 18,2	4	% 66,7	
	Daima	6	% 30,0	5	% 45,5	1	% 9,1	1	% 20,0	3	% 27,3	2	% 33,3	
İnternet İmkânlarını Bilgi Edinme Amaçlı Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?	Asla	3	% 15,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	X ² =22,284 p=0,325
	Nadiren	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	0	% 0,0	1	% 9,1	0	% 0,0	
	Bazen	5	% 25,0	0	% 0,0	4	% 36,4	1	% 20,0	3	% 27,3	0	% 0,0	
	Genellikle	10	% 50,0	7	% 63,6	5	% 45,5	3	% 60,0	3	% 27,3	4	% 66,7	
	Daima	2	% 10,0	4	% 36,4	2	% 18,2	1	% 20,0	4	% 36,4	2	% 33,3	
Facebook, Instagram/Twitter vb. Sosyal Medya Profilini Ne Sıklıkla Kullanmaktasınız?	Asla	4	% 20,0	0	% 0,0	0	% 0,0	1	% 20,0	2	% 18,2	0	% 0,0	X ² =20,971 p=0,399
	Nadiren	2	% 10,0	1	% 9,1	1	% 9,1	0	% 0,0	2	% 18,2	1	% 16,7	
	Bazen	5	% 25,0	2	% 18,2	4	% 36,4	1	% 20,0	0	% 0,0	1	% 16,7	
	Genellikle	5	% 25,0	2	% 18,2	5	% 45,5	3	% 60,0	5	% 45,5	2	% 33,3	
	Daima	4	% 20,0	6	% 54,5	1	% 9,1	0	% 0,0	2	% 18,2	2	% 33,3	

Tablo 6’da da görüldüğü gibi, öğrencilerin aylık gelirleri ile aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Aşağıdaki Tablo 7, araştırmaya katılan öğrencilerin aylık gelirlerine göre harcama kalemlerine ayrılan tutarların dağılımını göstermektedir.

Tablo 10. Aylık Gelire Göre Harcama Kalemlerine Ayrılan Tutarın Dağılımı

		300 TL ve Altı		301 - 400 TL		401 - 500 TL		501 - 600 TL		701-800 TL		801 TL ve üzeri		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Cep Telefonu vb. İletişim Araçlarının Fatura ve/veya Kontör Harcamaları	0 TL	4	%20,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	X ² =27,782 p=0,318
	1-15 TL	1	%5,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	
	16-31 TL	6	%30,0	5	%45,5	4	%36,4	1	%20,0	1	%9,1	1	%16,7	
	32-63 TL	4	%20,0	6	%54,5	3	%27,3	3	%60,0	7	%63,6	4	%66,7	
	64-99 TL	2	%10,0	0	%0,0	3	%27,3	1	%20,0	1	%9,1	0	%0,0	
	100 TL ve üstü	3	%15,0	0	%0,0	1	%9,1	0	%0,0	2	%18,2	1	%16,7	
Moda İlgisine Yönelik Giyim vb. Alışveriş Harcamaları	0 TL	4	%20,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	1	%9,1	0	%0,0	X ² =31,462 p=0,174
	1-15 TL	3	%15,0	1	%9,1	0	%0,0	1	%20,0	1	%9,1	0	%0,0	
	16-31 TL	2	%10,0	1	%9,1	1	%9,1	0	%0,0	2	%18,2	0	%0,0	
	32-63 TL	3	%15,0	0	%0,0	5	%45,5	1	%20,0	1	%9,1	0	%0,0	
	64-99 TL	4	%20,0	3	%27,3	5	%45,5	2	%40,0	3	%27,3	4	%66,7	
	100 TL ve üstü	4	%20,0	6	%54,5	0	%0,0	1	%20,0	3	%27,3	2	%33,3	
Çeşitli Türlerde Kitap ve Dergi Harcamaları	0 TL	6	%30,0	1	%9,1	1	%9,1	0	%0,0	2	%18,2	2	%33,3	X ² =32,990 p=0,131
	1-15 TL	4	%20,0	7	%63,6	3	%27,3	3	%60,0	4	%36,4	0	%0,0	
	16-31 TL	4	%20,0	0	%0,0	2	%18,2	1	%20,0	5	%45,5	3	%50,0	
	32-63 TL	3	%15,0	3	%27,3	3	%27,3	1	%20,0	0	%0,0	0	%0,0	
	64-99 TL	2	%10,0	0	%0,0	2	%18,2	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	
100 TL ve üstü	1	%5,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	1	%16,7		
Sinema, Tiyatro vb. Kültürel Aktivite Harcamaları	0 TL	6	%30,0	2	%18,2	2	%18,2	2	%40,0	3	%27,3	2	%33,3	X ² =19,575 p=0,769
	1-15 TL	7	%35,0	4	%36,4	1	%9,1	2	%40,0	3	%27,3	0	%0,0	
	16-31 TL	3	%15,0	1	%9,1	4	%36,4	0	%0,0	2	%18,2	1	%16,7	
	32-63 TL	1	%5,0	2	%18,2	3	%27,3	1	%20,0	1	%9,1	0	%0,0	
	64-99 TL	2	%10,0	1	%9,1	0	%0,0	0	%0,0	1	%9,1	2	%33,3	
	100 TL ve üstü	1	%5,0	1	%9,1	1	%9,1	0	%0,0	1	%9,1	1	%16,7	
Şehir İçi ve/veya Şehirlerarası Ulaşım Harcamaları	0 TL	3	%15,0	1	%9,1	1	%9,1	2	%40,0	0	%0,0	0	%0,0	X ² =28,227 p=0,298
	1-15 TL	4	%20,0	2	%18,2	2	%18,2	0	%0,0	1	%9,1	0	%0,0	
	16-31 TL	3	%15,0	2	%18,2	1	%9,1	0	%0,0	3	%27,3	0	%0,0	
	32-63 TL	5	%25,0	0	%0,0	3	%27,3	1	%20,0	1	%9,1	0	%0,0	
	64-99 TL	2	%10,0	2	%18,2	3	%27,3	2	%40,0	2	%18,2	2	%33,3	
100 TL ve üstü	3	%15,0	4	%36,4	1	%9,1	0	%0,0	4	%36,4	4	%66,7		
Kafe, Restaurant, Bowling, Playstation vb. Mekanlarda Çeşitli Eğlence Harcamaları	0 TL	2	%10,0	3	%27,3	1	%9,1	2	%40,0	1	%9,1	0	%0,0	X ² =20,566 p=0,717
	1-15 TL	4	%20,0	1	%9,1	0	%0,0	0	%0,0	2	%18,2	1	%16,7	
	16-31 TL	5	%25,0	3	%27,3	5	%45,5	1	%20,0	3	%27,3	0	%0,0	
	32-63 TL	4	%20,0	2	%18,2	2	%18,2	1	%20,0	1	%9,1	2	%33,3	
	64-99 TL	3	%15,0	1	%9,1	3	%27,3	0	%0,0	1	%9,1	1	%16,7	
100 TL ve üstü	2	%10,0	1	%9,1	0	%0,0	1	%20,0	3	%27,3	2	%33,3		
Kullanmakta İseniz Sigara vb. Harcamaları	0 TL	10	%50,0	7	%63,6	5	%45,5	1	%20,0	6	%54,5	5	%83,3	X ² =25,886 p=0,414
	1-15 TL	4	%20,0	1	%9,1	1	%9,1	0	%0,0	1	%9,1	0	%0,0	
	16-31 TL	4	%20,0	0	%0,0	2	%18,2	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	
	32-63 TL	0	%0,0	1	%9,1	1	%9,1	1	%20,0	1	%9,1	0	%0,0	
	64-99 TL	1	%5,0	1	%9,1	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	0	%0,0	
100 TL ve üstü	1	%5,0	1	%9,1	2	%18,2	3	%60,0	3	%27,3	1	%16,7		

Tablo 7'de de görüldüğü gibi, öğrencilerin aylık gelirleri ile harcama kalemlerine ayrılan tutarlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

Aşağıdaki Tablo 8, araştırmaya katılan öğrencilerin burs durumuna göre harcama kalemlerine ayrılan tutarların dağılımını göstermektedir.

Tablo 11. Burs Durumuna Göre Harcama Kalemlerine Ayrılan Tutarın Dağılımı

		Evet, Devlet Tarafından Verilen		Evet, Vakıf veya Özel Kurum Tarafından Verilen		Hayır		p
		n	%	n	%	n	%	
Cep Telefonu vb. İletişim Araçlarının Fatura ve/veya Kontör Harcamaları	0 TL	1	%3,4	1	%16,7	2	%6,9	X ² =7,546 p=0,673
	1-15 TL	1	%3,4	0	%0,0	0	%0,0	
	16-31 TL	10	%34,5	3	%50,0	5	%17,2	
	32-63 TL	11	%37,9	2	%33,3	14	%48,3	
	64-99 TL	3	%10,3	0	%0,0	4	%13,8	
	100 TL ve üstü	3	%10,3	0	%0,0	4	%13,8	
Moda İlgisine Yönelik Giyim vb. Alışveriş Harcamaları	0 TL	2	%6,9	0	%0,0	3	%10,3	X ² =5,909 p=0,823
	1-15 TL	3	%10,3	1	%16,7	2	%6,9	
	16-31 TL	5	%17,2	0	%0,0	1	%3,4	
	32-63 TL	5	%17,2	1	%16,7	4	%13,8	
	64-99 TL	8	%27,6	2	%33,3	11	%37,9	
	100 TL ve üstü	6	%20,7	2	%33,3	8	%27,6	
Çeşitli Türlerde Kitap ve Dergi Harcamaları	0 TL	7	%24,1	0	%0,0	5	%17,2	X ² =9,366 p=0,498
	1-15 TL	11	%37,9	2	%33,3	8	%27,6	
	16-31 TL	5	%17,2	1	%16,7	9	%31,0	
	32-63 TL	4	%13,8	1	%16,7	5	%17,2	
	64-99 TL	1	%3,4	1	%16,7	2	%6,9	
	100 TL ve üstü	1	%3,4	1	%16,7	0	%0,0	
Sinema, Tiyatro vb. Kültürel Aktivite Harcamaları	0 TL	6	%20,7	0	%0,0	11	%37,9	X ² =17,789 p=0,059
	1-15 TL	9	%31,0	1	%16,7	7	%24,1	
	16-31 TL	7	%24,1	0	%0,0	4	%13,8	
	32-63 TL	2	%6,9	1	%16,7	5	%17,2	
	64-99 TL	3	%10,3	2	%33,3	1	%3,4	
	100 TL ve üstü	2	%6,9	2	%33,3	1	%3,4	
Şehir İçi ve/veya Şehirlerarası Ulaşım Harcamaları	0 TL	3	%10,3	0	%0,0	4	%13,8	X ² =7,362 p=0,691
	1-15 TL	5	%17,2	1	%16,7	3	%10,3	
	16-31 TL	4	%13,8	1	%16,7	4	%13,8	
	32-63 TL	7	%24,1	0	%0,0	3	%10,3	
	64-99 TL	4	%13,8	1	%16,7	8	%27,6	
	100 TL ve üstü	6	%20,7	3	%50,0	7	%24,1	
Kafe, Restaurant, Bowling, Playstation vb. Mekânlarda Çeşitli Eğlence Harcamaları	0 TL	4	%13,8	0	%0,0	5	%17,2	X ² =15,428 p=0,117
	1-15 TL	3	%10,3	3	%50,0	2	%6,9	
	16-31 TL	11	%37,9	1	%16,7	5	%17,2	
	32-63 TL	4	%13,8	2	%33,3	6	%20,7	
	64-99 TL	3	%10,3	0	%0,0	6	%20,7	
	100 TL ve üstü	4	%13,8	0	%0,0	5	%17,2	
Kullanmakta İseniz Sigara vb. Harcamaları	0 TL	13	%44,8	2	%33,3	19	%65,5	X ² =19,447 p=0,035
	1-15 TL	4	%13,8	2	%33,3	1	%3,4	
	16-31 TL	4	%13,8	1	%16,7	1	%3,4	
	32-63 TL	4	%13,8	0	%0,0	0	%0,0	
	64-99 TL	0	%0,0	1	%16,7	1	%3,4	
	100 TL ve üstü	4	%13,8	0	%0,0	7	%24,1	

Tablo 8’de de görüldüğü gibi, öğrencilerin burs durumu ile harcama kalemlerinden sadece sigara harcamalarına ayrılan tutarlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Sigara harcamalarının burs almayan öğrencilerde yoğunlaştığı, burs alan öğrenciler incelendiğinde ise vakıf ve ya özel kurumdan burs alanlarda devletten burs alanlara göre 1-15 TL aralığında sigara harcamalarının fazla olduğu görülmektedir ($p > 0,05$). Diğer harcama kalemlerinde burs alma durumu ve burs türüne göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır

(p>0,05).

Aşağıdaki Tablo 9, araştırmaya katılan öğrencilerin kredi kartı sahipliğine göre harcama kalemlerine ayrılan tutarların dağılımını göstermektedir.

Tablo 12. Kredi Kartı Sahipliğine Göre Harcama Kalemlerine Ayrılan Tutarın Dağılımı

		Evet		Hayır		p
		n	%	n	%	
Cep Telefonu vb. İletişim Araçlarının Fatura ve/veya Kontör Harcamaları	0 TL	3	%8,1	1	%3,7	X ² =12,895 p=0,024
	1-15 TL	0	%0,0	1	%3,7	
	16-31 TL	6	%16,2	12	%44,4	
	32-63 TL	18	%48,6	9	%33,3	
	64-99 TL	3	%8,1	4	%14,8	
	100 TL ve üstü	7	%18,9	0	%0,0	
Moda İlgisine Yönelik Giyim vb. Alışveriş Harcamaları	0 TL	2	%5,4	3	%11,1	X ² =6,901 p=0,228
	1-15 TL	2	%5,4	4	%14,8	
	16-31 TL	2	%5,4	4	%14,8	
	32-63 TL	5	%13,5	5	%18,5	
	64-99 TL	16	%43,2	5	%18,5	
	100 TL ve üstü	10	%27,0	6	%22,2	
Çeşitli Türlerde Kitap ve Dergi Harcamaları	0 TL	5	%13,5	7	%25,9	X ² =5,945 p=0,312
	1-15 TL	12	%32,4	9	%33,3	
	16-31 TL	9	%24,3	6	%22,2	
	32-63 TL	5	%13,5	5	%18,5	
	64-99 TL	4	%10,8	0	%0,0	
	100 TL ve üstü	2	%5,4	0	%0,0	
Sinema, Tiyatro vb. Kültürel Aktivite Harcamaları	0 TL	6	%16,2	11	%40,7	X ² =8,400 p=0,136
	1-15 TL	10	%27,0	7	%25,9	
	16-31 TL	6	%16,2	5	%18,5	
	32-63 TL	6	%16,2	2	%7,4	
	64-99 TL	4	%10,8	2	%7,4	
	100 TL ve üstü	5	%13,5	0	%0,0	
Şehir İçi ve/veya Şehirlerarası Ulaşım Harcamaları	0 TL	5	%13,5	2	%7,4	X ² =9,892 p=0,078
	1-15 TL	3	%8,1	6	%22,2	
	16-31 TL	6	%16,2	3	%11,1	
	32-63 TL	3	%8,1	7	%25,9	
	64-99 TL	7	%18,9	6	%22,2	
	100 TL ve üstü	13	%35,1	3	%11,1	
Kafe, Restaurant, Bowling, Playstation vb. Mekânlarda Çeşitli Eğlence Harcamaları	0 TL	4	%10,8	5	%18,5	X ² =2,900 p=0,715
	1-15 TL	4	%10,8	4	%14,8	
	16-31 TL	9	%24,3	8	%29,6	
	32-63 TL	8	%21,6	4	%14,8	
	64-99 TL	5	%13,5	4	%14,8	
	100 TL ve üstü	7	%18,9	2	%7,4	
Kullanmakta İseniz Sigara vb. Harcamaları	0 TL	20	%54,1	14	%51,9	X ² =8,607 p=0,126
	1-15 TL	4	%10,8	3	%11,1	
	16-31 TL	5	%13,5	1	%3,7	
	32-63 TL	0	%0,0	4	%14,8	
	64-99 TL	2	%5,4	0	%0,0	
	100 TL ve üstü	6	%16,2	5	%18,5	

Tablo 9’da da görüldüğü gibi, öğrencilerin kredi kartı sahipliği ile harcama kalemlerinden sadece cep telefonu vb. iletişim araçlarının fatura ve/veya kontör harcamalarına ayrılan tutarlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Cep telefonu vb. iletişim araçlarının fatura ve/veya kontör harcamaları incelendiğinde kredi kartı olan öğrencilerin 32-

63 TL harcama tutarında yoğunlaştığı, kredi kartı olmayanların ise 16-31 TL harcama tutarında yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer harcama kalemlerinde kredi kartı sahipliğine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

SONUÇ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Ağrı Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Programı öğrencilerinin sosyal ve ekonomik profilini, zaman ve para kullanımlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın demografik sonuçlarına göre; cinsiyet değişkenine göre araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu bayan öğrencilerdir. Yaş değişkenine göre öğrencilerin çoğunluğu 18-20 ile 21-23 yaş aralığındadır. Aile durumlarına göre öğrencilerin çoğunluğunun ebeveynleri sağ ve beş veya üstü çocuklu bir ailedir. Bölge değişkenine göre öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Doğu Anadolu Bölgesi'ndendir. Barınma durumuna göre öğrencilerin çoğunluğu ailesi ile birlikte evde yaşamaktadır. Aylık gelir durumuna göre öğrencilerin çoğunluğu 300 TL ve altı gelire sahiptir. Sosyal medya profiline göre öğrencilerin büyük bir çoğunluğu sosyal medya kullanmaktadır. Kredi kartı sahipliğine göre öğrencilerin çoğunluğu kredi kartına sahiptir.

Çalışmanın öğrencilerin ilgili aktivitelere ve teknolojik aygıtlara ayırdıkları zamana ilişkin sonuçlarına göre; öğrencilerin “kafe ve restaurant vb. çeşitli mekânlarda sosyal birlikteliklere” orta düzeyde zaman ayırdıkları, “müze, ören yerleri vb. eğitim ve kültür gezilerine” zayıf düzeyde zaman ayırdıkları, spor faaliyetlerine orta düzeyde zaman ayırdıkları, “moda ilgisine yönelik giyim vb. alışverişlere” orta düzeyde zaman ayırdıkları, çeşitli türlerde okumak için kitaplara orta düzeyde zaman ayırdıkları, “çeşitli türlerde okumak için dergi ve gazete yayınlarına” orta düzeyde zaman ayırdıkları, “televizyon programlarını izlemeye” zayıf düzeyde zaman ayırdıkları, “tartışma, gündem vb. güncel haber programlarını izlemeye” orta düzeyde zaman ayırdıkları, “teknoloji, kültür vb. alanlarda öğretici programları izlemeye” orta düzeyde zaman ayırdıkları, “eğlence türünde yarışma, moda, evlilik vb. programları izlemeye” zayıf düzeyde zaman ayırdıkları, “internet bağlantısına ulaşabilme sıklıklarının” yüksek düzeyde olduğu, “internet imkânlarını bilgi edinme amacıyla kullanmaya” yüksek düzeyde katıldıkları, “Facebook,Instagram/Twitter vb. sosyal medya profilini/hesabını kullanmaya” yüksek düzeyde zaman ayırdıkları belirlenmiştir.

Çalışmanın öğrencilerin harcama kalemleri için aylık süre zarfında kullandıkları para tutarına ilişkin sonuçlarına göre; öğrencilerin çoğunluğu “cep telefonu vb. iletişim araçlarının fatura ve/veya kontör harcamaları” için 32-63 TL kullanmakta, “moda ilgisine yönelik giyim vb. alışveriş harcamaları” için 64-99 TL kullanmakta, “çeşitli türlerde kitap ve dergi harcamaları”

için 1-15 TL kullanmakta, “sinema, tiyatro vb. kültürel aktivite harcamaları” için 1-15 TL kullanmakta, “şehir içi ve/veya şehirlerarası ulaşım harcamaları” için 100 TL ve üstü kullanmakta, “kafe, restaurant, bowling, playstation vb. mekânlarda çeşitli eğlence harcamaları” için 16-31 TL, “sigara kullananların sigara vb. harcamaları” için 100 TL ve üstü kullandıkları belirlenmiştir.

Çalışmada öğrencilerin kredi kartı sahipliği ile aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Yine, öğrencilerin burs durumu ve burs türü ile aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Yine, öğrencilerin aylık gelirleri ile aktivitelere ve teknoloji aygıtlarına zaman ayırma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Yine, öğrencilerin aylık gelirleri ile harcama kalemlerine ayrılan tutarlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Ayrıca, öğrencilerin burs durumu ile harcama kalemlerinden sadece sigara harcamalarına ayrılan tutarlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Sigara harcamalarının burs almayan öğrencilerde yoğunlaştığı, burs alan öğrencilerde ise vakıf veya özel kurumdan burs alanlarda devletten burs alanlara göre 1-15 TL aralığında sigara harcamalarının fazla olduğu görülmüştür ($p>0,05$). Diğer harcama kalemlerinde burs alma durumu ve burs türüne göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Son olarak, öğrencilerin kredi kartı sahipliği ile harcama kalemlerinden sadece cep telefonu vb. iletişim araçlarının fatura ve/veya kontör harcamalarına ayrılan tutarlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Cep telefonu vb. iletişim araçlarının fatura ve/veya kontör harcamaları incelendiğinde, kredi kartı olan öğrencilerin 32-63 TL harcama tutarında yoğunlaştığı, kredi kartı olmayanların ise 16-31 TL harcama tutarında yoğunlaştığı görülmüştür. Diğer harcama kalemlerinde kredi kartı sahipliğine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Sonuç olarak; günümüzde üniversiteler, sadece bilimsel bilgi üreten birimler olmayıp, kuruldukları bölgelere özellikle sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan katkılar sağlayan kurumlardır. Bu bakımdan üniversiteler, yerel bir ekonomi için son derece önemli olan ekonomik bir aktördür. Aslında üniversiteler, eğitim-öğretim gerçekleştiren birimler olarak önem taşıyorlar da ekonomiye doğrudan ve dolaylı olarak önemli katkılar sağlayan, bilim alanlarındaki gelişmelere büyük ve önemli katkıları olan kurumlardır. Üniversitelerin yerel ekonomik gelişmelere katkıları oldukça fazladır. Özellikle kentleşmenin tam olarak gerçekleştirilemediği bölgelerde kurulan meslek yüksekokulları, buldukları bölgenin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Genel olarak bu çalışmada, Ağrı Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Programı öğrencilerinin daha

çok doğu ve kırsal bölgelerden gelen ailelerin çocukları olduğu, maddi olarak çok rahat bir konumda olmadıkları ve bu durumun onların bazı etkinliklere ayırdıkları zamanı ve bütçeyi etkilediği ve öğrencilerin bütçelerini daha temel/zaruri harcama kalemlerine ayırdıkları söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akçakanat, T., Çarıkçı, İ. ve Dulupçu, M.A. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003-2009 Yılları Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 165-178.
- Arı, S. (2017). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Çalışması: Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Yüksekokulu Örneği. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences (JILSES)*, 3(2), 295-315.
- Atalay, B. (2016). *Türkiye’de Muhasebe Eğitimi* (Bölüm Adı: Ön Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi, ss.55-105, Editör: Ahmet Gökgez,). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ayyıldız, H. ve Toksoy, D. (2001). Kafkas Üniversitesi-Artvin Orman Fakültesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Yapısını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi Artvin Orman Fakültesi Dergisi*, 1, 75-82.
- Bilgili, E., Uçan, O. ve Çetin, F. (2003). ODTÜ İktisat, Erciyes ve Niğde Üniversiteleri İktisat ve İşletme Bölümü Öğrencilerinin Profillerinin Karşılaştırılması. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21, 1-18.
- Bozkurt, Y. ve Şener, G. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Profilini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Meslek Yüksekokulu ve Fakülte Öğrencilerinin Karşılaştırılması. *Erciyes İletişim Dergisi “akademia”*, 3(1), 94-108.
- Çayın, M. ve Özer, H. (2015). Üniversitelerin İl Ekonomisine Katkısı ve Öğrencilerin Tüketim Yapısı: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 131-147.
- Çevik, O., Doğanay, T.C. ve Karaçayır, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal ve Ekonomik Profilinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(32), 27-33.
- Demir, B. (2015). Meslek Yüksekokullarında Verilen Muhasebe Eğitiminde Stajın Önemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 76-80.
- Erilli, N.A. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Ekonomisine Katkıları: Cumhuriyet Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1), 79-96.
- Işık, Ş. (2008). Türkiye’de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(10), 159-181.
- İş, E., Balcı, S. ve Kayan, M.S. (2017). Mardin Artuklu Üniversitesi Öğrenci Profili ve Harcama Analizi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 137-150.

- Kuru, E. ve Pepe, K. (2002). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Özel Yetenek Sınavlarına Katılan Öğrencilerin Sosyoekonomik Profilleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 253-265.
- Nartgün, Ş.S. ve Yüksel, E. (2009). Ahi Evran Üniversitesi Kaman Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Düzeylerinin Belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 1-18.
- Otlu, F., Durmuş, A.F. ve Solak, B. (2012). Meslek Yüksekokulları Muhasebe ve Vergi Bölümlerindeki Muhasebe Eğitimi ve Bölümün Geleceği Hakkında Bir Araştırma: Malatya Meslek Yüksekokulu Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 55, 35-50.
- Özdemir, S. (2010). Ön Lisans Muhasebe Öğrencilerinin Kariyer Planlanmasını Etkileyen Unsurlar: Ege Bölgesinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, 12(2), 103- 122.
- Özel, A. (2006). Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 317-336.
- Saraç, T.B. ve Ceylan, D.A. (2006). Meslek Yüksekokullarında Okuyan Öğrencilerin Demografik Yapısı ve Meslek Yüksekokullarının Etkinliği. 4. Meslek Yüksekokulları Sempozyumu, Bergama/İzmir.
- Sarıhan, E.O., Arslan Duru, A. ve Parlakay, O. (2015). Uşak Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi Öğrenci Profili ve Sosyo-Ekonomik Yapısı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 52-59.
- Sezgin, A., Erem, T. ve Aksoy, A. (2008). Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Durumları ve Genel Eğilimlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 1-8.
- Sevüktekin, M., Nargeleçekenler, M. ve Çetin, I. (2012). Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXI(2), 99-128.
- Yamane, T. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis*. New York: Harper & Row.
- Yaylalı, M. Oktay E., Özen Ü., Akan Y., Özer H., Kızıltan A., Naralan A., Doğan E., Özçomak M. ve Aktürk, E. (2006). *Üniversite Gençliğinin Sosyo-Ekonomik Profili Araştırması*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 109.
- Zaif, F. ve Ayanoğlu, Y. (2007). Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye’de Bir İnceleme. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 115-136.